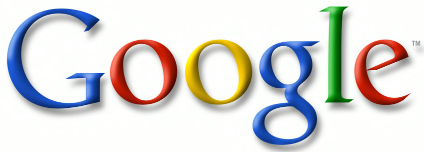

Google

MARY LOWELL PUTNAM.

B. Eötvös József'

MUNKÁI.

IV. KÖTET.

PESTEN.

HARTLEBEN KONR. ADOLF TULAJDONA.

1845.

A' FALU' JEGYZŐJE.

REGÉNY

IRTA

B. EÖTVÖS JÓZSEF.

II. KÖTET.

PESTEN.

HARTLEBEN KONR. ADOLF TULAJDONA.

1845.

XII.

A' Tiszaréten történteknek hire még Porvárra nem jutott, 's Réty, noha fiára neheztelve elmaradásaért, mellyet politicai okoknak tulajdonitott, teljes jó kedvében 's mosolygó arczokkal tekinte körül tisztelőinek nagy seregén, kiknek vállain lakásáról most a' nagy nemzeti ünnepély' szinhelyére hurczoltatott. Ki magasra állitott férfiakról azt hivé eddig, hogy emeltebb helyzetről könnyen lenézik azokat, kiknek emelkedésöket köszönik: az a' nyájas, angyali alázatosságú kifejezésből, mellyel a' taksonyi alispán most nemes társai fölött, mint sajka a' habzó tengeren, körültánczoltatott, meggyőződött, hogy ez általános állitás Taksony megyében legalább nem alkalmazható; sőt hogy azon sz. vilmosi kortesnek kivánata, ki az alispánt lábánál tartván többször mondá: mi kár, hogy szeretett elnöküket az egész három éven keresztül igy vállaikon nem hordhatják, nemcsak Rétynek hizelgő, de egyszersmind a' kortes' helyzetében valódi practicus kivánat vala. A' nemesség' nagy száma miatt a' tisztújitás' szinhelyének az udvar válasz-

tatott. Mellékesen legyen mondva, sajnálom, hogy a' „tisztújitás“ szó feltaláltatott, a' régi nevezet, felfogásom szerint sokkal tökéletesebben kifejezé a' fogalmat, restauratiónál minden külföldinek a' választáson kivül még azon evési műtételek is eszébe jutván, melylyek, mint mindenki tudja, az ünnepély' egyik fontosabb részét teszik. Más nincs, mit olvasóimnak emlékezetre méltót mondhatnék. Ha a' magyar szent korona' tagjai udvarukat nem fönn a' teremben, de a' szó' szoros értelme szerint, lenn az udvaron tartják, az elrendezés a' Tisza 's Duna' mentében nagyrészint ugyanaz, 's legfelebb azon kis deszkabódé fölött, melly alatt a' főispán nehány előkelőbb táblabirákkal ül, látszik némi különbség, a' mint az a' legközelebbi erdők' természete szerint fenyő-, vagy mint itt, tölgyágakkal takartatik. A' főispáni szék előtt közönségesen ácsmunkával készült hosszu asztal áll, melly azon egyedüli czélnak, mire illy alkalomnál asztalt használhatni, t. i. hogy minél előbb eltörjék, közönségesen még a' választás' kezdete előtt megfelel; reá, mint százados szokásunk szerint minden tanácskozási asztalra, mi egy régiségbuvár' véleménye szerint némelly beszéd' zöld elnevezésére alkalmat adott, a' megyeháznál található zöld posztódarabok takartatnak. Az udvar' egyéb részeit a' pártokra osztott nemesség tölti, mig a' megyeház' minden 's főkép' a' terem' ablakaiból gyöngéd nősereg néz le a' küzdelem' nagy helyére, hol kova 's aczél nélkül sok nemes szemekből a' lelkesedés' legszebb szikrái csaholtatnak, hol mint a' világ, ugy a' tiszti kar nagy chaosból teremtetik, hol annyi táblabiróarcz nem csak lángol, de valósággal izzad meggyőződése mel-

lett, 's a' honfi, midőn e' sereget látja, melly minden hivatalra ajánlkozik, midőn a' lelkesedést tapasztalja, mellyel annyian kivánják hazájukat szolgálni: azon édes meggyőződéssel tekinthet maga körül, hogy hazánk legalább tisztviselők' hiánya miatt nem fog elveszni soha.

A' külföld gúnyolva szól alkotmányunkról. Nemességünk' adómentességét említik! Mintha bizony minden polgárosodott népeknél szokásban nem volna, hogy az elaggott katonák közköltségen tartatnak, 's mintha nem volna igen természetes, ha a' magyar nemzet nagy invalidusát, ki századok előtt érte küzdött, 's ki nem más mint nemessége, szinte ingyen tartsa. Népoktatásunk' állapotja ellen lármáznak! mintha bizony a' dolgok' ez állásában népünket önmegelégedésének veszélyeztetése nélkül máskép lehetne nevelni, mint azt tesszük! Sőt még megyei szerkezetünket is, mint az lassankint a' civilisatióval fejlődött, megtámadják már, mintha azon alkotmány, melly minden polgárait azon, fölötte kellemes jogban, hogy parancsolhassanak, részesiti, 's azon kellemetlenségtől, melly az engedelmeskedéssel jár, fölmenti, nem volna minden létezhető alkotmányok' legszebbike 's legboldogabbika! De jőjenek ez ócsárlók egyszer tisztújitásainkhoz, 's mondják akkor: láttak-e valamit, mi ehhez csak távolról is hasonlitható? Nem a' választást magát értem, mert hisz e' jogot más, a' sorstól kevesebbé kegyelt népek is élvezik, de a' választás' modorát tekintve.

Az egész megyében, főkép a' választás' szinhelyén, óriási rendetlenség idéztetik elő, a' polgári alkotmány kiemeltetik sarkaiból, a' birák megszünnek

1 *

itélni, a' nemesi adószedő egy év óta nem szed semmit; naponta uj hirek jőnek, mellyek szerint nemes emberek, egyenesen a' magyar alkotmány' ellenére, — e' szerint verni csak nem nemeseket szabad, — megdöngettettek. Lehet-e helyzetet gondolni, mellyben a' rend' feltartásának szüksége mindenki által inkább éreztetnék, melly alatt mindenki annyira meg volna győződve, hogy a' tisztviselők' munkássága csak az egésznek javára szolgál? 'S lehet-é az egészre valami üdvösebb, mint ezen meggyőződés? Lehet-e valami kivánatosabb, mint ezen állapot, mellyben a' tisztviselő, midőn hivatalába lép, való messiásként fogadtatik? Ez egyik fő 's a' mennyire tudom, sehol föl nem található tulajdona választó rendszerünknek, melly a' legtökéletesebb, egyenesen a' szigoru logica' azon elvén alapulván: hogy mielőtt embert valaminek, azaz itt a' választásnak tételére birni akarunk, előbb annak szükségét éreztessük vele. Alkotmányunk azonban ennél még nem áll meg. A' választott egyedekben fekszik minden választás' főtökélye, 's ez az, miben rendszerünk páratlannak nevezhető. Nálunk nem számszerinti többség határoz; a' nagy szám csalódik, reá bizni a' nemzet' 's mi több, egy megye' sorsát nem lehet; a' közbizodalom nem ollyan valami, mit levonás vagy összeadás által kiszámithatni. Nálunk nem a' szám, hanem az választ, mi egyenesen kebelből jő, nem anyagi többség, melly bármit mondjunk, csak állati erő, hanem ép' az mi az embert az állatvilágban megkülönbözteti a' szó. Pectus est quod movet, mondhatá a' római, nálunk a' kebel nem csak megindit, hanem alispánokat 's szolgabirókat csinál, valósággal uralkodik. 'S valjon

illy tisztikar, melly egyenesen választóinak belsejéből jött, miként nem felelne meg bizodalmoknak? De még is a' világ olly gonosz! Annyi szomoru tapasztalásokat teszünk naponként! jó, ha a' tisztviselő, még mielőtt hivatalába lép, azon tulajdonokban megerősitetik, mellyeket hivatalos eljárásában tőle leginkább kivánunk; e' czél' elérésére tisztújitásainknál jobb módot nem ismerek. Nem akarjuk, hogy tisztviselőink büszkék legyenek 's önemelkedésök után vágyódjanak; de van-e erre czélirányosabb eszköz, minthogy őket a' többiek' feje fölött órákig körülhurczolva, az emelkedés' veszélyei 's kellemetlenségeivel megismertetjük? Akarjuk, hogy helyeiken szilárdan megállva, ne ingadozzanak; mit tehetünk czélirányosabbat, mint hogy őket karjainkon körültánczoltatva, bennök valóságos undorodást gerjesszünk minden ingadozás ellen, hogy már választásuk alatt azon forró kivánatot gerjeszszük kebleikben, miszerint önlábaikon állva körül ne hányassanak többé.

De hagyjuk ezt, regényt 's nem politicai értekezést irok; ámbár nálunk, hol a' politicai irodalom a' költészet' birodalmát elfoglalá, 's nemzeti gazdaságról értekezők száraz szalma helyett csupa friss virágokat nyujtanak: talán a' költőnek sem lehetne rosz neven venni, ha a' politica' száraz sivatagjain tévelyeg. Nem fogunk visszaélni e' jogunkkal, 's csak arról tudósitjuk olvasóinkat, hogy e' nap' Porváron a' zöld bódé- 's asztaltól kezdve, mindazt, mit udvaron tartott tisztújitásoknál más megyékben láttak, feltalálhaták, 's hogy e' szerint minden hosszasabb leirás haszontalan. Volt valami az egészben, min egy két öreg táblabiró fejét csóválá: hogy az udvar'

közepén a' két párt között egy század katonaság állittatott föl; de miután e' világon minden halad, az ifjabbak, kik korukat megérték, annál kevesbbé bámulák e' tüneményt, minthogy a' tisztújitások a' szomszéd megyékben is ugy történtek, 's Taksony a' többieknél roszabb nem lehetett; ugy is minden látványos darabnál a' katonaság nélkülözhetlen!

A' tisztújitásról magáról szinte nincs, mit emlékezetre méltót mondhatnék. Miután a' főispán, mi illy alkalmaknál közönséges, mint látszék, inkább hogy annyi érzeménytől feszült keblén könnyitsen, mint hogy valaki által hallassék, beszédét nem szünő Réty, Bántornyi, Éljen, Voks! kiáltozások közt bevégzé: Réty hasonló sükerrel az egész tisztikar' nevében bucsút vett; a' tisztújitás alatt netalán előadható esetek' fékezésére törvényszék neveztetett ki, 's a' kijelelés után a' két küldöttség, egyike báro Sóskuty, másika egy más zöld, kék és vörösbe öltözött mágnás' elnöklete alatt titkos szavazat' szedésre eltávozott; a' pártok, fölkapva Rétyt 's Bántornyit, nem minden összeütközés nélkül a' megyeház' kapuján kitolongtak; 's az udvar, hol a' főispánon kivül csak néhány pap, két királyi tanácsos 's egy sánta táblabiró maradt, aránylag csöndessé vált. Maga a' gyöngéd asszonyi nem, melly tisztikarok' születésénél, mint általánosan minden születésnél, nem hiányozhatik, 's tanácskozásainkban, legalább ha élénk vitát várunk, mindig jelen van: viszsza voná szép fürtü 's főkötős fejét, 's a' megyeház' másik oldaláról néze ki a' csatára, melly most a' szavazatszedő küldöttségek' körében kezdődött.

Porvár' megyeházának közép kapuján kivül, a'

négyszög épület' két oldalán, még két bejárása van. Kényelem 's főkép azok iránti gyöngéd tekintetekből, kik köszvényben szenvedve az igen esős napot szabad ég alatt nem töltheték, a' küldöttségek e' két bejárás alá állitattak föl vagy inkább ültettek le. A' nemesség a' főkapun egytől utósóig kibocsáttatván, ezen bejárás elzáratott, 's mindenki csak egyenkint 's miután szavazott, eresztetett be ismét a' mellékkapuknál, valamint az egyik, vagy másik járáshoz tartozott, 's az e' szerint történt osztályozásnál fogva a' jobb vagy bal küldöttséghez utasitatott.

E' parliamentalis tactica — engedelmet, ha ez, annyi ellenzésre talált szóval élek; tisztújitásainknál, hol e' tudományt magából Bentham' hires munkájából eléggé megtanulni nem lehet, 's hol czélszerü, ha az, ki magát e' részben kimivelni akarja, Montecuculi' haditudományát is végig olvassa, miből a' különböző helyzetek' fontosságáról 's az egyes seregek' mikénti elhelyezéséről magának ismereteket szerezhet, e' szó bizonyosan alkalmatosabb bármelly kifejezésnél; — e' parliamentalis tactica tehát, mint mondám, minden nagyobbszerü rendetlenséget, vagy, mert azt, mi rendesen történik, rendetlenségnek nevezni nem lehet, hogy magamat tökéletesebben kifejezzem, minden nagyobb verekedést majdnem lehetlenné tett; 's ha mindezen intézkedések mellett a' szabadság annyira nem akadályoztatott is meg, hogy a' különböző pártok' emberei egymással találkozva, a' hivatalok' betöltésére nézve önnön nézeteiket politicai elleneiknek fejökbe verni néha ne iparkodnának, mégis illy harczias episodok is rövidebb ideig tartottak, 's Taksony megye' nemessége kü-

zött sokkal több erős fő vala, minthogy ennek bármi káros következései lehetnének. Nagyobb nehézség támadt magokra a' küldöttségekre nézve. Taksony megyének csak öt járása 's mi még szomoritóbb, a' megyeháznak csak egy jobb oldala volt; mellyik legyen a' két küldöttség vagy inkább a' két elnök között az, kire három járás bizatik 's ki azon egyetlen egy jobb oldalt elfoglalja, melly mint mindenikünk tudja, a' diszhely? Sóskuty a' megye' egyik fő főtáblabirája, fertályszázados kamarás 's azonkivül Réty' pártjának egyik fő embere; a' másik nem olly régi kamarás, de báró helyett gróf, 's idegen. Ki megyei életünkben járatos, képzelheti a' nehézségeket, mellyekbe a' főispán a' dolgok' ez állásában helyheztetett, képzelheti az aggodalmat, mellyel Sóskuty' 's egész küldöttségének elégedetlenségét észrevevé, mert reá csak két járás jutott, 's mellyel elnöki székéről látá, hogy mind a' két küldöttség ládáival együtt a' jobb kapu felé veszi utját. Nem is tudom, e' bonyolódás hová vezethetett volna, ha Krivér, Sóskutynak nem sugja, hogy ámbár reá csak két járás bizatott, ez a' nemességnek két harmadát foglalja magában, 's azért a' tárgy' fontossága végett másra mint báró Sóskutyra nem is bizathatik; a' mi pedig a' jobb oldalt illeti, igen csalódnék, ki azt ott keresné, hová a' szomszéd megyei gróf ép' most küldöttségével siet: a' megyeháznál, csak a' megyeház 's nem a' főispán levén a' fődolog, a' jobb oldal a' középkapu szerint számitandó, 's igy ép' azon kapu alatt fekszik, hol ő nagysága küldöttségének hely készítetett. Mire Sóskuty mosolyogva megjegyezvén, hogy illy kicsiségekkel gondolni nem szokott, min-

den részek' teljes megelégedésére csakugyan kapuja alá ült, 's nem kevés beszéd között hozzá fogott nagy föladatához.

Taksony megyében az utósó gyülés alatt a' titkos szavazat' elve fogadtatott el. A' dolog, mint mondják, csak azért hozatott szőnyegre, hogy kihirdessék: Réty' vagy Bántornyi' pártja bir-e többséggel, tudva levén, hogy az elsőnek, mint valóságos alispánnak emberei a' nyilvánosságot, a' másiknak pártja a' titkos szavazást kivánják. De bár mint legyen ez, a' titkos szavazás győzött, 's Tengelyi, ki ezen rendszabály által minden vesztegetésnek elejét véve, ki hazánk' minden bajait orvosolva látá, mondhatlan örömmel hordozá körül a' megye' határozatát felolvasva, megmagyarázva azt mindennek kivel csak találkozott. Ha most a' kapu alá lép, hol Sóskuty küldöttségével helyet foglalt, 's mi is, mint kik történetünkkel a' tiszaréti járásban telepedtünk le, megjelenünk, a' jegyzőnek örömében talán könyekbe lábbadtak volna szemei, midőn a' módot látja, mellyel eszméi életbe léptettek.

A' kis asztal, melly mellett a' báрón kivül az öreg Kislaky, teins Slacsanek, 's hogy Bántornyi' pártja is képviselve legyen, a' kijelelt alispán' testvére James ur még nehány táblabiróval telepedett le, mindjárt a' bejárás' egyik oldalán a' kapu mellett állt. Valamivel tovább az udvar felé két spanyol fal közé az asztal állitatott, mellyre a' szavazati láda tétetett. A' kapu mellett vitéz Karvay Ágoston 's két hajdu, közel az asztalhoz Nyuzó 's esküttje, kik járásuk' nemességét legjobban ismerék; mellettök a' megye' volt, 's ugy hisszük, jövendőbeli főügyésze

fogtak helyet, mig Macskaházy ur, ki majd az udvaron a' főispán körül, majd fönn a' nagyságos asszonynál forgolódott, időről időre a' szavazásnál megjelent 's kérdezősködött.

A' táblabirák rágyujtottak, a' kapu' kisebb ajtaja megnyilt, 's bejöttek titkos szavazásra az egyes választók, kiknek mindegyike, mihelyt a' küldöttséget meglátá, szivrázó hangon: éljen Réty, éljen Bántornyi-t kiáltott, mire közönségesen minden künlevők ép' olly hangon feleltek; 's melly nemzeti kötelességteljesités után az egyes választó a' spanyol fal mögé titkos szavazásra vonult vissza.

„Nincs a' titkos szavazásnál szebb dolog a' világon — szólt James ur, midőn szivarját szájából kivéve, egy kortesnek, ki ép' az asztal előtt: éljen Bántornyi-t kiálta, kezét rázá, — ha az angol alkotmányba ezt lehetne behozni, nem volna tökéletesebb a' földkerekségen, the ballot, the ballot for ever igy kiáltunk mi radicálok; it makes man feel so independent, az az: csak ez adja meg az embernek való függetlenségét."

„Igen, csak ne orditanának ugy; — sóhajtott az öreg Kislaky, — öcsém! — szólt egy korteshez fordulva, ki ép' Réty alispánt élteté — ne ordits ugy, hisz titkosan szavaztok."

„Persze titkosan, — szólt emez — éljen Réty alispánunk!" 'S ezzel a' spanyolfal mögé vonult.

„Kérem alássan — szólt Kislaky felugorva székéről — ez nem mehet igy, ez valóságos komédia."

„Igen, de ki parancsolhat kedves nemes társaink' érzelmeinek? — vágott közbe Sóskuty — az

ember illy pillanatokban magának sem parancsolhat, az érzelem erővel kitör, és — — —"

„Hát törjön ki, isten neki! De miért e' falak? — szólt Kislaky — ugy is már háromszor feldöntötték, csak idővesztés."

„Tekintetes uram — jegyzé meg Sáskay — a' nemes megye' világos parancsolatja — —"

„De mikor a' teins megye látja. hogy lehetetlenséget parancsolt — szólt mindig melegebben Kislaky; hisz ezek az emberek mióta egyenkint kiáltanak, még inkább orditanak, mintha mindenik különkülön meg akarná mutatni a' küldöttségnek, hogy ő tud legjobban kiáltozni; estig sem leszünk készen, 's itt olly légvonal van,hogy valamennyien megbetegszünk."

Sóskuty, ki az egész vitatkozás alatt, melly azonban a' szavazást félbe nem szakasztá, hasztalan' iparkodott szóhoz jőni, most, kivéve szájából pipáját, midőn méltóságosan körültekintett, azzal vete véget ezen zajos, 's mint mondá, valóban botrányos vitatkozásnak, hogy a' küldöttséget, 's ebből Kislaky barátját sem véve ki, figyelmezteté: miként elnöknek ő neveztetvén, kötelességénél fogva a' nemes megye' parancsolatait legkisebb részletekben teljesitendi, habár azok még olly lehetetlenek volnának is. Mire, Kislakyt kivéve, az egész küldöttség' helybenhagyásával a' szavazás előbbi módon tovább folyt.

„De mondjon nagysád akármit — szólt Kislaky, ki még folyvást fejét csóválva elégedetlenséget mutata — tökéletesen lehetetlen, hogy igy folytassuk."

„De kérem — válaszolt megnyugtatólag James — árt-e az valamit, hogy ezek az emberek itt valamelly

kijelöltet kiáltanak, ott a' spanyol fal mögött nem szavazhatnak-e még is titkosan? Quite independent."

„Igen, de" — kiáltott a' jámbor Kislaky.

„I say — szakitá félbe James — ki látja, kire szavaznak ott benn, bár mit kiáltsanak is itt előttünk?"

„De kérem — szólt Kislaky legnagyobb türelmetlenséggel — a' szekrényen minden fiók fölött az egyes kijelöltek' nevei föl vannak irva, már ki olvasni nem tud, hogy szavaz? Tizet láttam bemenni, kiről tudom, hogy egy betüt sem ismer. Ép' most jő ki egyik a' ketreczből. Hejh Pista — mondá Kislaky, az egyik kortest, ki ép' a' szavazás után az udvarba akara menni, föltartva — tud-e kend olvasni?"

„Olvasni? — válaszolt a' megszólitott — nem olvasok én a' Herkó paternek sem."

„De tud kend olvasni mégis? — szólt Sóskuty közbevágva — csak hogy nem akar, de tud?"

„Dehogy tudok teins uram, nem vagyok én tót diák, öreg apám sem tanult soha."

„Mit mondtam — szólt Kislaky diadalörömmel arczain — 's hát mellyik lyukba tette kend golyóját?"

„Hát az elsőbe — felelt a' kortes, bundáját igazitva — mint szolgabiró ur mondta. Éljen Bántornyi!" 'S ezzel a' kortes az egész küldöttség' nem kis zavarodására kiment.

„Ez az ember Bántornyi mellett jött szavazni, 's Réty' fiókjába tette szavazatát — szólt Kislaky megelégedéssel — már kérdem, mehet-e ez tovább igy?"

„It is very extraordinary!" — sohajtott James ur, mig Slacsanek, haját simitva megjegyzé: hogy rend-

kivüli esetek minden választási rendszer mellett jöhetnek elő.

„Rendkivüli esetek? Nézzük tehát — szólt a' lelkesült Kislaky, ki mindig a' titkos szavazás' legnagyobb ellenségei közé számitatott — Tud-e kend olvasni?" kérdé az elsőt.

„Nem."

„És kend?"

„Én sem."

„És kend?"

„Mint gyerek tanultam ugyan...."

„És kend?"

„Igen."

Mire Sáskay megjegyzé: hogy a' mint a' teins ur maga láthatja, az olvasni nem tudók csakugyan parányi kisebbségben vannak; 's James ur a' kapuhoz ment, hogy mindenkit golyójának a' második fiókba vetésére felszólitson.

Kislaky boszankodott. Sóskuty, ki e' napon rendkivüli elnöki tehetségeket mutatott valamennyinek kielégitésére, 's hogy a' megye' határozatát mégis egész szigorúságában feltartsa, a' spanyol fal mögé két táblabirót állitott, kik a' két ellenkező párthoz tartozván, minden egyes szavazónak a' fiókok' felirásait megmagyarázzák. Mellyek után a' Réty-járás' szavazása ismét minden további zavar nélkül folyt.

Mig a' kapu alatt a' szavazatszedő küldöttségnél ezek történtek, addig Tengelyink, künn a' kortesek között, homloka' izzadtságában küzdött Bántornyi mellett, ki versenytársától nem messze, mióta a' szavazás kezdődött, majdnem szünetlenül a' levegőben tánczoltatott, 's barátait, atyjafiait százszor

átkozá, kiknek hiúsága által jelen kellemetlen helyzetébe hozatott. Bántornyi, ki egész életét nyugott falusi lakában tölté, nem szokta meg a' népszerüség' meleg öleléseit, ő Réty-ként nyájasan mosolygani, hordozóinak lankadó erejét biztató szavakkal, vagy egy-egy jeles mondattal mellyek, mint Napoleon' mondásai egész serege által ismételtettek, fölelevenitení nem tudá; 's e' magyar triumphus, melly a' régi rómaiakhoz legalább abban hasonlit, hogy a' diadalmaskodó körül az ócsárlók' serege soha sem hiányzik, talán egész életének egyik legkellemetlenebb pillanata volt. De pártok, mint ezt mindenki, ki életében hasonló helyzetben volt, igen jól tudja, nem emberekért támadnak, hanem ezek csak azért kapatnak föl, hogy a' pártnak zászlója legyen; mi szinte a' magyar választások' czélszerüségét bizonyitja, 's ha a' zászló széttépetik, vagy egyszerübben szólva, ha a' körülhurczolt kijelöltnek mentéje rongyokra szakad, ugy hogy, mint a' magyar t. társaság' választmánya, a' Jerney által föltalált kúnszobrokról mondá, abból, mi ennyi viszontagság után megmaradt, bizonyossággal senki sem mondhatja, mentét lát-e maga előtt? — a' győzelmes párt büszkén mutatva rongyos harczjelét rivalgani fog örömében, mint a' hajósereg, ha nyájas szelek helyett vihar által hajtatott kikötőjébe, zajos örömmel köszönti a' partokat, bár a' szegény hajó tüstént javitásra szorulna is. 'S Bántornyi' kérései, rimánkodásai, sőt maga rugdalózása, mellyel leeresztéseért küszködött, csak oda vezettek, hogy erősebben tartassék.

Tengelyi az utósó időben, miután James ur „public dinner"ét, mellyben nyolczszáz kortes részt

vett, meghallá, nem kis mértékben neheztelt Bántornyiékra, kik, mint mondá, adott szavukat megszegve, midőn az ellenpárt' nemtelen eszközeihez nyultak, magukat minden magasabb gondolkozásunak' rokonszenvére érdemetlenné tevék; 's erősen föltevé magában, hogy a' választásban illy viszonyok alatt részt venni nem fog. De ki tehet róla! a' törvényt, mellyet Solon athenei polgárainak adott, hogy pártok' összeütközésénél senkinek sem szabad közönösen maradni, azt isten adá minden becsületes embernek; 's midőn a' jegyző, a' választáshelyen megjelenve, a' Réty' párt' rivalgásait hallá, midőn Macskaházy, kezeit dörzsölve mondá neki, hogy az actiák jól állnak, 's Nyuzó hat sz. vilmosi által ép' mellette vitetett el: becsületes Jónásunk nem tuda ellentállani, 's a' nemesség között szónokolva találjuk őt a' megyeház előtt, több lelkesedéssel mint bár kit Bántornyi' hivei, vagy helyesebben mondva, Réty' ellenei között; mert a' jegyzőt ez alkalommal, mint sok más, politikával foglalkozó becsületes embert, csak ellenzés, mit meggyőződés 's szenvedély lelkének szükségessé tőn, birt arra, hogy ismét a' párthoz szegődjék, mellyet többé magáénak nem nevezhetett. Hogy a' jegyző, ki athletai vagy gymnasticai műtételekkel, mellyek tisztújitásoknál, mint tudva van, a' fő szerepet játszák, magát ki nem tüntetheté, Rétynek olly veszélyes ellene nem lehetett, mint azok, kik őt már harmadszor hordozóival együtt földre ránták, önként értetik. De Tengelyi ismeré e' megyei igazgatás' minden hibáit, könyv nélkül tudta a' jelen tisztikar' vétkeit, 's midőn közülök azokat számolá el, hol Réty által nemeseken követtettek el

igaztalanságok, nem csak lelkészek, jegyzők, uradalmi tisztek, 's egyáltalában azon miveltebb középrendü nemesség közt, mellyre mindig hatással birt, hanem még a' korteseknél is némi hatást gyakorolt, noha szónoklatának nem csekély része veszett el a' lárma között, 's mit ismét sok becsületes ember, ki tömegekhez szól, fájdalmasan tapasztal, ép' azon okok, mellyeket legerősebbeknek tarta, hatottak legkevesebbé. Minden ember, ki a' jövővel a' jelen reményekkel tapasztalások ellenébe lép föl, ugyis hatalmasabb, 's Réty' minden hivei örömmel láták az alkalmatlan szónokot végre szavazás végett a' kapun belépni, melly által hallgatóitól elválasztatott.

De ki irhatná le a' bámulást, mellyel Tengelyi, most a' kapu alá lépve, azon intézkedéseket látá, mellyek Sóskuty' tanácsára a' titkos szavazás' életbeléptetésére elfogadtattak. „Kérem alásan méltóságodat — szólt Sóskutyhoz fordulva, miután a' két táblabirót észrevevé, ki a' szavazati láda mellett minden egyes választónak utasitást ada — hogy engedheti e' visszaélést, melly egyenesen a' megye' határozatával ellenkezik?"

„Visszaélést? — szólt Sóskuty, bámultában föltárva száját — milly visszaélést, ha szabad kérdenem?"

Tengelyi, kivel együtt Kislaky Kálmán, a' sz. vilmosi jegyző, egy tiszteletes 's még nehány nemes lépett a' kapu alá, a' társasághoz fordulva kérdé: „Valjon, hát nem titkos szavazat határoztatott-e az utósó gyülésen?"

„És mert az határoztatott — felelé Sóskuty — azért teljesitjük e' parancsolatot. Vagy azt hiszi

kegyelmed, ha nem volna az, ide ültünk volna a' kapu alá, ide állitottuk volna e' spanyol falat, vagy nem végeztük volna már rég munkánkat? Titkos szavazás! De hát mi ez egyéb, mint titkos szavazás? — szólt mind inkább neki melegedve a' báró — nincs-e már reumatismusom? És még azt merik mondani, hogy a' megye' parancsolatát nem teljesitjük."

„Ez nem maradhat igy — szólt Tengelyi folyvást növekedő indulattal, midőn látá hogy ez ellenmondás között a' szavazás régi módon tovább foly, elmegyek a' főispánhoz 's jelentést teszek, az egész választásnak ujra kell kezdődni."

„Kövesse meg magát — kiáltott mérgesen Slacsanek — notarius uram! 'S ne higyje hogy itt kupak tanácsa előtt áll; ha ugy tetszik szavazzon, leczkéket nem fogadunk el senkitől, főkép', tevé hozzá megvető tekintettel, illy falusi jegyzőtől nem."

„Akár fogadnak el, akár nem, — szólt Kálmán, ki Tengelyit mindig szerette 's Slacsanek' durvasága által türelmét veszté — Tengelyi urnak igaza van, két tanú előtt nincs titkos szavazás."

„Magam is azt hivém — vágott közbe az öreg Bálint, kiben midőn pártolókra talált, kételyei ujra föltámadtak — de a' bölcs többség."

„Kérem alásan."

„Rogo humillime."

„Hadd szóljak én."

„Mindjárt megmagyarázom" — kiáltának Slacsanek, Sóskuty és még egy táblabiró egyszerre, mig az elnök mindent átható hangjával a' többieket legyőzheté.

„Kérem édes öcsémuram, mint édes atyja igen

bölcsen megjegyzé, az egész szavazási módot a' küldöttség' bölcs többsége határozá el 's igy valamelly hiba' elkövetéséről szó sem lehet. De ha nem volna is igy, valjon hát nem kell-e Magyarországban mindenhez testimonium legale, két birói személy, hogy a' történtekről tanuságot adhasson? no lássa barátom, az a' két teins ur ott benn a' szekrények mellett tanuságot fog tenni, hogy a' nemesség titkosan szavazott, absque ira et studio, egészen függetlenül."

Kálmán nevetett, Tengelyi a'nélkül, hogy magát a' zaj között érthetővé tehetné, a' határozatok' szentségéről szólt, 's a' szavazás félbehagyatott, mig végre Nyuzó, kivel ép' Macskaházy nehány szót váltott, haragos arczczal előlépve, azon méltósággal, melylyet a'nélkül hogy egyet köpne, senki elérni nem tud, Tengelyit menteprémjénél fogva e' szavakkal: „takarodjék kend haza, nemtelennek itt szava nincs" kapu felé tolá.

Soha a' világ' legnagyobb szónokának beszéde illy hatást nem tőn még, mint Nyuzó' ez egyszerű szavai. Midőn egy év előtt a' nagy rablás után, melly a' porvári vásáron elkövetteték, kisült, hogy az csupa nemesek által vitetett végbe, sőt az orgazdák közt két tekintetes ur találtatik: az egész megye csudálkozott; a' táblabiró sereget bámulás lepte meg az utósó törvényszéknél is, midőn egy földes ur' harmincz éves perében halálos itéletet akarván mondani, a' főügyész panaszkodva jelenté, hogy az alperes taval meghalt: de igy Porváron nem csudálkoztak még akkor sem, midőn Karvay a' győri ütközet' hirét negyven mértföldnyiről másodnap meghozá.

Sóskuty összecsapta kezeit, Sáskay sohajtva ég felé tekintett, Slacsanek megvető tekintetet vete az egész társaságra, maga az öreg Kislaky, ki Tengelyit egyébiránt leginkább sajnálá, csak „ki hitte volna ezt!“ sohajtá magában.

Tengelyi, haragtól lángoló arczokkal állt a' többiek közt, megindulása nem engedé, hogy csak egy szót szóljon.

Nyuzó, ez egész jelenet alatt diadalérzettel tekinte körül, 's a' büszke jegyző' megaláztatását talán még inkább élvezé Macskaházynál, ki sopánkodásaival alig titkolhatá szive' megelégedését.

„Igen — szólt a' főbiró, a' küldöttséghez fordulva — bár mint bámulják a' teins urak, ez az ember nem nemes, 's midőn azt kötelességem szerint bejelentem, egyszersmind kérem az egész nemesség' nevében: hogy szavazástól tiltassék el.“

Az udvarból, hol mindazok, kik szavazatukat már beadták összegyültek, a' lármára mindig többen sereglettek a' küldöttség körül. A' bejárás fulladásig tömve volt.

Tengelyi lassanként visszanyeré nyugalmát. „És ki fogja nekem bebizonyitni, hogy nemtelen vagyok?“ szólt méltósággal.

„Onus probandi semper privato incumbit“ — válaszolt kis szürke szemeivel pislogva a' főügyész, ki vastag hasával alig juthatott az asztalhoz.

„Igazság! — kiáltott Sóskuty — incumbit privato, azaz, uraságodé megmutatni nemességét. A' nemességet meglehet mutatni:“ — itt elakadván, a' főügyész által váltatott föl.

„Van-e az urnak királyi adománylevele, arma-

lisa, vannak-e authenticus transumtumai, vagy csak statutoriai „cum nos“ záradékkal, vagy legalább, mint azt Verbőczy' I. rész 6. czimében kivánja, a' quartalitium' fizetéséről bizonyitványai?“

„Kérem önt — szólt Tengelyi türelmetlenül ennyi kérdésre, melly, mint sok kérdés a' világon, nem azért tétetett, hogy reá felelet adassék — senki Magyarországban jobban nem tudná nemességét bebizonyitni, de — — —“

„Hát csak tessék — szakitá félbe a' főügyész — talán majd a' hatvan éves usust fogjuk bebizonyitni; de ne feledje el uraságod, hogy ehhez is irományok szükségesek. A' geneologia bebizonyitatik authenticus osztályokkal, keresztlevelekkel, hitelesitett tanubizonyságokkal, csak tessék Tengelyi uramnak.“

„Irományaim házamnál vannak.“

„Méltóztassék elhozni. Ugy-e méltóságos báró ur, mihelyt Tengelyi ur irományait elhozza, mindjárt szavazhat?“ 'S erre a' főügyész nevetett.

„Igen, csak az irományokat méltóztassék elhozni“ — kiáltott Sóskuty biztatva.

„De hisz' mindig nemesi kiváltságokkal éltem, nemesi pénztárakba fizettem.“

„Fraus et dolus nemini opitulatur — vágott közbe Sáskay — miért nem hirdettette ki Tengelyi uram, nemességét a' megyében?“

„De mikor nemességemen nem kételkedett senki — vága közbe haragjában reszketve a' jegyző — mikor szolgabirónak jeleltettem, esküttnek neveztettem ki.“

„A' nemesség' publicátiója mindig jó — szólt oktatva a' főügyész, hihetőkép' tudva, mi hasznos, ha illy esetekben az ügyészi hivataltól vélemény kiván-

tatik — lássa ön, ha azt teszi, most nincs baja. Egyébiránt, hogy candidáltatott, sőt nemesi hivatalra kineveztetett, mit sem bizonyit; hány hasonló eset van ott hol a' főügyészek nem vigyáznak, hogy a' nemesség illy törvényelleni módon az adózók' terhére szaporittatik."

James nem nyomhatá el az érzelmeket, mellyeket ez utósó szavak szivében gerjesztének. „Ejh be nemes teremtés a' tekintetes ur! ha az adózónak mindig illy védője találkoznék!"

„De időnket nem veszthetjük — szólt Sóskuty türelmetlenül, — folytassuk a' szavazást 's Tengelyi uram menjen haza irományaiért.

„Én szavazni akarok — szólt Tengelyi nyugott méltósággal — nemes embert paszta előadásra nem lehet jogától megfosztani, 's nemességi pernél mig a' per tart, mindenki előbbi állapotában marad."

„Tengelyi urnak igaza van — szóla közbe egy fiatal ügyvéd, azon kevesek' egyike, kik az egész jelenet alatt a' jegyzőnek pártját fogták — a' királyi resolutio —"

„De 21. Julii 1785." — szólt a' föügyész, fejét hajtogatva.

„Azt parancsolja, — folytatá a' másik — hogy mindenki, mig nemesitő pere lefolyt, előbbi állapotában marad."

„Azaz, paraszt állapotában, mint jegyző uram, mig irományait elő nem hozza" — válaszolt Slacsanek.

„Mindig nemesnek tartattam. Szóljon ön, — mondá Macskaházyhoz fordulva, ki az alatt szinte az asz-

talhoz közelitett — majdnem harmincz éve ismerjük egymást.“

„Csak annyit mondhatok — válaszolt a' megszólitott, kezeit dörzsölve — hogy a' tekintetes alispán ur, jegyző urral mindig mint nemes emberrel bánt; egyébiránt a' teins ur, mint tudva van, igen is kegyes uri ember, kinek jóságát bizony sokan hálátlansággal fizetik. Tengelyi ur' irományait soha sem láttam, csak azt tudom, hogy nemessége a' megyében kihirdetve nincs, másunnan jött, 's vannak esetek —“

„Üssétek le! Ki a' paraszttal!“ orditott a' tömeg, 's Karvay, kinek szava a' többiek közül kihangzott, előre tolulva, Tengelyi' ruhájához kapott. „Ide a' ki életét szereti — kiáltott most Kálmán, ki az egész jelenet alatt egyiktől a' másikhoz fordulva Tengelyinek pártolókat keresett — Tengelyi ur, barátom; ki egy ujjal nyul hozzá, halál' fia, ha tizenhat élettel teremtette is az isten.“

Karvay ijedten visszavonult, az öreg Kislaky, fia mellé sietve a' Rétyekhezi viszonyára emlékezteté. Báró Sóskuty nagy méltósággal inté, milly helyen van, 's a' főügyész, torkát köszörülve, actiókról beszélt.

De Kálmán nem tartozott azon egyediségek közé, kiket ha vérök fölforrt, ildomos tanácsokkal vezetni lehetne, vig, sőt könnyelmü a' mindennapi életben, ez ifju' keblében volt valami, mi őt a' mindennapi emberek' sorából kiemelé; 's ki őt e' pillanatban látá a' mint lángoló arczokkal annyi ellenség között az öreg jegyzőt védelmezé, ki, szavának meghatástól rezgő hangjait hallá: érzé, hogy azon emberek' egyike előtt áll, kik mint némelly aranyaknák, annál gazdagabbak, minél mélyebben juthatunk belse-

jökbe. Maga az öreg Kislaky nem tudta volna megmondani, nem öröm facsarta-e a' könyeket, mellyek szemeibe tolultak, midőn fiát ekkép' hallá beszélni: „Mit nekem viszonyok! bánom is én; ha méltatlanságot látok, minő ez, csak egy viszonyt ismerek, melly minden becsületes emberek közt létezik, 's nekik kötelességül teszi, nem engedni, hogy közülök egy, gaz fondorkodások által elnyomassék."

„De, domine spectabilis, kérem alásan a' megyeháznál vagyunk" — szólt szemeit ég felé emelve Sáskay.

„Isten engem, az ember elfeledhetné, hogy ott van — szólt növekedő haraggal Kálmán — e' ház a' közcsend 's bátorság' feltartására épült, 's becsületes ember leütéssel fenyegettetik benne; itt minden polgár-igazságot vár, 's nem talál mást, mint melly a' közmondás szerint a' borban találtatik; itt birákat keresünk 's fütykösöket találunk; bizony latrok' barlangjában gondolhatná magát az ember, ha itt körültekint."

„Micsoda! a' fütykösök ellen szól? — riada föl egy nemeshadnagy — szidja a' nemességet. Actio!" Az egész tömeg actiót orditott, mig Tengelyi, ki soha életében magát inkább meghatva talán nem érzé még, mint Kálmán váratlan viselete által, félni kezde, miszerint nemes indulatától elragadtatva, magának árthat, 's azon kérést intézé hozzá, hogy őt a' megyeházból kivezetve, valami alkalmatosságot szerezzen, mellyen irásaiért Tiszarétre mehessen.

„Actiot? Jól van nemes uraimék — szólt Kálmán gúnyosan, a' nemességhez fordulva — csak actiozzanak meg, hogy perbeli irományokból legalább

bebizonyitva mutathassuk, miként Taksony megyében elég, ha illy ember, minő ez — 's itt mondhatlan megvetés' kifejezésével Nyuzóra mutatott, becsületes emberről valamit mond, hogy az azonnal minden jogaitól megfosztassék." 'S ujjáról lerántva pecsétgyürüjét, az asztalra veté, és Tengelyit kezénél fogva kivezeté.

„Menjünk barátom, lovaim két óra alatt Tiszarétre kapnak, magam hajtok, estig az irásokkal itt leszünk."

A' jelenvolt nemesek zúgtak, 's Slacsanek, Kálmán' apjához fordulva, félig halkan mondá: „ha Kálmán urfi szolgabiró nem lesz, minket a' teins ur nem okozhat." Mire az öreg nagyot sohajtott, 's a' titkos szavazás, noha a' spanyolfalak rég felforgattattak, tovább folytattatott.

XIII.

A' jegyző' házánál az utósó történetek óta szomoruság 's aggodalom uralkodott. A' lövés, melly Ákosnak csak karját éré, nem vala ugyan veszélyes, 's az ifju, hamar magához térve, önkivánatára 's Vándory' engedelmével, még azon éjjel a' kastélyba vitetett; de a' lopás, mellynek kárát Erzsébet megitélni nem tudá, Vilma' állapotja, ki a' szerencsétlen pillanat óta, mellyben Ákos földre borult, majdnem szünet nélkül reszketett és sirt, főkép' pedig az, hogy Réty Ákost férje' parancsolata' ellenére házánál titkon fogadá, 's hogy az egész történet, elferditve, mint az kétségen kivül előadatni fog, leánya' jó hirét megronthatja: olly állapotba hozák a' jámbor asszonyt, mellyet könyörület nélkül senki sem nézhetett. Vilma, ágyában feküdt, a' cselédek ide 's tova futostak, Liptákné alig birá elutasitni a' kérdezősködők' nagy seregét, kik kiváncsiságukkal a' már létező zavart még inkább nevelék. Ki e' házat huszonnégy óra előtt látá, Vilmát szerelem 's a' viszonlátás' boldogsága által még szebbé varázsolt

arczokkal, Erzsébetet anyai örömében szinte megifjodva, szóval az egész háznépet, melly olly nyugodtan, olly otthonosan álla előtted, hogy szerény körében alig fogható meg: ember miként vágyódhatik más czélok, más boldogság után, mint mellyet nyugodt családi élet e' ház' lakóinak nyujt; 's most a' küszöbön átlépve, ennyi boldogságot feldulva, nyugalom helyett aggodalmakat, öröm helyett bánatot talált, 's meggondolá, hogy mind e' szerencse' megrontására egy nap, egy óra, sőt nehány percz elég vala: méltán elszomorodhatott emberi végzetünkön, melly a' véletlennek nem csak azon szerencse fölött, mellyet a' külvilág' kincseiben kerestünk, de még a' fölött is, mellyet csak szivünk nyujta, ennyi hatalmat adott, 's nem engedé, hogy örömvirágokat birjunk, mellyek ha éveken át ápolva felnőttek, leszakitva mint gyümölcsök, vagy virágzásuk alatt letörve, egy pillanatban ne veszszenek el éltünk' fájáról.

A' családnak egyetlen vigasztalója Vándory vala, 's csak szelid intéseinek lehete köszönni, ha Vilma annyi fölgerjedés után végre nyugottabbá lett 's dél felé kissé elszunyadott; 's maga Erzsébet asszony bátrabban néze a' pillanatnak elébe, mellyben férjét látandja. Vándory, ki mióta a' szerencsétlenség után a' házhoz hivatott, azt nem hagyá el, a' feltört ládát megvizsgálva látá, hogy saját irományai egészen, Tengelyiéinek pedig nagy része elraboltatott 's igy jól tudá a' kár' egész nagyságát, de a' bizodalom, melly keblében felsőbb gondviselés iránt élt, a' meggyőződés, hogy isten a' jó embert e' világon nem hagyja el, némi részben elterjedett a'

többiekre is, 's legalább szegény Erzsébetet kétségbeeséstől menté meg, ki hosszu házassága óta férje' jöttét először várá remegve.

„Alszik — szólt Erzsébet, midőn a' mellékszobából kilépve, az ajtót maga után halkan betevé, 's Vándoryhoz jött, ki az ablak mellett olvasott — a' szegény alszik. Oh istenem! ha Jónás illy halványan látja leányát! Milly vig, milly piros volt apja' elmentekor, 's most! — —" És az anya' szemeibe könyek nyomultak.

„Mikorra Tengelyi haza jön — szólt a' lelkész megnyugtatólag, könyvét bezárva — Vilma ismét jól lesz. Ákos eltiltá, hogy cselédei közül senki hirt ne vigyen, a' jobbágyoknak több dolguk van a' vetéssel, minthogy jó kedvből elmennének, 's igy barátom a' tisztújitás' vége előtt alig jő haza, addig pedig bizzunk istenben, Vilma kiépül."

„Oh, én örökre szerencsétlen vagyok!"

„Nyugtassa meg magát Erzsébet asszonyom — szólt, kezét a' nő' karjára téve Vándory — hála istennek! Ákos' baja nem veszedelmes, 's a' rablás által történt veszteség sem lesz helyrepótolhatlan, nagy részint irások vitettek el 's azok visszakerülhetnek."

„Igen, de a' bizodalom, mellyel Jónás eddig irántam viseltetett; ki fogja azt visszahozni? Ki fogja nekem visszaadni szerelmét, becsülését, azon egész boldogságot, mellyet birtam 's mellyet elveszték. Kérlek ne fogadd el Ákost házunkban, ne engedd Vilmával szólni, lányom' nyugodalma, becsülete kivánja, igy szólt hozzám többször, 's én megigértem, hogy kivánatát teljesitni fogom, és most! Leá-

nyom' becsülete! Oh, hogy nem fogadtam szavát!" És Erzsébet zokogott fájdalmában.

„Baj, nagy baj! — mondá vigasztalóan a' másik — de Tengelyi jobb, mint hogy megbocsátani ne tudna. Legyen nyugottan, szólni fogok vele. 'S a' mi leánya' becsületét illeti, nincs mit aggódnia. Vilma 's Ákos jegyesek, ki tudja, talán a' gyönge seb, mellyet az ifju kapott, javára van, mert legalább sem a' Rétyek sem Jónás nem ellenezhetik a' házasságot többé."

„Oh a' Rétyek!" — viszonzá Erzsébet sirva.

„A' Rétyek? Erzsébet asszonyom őket roszabbaknak képzeli, mint érdemlik. Réty gyönge ember, de nem romlott szivü, 's az asszony — — van-e asszonyi teremtés, ki illy történet után fiát abban, hogy vigyázatlanságáért mint becsületes ember eleget tegyen, akadályoztatná? Még minden jól mehet."

„'S ha meggondolom — szólt Erzsébet szemeit törülve, keserü kifejezéssel — hogy mind ezt Viola hozá házunkra, kinek feleségét 's gyermekét legnagyobb nyomoruságában fölvettük."

„Ki tudja? ő volt-e, — mondá a' lelkész komolyan — nem kell mindjárt itélni."

„Nincs kérdés. A' zsidó, mihelyt kissé magához jött, elbeszélé: hogy éjjel haza felé ballagva, midőn kapunkat nyitva látá, tudván hogy férjem Porváron van, mindjárt valami roszat gyanitott 's bejött. Férjem' szobaajtaját szinte tárva találta, oda ment, megtudni, ha az ur haza jött-e? E' pillanatban Violától, ki zsákmányával ép' az ajtón kijött, földre teritetett. A' kovács, ki a' gyilkost üzőbe vevé, esküszik, hogy az Czifránál, Viola' egyik czimborájánál, nem volt

más; 's maga Liptákné megvallotta, hogy Viola ugyanaz este a' faluban, sőt Liptákné' házánál volt. Nincs kétség! A' zsidó, Viola' ütésétől, még most is betegen fekszik, maga is megkérdezheti ha akarja."

„A' zsidó hazud — szólt egy asszonyi hang a' szoba' hátulsó részén, mellyre Erzsébet ijedve, Vándory nyugodtan visszafordulván, Viola' nejét, Zsuzsit láták, ki beszélgetésök alatt halkan belépett, 's az ajtó mellett állva, Erzsébet' vég szavait hallá — Viola a' nemzetes asszony' házában soha sem rabolt, 's nem fog rabolni soha, ha száz esztendeig élne is."

Erős meggyőződés' szavai ellentállhatlanok, 's ha annyi ezerek közül, kik mióta földünk forog, létünk titkait uj meg uj vallások' felállitásával iparkodtak megmagyarázni, alig van egy, ki legalább nehány hiveket ne talált volna; ha minden vallásnak megvoltak prófétái 's csudatevői: azon hatalomnak tulajdonithatjuk ezt, mellyet isten azoknak, kik nem kételkednek, mások fölött adott, 's mellyet a' szegény Zsuzsi' szavai e' pillanatban még Erzsébet fölött is gyakoroltak.

„Legyen áldva az ur' neve, hogy ugy van" — szólt Vándory, ki mindent, mi emberi hitét gyöngité, mintegy személyes veszteségnek tekintve, örült a' hatásnak, mellyet az asszony' szavai Erzsébetre tettek.

„Ugy van ugy, higyje el tiszteletes uram — szólt Zsuzsi, 's szavának mély 's mégis nőileg gyöngéd hangja reszketett e' szavaknál, Viola szegény, szerencsétlen ember, házától, földjétől elüzték, kergetik, üldözik helyről helyre, mint a' fene vadat, de ezt Viola nem tette, darabokra téphetik, szivét sza-

kithatják ki testéből, de háladatlanságot nem fognak benne találni."

„Szép tőled Zsuzsi — mondá Erzsébet meghatva — hogy férjedet védelmezed, hisz esküvél: hogy el nem fogod hagyni bajban 's nyomoruságban; magam is szeretném hinni, hogy igazat mondasz, de hiába, minden férjedre mutat, és Viola, nem akarlak sérteni jó asszony, mit tehetsz te róla, de férjed mégis csak zsivány."

Látva a' kifejezést, melly Zsuzsi' arczain e' szavaknál átvonult, Erzsébet maga megbánta, hogy kimondá. Vándory nehány vigasztaló szóval biztatá a' szegény asszonyt, ki azalatt elébbre lépve az asztalhoz támaszkodott, melly mellett azok ültek.

„Igen, igen, Viola zsivány — szólt végre keserüen 's összevont homlokának redői, 's a' pirosság, melly arczain átfutott, mutaták meghatását — hagyja el tiszteletes uram, a' notáriusnénak igaza van, férjem zsivány, én lator' felesége vagyok; hisz az egész falu, egész megye tudja, fejére vérpénzt tettek, minden gyermek csak arról beszél! De ha majd a' végitélet' napja eljő 's isten meg fog jelenni, jobbján szent fia, körülötte angyalai, mint szent irásomban irva áll, 's ha itélni fog a' jók 's gonoszok fölött 's mindenkit érdeme szerint megjutalmazni, nem Violától fogja számon kérni, miért lett zsivánnyá? hanem azoktól, kik férjemet reá kényszeritették, kik őt üldözték, mielőtt vétkezett. Isten örökké igazságos, előtte nincs különbség szegények 's gazdagok, gyöngék 's hatalmasok között, ő látja a' sziveket, 's Viola meg fog állhatni előtte."

E' szavaknál Liptákné, ki az alatt fejér kendő-

vel fején 's kis bundájával vállain a' szobába lépett 's az asztalig jött, midőn magát, köszöntve meghajtá, Zsuzsi' vállára tevé kezét 's igy szólt: „Igazad van leányom, bizzál istenben 's el nem hágy" a' többiek meghatva hallgatának.

„Igen, igen, bizzam istenemben — szólt Violáné, midőn a' belépőt megismeré, szemeit szomoruan maga elébe meresztve — kend nénémasszony százszor mondá, 's mit is csinálna illy szegény ember, ha nem biznék istenében; de higyék el, ha néha meggondolom egész szerencsétlenségünket, ha eszembe jut hogy bennünk senki e' világon nem bizik többé, hogy a' legbecsületesebb emberek, mint itt a' tiszteletes ur 's a' notariusné azt hiszik férjemről, hogy legnagyobb jóltevőjén judássá válhatik: akkor nénėm, elhágy jó angyalom, 's néha szinte azt hiszem: a' szegény embernek istene sincs e' világon."

„Ne beszélj illyeneket Zsuzsi — szólt Liptákné komolyan — irva áll: könnyebben megy keresztül teve a' tőlyukon, mint gazdag mennyeknek országába. Nekünk szegényeknek nincs miért kételkedni az ur' kegyelmén, hisz' isten' fia szegények közül választá apostolait. Ha a' nemzetes asszony itt valami keserűt mondott, gondold: jóltevőd, 's a' legjobb ember, ha károsodott, igazságtalan; maga férjem, isten nyugossza békében, egyszer, midőn tehenünket elhajtották, Peti czigányra gyanakodott; hordozd nyugalomban keresztedet, mint üdvezitőnk."

„Igen, de ő isten' fia volt — szólt Zsuzsi sohajtva — én gyönge ember vagyok, 's tudja-e valaki, mit szenvedtem én? Szegény, árva leány voltam, apám 's anyám jókor meghaltak, 's ha kend néném

nem fogad házához, talán elveszek a' többi gyermekekkel, kiknek anyjok nincs ki rájok vigyázzon. Igy, isten áldja meg érte, felnőttem mint a' többiek, 's a' faluban nem volt vigabb leány mint én. Édes anyám midőn szült, meghalt, de néném asszonynál soha sem jutott eszembe, hogy valaki lehetne, ki engem inkább tudna szeretni."

Vándory 's Erzsébet meghatva hallgatának, Liptákné szemeiben könyek ragyogtak.

„Igen, én vig voltam — szólt mindinkább lelkesülve Zsuzsi — azt hittem, hogy boldogabb nem is lehetnék, 's reggeltől estig áldám istenemet ennyi szerencseért. 'S mégis, mind ez nem volt semmi. Csak mióta Violával megismerkedtem, tudom mi az, mennyországot birni e' világon. Eleinte nem is gondoltam, hogy olly ember, mint ő, engem szeretni tudna. Viola gazdag volt, reá apjától egész telek maradt, háza a' notáriusén kivül legszebb volt egész faluban, marhája czimeres, és én, szegény árva leány létemre, miként hihettem, hogy engem fog szeretni. Ha künn a' mezőn aratásnál voltam, 's ő négy ökrével, ott hol én dolgoztam, megállt, 's kévéimet kötözni segitett; vagy ha a' Tiszánál ő meritett vizet vedrembe, vagy néha lakadalmakon szép rozmarint is hozott 's velem tánczolt: gondolám magamban, Viola jó ember; de az, hogy elvesz, nem jutott eszembe, 's imádkozám, hogy isten őrizzen meg illy kevély gondolatoktól. De midőn Viola karácsonkor hozzánk jött 's kérdezett: szeretem-e? 's mikor nem szóltam, de csak ugy lesütém szemeim, 's ő derekamon fogva mágához szoritott és mondá: hogy farsangra elvesz, velem

megfordult a' világ 's hivém hogy az angyalok irigylik szerencsémet."

„Szegény asszony" — szólt Erzsébet, szemeit törülve.

„Oh akkor nem voltam az — folytatá lángoló arczokkal emez — akkor az egész világ egy nagy lakadalomnak látszott, szivemet öröm szorongatá, sirhattam volna minden pillanatban mint gyermek. 'S még is mind ez csak egy csöpp volt a' tenger boldogsághoz képest, mellyet később férjem' házánál találtam, mikor első gyermekünk született 's a' kis Pista' hasznára gazdálkodhattunk. Isten' áldása volt házunk 's vetéseink fölött, marhánk szépen tenyészett, buzánk tizszeres maggal fizetett. Ej hány menyasszony lép boldogan férje' házába, de nekem minden nap az előbbinél szebbnek látszott, nem is emlékeztem volna lakadalmomra, olly szerencsésnek érzém magamat."

Violáné, mintegy elnyomva az emlékek által mellyeket e' boldog idők' visszahivása keblében gerjesztett, pillanatig hallgatott, végre elfojtott hangon időről időre félbeszakasztva beszédét, mintha feszült keble nem birna annyi lélekzettel, hogy egész bánatát kimondhatná, ekkép folytatá: Igen, 's lássák hogy mind ennek vége van, ez az a' mi fáj! Mi nem voltunk kevélyek boldogságunkban, mi nem bántottunk senkit a' világon, férjem megfizette portióját, leszolgálta ötvenkét marhás napját, 's ha szegényt látott, utósó darab kenyerét megosztá vele. Isten még is elhagyott nyomoruságunkban. Viola jól birta magát, de csak paraszt volt, és az urak között haragosai támadtak. A' fiscális, isten verje meg, —

szólt Zsuzsi 's keze öküllé szorult össze — gyülölte férjemet, mert valahányszor a' többi parasztoknak bajuk volt, ha például illetőségöknél többször hajtattak, vagy más valami, mindig őt választák szószólónak, és a' főbiró boszut esküdött mert a' semmirevaló utánam járt, 's én becsületes asszony létemre kiüztem házamból, mint kellett; 's én mindig féltem, noha férjem azt mondá: hogy mig kötelességének eleget tesz, addig a' fiscalis 's főbiró' haragjától félnie nem kell. De az urak mind összetartanak, 's a' szegény embernek ártatlansága haragjuk ellen nem használ. Most őszkor két éve hogy kis leányom született, reggel már roszul érzém magam, férjem 's nénémasszony nálam voltak, akkor küldött a' fiscalis, ki bizonyosan helyzetünket a' bábától megtudta, házunkhoz; hogy Viola menjen mindjárt négy lóval az udvarba, mert a' nagyságos asszonyt fogja Porvárra vinni. Férjem kiment 's megmondá a' hajdunak: hogy ma nem mehet, hisz' annyit forspontozott már az esztendőn át, mint senki a' telkes gazdák közül, de hogy mégis szivesen elmegy akármikor csak ma nem, mert gyermekágyban fekszem. Gondoltuk, minden jól van, de fél óra mulva a' hajdu megint visszajött 's mondá: hogy akármint legyen, férjem kötelessége alól nem mentheti föl magát, 's hogy jőnie kell, mert senkinek sincs a' faluban jobb lova. Viola boszankodott, de midőn kértem hogy minden izgága' elkerülése végett küldje lovait legényünkkel, megtette, pedig igen kedve ellen, mert lovait nem szivesen bizta másnak gondviselésére. 'S ismét nyugottan maradtunk. Nálam már a' vajudások kezdődtek, akkor jött a' hajdu kocsisunkkal vissza 's mondá: hogy

Viola jőjőn, mert a' nagyságos asszony minden más falusi kocsissal fél. Viola látá fájdalmimat 's hogy nem maradhatok nála nélkül, 's mondá hogy bár mit tegyenek, elég ha lovait odaadta, ő maga nem megy el tőlem a' királyfiának sem. Mire a' hajdu is azt mondta, hogy maga sem cselekedném máskép, de hogy még is jobb lesz elmennie, mert a' szolgabiró az udvaron van 's káromkodva esküdött: ha jó szántából nem jő, erőszakkal viteti az udvarba, 's akkor majd meglátja mi vár reá. Férjem maga is indulatos 's néha fejes ember volt, megboszankodott 's azt üzené a' szolgabirónak: hogy az idei forspontját leszolgálta, 's hogy ő ma nem megy istenének sem. A' hajdu elment; azután mi történt nem tudom, olly roszul lettem, hogy nem láttam's nem hallottam magam körül semmit, de mint a' szomszédok 's itt nénémasszony mondják, mihelyt a' hajdu a' kastélyba ment, a' főbiró, pandurjaival jött házunkhoz 's Violát káromkodások közt kirántva a' szobából hol magamon kivül feküdtem, kötözve a' kastélyba czipelteté."

„Ugy van — szólt közbe Liptákné, ki most Zsuzsi helyett a' történetet, noha a' jelenlevők azt ismerék, mint sokszor cselekszünk, ha valami nyomja szivünket, tovább beszélé, mig Zsuzsi szemeit kezeivel takarva hallgatott, — egészen ugy történt mint Zsuzsi mondá. Mikor Violát elvitték, én utána mentem. Szörnyü volt látni. Menni nem akart, 's haragjában földre veté magát, a' hohérok ugy czipelték mint marhát, az embernek hajszála borzadott. Az egész falu szomoruan követé őket, de nem volt ki segiteni merne, 's csak ugy magunkban sirtunk 's szitkozódtunk, hogy az ártatlant csupán, mert men-

3*

ni nem akar, bottal, fokosokkal agyba főbe verik. A' szolgabiró káromkodva 's fenyegetődzve ment a' többiek előtt, hogy Viola majd meg fog lakolni makacsságaért. Én, Zsuzsiról csaknem megfeledkeztem 's velök mentem egész az udvarig, mintha előre éreztem volna a' bajt melly történni fog. Alig értünk oda, a' főbiró kérdé a' hajdutól valamennyiünk előtt: elment-e Viola' házához? és hányszor? megmondta-e hogy az uraság' szolgálatára hivatott? és Viola miket felelt? 'S mit tudom én hány kérdést. „No várj, — szólt végre derest hozatva — meglátjuk nem jősz-e uraságod' szolgálatára máskor, majd adok én neked káromkodni, majd adok mondani, hogy istenednek, hogy a' teins vármegyének sem mégy, parancsolatára. Huzzátok le." Viola ott állt a' pandurok között; ha száz esztendeig élek sem fogom feledni a' képet mellyel az udvaron állt. Feje, két helyen fokossal beszakasztva, arcza véresen, ajkai, mellyeket összeszoritott, csupa méregtől szinte kéken. Kötözött kezei az udvarban fölöldattak, most kiragadva magát a' hajdúk' kezéből, mint oroszlán ugrott előre „a' kinek lelke van, kiáltott, ne jöjön közel." Mind hátráltak. De Nyuzó káromkodva, lelkére esküdött: ha nem huzzák le mindjárt, valamennyiöket felvágatja, 's mind neki rohantak. Akkor Viola körülnéz, meglát egy fejszét, mellyel ép' mielőtt az udvarba jött, fát hasitottak 's mellyet az ördög utjába vetett, fölkapja, maga körül vág 's egy pandur 's az ispán vérökben fürödve fekszenek a' földön. Viola az emberek között, kik eliszonyodva félrementek, elszaladt, házához futott, lóra ült 's ki a' sz. vilmosi erdőségbe, mint Kain kit isten' átka

üldöz. Az ispán meghalt, Violának emberek között nem volt maradása többé."

„'S azóta Viola zsivány — szólt Zsuzsi, kezeit görcsösen összekulcsolva, mig Liptákné az egész testén remegőt, székre ülteté 's Vándory sohajtva ég felé tekintett.

Az egyszerü történet, mellynek teljes igazságát Vándory 's Tengelyiné ép' olly jól tudák mint bárki Tiszaréten, még inkább a' mondhatlan fájdalom melly a' szerencsétlen asszony' arczain látható vala, mélyen hatottak a' jelenlevőkre, 's csak az öreg Liptákné ki Zsuzsinak hideg kezeit szoritva őt nyájas hangon többször nevén szolitá, szakitá félbe az ünnepélyes csöndet melly a' szobában uralkodott. Hol halott fekszik, szótlanul állják körül a' ravatalt; ki találna erőt beszédre ha egy kihalt emberi boldogság' sokkal szomoritóbb képe előtt áll. Végre Violáné fölkelt, 's halvány arczainak kifejezése nyugottabb, hangja erősebb vala, midőn az asztalhoz lépve igy szólt: „Most isten áldja meg notáriusné asszonyomat, mind azokért miket rajtam 's szegény gyermekimen tett; én elmegyek, fölkeresem Violát 's ha az elrablott dolgokról valamit tud, vagy nyomukba akadhat, ne féljenek, Tengelyi ur nem fog károsodni."

„Hová gondolsz? igy nem ereszthetlek" — szólt Erzsébet fölkelve.

„Ne féljen nemzetes asszony — vágott közbe Violáné, keserü mosollyal arczain — nem fogok elszökni, gyermekeimet itt a' háznál hagyom, 's lássa ha csak zsivány' felesége vagyok is, azokat még sem hagyom el."

„Nem ugy volt értve Zsuzsi — mondá érzékeny

hangon Tengelyiné, a' távozónak kezét nyujtva — de még beteg vagy 's ha e' hideg őszi napon kün jársz, bajod lehet."

„Köszönöm — szólt emez meghatva — de most megint jól érzem magam, csak a' mezőre érjek, a' fris szél majd megpirosit. Itt nem maradhatok. Violán nehéz gyanú fekszik. Tudok mindent. A' zsidó 's a' többiek ellene vallanak; hogy a' faluban volt abban nincs tagadás, bundáját itt a' szobában találták minden ellene szól, 's mások nem tudják hogy az, mivel őt vádolják, még is lehetetlen. Ezt tisztába kell hoznom, meghalnék kínomban ha tovább itt kellene maradnom 's mind azon szörnyüségeket hallanom, miket férjemről beszélnek. Isten áldja meg notariusné asszonyomat." 'S Violáné megfordult 's Liptáknétól követve az ajtó felé ment.

„Szegény asszony — szólt Erzsébet szomoruan utána nézve, mintegy akaratlanul — ez is jobb sorsot érdemelt a' világon."

„Jobb sorsot? — mondá Violáné lelkesedéssel, midőn e' szavakat hallva az ajtónál megfordult — higyje el a' nemzetes asszony, ha ma még egyszer születném 's előre láthatom mind azt mi Violával érni fog, én máshoz nem megyek; fölakaszthatják és én az akasztófa alatt ülve még is áldani fogom istenemet hogy felesége voltam. Illy nemes sziv, mint az övé nincs több a' világon. Isten áldja meg kigyelmeteket." 'S ezzel elment.

„Esküdni mernék — mondá végre Vándory fölkelve 's az ablakhoz menve, melly mellett most épen Zsuzsi, Liptáknéval elment, — Viola ártatlan. Ember,

kit nője nyolcz évi házasság után így tud szeretni, nem lehet alávaló."

„Ki tudja! — válaszolt Erzsébet sohajtva — az asszonyi sziv olly különös, a' tüskék mellyek közé jutott, erősebben tartják vissza sokszor, mint ha a' végzet virágok közé fekteté; de, hogy Zsuzsi angyal, az igaz, az ember szinte kételkedni kezd az isteni gondviselésen, midőn látja hogy illy lénynek illy sors jutott a' világon."

„Kétkedni az isteni gondviselésen — szólt lelkesülve Vándory — de hát nem hallotta-e a' szavakat, mellyekkel ez asszony tőlünk bucsut vett? Őt nehezen érte a' sors' keze, a' végzet sokszor ép a' legnemesebb vállakra rakja legnehezebb terheit, de hát nem boldog-e ő, mind e' mellett? Azon szeretet, melly egész keblét tölti, melly szivének minden dobbanásában fölszólal, melly életének életét teszi, nem ád-e több élvezetet, több belső megelégedést keblének, mintha körülötte mindazon örömöket felhalmozzuk, mellyektől gonoszokat annyiszor környékezve látunk? Meglehet, Viola nem érdemli e' ragaszkodást, talán e' jámbor teremtés csalódott, de valljon maga az, hogy a' jó annyiszor csalódhatik a' világon a'nélkül hogy szive' érzékenységét elvesztené, hogy csalódásait annyi ideig megtarthatja, 's mint a' bálványozó érzéketlen szobra előtt, ugy az érdemetlen mellett kit szive körülfogott mindazon magasztas érzeményekkel telhetik el, mellyek az embert e' föld' porán túl emelik, nem teszi-e ép' ez boldogságát? Nem teszi-e ez, hogy az élet' jó 's rosz óráit felszámitva, mindenki meggyőződhetik: miként a' mérleg, végre még sem a' jók ellen fordul,

Oh higyje el Erzsébet asszonyom, azt ki igy szeret, nincs miért sajnálnunk!"

A' lelkész, Tengelyi által szakitatott félbe, ki bundájával vállain egyszerre a' beszélgetők előtt állt. A' jegyző, ki mint tudjuk mindjárt a' botrányos jelenet után, mellynek a' szavazásnál tanúi voltunk, Kálmánnal Tiszarét felé indult, az úton Iczik zsidónak egyik fiával találkozott, kit apja Porvárra külde, hogy Macskaházynak a' történetekről 's főkép' Ákos' megsebesitéséről hirt vigyen, 's ez Tengelyinek 's Kálmánnak mindent elbeszélt. Az utasok e' pillanattól, a' meddig a' töltés tartott, az az Réty' kastélyáig, mintegy repültek, itt nagy zökkenéssel lehajtva a' töltésről, Kálmán látá: hogy nyugtalanság nincs melly őszkor, magyar utaknak, főkép' mellyek falukon vezetnek át, ellentállhatna, 's midőn a' jegyző' házához közelgve a' fáradt lovak végre a' sárban elakadtak, Kálmán 's Tengelyi leszálltak, 's emez megköszönve Kislaky' szivességét, az irtozatos sárban háza felé sietett.

„Igaz-e hogy kiraboltattunk?" — szólt a' belépő szemeit a' szobában körüljártatva.

„Csak ládád rabolták ki — válaszolt remegve Erzsébet — a' többi — —"

„Ládámat? A' kulcsok? hol vannak kulcsaim?"

„Hihetőkép' még fiókodban lesznek, de a' láda nyitva van."

Tengelyi ledobva bundáját a' ládához sietett, visszaveté tetejét 's midőn mellé térdelt, az irományokat kezdé fölhányni. A' többiek néma nyugtalanságban álltak mellette, arczának kifejezéséből mérve vesztesége' nagyságát. Végre a' jegyző fölkelt, 's

székre vetve magát, kezeivel födé be halvány arczait. „Oda vagyok! — szólt feszült kebellel — irományaim elveszve, rajtam nem segit senki.“ Erzsébet 's Vándory mindent elmondtak, mi, a' mint hivék, bánatát vigasztalhatá, ő szótlan fájdalmában nem válaszolt, 's csak ha néha fejét türelmetlenül rázá, lehetett látni hogy hallja beszédöket.

„Jól van, jól — szólt fölkelve Tengelyi — csak az irományok vesztek el ugy-e? tudom, tudom! A' pénzt megtaláltátok, itt volt az ajtó' küszöbén nemde? De tudod-e hogy nemtelenek vagyunk? Igen, jó asszony ne bámulj ugy! Nemtelenek, mi 's gyermekeink, parasztok! olly valami mit megvetnek, lábbal tapodnak, minek birtoka nincs, minek érdeme nem lehet; ollyanok minők itt e' kunyhókban körülöttünk laknak, nem idegenek, mert hisz' itt születtek, 's hely nincs mellyet e' világon hazájuknak nevezhetnének, 's még sem honosok, mert hisz' a' haza az: mit magadénak nevezhetsz.“

Tengelyi fölkelt 's nagy lépésekkel járt föl 's alá szobájában, a' többiek bámulva néztek egymásra. A' kinos hallgatást végre a' jegyző szakitá meg, ki Vándory előtt megállva, röviden elmondá mik Porváron történtek. „Most — tevé hozzá keserüen — tudsz mindent. Nemességem' bebizonyitása kivántatik. Más megyéből szakadtam ide, apám mint lelkész, nemességével soh' sem gondolt, jogaim kétségbe nem vétettek, 's azért nem tartám szükségesnek, hogy nemességemet itt a' megyében kihirdettessem, 's íme az irományok mellyekkel azt tehettem, elrabolva. Szegény fiam!“

És a' jegyző ismét székére veté magát 's kezeivel takará el szemeit.

„Jónás — szólt Vándory, barátja' vállára téve kezét — tudod, veszteség ért engem is, milly tetemes az, mennyire hathat olly dolgokra, mellyek e' világon talán leginkább szivemen fekszenek, te nem tudod, — de bizzunk istenben!"

„Van-e gyermeked? — mondá, szemeit Vándoryra függesztve emez — a' veszteség mellyért, tulajdon fiad' létét fogja-e megrontani?"

„Én értem egész fájdalmadat. Hidd el — tevé kezét szoritva, hozzá — nincs senki, ki, ha a' sors' ezen csapása valóban érne, 's nemességedtől megfosztatnál, a' bánatot mellyel az, gyermekeid miatt eltöltene, inkább fölfogná; de le kell-e mondani mindjárt minden reményről? Nem lehetséges, sőt nem valószinü-e hogy az irományok, mellyek a' rablónak hasznára nem lehetnek, egy, vagy más uton visszakerülnek? 'S még ha ez nem történnék is, nem bizonyíthatod-e be: hogy irományaid elraboltattak, 's mind te, mind apád nemesi kiváltságokkal éltek. A' királyi kegyelem, száz más mód, melly által nemességed visszaszerezheted."

„A' királyi kegyelem? Egy szegény falusi jegyzőnek!"

„'S miért nem? — szólt lelkesülve Vándory — ha irományaid' nem találjuk, fölmegyek magam Bécsbe, a' trón' zsámolyához borúlok, elmondom egész történeted', elmondom: hogy gyermekeid vannak, fiad, ki most nemességétől szerencsétlenség által fosztatott meg. Kinek isten annyi hatalmat adott, annak

keble bizonyosan könyörülni fog, ha szerencsétlenségedet hallja.

„Miért nem élünk álmaid' világában — mondá Tengelyi szomoruan — a' világ nem olly szép! Te Bécsbe, te, egy reformált falu' lelkésze, a' királyi trón előtt, hogy egy falusi jegyzőnek nemességet szerezzél! Ej, beh boldog vagy, hogy eddig élhetél 's az élet' tarka meséjéből még sem vontad ki az egy szomoru oktatást, mellyet benne helyzetünkben találhatunk."

„Ismét azt fogod mondani, optimista vagyok, nemde? — szólt nyájas hangon a' lelkész — azt hiszed, szegény predikátor létemre, nem merek a' király eleibe lépni? Ne félj, bennem elég bátorság van, 's az egész megye pártolni fogja kérésemet. Ki a' királynak alkalmat ad, hogy hatalmával, jótéteményre élhessen, annak nincs miért pirulni előtte; a' kérés mellyet tesz, mintegy ajándék mellyet nyujt. A' király olly magasan áll, hogy a' falusi lelkész, előtte magát azon fényes urak' hasonlójának érezheti, kik által különben lenézetett."

„Barátom — szólt Tengelyi, türelmetlenül fölugorva székéről — az optimismus szép, jó dolog, de mindennek vannak határai! A' megye pártolni fogja kérésedet? De hát nem látod-e hogy az egész rablás nem véletlen eset, hanem csak egy egész tervnek része, melly megrontásomra ugyan azon uraktól koholtatott, kiktől most számomra pártolást vársz. Vagy talán az, hogy nemességem egész éltemen át soha kétségbe nem vétetett azon pillanatig, mellyben irományaim elraboltatnak, 's magamat többé védelmezni nem tudom, csak véletlen volna? Véletlen hogy

a' küldöttséghez csupa elleneim neveztettek? Hogy soha, ma reggelig, mikor ez urak megraboltatásomról czimboráik által már tudósitva voltak, senki által nem emlékeztettem: miként nemességem még a' megyében kihirdetve nincs, 's bebizonyitására készülnöm kell? Mind ez csak vak eset, puszta véletlen? Oh csak láttad volna Macskaházyt midőn ott a' küldöttségi asztal mellett állt, szürke szemeit reám függesztve, kárörömmel arczain, nem szólnál igy. Én, pokolbeli cselszövénynek vagyok áldozatja, Viola csak vak eszköz, azt elhiheted. Mert az alávalósággal frigybe lépni, mert az elnyomóknak eszközül szolgálni, mert az üldözőknek egyike lenni nem akartam, el kelle tiporni büszkeségemet. Rajtam nem segit senki."

„Az istenért, Jónásom ne szólj igy — mondá Erzsébet, férje' kezét megragadva — szivem megszakad ha illy reménytelenül látlak. Emlékezzél vissza a' multra, mennyi bajon vergődtünk át, mennyiszer estünk majd kétségbe, és ...."

Tengelyi' arczain leirhatlan fájdalom vonula át, megszoritá nője' kezét melly még az övében pihent 's fojtott remegő hangon kérdé: mi történt leányával?

Erzsébet elhalványult 's hallgatott.

„Erzsébet! — kérdé még egyszer, reá meresztve szemeit a' jegyző — mi történt leányommal?

Erzsébet eliszonyodva Tengelyi' arczának szörnyü kifejezésén ismét hallgatott 's Vándory zavarodva szavakat kerese, mellyekkel barátjának a' történteket elmondhassa.

„Hát igaz? — szólt végre eltaszitva nője' kezét Tengelyi — leányom megbecstelenitve!"

Erzsébet sirt, Vándory mindent mi barátjának fájdalmát enyhitheté, egymásután elősorolt. Ákos' becsületérzetét, a' fiatal pár' szerelmét, hogy becstelenitésről szó sem lehet. Tengelyi halványan állt az asztalhoz támaszkodva 's reszkető ajkain nem jött ki egy szó melly Erzsébetet vigasztalhatá.

„Igen, igen — szólt végre keserüen mosolyogva — minden rendiben van, a' dolgok jobban nem is mehetnének. Én vissza fogom kapni nemességem' 's leányom becsületét, nemde Vándory? Te föl mégy Bécsbe és a' fölség mindent visszaad, mindent! Oh ha hely volna a' világon hol asszony jó hirét visszanyerhetné!"

Vándory ismét nehány vigasztaló szót monda: hogy semmi ok sincs miért Ákos, Vilmával anyja' jelenlétében ne találkozhatnék; hogy Ákos becsületes szándékkal jött a' házhoz.

„De hát becsületes ember' módjára jött-e házamhoz? — vága közbe Tengelyi, mindinkább elkeseredve — ha valaki hallja hogy titkon Porvárról ellovagolva, lovát künn, kertsövényhez kötve, sötét éjjel tolvajként házamba lopódzott, hová világos kivánatom' következtében jőnie nem volt szabad, hogy éjfélkor itt lányomnál volt, ki fogja hinni becsületes szándékait?"

„A' jövő legjobban meg fogja mutatni — szólt Vándory nyugottan — ha Vilmád Rétyné lesz, ki mer valamit szólni ellene?" Erzsébet halkan ismétlé e' szavakat.

„Ha Rétyné lesz, ugy-e asszony? — szólt haraggal Erzsébethez fordulva Tengelyi — 's te kivánod ezt, te talán, midőn az egész történt, magadban áldád

istened' az esetért, melly Ákost biztosan leköti? 'S tudod-e hogy lányod' szerencsétlenségére számoltál, hogy majd átkozni fogja emlékedet, mert hiuságodnak élte' boldogságát áldoztad föl? Leányom Rétyné! mert megbecstelenitetett, mert Ákosnak nem vala más menekülése; megvetéssel fogadva a' házban mellybe lép, gyülöléssel a' családtól melly őt körébe nem veszi, hanem türi, kiragadva természetes helyzetéből, szolgáló kit férje kegyelemből fogadott, kire nézve csak a' kényszeritésre emlékezik, melly alatt őt az oltárhoz vezeté, 's nem azon szeretetre, mellynek birtokát neki köszönheti. Te nyomorulttá tevéd tulajdon gyermekedet."

Erzsébet sirt.

„Sirj, sirj, míg élsz, szerencsétlen asszony — szólt Tengelyi szenvedélylyel — nincs köny e' világon melly bünödet lemossa. Volt-e jobb, szeretőbb gyermek e' világon mint leányod, 's mit csináltál belőle? Éltem' büszkesége volt, szivem megifjodott ha reá tekintém, megfeledkeztem multamról, szinte szeretni kezdém az embereket ismét, ha körüljárva köztök minden szó csak leányom' magasztalásaiban hangzott, és most! Ha majd pirulnom, ha szememet mint gonosztevőnek lesütnöm kell, midőn Vilmám emlitetik — —"

„Az istenért, légy irgalmas — szólt a' székhez támaszkodva Erzsébet, — ha szeretsz, ha valaha szerettél."

„Ha szerettelek? A' mindenható isten tudja miként szerettelek; házasságunk' első napjától volt-e egy keserü szó mellyet ajkaimról hallottál, volt-e kivánatod mellyet nem tellyesiték, gondolat mellyet

előtted titkoltam? 'S mit tevél te ennyi szeretet után? Tudtad nézetimet, kértelek hogy Ákost ne fogadd el házunkban, te megigérted, 's a' pillanatban mikor ez igéretet tevéd, már kész vala a' terv hogy megcsalhass. Ákos előre tudta a' napot, mellyen parancsomat megszegi, megtanitád lányodat miként csalja, apját 's mig én bizodalmasan elmenék 's távol házamtól örültem a' pillanatnak mellyben ismét, azon egyedüli lények' körébe léphetek, kikbe e' földön bizhatom, addig ti vártátok vendégtöket, nem kivánva mást, mint hogy valamikép' idő előtt haza ne jőjek. Ez a' mód, mellyel szerelmemet viszonoztad."

„Isten látja lelkemet Jónás, ezt nem érdemeltem tőled."

Tengelyi' szemeiben vad tüz lángolt. „Ne szólj hozzám — szólt magán kivül, menj el 's hagyj békében, ha nem akarod hogy elátkozzam a' pillanatot mellyben veled e' házba 's az oltárhoz léptem; hogy elátkozzam...."

Tengelyi nem folytathatá tovább, a' másik szoba' ajtaja megnyilt, 's Vilma ki sebes léptekkel kijött, apja' lábaihoz borulva kérő hangon kiálta: Apám!"

Jónás, kit e' nap annyi ért, ki polgári létét földulva, ki apai érzeményeit sértve, ki magát az egy lénytől kiben mindig bizott, csalatva látá; eddigi állása 's házi boldogsága' romjai fölött nem győzheté le érzelmeit, 's indulatja mérsékletlenül tört ki, mint a' bántalmak mellyek érték. Vilma' nyájas hangja szenvedélyeinek más irányt adott, az átokra emelt kéz nyájasan ereszkedet a' kedves gyer-

mek' homlokára, a' kemény szó elakadt a' szelid hölgy előtt, ki térdeit átkarolva kérő tekintetet vetett a' szerencsétlen apára.

„Megbocsátasz-e Vilmádnak“ — szólt gyönge hangon a' leány.

„Jer szivemhez“ — szólt fölemelve gyermekét Tengelyi. — 'S apa 's leány sirva feküdtek egymás' karjaiban,

---

XIV.

Ákos' sebe, mint olvasóim tudják, nem vala veszedelmes; a' lövés, melly bal karján átment, a' csontot sértetlenül hagyá, 's az ifju szinte szégyenlé, hogy, mint mondá, illy kicsiség miatt csak perczig is eszméletét vesztheté; a' seborvos azonban, ki hamarjában sz. Vilmosról hivatott 's még inkább Vándory, — mert az első, minden diplomája mellett alig talált volna engedelmességet — a' sebláz miatt, mellynek jőni kelle, a' beteget ágyba fekteték. 'S itt találjuk őt most, elég rosz kedvüen vánkosai között, mig barátja Kálmán szivarral kezében, ágya mellett ül, 's Ákos' öreg huszárja János, a' sérült kezet időről időre hideg boritékkal takargatja. A' szoba, hol a' barátokat találjuk, tág 's kényelmes. Az asztalokon ujságok 's könyvek, a' falakon nehány hires magyar férfiu' 's ép' annyi még hiresebb angol ménck' képe; a' két ablak között zöld posztóval bevont falon fegyverek, lovagló 's kocsis ostorok, mellyek között egy pár rókafark 's odaszegzett nyúlfül arra int, hogy mind e' vadászkészület nemcsak díszitmény-

kép' akasztatott oda; azonkivül pipa, mennyi kell, dohány 's szivarok mindenfelől, egy pár szép, női kezek által készült sipka, melly a' szekrényen díszlik, szóval, minden arra emlékeztet, hogy urfi szobájában vagyunk, ha a' bőrkarszéket nem vennők is figyelembe, melly kényelem, mint tudva van, a' magyar falusi életben eddig majdnem kizárólag csak a' fiatal ur' szobájában található; azért-e, mert fiatal ivadékunk ülő foglalatosságokat nem kedvelvén, a' szülék czélszerünek tartják, hogy gyermekeiket az üléshez jó székek által csábitsák; vagy talán azért, mert idősbjeink érezve, miként hazájuk iránti tartozásukat csak ülés által szolgálják le, hogy érdemök nagyobb legyen, e' kötelességöket a' lehetőségig nehéz módon akarják teljesiteni, olly székekre ereszkedve, mellyeknek mindegyike valóságos kinzó eszköz; vagy talán mert elfajultunk 's az ivadék, melly megelőzött, legalább székei után hozván itéletet, tizszer keményebb vala, — mind ennek megitélése nem engem illet; azonban valóságos tény: hogy az egész Réty-kastélyban nem volt szék, mellyet Ákoséihez hasonlitani lehetett, 's hogy ép' arról, mellyen Kálmánt találjuk, Keniházy esküttt, ki egyszer délután benne pipázott, fölkelni nem tudott, mi minden jelenvoltak által a' szék' jóságának tulajdonitatott.

Azonban mind e' kényelem, mellyet a' kandallóban égő tüz nem kissé nevelt, az ifjak' kedvét nem derittheté föl. Mióta Ákos 's Kálmán Porváron egymástól elváltak, olly sok történt! Ákos' lelkét, miután boldogsága közepette olly váratlan baj érte, komor sejditések tölték; Kálmán, ki azon meleg rész-

vét által, mellyel Tengelyi mellett föllépett, Rétyéket ujra megsérté, noha tettét nem bánta meg, benne uj akadályt látott, melly közte 's Etelka között emelkedik; 's miután egymásnak történeteiket elmondák, mindenik elhallgatva, önngondolataiba merült. A' szobában csönd vala, 's maga Tünde, Ákos' kedvencz agara, osztani látszék a' többiek' rosz kedvét, 's fejét hátusó lábain pihentetve, az ágy előtti pokróczon kerékbe feküdt, 's ha néha urára föltekintett, halkan morogva ismét behunyta szemeit; csak az öreg János, ki időről időre friss jégboritást, vagy más valamit hozott, járt pengő sarkantyúkkal föl 's alá a' szobában, néha, midőn ifju ura' szomoru képét látá, roszkedvüen fejét csóválva.

„Teins uram!" — szólt végre a' huszár, midőn ura' karjáról, mint látszék, több jó szivvel mint ügyes-séggel a' boritást levevé.

„Vigyázz karomra" — kiáltott Ákos.

„Oh, én vén szamár! — sohajtott az öreg — mindig roszul veszem le a' ruhát."

„Semmi baj, most jól volt — szólt Ákos, megsajnálva hű cselédjét 's egyszersmind elmosolyodva erölködésein, mellyekkel érintéseit a' lehetőségig nyájasakká tenni igyekezett. — Mit akartál előbb mondani?"

„Hát csak azt akarám mondani — válaszolt János — bizony rosz időnk van."

Ákos, ablak felé fordult 's mondá, hogy förtelmes. Kálmán fölkelt 's miután egy ideig ki a' kertbe nézett, hol az elszáradt lomb, melly még a' fákon függött, a' nedves, fonnyadt pázsit 's a' köd, melly az egész tájat elboritá, szóval, egy homályos novem-

beri nap' egész gyászkisérletével a' legvigabbat is elkedvetlenitheté, fölsohajtott 's ismét hallgatva tért vissza székére; mig János, ki az alatt fát tett a' kandallóba, ujra fejét csóválá, 's fogai közt egyet káromkodott Kálmán ellen, ki a' helyett hogy a' beteget mulatná, ott ül eltátva száját, mint a' fancsali feszület, 's nem szól semmit."

„Bizony az a' krumpli, mit most szednek — szólt János, ki ismét az ágyhoz visszatért 's hosszu bajszát pödré — mind elromlik."

„Meglehet" felelt Ákos 's ismét hallgatás lön.

„Ej ej — sohajtott a' huszár — csak ne menne senki agarászni határunkon, illy vizes napon az egész vetést elrontják."

Senki nem felelt, csak Tünde kelt föl helyéről 's párszor körülforogva ismét lefeküdt.

„Ez a' kutya is egészen neki szomorodott teins uram!" — jegyzé meg János, minden módon igyekezve hogy valami beszélgetést idézzen elő, de mind hasztalan! Végre kiment 's friss jégboritással tért vissza.

„Hisz az előbbit ép' most adtad" — szólt Ákos türelmetlenül.

„Ha jó, teins uram, hát minél többször rakjuk rá."

„Nem bánom, add ide" — mondá Ákos, 's a' sebre uj boritás tétetett. János az előbbivel kifelé indult. Egyszerre mintha egy gondolat villanna át fején, a' huszár megállt. „Teins uram?" szóla.

„Mi kell?"

„Hát csak az, kérem alásan: föl se vegye a' teins ur, katona dolog, nem tesz semmit."

„Mit ne vegyek föl?" — szólt Ákos bámulva.

„No hát azt a' kicsiséget, a' lövést. Nem esik jól az embernek tudom, hiszen nekem is volt részem benne, Aspernnál 's később a' lipcsei ütközetben, még Francziaországban is kaptam egyet kettőt a' ferkóktól, de se baj! Nem kell szomorkodni teins uram. Isten, azt mondják, valamennyi asszonyt egy oldalbordából készité, a' hol pedig a' csont mind épen van, még egész legény kikerül belőlök."

„Bohó, talán csak nem gondolod, hogy sebemen aggódom?"

„Hát min teins uram? — szólt a' huszár jókedvüen csakhogy valami beszélgetés kezdődött, — hisz jól tudom, az illyen urnak minden jobban fáj. Mikor kimarsiroztunk, ha az urfiak közül a' regimentben valamellyiknek csak kis uját vágták meg, kész volt a' szomoruság, némellyik még ispitályba is ment; végre ők is megszokták, háboruban az ember mind egyforma, golyó 's kard bemegy egyikbe ugy mint a' másikba, 's ép' ugy meg is gyógyul; a' tiszt koplal mint a' közkatona 's ha valamihez jut szintugy eszik. Béke' idején az ember nem is hinné...."

Ákos elmosolyodott, de arcza előbbi szomoru kifejezését vevé föl, midőn sohajtva hozzátevé: „hidd el János, ha más bajom nem volna mint ez a' gyermekség karomon, nem látnál illy rosz kedvünek."

„Más baj? Igazság! Ej no, hogy is felejthettem el — szólt az öreg huszár, 's egész képe mosolygott midőn fejét hajtogatva minden módon tudatni akará, hogy Ákos' baját tökéletesen fölfogta. A' notarius' kis Vilmája, ugy-e bár? Ej, az a' szerelem ép' ollyan mint a' dohány, mikor uj, olly erős, könyekbe lábbad az ember' szeme ha csak rá néz.

De tudja-e teins uram, mit tennék én, ha ugy lennék mint a' teins ur?"

„Mit?"

„Hát elvenném."

„Bohó, ha csak tőlem függne!"

„Hát kitől? Ej! — szólt az öreg, fejét csoválva — hisz e' kis lövés miatt a' teins ur nem lesz nyomorék, 's még akkor is, higyje el, ha valakinek három keze volna 's a' teins urnak csak egy, Vilma még se menne máshoz. Legyek akármi, ha Vilma valaha másé, mint a' teins uré lesz." 'S ezzel az öreg fejét csóválgatva 's még mindig valamit morogva fogai közt, kiment.

A' barátságos állás, mellyben Jánost urával találjuk, olvasóim' egy részének talán csudálatosnak látszik. E' viszony' megértésére szükséges tudniok, hogy az öreg János, ki 1814-ben, noha olvasni csak keveset, irni épen nem tudott, mint káplár ezüst emlékpénzzel 's kereszttel tért vissza a' háboruból, Taksony megye által huszárnak fogadtatván, innen rövid idő mulva Ákos' apjához, akkori főszolgabiróhoz került. Ez idő óta, jóval mielőtt mostani ura világra jött, János a' Rétyeket el nem hagyta. Mikor ura főbiróból alispánná emelkedett, János, mint mondá, vele avandsirozott. Ott volt Ákos' anyja temetésén, urával ment, midőn ez második nőjeért, kivel e' történetben találkoztunk, mint kérő járt; 's ha a' becsületes katona az uj alispánnénak nem állt is annyira kegyeiben mint érdemlé, 's habár a' nagyságos asszony nem volt is egészen az ő kedve szerint és sokszor beszélt nemcsak Ákossal, hanem a' cselédházban is a' mult jobb időkről, hol a' kastély-

ban még nem nagyságos hanem teins asszony parancsolt, a' Rétyek 's János választhatlanok maradtak egymástól, ez, mert mint mondá: a' kenyér az emberben hussá válik, 's azért, becsületes ember, ki annyi ideig valakinek kenyerét ette, testestől lelkestől övé lesz, amazok, mert ha az öreg néha morgott 's ebéd között több tányért 's palaczkot tört mint szükséges vala, ők jól tudák, hogy nyalkább legényt találhatnának, és sok arcz van a' világon, mellyhez a' sárga zsinóru kék dolmány jobban illenék, mint János' verhenyős képéhez, mellyet csak homlokán hosszu sebhely 's óriási bajusz ékesite, ez is olly szinü, mint ha vörös paprika szép fejér sóval vegyitetik, — de hogy hivebb embert, ollyat, kiben minden viszonyok közt ennyire bizhatnának, a' földön nem lelhetnek; 's maga a' nagyságos asszony, talán mert e' tulajdonokat tisztelé, talán mert lelkének jól esett, hogy olly valaki váltja tányérait, kinek mellén több szinü szalagot láthatott, sokkal nyájasabb vala iránta, mint cselédekkel lenni szokott. Illy viszonyokban ismerkedett meg Ákos Jánossal. Minden befolyásnak leghatalmasabb eszköze a' megszokás. Ministerek, kik hivatalaikat sokáig viselték, ha tehetségeik gyöngülnek, sőt ha fejedelmeiknek bizalmát elvesztik is, szükségesekké válnak, 's bár mindenki ismeri hibáikat, tőlök megválni mégis lehetlen; mi csoda tehát, ha János' tekintete is napról napra nőtt, főkép' ha tudjuk, hogy a' kulcsári hivatal, melly a' házban a' nagyságos asszony' szerfölötti pontossága miatt szüntelen változott, illyenkor mindig a' huszár által töltetett be, ki, ha Rétyékről szólt, soha máskép mint m i r ó l u n k nem beszélt;

's az egész ház' becsületét legalább ép' ugy hordá szivén, mint az alispán maga.

Uri házak' gyermekei 's cselédei között mindig barátságos viszonyt találunk. Nem is lehet máskép. Emberi gyöngeségeink közé tartozik: szivesen társalkodni ollyanokkal, kiket magunk felsőbbeknek tartunk, 's kik velünk mégis mint hasonlókkal, vagy ép' ugy bánnak, mintha alattvalóink volnának. Ezen vágy sehol nem találja annyira kielégitését, mint gyermekek 's cselédek között. A' szolgának jól esik, hogy valakivel, kit nagyságos urfinak nevez, kinek csizmáit tisztitja, sőt kinek egykor talán bérében álland, tökéletes egyenlőség' lábán társalkodhatik, habár az urfi csak három lábnyi magas volna is; a' gyermek örül, hogy végre egy felnőtt, nagybajuszu embert talált, ki vele barátságosan beszélget, miután apja, anyja 's a' többiek mind, kiket az uri szobákban talál, őt föl sem vevék, vagy legalább mindenesetre csak gyermeknek tartják. Az urfi 's inas tehát szoros barátságba lépnek egymással, mellyet számtalan kis szolgálat, számtalan kis titok, melylyel szülék 's uraság megcsalatnak, mindinkább nevel, 's melly ha néha a' szolga' elküldetésével végződik, 's azon szomoru tapasztalások' elsőjét képezi, mellyet egyenlőség utáni vágyunkkal a' világon teszünk, azért nem édességnélküli.

Az öreg huszár, ki semmit gyermekeknél inkább nem szeretett, katonáskodása alatt legfölebb néha, midőn falukban szállásolva gazdasszonya' gyermekét hordozhatá körül karjain, mulathatott gyermekekkel; 's valahányszor a' ficzkókat, mint mondá, nagyon megszerette, ismét tovább menni kénytelenitetett.

Mióta Ákos a' világra jött, Jánosra szebb napok derültek. A' gyermek még dajkánál volt, 's a' huszár, ha ideje engedé, már kis urfia körül járt; ha Liptákné, mert tudjuk, hogy ő vala Ákos' dajkája, a' szobából kiment, ő vette karjára, ha megengedé, órákig hordá körül a' szobában, 's örömében felkaczagott, ha a' gyermek, kit térdein tánczoltata, néha mosolyogva néze rá. Mikor a' gyermek, pokróczán mászni 's végre járni kezdett, János mellette ült a' földön 's vigyázott, hogy fölbukva meg ne üsse magát; 's midőn először tatá-t mondott, szemei ragyogtak örömében, mert neki legalább ugy látszott, mintha János-t akart volna mondani. Hosszu bajsza, mellyre mindig büszke volt, csak most, mióta Ákos kis kezeivel tépdesé, 's ugy látszott, semmin több örömet mint e' vörös bajszon nem talált, nyeré egész becsét előtte, szóval, az öreg János egész idejét urfiával tölté, 's ha néha ura által megdorgáltatott is, hogy huszárból dajkává vált, szive, mellybe az ég annyi szeretetet teremte, most először érzé magát kielégitve, midőn a' kis Ákos olly teljes mértékben viszonozá hajlandóságát. Gyermekek néha a' szépnek érzetével születnek, 's nem ritkán látjuk, hogy köztök a' legszilajabb, ki minden idegentől sirva elbuvik, szép asszonyhoz első pillanatban egész szeretetével fordul; de ha a' szépség némelly gyermekekre nem bir is semmi hatással, 's ha Ákos, ki Jánosánál senkivel a' világon inkább nem mulatott, hihetőkép' ezek közé tartozott, azon természeti ösztön, mellynél fogva a' gyermek azokat, kik által szerettetik, mindig megismeri, 's ép' olly ritkán csalódik midőn ártatlan sejtelmeit követi, mint később élete' tapasztalásai

után indulva sokszor, erősen élt benne is, 's a' gyermek soha boldogabbnak nem érzé magát, soha nyugottabb nem volt, mint ha Jánosával lehetett.

Réty azon emberek közé tartozott, kik ha az örökös már egyszer a' világon van, nem igen gondolkodnak másról, mint hogy öröksége minél nagyobb legyen; miután tehát Ákos' anyja meghalt, János 's az urfi társalkodásainak nem voltak többé akadályai, sőt a' fiatal nevelő is, ki Ákos' hetedik évében a' házhoz jött, örömmel látá: hogy növendékét az öreg huszárra bizhatja, mig maga mindazon számos foglalatosságokat teljesiti, mellyek fiatal uri embernek, mint ő vala, a' nevelésen kivül vállait terhelik. Ha igazság volna a' világon, sőt ha csak regényekben is türetnék, joggal mondhatnám: hogy Ákos az öreg huszár által neveltetett; igy legalább azt bizonyithatom, hogy a' gyermek' örömei közt nem volt egy, mellyet nem öreg barátjának köszönhetett. Szép napokon ő járt vele kertben 's mezőkön, ha szél fútt ő bocsátá föl a' nagy sárkányt, mellyet szép arany papirossal fölékesitve maga készitett; ha esett, ő igazitotta a' kis malmot 's hajókat, mellyek illyenkor az udvaron végig futó csatornákon a' gyermek' nagy örömére vizre bocsátattak, sőt a' hosszu téli estéken is Ákos' egyedüli boldogsága a' szép mesék' 's hosszu történetekben állt, mellyeket a' régi katona, bajszát pödörve órákig elregélt.

Nagy korban születve, hol minden országnak léte ismét mintegy ujra kérdésbe vétetett, hol százados állapotok egy ütközet' sorsa szerint döltek vagy változtak, 's minden nemzetnek, majdnem mondhatnók, minden embernek erős igyekezetre vala szük-

sége, hogy magát előbbi helyén föltarthassa: János, mint az egész ivadék, mellyhez tartozott, sokat tapasztalt életében. Tizenhat éves korától a' zászló alatt állva, ő közelről látta, ő részt vett a' történetekben, mellyeket most esténkint urfiának beszélt; 's képzelhetjük a' részvétet, mellyel ez minden kicsiséget tizszer végig hallgatott. János' előadásában voltak bizonyos hiányok, az elbeszélő, például, mind eddig nem fogható meg, hogy azok az átkozott Ferkók tulajdonképen mit akartak rebelliójokkal, 's a' huszár, kinek százada történetesen mindig csak parancsolatra vonult vissza, azon kis történeti tévedésben is élt, hogy seregeink a' háboru' kezdetétől végig mindig győztek; de mind a' mellett a' hallgató 's beszélő egészen kielégiték egymást; Ákos, mint minden gyermek, minél több részleteket kivánt, János, mint nép' embere, mindig leginkább ezek' elmondásában gyönyörködött, 's tagadni nem lehet, hogy Ákos, első történettudományát apja' huszárjától kapta. Hogy ez attól, mellyet iskolában vagy könyvekben szerzünk, különbözött, nem szenved kétséget; valamint történetkönyveinkben a' népről, ugy János' elbeszéléseiben ép' a' vezérek- 's felsőbb osztályokról nem sok emlités tétetett, még nagy kérdés azonban: kevesbé valók vagy érdekesekké váltak-e ez által? Ákos' egész képzelő tehetsége illy módon János által foglaltatott el, a' gyermek, elbeszéléseiből választá első ideáljait, természetesen nem Napoleont, hanem Horváth kapitányt, ki alatt János szolgált 's kit az elsőnél sokkal nagyobb férfiunak tartott; ismereteiből merité tudományát, 's tudjuk, hogy ki a' gyermek' képzelő te-

hetségére hathat, az, egész valójának irányt ad. János ellenben, ki életéből senkinek annyit mint Ákosnak el nem mondott még, egész multjának emlékét szereté benne, 's nem tudom mi történik ha Réty alispán, midőn fiát Pestre iskolába küldé, nem az öreg Jánost adta volna hozzá inasnak.

Itt a' viszony külsőleg valamivel kevesebbé látszik barátságosnak, Ákos uj fiatalabb barátokat talált, a' tudományok 's az élet, szivének 's eszének, mellyek fölött egykor korlátlan hatalommal János uralkodott, más foglalatosságokat nyujtottak, sőt a' vén inas, ki nem egyszer nevelői szerepet vállala magára, 's urát, hol csak lehete, szemmel tartá, mihelyt esett fölczipő 's esernyővel, mihelyt hüvesedett köpönyeggel jött utána, az urfinak néha kellemetlenné vált; de Ákos sokkal jobb vala mint hogy boszusága illyenkor is pillanatnál tovább tarthatott volna, 's ha haragjában olly valamit monda is mi az öreget sértheté, fél óra mulva engedelmet kért 's ismét régi barátságába lépett. Ákosnak nem voltak titkai az öreg huszár előtt soha. Egyetemi 's juratusi évei alatt, mint miután ismét együtt Tiszarétre visszatértek, a' szolga, ki ura' képén kedélyének minden változását észrevevé, ismeré szive' minden mozdulatát, osztozott minden gondjaiban, 's igy most is a' nyilt, barátságos mód, mellyel Vilmáról szólt, sem Ákos sem Kálmán előtt nem vala váratlan.

„Az öregnek tulajdonkép igaza van — szólt Kálmán, rövid hallgatás után folytatva a' beszélgetést, mellyet János, kimenve abba hagyott — Vilma' szeretetétől téged senki meg nem fog fosztani; barátom! nincs okod szomorkodni.“

„Nem is azért szomorkodom — válaszolt fölemelkedve ágyában 's kezét karjára támasztva Ákos. — Vilma nem tartozik azok közé, kiknek szeretetét ha egyszer birjuk, könnyen el lehetne vesztenünk. De valjon, boldoggá fogom-e tehetni őt? Ez aggaszt!"

„Nem szoktad meg az ágyat, azért busulsz" — monda Kálmán.

„Nem, nem — folytatá Ákos — csalódol; ha van ember, derült életnézetü, én az vagyok, Vándory maga nem nagyobb optimista nálamnál, ő mindenben a' jó, én mindenütt a' vig oldalt szoktam föltalálni; de azon pillanat óta, mellyben ma éjjel bajom történt, mintha megváltoztam volna. Akármint iparkodom, nem birom magam' földeriteni. Nyugtalan vagyok, mint még soha életemben, egész lelkemet bus előérzetek töltik, mintha nagy szerencsétlenség előtt állnék, mellyet elkerülnöm nem lehet."

„Sok vért vesztettél, ez az egész."

„Nem az — válaszolt Ákos, fejét szomoruan rázva — mikor Vilmát először keblemhez szoritám, midőn szive' dobogását érzém 's boldog valék mint eddig e' földön nem is képzelhetém magam, 's ép' akkor boldogságom' közepette egyszerre fölriasztattam szerencsés álmaimból, a' gondolat támadt lelkemben: valjon, nem éltem' utósó nagy öröme vala-e, mit e' pillanatban élvezék? Eddig, ha Vilma eszembe jutott, csak nyájas, örömteli jövő álla képzetem előtt, most miután legszebb álmaimból illy durván ébresztettem föl, több figyelemmel tekintem helyzetem' 's nem sok megnyugtatót látok. Senki saját nőjét boldoggá nem teheti, ha a' helyzet, mellybe kedvesét állitja, ha az emberek kikkel őt érint-

kezésbe hozza, értelmével össze nem hangzanak, szeretete legfölebb annyit használhat: hogy hiven megosztja bánatát, boldoggá őt nem fogja tehetni! 'S mit várhatok? Vilmám' apja 's szüleim halálos ellenségek."

Kálmán, ki félig meddig érzé e' szavak' igazságát, fölsohajtott.

„Reménylhetem-e hogy szüleink valaha megegyeznek? Nem azon megegyezést értem, melly csak abban áll: hogy miután meggyőződtek, hogy szándékunkat nem lehet akadályozniok, egyesülésünket eltürik, de értem azt, melly szivből jő, melly gyermekeik' boldogságában éltök' legfőbb reményeinek teljesültét látja, 's még is ez kellene, hogy Vilmám szerencsés legyen. A' szerelemnek nem elég ha türetik, neki részvét kell, 's ha midőn boldogságunkról szólunk, tulajdon szüleink vállat vonitanak, vagy kétkedő mosolylyal hallgatják szavainkat, a' sziv' minden szeretete mellett magánosan érzi magát, 's ha kettős szeretettel szorul is illy viszonyokban a'hoz kit választott, nem boldogság, hanem fájdalma' érzetében teszi azt. Boldogsághoz csak két lény szükséges, ki egymást megértse, azon mennyei pillanatokban, mellyeket kedvesünk' karjai között élvezünk, az egész világ hasztalan zugolódik ellenünk; de nyugott boldogsághoz, 's ez az mit a' házasságban keresünk, két sziven kivül melly egymást érti, még vajmi sok kell!"

„Idővel tán ez is kiegyenlitetik — szólt Kálmán biztatva — de most, meg kell vallani, az öregek becsületesen gyülölik egymást, az ember szinte azt hinné, osztályos atyafiak. Képzeld csak, mihelyt

Tengelyi ma a' zsidótól hallá hogy irásai elraboltattak, abban, hogy nemessége' megtámadása 's a' rablás együtt történtek, mindjárt egész cselszövényt látott, melly ellene rég készitetett 's mellynek főmestere — — —"

„Apám?" kérdé Ákos ijedten.

„Nem ép' az; ismeri a' helyzetet, mellyben házatokkal állok 's csak Macskaházyról szólt, de az egészből láthatám, hogy őt is csak mások' eszközének tartja."

„Apám' illy tette képtelen" — szólt Ákos gondolkozva.

„Talán nem is annyira reá, mint mostohádra gyanakszik. Fölhozta a' másik rablást is, melly a' lelkésznél megkisértetett, hol szinte csak irományok kerestettek, miután a' tolvaj érintetlenül hagyva mindent mit a' szobában találhatott, csak ép' azon fiókot törte fel, mellyben Vándory irásai voltak. A' tiszteletes' irományai most Tengelyinél voltak 's a' jegyző nem egyszer mondá utközben: hogy e' két lopást ugyanazon kezek vitték véghez, vagy legalább ugyanazon fő gondolá ki. Mások közt — tevé hozzá kis szünet után, mint ki olly valamit kérdez, miről nem tudja nem fog-e rosz neven vétetni — nem hallottál semmit Vándory' irományairól?"

„Nem én — válaszolt Ákos — sokszor töprenkedtem, miként lehetnek e' jámbor lelkésznek olly fontos irományai, mellyeknek elrablását mások kivánhatnák vagy ő maga félthetné."

„Azt mondják mindenfelől — válaszolt Kálmán halkabban — hogy ez irományok családodat érdeklik."

„Családomat?“

„Tudod, apádnak egy testvére volt — folytatá Kálmán — nagyapád első nejének gyermeke 's apádnál tiz vagy tizenöt évvel idősebb. Nagyapád' második neje, ki egyszersmind nagyanyád, mikor apád a' világra jött a' szegény fiut ugy kinozta — — —“

„Hogy elszökött — vága közbe Ákos — hallottam az egész történetet, ugy látszik, a' Rétyek nem igen szerencsések második nőjökkel; de mi köze ennek Vándory' irományaihoz?“

„E' szegény bátyád — folytatá Kálmán — mint mondják, Németországba szökött, hihetőkép' valami egyetemre, mert már tizenhét éves, 's mint mondják igen mivelt fiu volt; 's az emberek azt hiszik hogy Vándory őt ismeré, vagy talán még most is ismeri, 's hogy az irások talán őt illetik.“

„Furcsa“ — mondá Ákos gondolkozva.

„Tudod, millyenek az emberek, atyádnak Vándoryhoz mutatott rendkivüli barátsága, főkép a' befolyás, mellyet még mostohád fölött is gyakorol, azon gondolatra hozza az embereket: hogy a' tiszteletesnek olly dolgokat kell tudnia, mellyek által apádra e' befolyást gyakorolja, 's főkép' most, mióta ez irományrablás történt, nem lehet fejökből kivenni e' dolgokat. Én egy szót nem hiszek az egészből.“

„Minden esetre csudálatos dolog — szólt Ákos mindinkább elmélyedve gondolataiba — két rablás pár hét alatt, melly mind kettő világosan csak irományokra czéloztatott. De —“

Itt a' beszélgetőket János szakitá félbe, ki a' sz. vilmosi sebész' kiséretében, friss boritást tartva két kezével, a' szobába lépett.

„Teins uram, itt hozom a' jeget 's a' feldsert — monda jókedvüen — most minden jól lesz."

„A' kis egyed, melly feldsernek neveztetvén mérges tekintetet vetett Jánosra, Ákos' ágyához ment, 's miután az előbbi boritást leszedve 's a' sebet megnézve a' beteg' állapotávali megelégedését kijelenté, nagy vigyázattal friss ruhát tett Ákos' karjára. Az öreg János, ki semmit e' világon nem szenvedhetett kevesebbé, mint ha urának más valaki legkisebb szolgálatot tön, fogai közt mormogva, hogy ő azt már eddig tizszer is fölrakta volna, haragos tekinteteket lövelle a' szegény tudósra. Ez egyszer Jánosnak csakugyan nem volt igazsága. Serer ur mindent érdemelhetett a' világon, de haragot csakugyan nem: benne minden tekintetben szeretetre méltó egyediséget találunk,'s azon tizenhat év óta melylyet sz. Vilmoson töltött, embernek, ki mint János soha beteg nem volt, ellene panasza nem lehetett.

Vannak emberek, kikkel a' sors különös játékot üz, 's ezek közé tartozott Serer is. Mint nevéről láthatni, ereiben nem tiszta ázsiai vér buzgott, 's az augsburgi Allgemeine' szerkesztője, ha boldog pillanataiban a' németfaj' roppant legióit felszámitja, hihetőkép' a' sz. vilmosi sebészt is azok közé sorozza, kiknek jogánál fogva hazánk majdan a' szent római birodalomra oltott német-egységnek egyik ága leend. Valamint a' Dunát német folyónak, — talán jobb volna eschingeninek nevezni, mert eredetét Németországban veszi, — ugy Serert bizonyosan németnek tarthatni; mégis a' sebész egy szót sem tuda németül, 's még arczának egész kifejezése, sőt vonásai is nem tartottak meg semmi, eredetére emlékeztetőt. Benne

a' német nemzetiség tökéletesen átváltozott, 's akár a' sovány barna arczot 's fekete haját mellyet apjától örökölt, akár a' nem kevés kenőcscsel tőhegyesre pödört bajszocskát, mellyet önfáradozásának köszönt, tekintsük: Sererben minden olly magyar, hogy ugy mondjam, tiszai jellemet horda magán, hogy ha utazóink' egyike, ki népünk' eredetét keletfelé keresi, vele Ázsiában találkozik, őt, mint az ősmagyarok' egyik ivadékát, talán könytelt szemekkel szoritotta volna karjai közé.

A' sors, ugy látszott, nem akarta természetes helyén hagyni Sererünket semmiben, 's valamint nemzetiségre, ugy életmódra nézve, sebészünk nem követé eldődei' nyomdokait. A' Serer-család, mennyire csak történetét követhetjük, mindig csizmadia mesterséggel foglalkozott; Tóni, mert ez uj ismerősünk' keresztneve, vala az első, ki e' szép müvészethez semmi hajlandóságot sem mutatott, 's bár külsőleg kedvelni látszék apái' foglalatosságát 's főkép' a' szurokhoz, mellyel néha egész képét bemázolá, rendkivüli hajlandóságot mutatott, való hivatással még sem birt; mit apja már abból is gyanitott, mert noha reá csak készen kiszabott darabok' összevarrása bizatott, mégis e' magában könnyünek látszó foglalatosságban is ugy járt el, hogy minden pár, melly kezein megfordult, nehány nap mulva a' parasztok által, fölfeselve, nem kevés káromkodások közt, hozatott vissza apjához. „A' gyermek mindig locsog," mondá az apa, majd tulajdon, majd reményteli magzata' fejét rázva. „Nagyon ostoba" szóla a' legény, ki ismét illy alkalmaknál néha az asztalt, néha inasa' hátát veregeté. „Ebből suszter nem lesz" mondák

mindketten. 'S e' negativ meggyőződés után talán alig tudták volna meghatározni tulajdonkép' mire szenteljék a' fiu' jeles tehetségeit? ha a' kis város' borbélya, hol Sererék éltek, kinek ép' Tóni' bőbeszédüsége tetszett, 's ki talán azt hivé, hogy a' gyermek, mert mint az egész ház panaszlá, munkáját csak felületesen végzé, borbélynak született, őt magához inasnak nem fogadja.

Ez vala Tóni' szerencséje. Az emberi lét' egyik szélsőségétől a' másikhoz vetve, a' lábtól egyszerre főhöz emelkedve: a' fiu, ki nem arra teremtetett hogy müvei lábbal tapodtassanak, egyszerre helyén, valóságos elemében érezte magát. Igaz, a' fejér szappanbuborék, mellyben ujjai gyönyörrel körülhaboztak, nem pótolá ki egészen az élvezetet mellyet szurkával talált; 's a' kis borbély nem egyszer vetett vágyó tekintetet a' szomszéd' fiára, ki őt apjánál inasi helyében követé 's szép fekete kézzel 's arcczal jára körül a' városban; de ő, kit eddig minden darab bőrért, mellyhez késével nyult, nehéz fenyiték ért, nem rendelkezhetett-e most a' lakosok' felének bőrével szabadon? nem gyakorolhatá-e képzelő tehetségeit korlátlanul annyi fejen, mellyet naponkint megnyirt, majd garádicsot, mellyen ámorok látszának föl 's alá járni, majd, ha toupé kivántatott, gyönyörü csigadombot teremtve müvészi kezével a' polgárfejeken? ha nem emlitjük is a' gyönyört, mellyel ünnepeken a' tanácsbeliek 's városi honoratiorok' egy részének fodrokat égetett. 'S a' borbély nem beszélhet-e többet mint bár ki más a' világon? Ki szögezheti hallgatója' nyakához kését, véres boszut fenyegetve ha közbeszól? Ki tudja meg, ki közli

gyorsabban a' helység' ujdonságit? Melly hirlapszerkesztő biztosabb közönségéről? Vezérczikk helyett beszappanozza, tárcza helyébe langy meleg vizet vesz, 's hazai tudósitásaiban mindig többet, a' külföldiekben kevesebbet közöl mint történt, 's közönsége nem marad el. Ki ne lenne boldog illy helyzetben, főkép ha apjától havonkint három váltó forint subventióval segíttetik, 's az egész városban, még a' tanácsot sem véve ki, legtisztább kezekkel járhat körül?

A' görög allegoria szerint a' sphinx föltartóztatá az utast 's rejtélyt mondván neki, őt, ha azt föloldani nem volt képes, széttépte. Ez allegoria való még napjainkban is, mindenikünk elébe, midőn az életbe lépünk, rejtély állitatik föl, ki ezt, melly nem egyéb mint hivatásunk' megértése, föloldani nem tudja, elvesz; ki reá felelni tud, ki magával tisztába jött, hogy hadvezérnek, vagy tudósnak, vagy mint Serer borbélynak született, annak jövője biztositva van. Az emberek többnyire nem azon harczban vesznek el, mellyet külviszonyaikkal, hanem abban mellyet önmagukkal küzdenek, 's ki ezen tul van, habár lassu léptekkel, de szüntelen haladni fog a' pályán mellyet választott, 's mint Sererünk, kis város' borbélyából, pesti borbélylegénynyé, innen diplomaticus 's később valamelly megye' járásbeli sebészévé emelkedhetik, a'nélkül hogy ok volna miért szerencséjét bámulhatnók.

A' tudományos előmenetel, mellyel az ifju a' pesti egyetemen a' sebészetet hallgatá, korántsem vala olly kitünő, mint azt vártuk. A' természet, melly neki, mi a' kérdezést illeti, olly rendkivüli képességet

nyujtott, ugy látszik, megtagadta tőle a' felelés' tehetségét, legalább pajtásai ennek tulajdoníták szokatlan némaságát, mellyet vizsgálatok alatt rajta észre lehetett venni. Sőt mi a' gyakorlati sebészetet illeti, erre nézve sem felelt meg Sererünk pesti gazdája' reményeinek, ki a' borotválás közt legényén azon észrevételt tévén hogy késével többször a' bőr alatt mint fölötte dolgozik, azt hivé, hogy inkább sebésznek mint borbélynak való. De miután e' világon nem a' tudomány hanem a' szeretet mível csudákat: midőn Taksony megyében a' sebész meghalt, 's özvegye, ki egyszersmind Serer főnökének testvére volt, Pestre jövén a' nyalka sebészt meglátta, ennek tudományra nem vala többé szüksége. Az asszonytól kölcsönzött pénzzel letette vizsgálatait, sebészet' mesterének neveztetett; 's miután nőjével a' megyébe jött, hol az, első férjétől reá maradt tőkéi által, mellyek egyes tisztviselőknek kölcsönöztettek, nem csekély befolyást gyakorolt: rövid idő mulva a' sz. Vilmoson lakó megyei sebész' helyére neveztetett, hol őt e' napig találjuk, 's egész világ által doctor urnak czímeztetik.

A' megye' főorvosán kivül, ki tanári oklevelénél egyebet az egyetemről nem hozván magával, a' doctor czimet nem osztogatá bőkezüleg, nem is javallanám senkinek hogy Serer urhoz máskép szóljon. Legkisebb szócska melly őt előbbi hivatására inté; ha neveletlen ember, mint Jánostól hallottuk, őt feldsernek nevezte; sőt ha jelenlétében valaki csak borotváit köszörülé, az ildomos férfiut szörnyü haragba hozá; 's midőn egyszer a' sz. vilmosi borbély, kire most szakállát bizá, későbben jött 's a' doctor urat borotválkozva találván, szive' örömében mondá:

hogy a' teins ur ugy érti e' mesterséget, mintha maga is borbély lett volna" — tudvalevő dolog, hogy a' borbély fényes nappal a' házból kidobatott.

„A' seb szép, nagyon szép — szólt Serer, midőn a' boritást vigyázva takargatá — merem állítani: nem láttam szebb sebet."

„Jött volna chirurgus ur, háborúba — mormogá János — ott szebbeket láthatott volna."

„Mit ért kend hozzá — válaszolt a' másik — a' szép seb nem az, melly legnagyobb."

„Igen, hanem olly kicsi, hogy magától meggyógyul — monda a' huszár — 's hol feldserre nincs szükség."

Serer boszús tekintetet vete a' huszárra. „Hogy méltóztatott aludni?"

„Jól."

„És most az érzés?"

„Az is jó."

„Semmi alteratio?"

„Semmi."

„Tehát tökéletes apirexia, azaz láztalanság?"

„Ugy hiszem."

„Talán már étvágy is volna?"

„Bizonyosan."

„Mondtam ugy-e? A' mandulatej illy alkalommal csudákat mivel."

Ákos mosolygott.

„Nem hinné senki, a' mandulatejnek millyen hatása van! Tehát minden jól van?"

„Tökéletesen."

„Csak azt sajnálom hogy előbb nem hivattattam, hogy eret vághattam volna."

„De hát miért, ha a' teins ur jól van?" — szólt a' huszár.

„Hallgasson kend, én azt mondom — szólt az orvos méltósággal — az érvágásnak illy alkalommal csudás hatása van."

„A' homoeopathák nem vágnak eret soha" — mondá Ákos olly komolysággal, minőt Kálmán, főkép' midőn a' hatást látá, mellyet e' szavak a' kis sebészre tettek, megtartani nem tudott. Valamint t. i. Serer, mihelyt borbély vagy borotva csak távolról emlittetett, lángra gyult: ugy mihelyt a' homoeopathiáról szó tétetett, az ildomos férfiu minden türelmét elveszté.

„A' homoeopathák? — szóla keserüen — de hát mit tesznek a' homoeopathák? Adnak-e gyomortisztitót, melegitőt, erősitőt, jalappát 's chinát, orvoságot hogy a' beteg izzadjon, 's az izzadság ellen antispasmaticumokat, antiphlogisticumokat, antirheumaticumot, aromaticumot, cardus benedictust, rhabarbarát, tartarust, sal mirabile glauberi-t?"

„Az istenért — vágott közbe Kálmán — már roszul érzem magam."

„Ki hallotta, hogy homoeopatha valakinek visicatort vagy más flastromot rakott föl, és a' meleg, hideg 's jégboritékok, lábvizek, ülő 's egész fürdők? Mit ér nekem olly orvos, kitől egy haszontalan bécsi italt, elixirium viennensé-t sem kaphatok!"

„Doctor urnak igaza van — szakitá félbe a' szólót Ákos mosolyogva — a' beteg sok élvezettől fosztatik meg ha magát homoeopathiára adja; az orvosi tudomány' föladata — — —"

„Az, hogy az orvos gyógyitson — pótolá Serer —

's kötelességének eleget tegyen; hogy megpróbáljon mindent mit a' gyógyszertárban találhat, 's ha maga nem boldogulhat, hivjon össze consiliumot, mig a' beteg meg nem gyógyult."

„Vagy meg nem halt" — monda nevetve Kálmán — mire az öreg János nagy megelégedéssel szinte fölkaczagott.

„Vagy meg nem halt? — kiálta Serer, rikácsoló hangon — jó orvos' kezében tiz beteg közül nem hal meg egy, az is csak mert megrögzött betegsége van 's későn folyamodott segedelemhez. És ha a' beteg meghal, az az orvost fölmentheti-e kötelességétől, hogy neki mindent beadjon, mit az egyetemben tanult? feleljen erre a' teins ur ha tud!"

„Igen, de a' homoeopathák is beadnak sokat — szóla Ákos mindig föltartva komolyságát — és betegeik meggyógyulnak."

„Hiszem, persze — válaszolá a' sebész gúnyosan — de ha a' természet nem volna! Oh, a' természet néha csudákat mível!"

„De nem mindegy-e az, ha a' beteg meggyógyul?" kérdé Ákos.

„Épen nem mindegy, ha a' természetet nem segitik 's magára hagyják, mint főorvosunk mondja, megerőlteti magát, minek később mindig káros következményei vannak."

„És ha önnek betegei meggyógyultak, ki tudja — szólt Ákos — azokat is nem a' természet gyógyitotta-e meg?"

„Mi tudjuk teins uram, mi, kik az egyetembe jártunk 's professorainktól öt évig tanultuk, hogy a' beteg nem gyógyul meg, ha neki bizonyos orvossá-

gokat nem adunk be — válaszolt Serer méltósággal.— Kik a' tudományban nem járatosok, kik, mint a' homoeopathák, sem chemiát' sem botanicát, sem mineralogiát sem antropophagiát, antropologiát akarám mondani, a' mi az orvosi tudományhoz mind szükséges, nem tanultak, mihelyt valamelly nagy curát teszünk, azzal jőnek elő: hogy a' beteget a' természet gyógyitotta meg. Mi azt jobban tudjuk; miért tanultunk volna öt évig a' pesti egyetemben, ha még ezt se tudnók?"

„Igazság — szólt Ákos — miért tanultak volna annyit, ha többet nem tudnának mint bármilly más ember a' hazában!"

„És ha homoeopathának nehéz betege van — folytatá Serer lelkesülten — nem hí-e mindjárt aleopathákat? Példaul minap Porváron az öreg ügyvédnél?"

„A' ki harmadnapra, miután a' főorvos általvette, meghalt? — vágott közbe Kálmán — beszéltem előbbi orvosával 's azt mondá: hogy miután a' betegség gyógyithatlan volt, és látta hogy a' beteg szörnyen kinlódik, azért hitta az aleopathákat, mert ő maga gyönge orvosságaival talán még egy hónapig se tudta volna megszabaditni fájdalmaitól. Az aleopathiával sebesebben ment."

E' megtámadás erősebb vala, mint hogy azt sebészünk még tulajdon betegeitől is eltürhette volna. Meggyőződve tudománya' hasznairól, mint meggyőződve csak az lehet, ki belőle évenkint háromszáz forint biztos fizetést, szabad lakást, és a' látleleteknél nem egy szép mellékhasznocskát huz, meggyőződve tudománya' valóságáról, mint ki oskolaköny-

vein kivül az orvosi tudományról mást nem olvasott, 's ki a' biblia ellen felhozott kételyeket félig sem tartá olly vétkeseknek, mint ha valaki amazok ellen szólt: Serer mondhatlan boszuval 's megvetéssel tekinte maga körül, főkép az öreg Jánosra, kinek, örömében, midőn a' feldsert megtámadva látá, egész képe ragyogott, 's ki fejével 's minden tagjaival helybenhagyást integete, leginkább Kálmán' érthetőbb tréfáira. „De hát van-e abban csak mákszemnyi ész, mit a' homoeopathák tesznek? — szólt végre a' megtámadott — egy nagy felnőtt ember megbetegszik, példaul egész tál kocsonyát fölfal 's gyomrát elrontja, eljő a' homoeopatha 's mit ad be? Kérem alásan, mit ad be illy alkalommal? egy csöpp camomillának millionyi részét; mondom egy egész tál kocsonya ellen, egy csöpp' millionyi részét. Már kérdem, józan ember hogy foghatja föl eszével ennek hasznát? Egy egész tál kocsonya, és...."

„Igen, — válaszolt Kálmán nevetve — de én azt se' foghatom meg tulajdonképen, ha sok turóslepényt, vagy töltöttkáposztát ettem 's hideglelést kapok, china miért segit?"

„Az igen természetes hogy a' teins ur ezt nem érti — szólt a' sebész azon megelégült mosolygással, mellyel tudósok, be nem avatottak' irányában szólni szoktak — a' teins ur nem járatos az orvosi tudományban, de ez magában igen világos 's egyszerü. A' chinának van bizonyos ereje, melly a' hideglelést megszünteti, semmi sem természetesebb ennél, isten a' chinát különösen azon czélból teremté, hogy vele a' hideglelést meggyógyitsuk."

„De miért van, hogy isten mikor a' kolbászt 's

töltöttkáposztát, mitől hideglelést kapunk, itt nálunk teremtette, a' chinát mégis nem itt hagyá nőni?"

„A' teins ur csak enyeleg — monda főcsóválva Serer — 's igy tudományos dolgokról szólni nehéz; de azt csak nem fogja tagadni senki: hogy ha valamiből olly parányi adag, mint a' homoeopathák állitják, olly nagy hatást tesz, többnek még nagyobb hatásunak kell lenni; 's ha egy csöpp camomillának millionyi része már valakit meggyógyithat, én ki három findsával adok legalább, még többet használok. A' mint igaz is, mert a' camomillathea jó mennyiségben csudákat tesz."

„A' mint vesszük — válaszolt Kálmán pajkosan — minden a' módtól függ mellyen adjuk. Doctor ur egy tekercs boton, egy egész mogyorófából készült padon órákig elülhet minden kellemetlenség nélkül, mégis ha a' tekercsből egy pálcza kivétetik 's azt például János másra bizonyos módon alkalmazza, akkor ámbár előbb az egész mogyorópad rosz hatást nem okozott, ugy hiszem.... Mit gondol János?" — szólt az öreghez fordulva, ki mintha már a' botot kezében érezné, markát összeszoritva nevetett.

„Hát én — felelt ez — csak azt hiszem, hogy a' homopatica és a' — — nem tudom hogy hivják, mindegy. Ha gyomrom fáj, bort iszom, 's mikor a' kulcsárnak tüdőgyuladása volt, a' gazdasszony paprikás pálinkát adott be neki, 's mi is csak meggyógyultunk. Életünk isten' kezében van, mint a' tiszteletes mondja, 's ha valaki nem érte el végső napját, azt megtartja, ha száz doctort hína is."

Nem tudom mik lehettek volna János' e' merész

szavainak következései, ha a' sebészt, kinek mérgében szemei szikráztak, ép' midőn szólni akart, a' teins alispánné' jötte nem szakitja félbe. Mellyet észrevéve, midőn kézcsókoláshoz sietett, azonnal a' jégboritások 's mandulatej' csudálatos hatásáról, 's miként Ákos már minden veszedelmen kivül van, kezde beszélni.

Rétyné nem látszott jó kedvében, és sem az orvos, sem Kálmán, ki magát mélyen meghajtá, nem méltattak nagy nyájasságra; azonban Ákos mindig különös hatalommal birt mostohája fölött; ez asszony, ki indulatát soha senki' irányában nem mérséklé, vele mindig szeliden, vagy legalább udvariasan bánt, 's most is midőn ágya mellé ült, részvéttel kérdé: „hogy érzi magát?"

Serer, Jánossal friss boritásért ment; Kálmán észrevéve hogy társasága nem kivántatik, az ablakhoz állva a' kertbe nézett. „Látod-e Ákos — szólt Rétyné halkan — mi következik abból, ha az ember a' helyett hogy tisztújitásnál kötelességét teljesitené, lányokhoz jár."

Ákos hallgatott, de arczai égtek. „Nincs okod magad' szégyenleni — szólt Rétyné enyelegve — Vilma szép leány és — — —"

„Nagysád!" — szólt Ákos feszült kebellel. „Vilma — folytatá amaz — csinos leány, 's ti fiatal emberek, hol van egyki illy alkalommal kezét nem nyujtaná az után, mi önkényt ajánlkozik. A' leány' dolga becsületére vigyázni."

Rétyné' szavai enyelgők, szinte nyájasak valának, mégis volt valami a' hangban mi Ákos' egész

vérét arczaiba hajtá, 's az asszony maga, noha meglepettnek tetteté magát, igen is jól tudá az ifju' felgerjedésének okát, midőn ez remegő hangon szóla: „Nagysád kérem egy szót se többé illy hangon; Vilma . . . ."

„Igen csinos kis leányka — mondá az asszony, mindig enyelegve, de ugy, hogy idegen is észrevehette volna a' keserüséget, melly szavaiban rejtezett; kissé kegyesebb mint gondoltam, de végre ez anyjának gondja, illy leányok, kik uriasan neveltetnek, mindenféléket vesznek fejökbe; Tengelyi meggondolhatta volna maga is, hogy e' nevelés nem jegyző' leányának való."

„Vilma, mátkám!" — szólt Ákos erőt véve magán 's mennyire lehetett nyugottan.

„Mátkád?" Rétyné nevetésre kényszerité magát. „És hányadik, ha szabad kérdenem?"

„Az első — szólt nyugottan az ifju — 's arra esküszöm, utósó." 'S Rétyné lesüté szemeit a' nyugott, elhatározott tekintet előtt, mellyel Ákos reá nézett.

„Lázban beszélsz? — szólt végre a' lehetőségig nyájasan mosolyogva — Vilma Rétyné! 's illy történet után!"

„Ha Vilma mátkám — szólt Ákos folyvást mostohájára függesztve szemeit — nem látok semmi rendkivülit a' történetben."

„Ha feleséget vészsz magadnak, mondá apám sokszor testvéremhez — szólt Rétyné — ne végy soha ollyat, ki lakodalom előtt becsületénél inkább sze-

ret, nehogy a' lakadalom után mást még náladnál is inkább szeressen."

„Nagysád — szólt Ákos, összevonva szemöldeit — ne becstelenitse nemét, 's önmagát az által, hogy becsületes leányról igy szól."

„Persze becsületes leány, hisz Ákos urfi ott van éjjel tizenkét óráig; 's megölne mindenkit ki kétkedni merne."

„Méltoztassék, — szólt Ákos keserüen — jövendőbeli menyéről miért ne szólhatna kedve szerint."

„Menyemről? 's tudod-e hogy Tengelyi' nemessége is kétségbe vétetett?"

„Tudom! Ha Vilma nőm, nemességre nincs szüksége többé; egy okkal több hogy nőül vegyem."

„Tengelyinek, mint mondja, irományai vannak, mellyekből nemességét bebizonyíthatja."

„Voltak — szólt Ákos, élvezve a' zavart 's aggodalmat, melly mostohája' képén látszott — az irományok elraboltattak. A' Tengelyi családnak nincs többé senkije, kire támaszkodhatik mint én, de reám számolhat."

„Hisz azt hallám — szólt Rétyné 's arczának kifejezése látszólag változott — hogy a' rablás nem sikerült, 's Tengelyi' irományai nem jöttek a' zsiványok' kezeibe."

„Sőt épen ellenkezőleg — válaszolt Ákos, ki mostohájának fölgerjedését észrevevé — a' pénz 's minden egyéb visszakerült, csak az irományok vesztek el."

Rétyné' arczain öröm sugárzott, mellyet min-

den erölködése mellett, Ákos előtt egészen eltitkolni nem tudott, midőn kérdé: „kik lehettek a' tolvajok?"

Ákos, ki az egész idő alatt, szemeit nem fordítá el mostohájától, mondá: hogy az egész falu' véleménye szerint a' rablás Viola által követtetett el. Mire Rétyné sietve fölkelt 's mondván: hogy még valami sürgetős dolga van — elsietett.

Kálmán, ki a' beszélgetésnek csak utósó részét hallá 's maga is észrevette a' változást, mellyet a' rablásróli hir Rétynére tett, bámulva néze utána. Ákos, fölülve ágyában fejét csóválva egy perczig gondolkozott. „Kálmán! — szóla végre — mondád hogy Tengelyi a' rablás' bujtogatójának mostohámat tartja?"

„Majdnem világosan mondta."

„És azt hiszed, hogy a' rablást Viola követte el?"

„Viola, vagy a' zsidó, és ennél nem találtak semmit."

„Tudja az ég, én alig hihetem — szólt Ákos, fejét rázva. — De ha az irományok Violánál vannak, ő visszaadja, annyi bizonyos."

„Kétségen kivül, ha fojtásnak nem használta el."

„'S te minap mondád, hogy Viola gulyástoknál többször megfordul. Tudod-e mit? Nyargalj oda mindjárt, mondd meg neki: hogy Violát keresse föl, ha az irományokat visszahozza, igérj neki 's Violának akármit. Tudod-e Kálmán? Az átkozott seb miatt magam nem mozdulhatok — szólt haragosan bekötött kezére tekintve — életem' boldogsága függ tőle, kérlek siess."

Kálmán, ki az alatt kalapját 's bekesét sietté-

ben alig tudá föltalálni, homlokára csapva szidni kezdé magát: hogy is nem jutott ez régen eszébe! „Á' gulyás által bizonyosan megkapjuk az irásokat" szólt, 's megszoritva barátja' ép kezét, elsietett.

Ákos, égő homlokát fejére támasztva ült ágyában. „Ha ez igaz volna!" — szólt magában, 's szomoru gondolatokba merült, mellyekből csak János, ki ismét friss boritással jött 's beszélé, hogy a' nagyságos asszony azóta mindig Macskaházynál van, ki vele Porvárról jött, ébreszté őt fel. Rövid idő mulva Kálmán' lovának kopogása hallatszott 's a' kocsi' zörgése, mellyet az alispánné, nem tudni miért, mihelyt Ákostól kijött, ujra befogatni rendelt 's mellyen most Macskaházy elindult.

XV.

„Sirva vigad a' magyar" igy szól a' közmondás; miért is vigadna máskép? Ha az ősöknek arczvonásai egyes családokban ivadékról ivadékra föltartják magukat: bámulhatjuk-e, ha azon kifejezésből is, melly az eldődök' vonásainak életet adott, egy rész átszáll a' késő unokákra? 'S hajdanában a' magyarnak annyi oka volt sirni! Más nemzeteknél az ujabb kor meggyógyitá a' multnak sebeit, 's ha a' népdal majdnem mindenütt megtartá a' bús melódiát, melly olly korban támadott, hol az elnyomott népnek érzelmei nem lehettek egyebek mint szomoruak: vigabb szavak tétettek régen az előbbiek' helyébe, vagy legalább az énekesnek vigabb hangja feledteti a' dalnak valódi jellemét. Nálunk alsóbb osztályainknak legalább nincs okuk vigságra a' jelenben sem, 's a' dal szomoruan hangzik most is, mint azon napokban, midőn Budánk' falain félhold uralkodott. Hisz vannak emberek e' hazában, kik legfölebb falujok' történetét ismerve, nem igen gyanitják, hogy ez ország, mióta a' törököt elüztük, változáson ment keresztül, 's a'

jobbágy, midőn füstpénz forintját kastélyba viszi, a' török garasra emlékezve, ha hire csakugyan hozzá jutott, — félig sem borzadhat annyira a' multtól, mint azok, kik régebben, mintegy századdal ez előtt, végső krajczárig letisztázák hazájuk iránti tartozásukat. De a' komorság, melly a' magyar nép' jelleméhez tartozik, meggyőződésem szerint, történeti emléke, 's jelen állásán kivül még azon szomoru jellemnek tulajdonitható, mellyet vidékünkön, hazánk' leginkább magyaroktól lakott részeiben találunk. Ki az, ki e' hon' rónáin végig tekintve megtudná tartani vidámságát? Az őserdő, melly e' tájakat talán egykor eltakará, kivágatott, a' természet' hatalmas élete kiirtatott, az áthatlan növényfátyol, mellyel e' föld szűz testét egykor takarta, az ember' fejszéje alatt eltünt, 's vele a' madarak' ezerhangu éneke 's a' vadak' vig játékai a' hüs rengetegben; de az ember, midőn a' természetet legyőzé, nem takará el a' csata' nyomát uj teremtéseivel. Az erdő eltünt, 's helyében csak pusztaságot találunk, 's nincs miért örülnünk a' természet fölött kivitt győzelmünkön. Ha más országok' lakója a' vidéken körültekint, mennyi van min szive örülhet! Mindenfelől házak, fák, kerítések, viruló vetés, mindenütt valami, mi őt eldődeinek munkásságára emlékezteti, mi uj, elevenebb szorgalomra inti, hogy mint ők, ugy ő munkája által földi létének nyomait hagyja maga után. Pusztáinkon csak a' határhalmok, mellyek hosszu sorokban emelkednek, intenek arra, hogy e' föld egyesek által tulajdonnak neveztetik, noha alig tudjuk, lehet-e azt tulajdonnak nevezni, mi csak abban, hogy másokat valaminek használatától kizárunk, 's nem ab-

ban, hogy vele magunk élünk, áll: 's az általános elhagyottság, a' munkátlanság' csöndje, melly e' tájakon elterül, szomorusággal tölti lelkünket. Hány ivadék tünt el e' határokon a'nélkül, hogy létének nyomát hagyná maga után! 'S az átmenő miként ne emlékeznék, hogy egykor sirjába fog szállni ő is, eltakarva a' nagy róna alatt, nyom nélkül, mint kit a' határtalan tenger, habjaival elboritott.

Ha illy vidéket, pedig a' mondottak szóról szóra illenek Tiszarét' egész környékére, novemberi nap' szürke világitásában látunk, a' sziv akaratlanul szomoru sejditésekkel telik el. —

Dél rég' elmult, midőn Zsuzsi, Liptáknétól kisérve, a' falut elhagyá, 's miután ez a' külcsárdánál egy ideig vele pihenve tőle megvált, a' fiatal asszony, kis poggyászával hóna alatt, mellyben magának 's férjének kevés eleséget vitt, magánosan haladott Kislak felé, hol a' gulyástól Violáról valamit hallani reménylt. A' gulyás' tanyája, Tiszaréttől jó kétórányi járás vala, 's Zsuzsi, ha néha mély gondolataiból föleszmélt, fájdalmasan érzé a' gyöngeséget, melly betegségéből visszamaradt. Nem egyszer ült le fáradtan az árkok' egyikébe, hol a' hideg szél kevesebbé érheté, 's ha illyenkor szemeit körüljártatva a' nagy pusztaságot látá maga körül és magát olly magánosan, olly elhagyatva, a' nagy csönd, mellyben önlélekzetét hallhatá, rémüléssel tölté lelkét. Eszébe jutott, hogy a' napokban farkasokról hallott beszélni, eszébe jutottak gyermekei, férje, ki talán e' pillanatban uj veszélyben forog; 's ismét utnak indult, nem uj erőt, hanem uj nyugtalanságot érezve haladásra, melly annyival inkább

növekedett, mennyivel inkább érzé, hogy czélját jelen gyönge állapotában sötét előtt elérni nem fogja. Egyszer kopogás ébreszté föl ábrándaiból, lelkén a' gondolat villant át, hogy Violája száguld utána, dobogó szivvel fordult meg, de a' lovas, Kálmán vala, ki gyorsan haza felé nyargalt. Igy ért a' kőfeszületig, melly a' kislaki határon áll, 's noha, mióta a' pápista földesasszony, ki azt részbirtoka mellett ájtatosságból fölállitatá, meghalt, többé be nem festetett 's romlásnak indult, a' vándornak, lépcsőkövén kedves nyughelyet nyujta. E' kereszt mellé ült Violáné. Eszébe jutott, hány szerencsétlen térdelt e' lépcsőkön, hány panaszlá itt keserü bajait annak képe előtt, ki földünkre szállt, csakhogy az emberi szenvedéseket egész keserüségökben ismerni tanulja, hány kelt föl vigasztalva e' feszülettől, 's a' kálvinista asszony' lelkén a' pápista keresztnél azon nyugalom terült el, mellyet nem egy vagy más vallásos rendszer, hanem csak az isten által jobb emberek' keblébe teremtett vallásos érzemény ad, 's mellyet sok, ki egyes vallások' tanai fölött könyveket irt, talán soha sem ismert életében.

Az asszony fölkelt, hogy tovább menjen: midőn egyszerre nevén szólitatik. A' hang ismerős vala, de nem annyira, hogy első pillanatban tudná, kitől jő, 's midőn megfordulva, Czifrát látá, ki a' kereszthez támaszkodva, fejével köszöntést integetett, Zsuzsi visszaijedt. Mióta Czifrát először látá, mindig borzadással tekinte reá. Ismerte alávalóságát, tudta, hogy minden kegyetlenség, melly Viola' czinkosai által elkövettetett, ez embernek müve, 's az egész szeretet, mellyel férjéhez viseltetett, sokszor nem vala elég

erős legyőzni undorodását, ha őt ennek társaságában látá. Viola, mi több, egy idő óta gyanakodni kezde pajtása' hűségén, 's nem egyszer mondá, hogy a' Judásává leend. Mind ez összevéve, megmagyarázza a' borzadást, mellyel a' szegény asszony a' zsiványra nézett, midőn ez furkós botjára támaszkodva, különös mosolygással, melly arczainak még csunyább kifejezést adott, kérdé: hová megy?

Violáné felelt, hogy a' kislaki gulyáshoz.

„Ugy-e, férjedet keresed? — szólt a' másik, bundáját vállán igazítva — a' gulyás talán tudni fogja. Mi ujság nálatok a' faluban?"

„Hát nem tudja kend? — szólt Violáné, szemeit a' szólóra szögezve — azt mondják pedig, kend is ott volt férjemmel?"

„Violával? Hát a' faluban volt?"

„És kend nem tudna semmit a' rablásról, melly a' notáriusnál tegnap éjjel történt?"

„Hát kirabolták? — szólt nevetve — no mit mondtam. Mihelyt hallám, hogy Violának szabad járata van a' házhoz, előre mondtam, hogy rablás lesz a' vége. Olly legény, mint Viola, nincs három megyében, vele nem lehet tréfálni."

„Ne beszéljen kend illyeket. Esküdni mernék, nem Viola követte el a' rablást."

„Meglehet, én nemtudom. Hát ki lett volna?" szólt Czifra egykedvüen.

„Az egész falu mondja, hogy kend."

„Az egész falu? Peti czigány talán?" kérdé Czifra, lángoló szemeit az asszonyra szögezve.

„Petit nem láttam mióta Porvárra ment, de a' kovács, ki kendet üzőbe vette, az egész falu mondom...."

„Az egész falu bolond, és a' kovács még bolondabb, ha olly valakit vett üzőbe, a' kit Czifrának gondolt. Ha én lettem volna, nem sokat locsogna merészségéről. Éjjel minden macska fekete, szeretném tudni, miről ismert meg, talán bundámról — tevé hozzá nevetve 's bundáját vállára huzva — az sem piszkosabb másénál. Sok jó szerencsét! mennem kell." 'S a' zsivány az uton, melly a' kereszt mellett Garacs felé fordul, fütyörészve tovább ballagott. Zsuzsi sokáig nézett utána. Miután elindult, kis idő mulva kocsizörgést halla 's látá a' hintót, mellyen Macskaházy szinte Garacs felé hajtatott. Mikor a' hintó Czifrát utóléré, kit Violáné időről időre visszafordulva szemmel követett, megállt, a' bennülő rövid ideig a' zsiványnyal beszélgetett, azután ez hátul a' bakra ülvén, a' kocsi tovább haladt.

Zsuzsi bámulva a' látottakat, kettőzteté lépteit; de már sötétedni kezde, mikor a' tanyához közelgett.

Itt az öreg gulyást 's Petit találá. „Nem láttad-e Czifrát?" szólt emez nyugtalanul, ki midőn az asszonyt meglátá, társával eleibe jött.

„Igen" felelt Violáné.

„És hol?"

Violáné elbeszélé egész találkozását, mialatt Peti' arczain, főkép' midőn hallá, hogy Macskaházy Czifrát kocsijára vevé 's Garacsra hajtatott, a' legnagyobb kétségbeesés vala látható.

„Mindennek vége van! — szólt végre, kezével homlokára csapva — hogy is szólhatott kend Czifrával Violáról? Most ha jókor nem jövök, elfogják."

„De az istenért, mi történt?" kérdé az asszony remegve."

„Nincs időm, István mindent elbeszél, én itt egyenesen a' legrövidebb uton futok a' sz. vilmosi erdő felé. Ha kendnek lovai elérkeznek, hajtson lóhalálba. Tudja a' helyet, talán még előbb jövünk mint a' szolgabiró' emberei. A' Tisza, hála istennek, még az idén nem öntött ki. Az istenért, ne kimélje lovait, István."

'S a' czigány sebes ügetéssel sz. Vilmos felé sietett.

Violáné, ki mindent, mit maga körül láta, nem értett, 's csak Peti 's az öreg gulyás' viseletéből vevé észre, hogy férje veszedelemben van, remegő hangon kérdezé ezt: „mi történt?"

„Még eddig semmi, légy nyugottan Zsuzsi, — mondá emez — ha valami történik, felakasztom magam, de csak miután Czifrát ezer darabokra téptem."

„De mi történt? az istenért, mondd el könyörületességből — sohajta Zsuzsi, midőn a' házba lépve, hova ép' értek, a' tüzhely melletti padra ereszkedett, 's az öreg gulyás nem kevés káromkodással önmaga ellen, elmondá a' dolgok' helyzetét, melly Violára nézve épen nem vala megnyugtató. Mindjárt a' rablás után, mellynek való történetét Violáné a' gulyástól hallá először, férje lóháton a' tanyához jött, 's Istvánnak, kinél az egész banda majdnem naponkint megfordult, meghagyá, hogy ha Peti, kit ide rendelt, vagy hivei között más valaki őt keresné, a' sz. vilmosi erdőbe, szokott rejtekéhez utasitsa, hol, mig a' rablás által okozott lárma tart 's Tengelyinek az irásokat valami módon vissza nem szolgálhatja, rejtve fogja magát tartani; kérvén egyszersmind, hogy ez alkalommal pár napi eleséget küldjön szá-

mára. A' gulyás, Czifra' árulásáról még mit sem tudott, Viola sietségben megfeledkezett felőle szólni, Petivel, mióta ez hallgatódzva az árulásnak nyomába jött, a' gulyás nem találkozott, és semmi sem természetesebb, mint hogy midőn Czifra ma délután a' tanyához jött 's Violáról kérdezősködött, István egy kulacs bort 's pár font hust adva kezébe, őt a' sz. vilmosi erdő' rejtekéhez utasitotta. Csak egy órával később, midőn Peti, ki a' rablásnál Violától könnyebb szaladás végett elvált, megérkezett, hallá, hogy árulóra bizá titkát. Azok után, miket Violáné tulajdon szemeivel látott, Czifra' szándékáról nem lehete többé kétség, 's a' szegény asszony, meggondolva minden körülményeket, kétségbeesve helyzetén, ült ott a' padon, a' fájdalomnak azon nemébe merülve, mellynek az ég könyeket nem adott vigasztalásul.

Két óra mult, hogy Czifrát 's Macskaházyt látá, Garacs a' sz. vilmosi erdőhöz félórával közelebb, a' főbiró' házánál kész lovaskatonák 's comissariusok, — 's ők gyalog miként érhetnének előbb Viola' rejtekéhez, hogy neki hirt vigyenek. Itt nem vala mit reménylení!

„Csak szekerem jőne már — szólt a' gulyás, háza' elébe menve. — Beküldtem a' faluba két óra előtt 's még se jő. No várj, átkozott fattyu! Ha lovaimhoz juthatok, még idején ott leszünk. Azok a' szolgabirók sem sietnek ugy, mint kend Zsuzsi lelkem gondolja, főkép most restellatio után; ki tudja csak otthonn van-e már? Igaz, Peti mondta: hogy a' főispán haza küldte, hogy a' rablás fölött mindjárt nyomozást tegyen. Átkozott főispán! De átkozott én magam is. Hogy az ördög harminczhárom-

szor leütött volna menkő teremtésével mikor számat tátottam az előtt a' gazember előtt! Na, ne félj semmit, Zsuzsi lelkem, jókor jövünk még, meglásd, nincs jobb lova senkinek. De ki is gondolta volna, hogy Czifra illy gazember lehet, harmincz esztendeje hogy zsivány 's még ő árulkodik, de várj, várj! Mindjárt Czifra után Kálmán urfi volt nálam 's elbeszélte, hogy a' notariusnak irásai vesztek el, 's kért hogy szerezzem vissza, hogy mondjam meg, hol van Viola; az istenre kért 's mellé káromkodott, 's én nem mondtam neki egy szót, csak azt igértem: ha Violával valamikor véletlenül találkozom, majd szólok vele, 's ennek a' kutyának mindent elmondok. De — kiálta föl, midőn baltáját 's bundáját, egy sebesen közelgő kocsi' zörgését hallva, fölkapta — itt vannak lovaim."

A' kis szekér, két izmos sallangos sárgával a' konyha-ajtó előtt állt meg. „Ugy, Zsuzsi jer, ülj hátra a' kocsiba 's takard be magadat jól; — szólt, Violánét szekerre emelve — te pedig lódulj, — mondá kocsisának, kit kezéből kivéve gyeplőit, üléséről lelökött, — majd adok én neked kocsmában múlatozni."

'S a' lovak száguldva megindultak a' mezőn. A' szekér' csengő zörgése nem sokára elhangzott, 's a' kuvaszok, kik utána futottak, rég elhallgattak, csak Bandi kocsis állt még előbbi helyén, minden sötétség' daczára, melly a' téren terjede, a' távozó szekér után bámészkodva. „Istók bácsi — szólt, fejét melly nem épen nyájasan érintetett, vakarva — talán csak nem lopja el Viola' feleségét; hiszen nem marha!"

XVI.

Vándor! ha Taksony megye' tiszai járásába igazságot jöttél keresni, — 's miért ne történhetnék ez? vannak esetek, hol a' jámbor ugy elbuvik előttünk, hogy az egész világot kikutatnók utána — 's Garacs helységéhez jösz: huzd le saruidat. Igy kezdhetném e' fejezetet, ha soknak kivánata szerint száraz irásmódomat virágossal fölcserélni 's azon pathoshoz emelkedni akarnék, melly a' magyar stylus' legfőbb tökélyének tartatik, 's ujabb időben legjelesb magyar müveinket, talán azért, mert bennök már ugy is semmi természetes helyén nem áll, fordithatlanokká teszi. De szegény iró létemre, ki alig találok elég szót egyszerü gondolatim' kimondására, én a' gazdagokat csak irigyelhetem, kik minden tárgynak három substantivumot találva, mindeniket három adjectivum' kiséretében küldhetik a' világba, 's tropusaik és figuráik' gazdag tárházában fölhalmozva tartják beszédök' ékességeit; illy példák' követésére nem érzek erőt magamban 's visszatérek előbbi szerény elbeszélési módomhoz. Igen, olvasóm, ha Ga-

racsra jösz, hová történetemmel átmegyek, huzd le saruidat; nem azért mondom, mert e' falu Nyuzó Pál főbiró ur' lakhelye 's igy főkép' ha járásában tartózkodol, neked szent hely, mellyet igy kellene megtisztelned; nem is azért mert sz. Ágoston szerint még vallási tárgyaknál is, minő a' bőjt, legjobb azon helynek szokását követni, mellyen tartózkodunk, 's Garacson az egész világ mezitláb jár: de ha minden magasabb szempontokat mellőzök, legalább azért, hogy jó erős bagaria csizmát huzhass lábaidra, mik nélkül őszi időben, mint most, nehezen mehetsz végig az utczán.

Valamelly történetphilosophiában olvastam, nem mondhatom hamarjában mellyikben, mert volt idő hol még nem tudva, miként az emberek a' történetekben, mint minden tudományban, csak azon igazságokat keresik, mellyeknek ép' hasznát vehetik, sokat foglalatoskodtam illy tartalmu munkákkal, — valamellyikben tehát, a' sok között, mondom, olvasám: hogy a' phoeniciaiak csak annak köszönhetik az előmenetelt, mellyet a' hajózási tudományban más népek előtt tettek, mert mindazon anyagoknak bőségében voltak, mellyek a' hajózásra szükségesek. A' ki csak egyszer Garacson volt, ez állitás' helytelenségéről meggyőződhetett; soha emberek a' plasticai müvészetekre kedvezőbb helyet nem választhattak volna; a' föld mint a' legszebb agyag, az egész utcza ollyan, hogy belőle mintázhatál, sőt a' hová léptél, lábad' legszebb nyomdoka visszamaradt, ugy hogy mihelyt a' föld kiszáradt, rézöntéseket tehettél volna utána; valóságos lelke a' sárnak, mint mondani szokták, 's még is szobrászt, sőt még egyetlen egy fazekast sem találhatál a' faluban. És aztán higyen

az ember a' tudósoknak! Egy öreg ismerősöm van, főőrmester volt egykor az insurrectiónál, valahányszor őt Bécs felől kérdi valaki, alázatosan megvallja, hogy ott nem volt; de emlitse csak Párist, Rómát, Lisabont, Konstantinápolyt 's egész órákig fog szólni az egyes utczákról 's piaczokról 's a' boldog napokról, mellyeket ott töltött; ugy látszik, tudósaink néha őt utánozzák; ha a' jelen pillanatról, ha az óriási mozgalomról, melly között élünk, szólunk, ők is alázatosan megvallják, hogy nem tudják, mit jelent mind az; de csak menjünk pár századdal vagy ezreddel hátrább, 's minden csupa világosság, a' legkisebb tettnek legparányiabb indoka, az eszmék' sorozata, az érzelmek' minden következései, előttök semmi rejtve nem maradhat. Ha kérdenéd: mi lehet oka, hogy Pharao hét vastag 's ép' annyi sovány tehenről álmodott? talán volna tudós, ki értekezésben elmondaná az aegyptusi király' vacsoráját, mellynek ez álom, következése vala. Szegény népek! mig éltek, politicusok próbálják rajtatok theoriáikat, 's ha meghaltatok, eljő a' történetbuvár 's ismét theoriáira használja nehéz éltetöket. Nincs mit irigyleni sorsotokon!

Eltértem! Ne vedd rosz neven nyájas olvasó; tudod, régi szokásom, 's azonkivül, ha — mint mindig hallám — az iró' kötelességei közé tartozik a' tárgyakhoz mérni modorát, Garacsról szólva, miként ne élnék egyes kitérésekkel? A' főbiró' lakhelyének ép' az vala legkitünőbb jelleme, hogy benne egyenes uton senki sem járhatott, annyira összevissza álltak az egyes házak, annyira tekervényesen kigyózott az üres majd keskeny majd szélesebb hely, melly utczá-

nak neveztetett, 's e' czimet legalább is annyira megérdemli, mint azon jobbágylakások, mellyek között elnyult, a' magukét, ha házaknak mondattak; mert ha az adó, mint Ángliában, az ablakok vagy kémények' száma szerint fizettetnék nálunk, az egész faluban nehéz lenne egy házat a' közterhek alá vonni, olly igazságosan legalább, mint midőn tőlünk füstpénz követeltetik.

Taksony megye nem tartozik azok közé, mellyekben a' faluk legtöbb jólét 's kényelem' nyomait mutatják, 's az angol farmer nem sok gazdaházat találna, hol sárból tapasztott falai között, mellyekre födelül villával kevés szalma hányatott, magát jól érzené; — 's mégis Garacs, látszó szegénységre nézve, jóval meghaladta szomszédait. Akaratlanul elszomorodtál, ha a' rongyos födelü 's roskadó falusi kunyhók közt áthajtatál 's a' halvány beesett arczu népet látád, melly a' falut lakta, 's melly ugy látszott, soha e' határok között jól nem érzé magát, kivéve, ha egyenkint a' falu' tulsó oldalán bekeritett helyre kivitetett, mellynek magasabb keresztjei alatt, minőket nálunk minden orosz temetőben látunk, először pihent meg mióta e' földre jött. Maga a' templom — e' palotája azoknak, kiknek e' földön csak kunyhók jutottak, mellyre a' nép máshol büszkén tekint, mellyet virágokkal 's zöld ágakkal ékesit, mint tulajdon házát soha nem — itt roskadófélben állt. Az alacsony falak, mellyeket a' rothadt zsindelyzet az eső' emésztő hatalma ellen rég nem óvhatott már, csak támaszok által tartattak föl a' végső süllyedéstől; a' torony, melly a' templomnak bemenetelül szolgált, több helyen szétrepedve, alig birá csak a' kettős

vaskeresztet is, melly magas födelén inkább csüggött, mint állt, a' harangok rég levétettek 's külön faálláson függtek. Minden pusztulásnak indult, minden a' szegénység' nyomait hordá magán, mintha a' vallás, melly az embereknek vigasztalásul adatott, e' roskadó födél alá azért vonult volna, hogy hiveiben kielégithetlen vágyakat ne ébresszen. A' templomot 's paplakot, melly ha lehet még szegényebb állapotban állt mellette, három oldalról tó környezé, benőve náddal és sással, hátul egy pár lelkésznek szerény emlékkövei álltak, 's ha véletlenül vasárnap jövél ide, mikor épen harangoztak, mig a' tóban a' békák örökös dalukat szomoruan tovább zengék 's a' falu' szegény lakói rongyosan, roskadó templomukba zarándokoltak: szomoruság lepte meg szivedet, mellynek kifejezésére talán alig találhatnál szavakat. Garacs örömtelen hely vala egész éven át, de csak vasárnapon, ez áldott ünnepen, mellyet isten az embernek öröm 's pihenésre rendelt, érzéd e' nép' egész nyomoruságát.

Azonban csak egyik oldalát láttuk a' képnek, és sérteném azon igazságot, mellyel mint iró az olvasónak tartozom, ha nem emliteném, hogy ugyan ezen falu magasabb szempontból felvéve, azaz azon födeleket tekintve, mellyek itt ott a' sárkunyhók fölött emelkedtek, egészen más, sőt valósággal urias kinézést mutatott. A' Garacsiak, Bámériek, Andorfyak, Nyuzók 's nem tudom hány uri család, melly e' helységnek leányágat illető birtokába jutott, szebbnél szebb curiákat épitének, 's habár itt is az utczán talált épitési anyag vagy legfölebb vályog használtatott: az ellentétnél fogva, mellyben e' magasabb

épületek a' falu' kunyhóival álltak, szinte paloták között képzeléd magad, 's a' sok oszlopzat, melly mint tudva van, classicai izlésünknél fogva minden nemesi curiának főjellemei közé tartozik, néha Hellásra, főkép Spártára emlékeztetett, hol, tudjuk, a' heloták' száma a' polgárokét mindig felülmulta. Azon vastag könyvekben, mellyeket diákul a' jog' testének szoktunk nevezni (e' test' lelkének természetéről tudósaink sokat vitáztak a' nélkül, hogy tisztába jöhettek volna; még halhatlansága sem állitatott minden kételyek' fölébe) van egy törvény, melly szerint a' földesur, ha gyermekei közül egynek lakásul belső telket nem adhatna, egyes jobbágytelkek' kibecsülésére jogosítatik föl. Nincs is semmi természetesebb, mint hogy földes uraink valóságos apjai lévén mind jobbágyaik' mind gyermekeiknek,közöttük akkép' osztják föl földeiket, mint nekik tetszik; 's ha Garacson e' törvény szorgalmatosabban követtetett is, mint azt a' jobbágyok talán kivánták: legalább a' természetnek azon rendelése, miszerint az ember' főfeladata nemesiteni az anyagi világ' adományait, e' közbirtokosok által annyira teljesítetett, hogy alig lehetett nemtelen földet találni e' falu' határai között. A' garacsi nemesség a' szabadföld' eszméjét rég valósitá birtokában, még mielőtt az hirlapjaink által megpenditetett, 's a' jobbágy' szabad költözködhetési joga annyira nem vétetett kétségbe senki által, hogy nem egy paraszt család vándorolt tovább 's még szekérről sem vala kénytelen gondoskodni, hogy mindenét magával vihesse.

E' curiáknak, mellyek a' helységre illy jótékony hatást gyakoroltak, legszebbike kétségkivül Nyuzó

főbiró ur' lakháza vala, 's olvasóim, ha nekik kalauzul nem szolgálnék is, látva a' szépen kijavitott kerítést, a' mérges-zöldre festett falat, mellyen hat ablak nyilik 's mellynek szinét a' tornácz' gyönyörü kék oszlopai még inkább kiemelik, Garacson máshova nem térnének be, mint ide. A' födélnek, való, csak egy harmada zsindelyeztetett még be, de miután a' főbiró ismét három évre választatott, valószinü, hogy a' még eddig szalmával födött kétharmad is nem sokára zsindelyezve leend; 's a' kéményből olly vastagon gombolyog a' füst, hogy akaratlanul jó vacsorára kellett gondolnunk.

Nyuzó csak körülbelől egy óra óta jött meg Porvárról. A' tisztújitás, mellyet Tengelyivel együtt hagyánk el, később szokatlan sebességgel haladott. A' nemesség tudósítatván, hogy Bántornyi' emberei között nemtelenek találtatnak, majdnem egyhangulag ellene fordult, 's már tizenkét órakor nagy többséggel Réty kiáltatott ki alispánnak. Nője, ki a' Tiszaréten történtekről már valamivel előbb hirt vett, mihelyt ezt hallá, kocsira ült 's Macskaházival haza felé hajtatott. Krivérnél, mint másod alispánnál, — mert Édesy, ki e' hivatalt eddig viselé, önként lelépett, nem volt nehézség; miután pedig azon párt, melly az első tisztviselőknél legyőzetett, itt is, mint közönségesen, visszavonult, a' tisztújitás ezután csak papmarasztáshoz hasonlita 's két óra előtt bevégeztetett. Mire a' főispán szinte értesitetvén az állitólag Viola által elkövetett rablásról, a' járásbeli főbirót esküttjével azonnal nyomozás 's a' rabló' üldözése végett kiküldé.

A' taksonyi főispán — igy csalódik a' hatalom e'

világon, eddig a' főbirót esküttjével együtt pandurok 's biztosok kiséretében hihetőkép' Tiszaréten képzelé; mi, belépve szobájába, nyugottan, nagy tölgyasztala mellett találjuk az érdemes férfiut, 's ha Keniházy eskütt mellette nem ül, talán alig jutna eszünkbe, hogy a' főbirót hivatalos kiküldetésében látjuk. A' két férfiu' mozdulataiban, mellyekkel poharakat töltöttek 's tálakat üritettek, nem vala igen sok, mi arra emlékeztetne, hogy zsiványok' elfogásában járnak el. Olvasóim ezen bámulhatnak talán; ha azonban meggondolják, hogy épen tisztújitásról jövünk, mellyen Nyuzó három évre ismét főbirónak választatott, 's hogy a' német közmondás, melly szerint uj seprők legjobban sepernek, nálunk sokszor megforditva áll, a' seprők közt ép' akkor tapasztaltatván legtöbb szorgalom, midőn azoknak megujitása kivántatik, — kétségen kivül nem bámulnak annyira, mint igen sok más dolgokon, főkép' ha azon számos okokat meggondolják, mellyek érdemdús tisztviselőnket arra birák, hogy Tiszarét helyett, hová küldetett, egyenesen haza Garacsra menjen.

Mindenek előtt, Nyuzó, hogy a' főispán iránti tiszteletét 's hivatalos buzgóságát inkább tanusítsa, mindjárt tisztújitás után, még mielőtt megebédelt, indult el hivatalos utjára; már miután minden mozgás, főkép' az, mellyet kijelölt tisztviselő pártjának karjai között tesz, az étvágyat neveli, ki kivánhatná igazságosan, hogy a' tiszaréti járás' törvényes bizonysága éhgyomorral egész Tiszarétig hajtasson 's ne menjen inkább Garacsra, mi jó másfél órával Porvárhoz közelebb fekszik? Irva áll a' szentirásban: hogy boldogok, kik éheznek és szomjuhoznak az

igazság után; (talán ez oka, miért tartatik hazánk, hol illy szomjuságra annyi alkalom van, némellyek által a' világ' legboldogabb országának) de az, hogy boldog állapot, ha az igazság, vagy mi egy, ha azok, kikben az igazságot személyesitve látjuk, éheznek, nincs irva sehol, 's Nyuzó miért tenné magán az első kisérletet? Azonkivül Pista és János pandurok Garacson, a' biztos hihetőkép sz. Vilmoson vala, 's azt, mint Keniházy eskütt ur igen helyesen megjegyzé, a' teins vármegye csak nem kivánhatja, hogy ők magok fogják el Violát? Esteledett 's illy időben ildomos ember, főkép ha neki, mint ez esetben Nyuzónak, egész banda boszút esküdött, zsiványt inkább kerül, mint keres; végre, 's ez ok a' jellemdús tisztviselőkre talán nem vala minden hatás nélkül, miután az utósó rablás Tengelyin követtetett el, Nyuzó 's esküttje nem igen bánák, ha a' gonosztevők csak akkor kerülnek az igazság' kezei közé, midőn az elrabolt tárgyak többé kezeik közt nem találtatnak. Szóval, Nyuzónak száz oka volt, miért nem ment még az napon Tiszarétre, 's ki őt régi bőrszékén, pipával szájában ott látá ülni nagy asztala mellett, mellyen már édes apja itéleteket irt 's most két üres 's egy megkezdett borczilinder a' jelen házi ur' foglalatosságit mutatá, mig egy félig fölemésztett tál kocsonya, csontig lemetélt sódar, 's a' brinza, miből fájdalom! csak a' faedény maradt meg, az ebéd' élvezeteire emlékeztetének: nem mondhatá, hogy Nyuzó, midőn haza jött, helytelenül cselekedett. A' házban annyi magyar kényelem látszék mindenfelől; magyar ember' szive emelkedett ha csak körültekintett.

A' kényelemnek, tudva van, első kelléke: hogy

semmi se találtassék, mi akármi módon utunkban álljon. Nyuzó' szobája e' tekintetben tökéletesen kielégitheté a' legföllengzőbb kivánatokat. Az ágy, melly a' szoba' egyik szögletében állott, nem lehete keskenyebb; egy, hozzá mind barna szinre, mind keskenységre, mind arra nézve hasonló szekrény, hogy reá ruhák, irások, kalap 's bot, szóval minden, minek egyéb helye nem vala, halomra hányatott; egy kis asztal az ablakok' egyikében; négy bőrszék 's egy lábnyi szélességü hasonló pamlag nem igen akadályoztaták a' vendég' mozdulatait; 's maga a' nagy asztal annyi különféle dolgokra használtaték — a' vendégek' nagy része Garacson közönségesen rajta ül, hogy a' helyet, mellyet elfoglal, tökéletesen meg is érdemli, mit nem mindenkiről mondhatunk hazánkban. De ha a' szabad mozoghatás magyar embernek Nyuzó' szobájában jól esett, főkép' korunkban, hol Pestet utánozva, faluhelyeken is a' butorok olly öszszevissza rakatnak, hogy közöttük botlás nélkül elmenni majdnem lehetetlen: mi ezen élvezet ahhoz képest, hogy belépve, mindenki azonnal látá, miként itt azt teheti, mihez épen kedve jő? Ádám 's Éva akkor érzék először hogy édeni boldogságuk elveszett, midőn szégyenleni kezdvén magukat egymás előtt, öltözetről gondoskodtak; 's mit mondjanak azon szegény honosink, kiket évről évre uj korlátok fognak körül, kik ha gőzhajón utaznak, mit kebleikben éreznek, azt ki sem köphetik a'nélkül, hogy valaki ellenök keserü panaszokra fakadna; kik itt ott elkorcsosodott asszonyaink' termeiben még pipára sem gyujthatnak, bár legfinomabb ezüstből volna is kupakja. Kényelmes hely ez, hol az ember magát ké-

nyelmesen érezheti, hol magát genireznia nem kell, — hála istennek! hogy legalább még magyar szavunk nincs ez átkozott fogalom' kimondására — 's ki illyent kerese, nem jöhetett jobb helyre, mint szolgabiránkhoz. A' pipa- 's kandallófüstben rég elbarnult fal, mellyen egyedüli ékességül a' magyar vezérek' vörös 's kék attilákban festett képei függtek, (mind szép, roppant bajszu magyar ember, csupa izmosságból görbe lábakkal és sárga csizmákkal, fejökön kalpag, kezeikben buzogány vagy zászló, lábaik alatt nevök' aláirása, ugy hogy Attilára 's testvérére Budára olly hamar reá ismertél, mintha évekig vele laktál volna) a' padozat, mellyet régóta ismét föld takart, magok a' pókhálók, mellyek a' szoba' gerendáiról kényelmesen lecsüggtek, mintha a' belépőnek mondanák: ne genirozza magát ön; ugyis azon világitás mellett, melly nappal a' két kis ablak' elhomályosodott tábláin e' szobába hatott, vagy estve az egy faggyu gyertyától elterjedett, kár lett volna ha teszed.

Nyuzó érzé helyzetének mindezen kényelmeit, 's visszatámaszkodva székén, lelke boldog ábrándokba merült, minők csak szolgabirónak lehetnek, midőn magát uj három évre megválasztva látja. „Megvagyunk! — szólt néha, nyájasan mosolyogva — megvagyunk! — szólt ismét, az asztalra csapva — no várjatok!" 's összeszoritá fogait, hogy a' rövid száru pipa homlokáig emelkedett. Keblét leirhatlan boldogságnak érzete tölté, a' fél vármegyét megverte volna örömében. Néha lelkét egyszerre szomoruság szállta meg; ez természete emberi nemünknek, ha öröm, könyet facsar szemeinkből, nem tudjuk soha, nem fogja-e fájdalom tölteni szivünket, még mielőtt

amaz arczainkon lepergett; 's Nyuzónak e' ház olly teli vala emlékekkel. Ez asztal, melly mellett ült, nem vala-e ugyan az, mellyen negyvenöt év előtt, mindjárt születése után először, 's mint a' megyében sokan mondják, utószor megmosatott, nem mellette élte-e legkeservesebb 's legboldogabb óráit, azokat, mellyekben egy togátustól olvasni 's mellyekben egy táblabirótól färblizni tanult; nem e' mellé ülteté-e kedves feleségét, midőn őt házához hozva, örömében ugy megrészegedett, hogy még maig sem tudja, miként került az nap' ágyába; 's annyi boldog lakoma 's nehéz itélet, miknek ez asztal vala szinhelye, 's miknek bor 's tentanyomdokaikat még eddig megtartá! Eszébe jutott a' hetven forint negyvenhárom krajczár, mit a' tisztújitásra költött, eszébe jutott édes apja, ki szinte szolgabiró volt e' járásban 's őt nem egyszer megtépázta e' szobában, eszébe jött mente-prémje, mellyet a' kortesek elszakitottak, 's hogy felesége' két első fogát törte ki most két éve, de egyszerre szomoruságának közepette ajkai ismét mosolyogni kezdének. „Megmaradtunk!" szóla, félig magában 's a' bú messze elszállt homlokáról. „A' járásban sok zsidó van, igy gondolkozott magában, és ha édes apja meg nem hal, ő nem lehetne főbiró; a' prém, mellyet elszakitottak, ugyis semmibe se került, 's hihetőkép' hasonló utódot fog találni; 's ha felesége kitörte fogát, legalább csak a' felső fogakat törte ki, 's mégis olly tokányt mint ő, ki sem főz a' vármegyében; 's mindent összevéve boldogabb ember még sincs járásában nálánál. Az esküttalán; legalább ha igaz, mint némellyek hiszik, hogy annyival boldogabbak vagyunk, mennyivel keveseb-

bet tudunk magunkról, boldogabbak álmunkban mint ébren, legboldogabbak akkor, ha végre álmaink sem bántanak többé: ez állitás bizonyos valószinüséggel bir. Az esküdt, két könyökét asztalra támasztva fél óra óta kedvencz dalát éneklé:

A' ki Nyuzót nem szereti, haj! haj! haj!
Azt az ördög elviheti, haj! haj! haj!

De ámbár szava mindig erősebbé 's harsogóbbá lőn: kik őt közelebbről ismerék, azon, hogy csak félig kiüritett pohár bor áll előtte, könnyen észrevennék, miként egészen magánál nincs, miről arcza is meggyőzhetett akárkit, mert ámbár szemei nyitvák, mégis vonásainak kifejezése ollyatén vala, minőt csak alvajáróknál látunk. Ki tudja, a' jámbor esküdt a' természetnek mennyi titkait látta e' pillanatban, miért nem vala senki ott ki őt kikérdezheté!

„Te Bandi!" — szólt végre a' főbiró, kit esküdtjének nem szünő éneke kényelmes ábrándaiból még is kivert.

A' másik tovább danolt, csakhogy szava hangosabbá lön.

„Bandi, mondom, ne ordits ugy." — Bandi a' szólóra emelé szemeit; de az ének csak még hangosabbá lőn.

„Részeg!" gondolá Nyuzó magában 's fölkelve nem minden nehézség nélkül, esküttjéhez ment 's megrázá vállánál, mire a' másik fölemelve fejét, mintha álomból ébredne, bámulva kérdé: „Mi kell, no?"

„Hát megvagyunk" — szólt a' főbiró, kinek fejébe, ugy látszék, más gondolat e' napon nem fért. És a' törvényes bizonyság nevetni kezde hosszan,

hangosan, a' falakat megrázó hahotával, mint maguk a' vezérek, kiknek képei a' falon függtek, sem nevethettek örömükben, midőn Szvatopluktól az egész szép hazát egy fejér lóért kapták meg.

„Mit nevetsz?" szólt végre Nyuzó, kinek képe egyszerre egész birói komolyságát visszanyeré.

„Azon nevetek — válaszolt a' másik, mindig kaczagva — hogy készültek ellenünk, 's azért még-is megvagyunk!"

„Igazság, bruderkám, megvagyunk, — szólt a' főbiró most ismét mosolyogva — csak ugy van az, szemesé a' világ!"

„És fülesé" — pótolá a' másik a' félig tölt poharat kiüritve.

„Igazság! mi megmaradtunk, no várjatok csak! — szólt, öklével az asztalra csapva — mást akartatok szolgabirónak, majd meglássuk kinek volt igaza."

„És helyettem kit akartak! — folytatá a' másik szinte nemes haragra gyulva — azt a' Görögi Vinczét, jött ment embert, épen most került ki az utósó iskolából." Mit az esküdt annyival nagyobb hibának tartott, minthogy maga soha az utósó iskolában nem volt 's tudományait a' negyediknél végzé, mi mint tudva van, némelly megyében birói hivatalok' viselésére untig elégnek tartatik.

„Főkép' az a' Tengelyi vigyázzon magára — vágott közbe Nyuzó, 's arczán mindazon keserüség vala látható, melly azt józan állapotában jellemzé; — rég föltettem magamban...."

„Jó hogy nem nemes ember többé, — mondá az

érdemes esküdt — még egyszer olly jól férhet az ember hozzá."

„'S még mi menjünk — mormogá a' másik — hogy kárát megkeritsük."

„Igen, 's késő éjszakán, rosz időben, mikor becsületes ember otthon marad — tevé hozzá pótolólag az esküdt — 's a' zsiványok az embert minden bokorból agyonlőhetik. Majd bizony, ki hallott illyeket?"

„No, látod Bandi, — válaszolt a' másik, mélyebb belátás' kifejezésével — az csak onnan van, mert ezeknek a' nagy uraknak nincs semmi megyei praxisok. Magunk között legyen mondva Bandi, a' mi főispánunk se jobb a' többinél; de se baj! ő parancsol 's az ember aztán azt teszi mit akar; látod öcsém, minden hivatalnak megvan a' maga hatásköre."

„Igen, de illy éjjel még se kellene kiküldeni az embereket —" 's az esküdt hihetőkép' folytatta volna bölcs megjegyzéseit, ha kocsizörgés, melly az udvarban hallatszott, figyelmöket magukra nem vonja."

„Ki lehet ez? — szólt a' főbiró gondolkozva — azt hittem, nem is tudják hogy haza jöttem."

„Valami instansok, — mondá Kenyházy nyugottan 's friss pohár bort töltve magának — most egymásután fognak jőni, hisz' megmaradtunk!"

Macskaházy, ki bundájában a' szobába belépett, minden további találgatásnak véget vetett.

„Te vagy, barátom? — szólt Nyuzó, a' száraz ügyvédet kebléhez szoritva 's kétszer megcsókolva ugy, hogy más országban a' legszebb asszony megelégedhetett volna — jó, hogy jősz, majd preferanczozhatunk."

„Servus humillimus!" — dörmögött az esküdt,

ki a' fölkelést ez egyszer inkább nehéznek mint szükségesnek tartá.

„Ma nem játszunk, — szólt Macskaházy, alig szabadulhatva Nyuzótól, ki ismét csókoláshoz fogott — azonnal indulnunk kell.“

„Indulnunk, 's hová?“ — kérdé Nyuzó.

„Igen, hová? — viszhangozá Bandi — ma egy tapodtat sem megyünk, preferánczozunk, ugy-e Pali?“

„Dehogy megyünk, dehogy! — mondá emez ismét Macskaházy után nyulva, ki látva a' két tisztviselő' állapotát, türelmetlenül rázá fejét — ha nem maradsz itt jó szántodból, kivesszük kocsikerekeid', ugy-e Bandi?“

„Igen, kivesszük, és aztán a' teins ur mehet hová tetszik.“

„Bizony, választatástoknak később is megihattátok volna áldomását“ szólt Macskaházy vállvonítva.

„Talán bizony, azt hiszed, hogy részeg vagyok, — kiálta Nyuzó — hogy nem vagyok eszemen? Átkozott prokátor! Ki az első alispán? Réty, és a' második? Krivér, és....“

„Tudom, tudom, de az istenért, szóljunk hát józanon.“

„És ki az esküttt? — dörgé Bandi — Keniházy András, éljen!“

„Jól van, hát szóljunk józanon, — válaszolt a' főbiró, összeszedve magát — hát hová kellene mennünk?“

„Sz. Vilmosra.“

„Nem vagyok én részeg, hogy most kimenjek“ kiáltott az esküttt.

„És miért?“ kérdé tovább Nyuzó.

„Viola ott van, ma kell őt elfognunk, vagy soha; holnapig a' rablott irásokon tuladott."

„Majd elfogjuk holnap" válaszolt Nyuzó méltósággal.

„De mikor mondom, hogy holnapig az irásokat nem találjuk többé nála."

„Annál jobb, — mondá a' másik nyugottan — majd bizony, éjszaka fogok járni, nyakamat törni, csak hogy Tengelyi uram' irásait szerezzem meg; járjon maga utána ha tetszik."

„Igen, járjon maga utána ha neki tetszik" — ismétlé nevetve az esküdt. 'S Macskaházy kétségbeesett tekintetet vete a' két érdemdus tisztviselőre. Végre Nyuzót karjánál fogva az ablakok' egyikéhez vezeté, hol vele sokáig halkan beszélt, mig az esküdt, előbbi melódiájához visszatérve, ismét fejét kezére támasztva, halkan énekelni kezde:

A' ki Bandit nem szereti, hajh! hajh! hajh!
Azt az ördög elviheti, hajh! hajh! hajh!

„Ha ugy van, — szólt Nyuzó némi idő után, melly alatt Macskaházy, mint látszék, egész szónoki tehetségét kimerité rajta — az egészen más. Bandi! hallod-e? menj ki 's mondd a' panduroknak hogy mindjárt nyergeljenek."

„No ez már más, — szólt emez, ingadozva az ajtó felé menve — a' pandurokat elküldhetjük."

„De miért nem mondád ezt mindjárt?" szólt a' főbiró, ki most sokkal józanabbnak látszott, mint előbb maga Macskaházy reménylé.

„Hisz' csak esküttedre nem bizhatok mindent. Küld előre a' pandurokat sz. Vilmosra, 's mondasd

a' biztosnak, hogy nehány vasvillás emberrel 's pandurral az erdő melletti csárdánál várjanak. Esküttedet hagyd itthonn, csak bajunkra lenne."

„Igazság, de ha Czifra rászed, 's az egész csak cselszövény, melly vesztünkre koholtatott, — 's Nyuzó sápadtabbnak látszott, — Viola nekem boszút esküdött, 's Czifra, bandájához tartozik.

„Ne félj, nem szükséges hogy épen közel menjünk, magam sem szeretem a' puskalövéseket; egyébiránt Czifra biztos ember 's kezünkben van."

Egy idő mulva Keniházy bejött 's mondá: hogy a' pandurok már sz. Vilmos felé indultak.

„Menjünk hát" — szólt Macskaházy ismét magára akasztva bundáját.

„Hát te is elmégy Palikám?" — szólt bámulva az esküttt, midőn Nyuzót szinte bundában látá.

„El, te itt maradhatsz."

„De mit csinálhatsz, nálam nélkül?"

„Majd csak próbálunk valamit, — szólt Nyuzó nevetve — te vigyázz a' házra."

„Furcsa, — gondolá magában Kenihazy, midőn azok ketten kocsira ültek 's Czifra, ki ez idő alatt a' pitvarban várt, hátul fölkapaszkodott, — szolgabiró esküttt nélkül!"

És Nyuzónak elhagyott jobb keze, midőn a' kocsi elhajtott, visszament a' szobába, többször csóválta fejét, pohár vörös bort ivott, 's tovább énekelé:

A' ki Bandit nem szereti, hajh! hajh! hajh!
Azt az ördög elviheti, hajh! hajh! hajh!

Mig végre az álom lelkes dalának is véget vetett, 's a' Nyuzó-curián csak a' kutyák' ugatása szakitá félbe a' nagy éjjeli csöndet.

XVII.

Olly szemekkel birva, mint a' középkorban némelly boszorkányok, kik, ugy hivék legalább jámbor apáink, ha pilláikat bizonyos kenőcscsel megdörzsölék, mértföldekre 's éjjel szintugy láttak, mint mások nappal, — 's ha még föltesszük, hogy a' nagy térségen, hol történetünk játszik, valamelly magasabb hely volna, mellyről tekintetünkkel messzebbre hathatnánk: most valóban ritka dolognak lehetnénk tanúi. A' rónán, hol máskor ködös őszi napokban, mint a' jelen, ha a' távol faluk' tornyain az estharang elhangzott, minden elhagyatva állt, 's csak néha egy magányos róka, midőn prédát keresve könnyü léptekkel a' téren átsuhant, vagy legfölebb néha távol lókopogás szakiták félbe az ünnepélyes csöndet, 's hol a' föld talán a' boldog napokról álmodozék, mellyekben fölszinét ember még föl nem szántá vasával...., most egyszerre egy hintó és egy szekér hajt sz. Vilmos felé. Két rendbeli utasok, illyenkor, 's e' téren!... a' dolog olly rendkivüli, hogy alig bizonyithatnám be valószinüségét, ha olvasóim nem tud-

nák szintugy, mint én, hogy ez éjjel a' kislaki gulyás Violánéval, 's Nyuzó Macskaházyval, mindketten a' sz. vilmosi erdő felé indultak, az egyik pár, hogy Violát akasztófára keritse, a' másik, hogy őt megmentse: az egyik, mint kérlelhetlen ellen, a' másik őrző angyalként. Mi e' történetet még hihetetlenebbé teszi, az: hogy ez alkalommal a' barátok látszottak inkább sietni, mi, mint tudva van, a' legritkább esetek közé tartozik, miután a' közmondássá vált tanácsot: lassan haladj, tovább érsz, senki barátainknál inkább követni nem szokta, ugy, hogy tiz eset közt alig van egy, hol nem épen akkor érnének segitségünkre, mikor hasznukat többé nem vehetjük, 's ők azon keserü panaszszal kénytelenek vádolni végzetöket: mért nem jöttek csak valamivel előbb? mert ha jelen vannak, semmi bajunk nem történhetett volna, mi kétségen kivül igen nagy vigasztalásunkra szolgál. Hogy a' jelen esetben ellenkezőt tapasztalunk, az leginkább két oknak tulajdonitható. Az első, hogy Viola' barátai nem müvelt emberek, 's igy e' szép szokásokat magukévá nem teheték; a' második, hogy ildomos emberek — 's Nyuzó 's Macskaházy kétségen kivül ezekhez tartoztak — még inkább szeretik magukat, mint a' milly mértékben másokat gyülölnek, 's ha valakit fel akarnak akasztatni, az eljárást nem szivesen kezdik azon, hogy tulajdon nyakukat töressék, mi — Nyuzónak tántorithatlan meggyőződése szerint — okvetlenül megtörténik, ha a' tiszaréti kocsis öt igáslovával ugy hajt az egész uton, mint Garacs faluban megkezdé.

„Átkozott gazember! — kiáltott a' főbiró, fejét

dörzsölve, melly hatalmas zöttyenés által a' kocsiföděl' vas részeivel nem a' legnyájasabb érintkezésbe jött — zsákokat viszesz a' vásárra, hogy a' lyukakra nem vigyázsz. Lassan! mondom, lassan! máskép' ugy nyakad közé vágok...."

„Kérlek, ne félj — szólt Macskaházy, szinte fejét dörzsölve, — nincs a' megyében biztosabb kocsis, mint ez; a' nagyságos asszony is vele jár."

„Biztos ember? részeg, mondom, Macskaházy barátom, részeg, mint a' csap."

„Dehogy részeg, mióta Porvárról jöttünk nem is fogott ki."

„Jaj nekem! — kiáltott Nyuzó, kikapva pipáját, melly egy második zöttyenésnél olly mélyen beütődött szájába, hogy, ha nappal volna, mindenki azt hitte volna, hogy a' főbiró ez elválhatlan kedvesét végre szeretetében el akarja nyelni, — jaj nekem, ez végső itélet. Állj meg, kocsis! állj meg, mondom! én kiszállok."

„Várj csak egy keveset — mondá Macskaházy türelmetlenül, — itt csak nem szállhatsz ki a' sár' közepette, mindjárt kijövünk a' gyepre, ollyan mint az asztal."

„Csupa disznótúrás — sohajtott a' főbiró, ki azalatt pipáját félretevé, de az utolsó élvezet után, mellyet szárából szitt, még mindig köpködött, — az még veszedelmesebb, itt legalább lágyan eshetnék az ember. Én kiszállok."

„De ha kiszállsz, holnapig nem érünk sz. Vilmosra."

„Jaj, jaj, jaj! mindjárt felfordulunk; — kiáltott Nyuzó, — uram teremtőm! állj meg! tartsd a' ko-

csit te gazember! Jancsi!" E' fölkiáltások, mellyek alatt Nyuzó, kezeivel görcsösen a' vánkosokhoz kapaszkodva, egyszersmind arról gondolkozott, melly oldalon lehetne legjobban kiugornia, egy lejtős helynek valának tulajdonithatók, mellyen a' kocsi farolva kissé meghajlott. Mielőtt azonban az illy nyájasan felszólitott hajdu magas bakjáról leszállhatott, a' kocsi ismét egyenesen állt.

„Menjünk! menjünk! — szólt Macskaházy elnyomva nevetését — a' gyepnél vagyunk, itt egyenes az ut; csontig átfázunk, ha illy lassan megyünk."

„Csak a' csont maradjon meg épen" — jegyzé meg a' főbiró, ki, mig a' kocsi állt, kissé nyugodtabbnak látszott.

„Igen, — mondá a' másik — de rheumatismusom.... tudod, mennyit szenvedek; a' levegő olly nedves, az egész vidék teli van betegekkel."

„Már hogy lehet az ember illy hypochondricus? — gondolá Nyuzó magában, mig a' lovak lassan ügetve tovább haladtak, 's Jancsi, régi magyar szokás szerint, szarkaként egy felhágóról a' másikra ugrándozva, a' kocsinak majd egyik, majd másik oldalához csimpeszkedett. Meglásd — szóla szomoruan utitársához, miután a' kocsi' minden erősebb mozdulatát káromkodás vagy jajkiáltások követék, — nem jövünk ép tagokkal sz. Vilmosra."

„Ej, barátom, ne légy olly poltron — mondá Macskaházy — látod, én nyugottan vagyok, és én is csak csüggök éltemen."

„Neked könnyü — sóhajta a' főbiró, — nőtelen ember vagy; de lám én! feleségem 's négy gyermekem."

Az ügyész, ki talán arról gondolkozva, hogy neki sem felesége, sem gyermeke nincs, ebben arra, hogy napjait őrizze, ép' olly erős indokot talált, — csak a' nedvesség 's hideg szél ellen panaszkodott. „'S pedig még bodzatheát sem hoztam magammal — mondá nyugtalanul — ha nem találok sz. Vilmoson 's ágyba feküdve jól ki nem izzadhatom magamat, meglátod, halálos beteg leszek."

„Ne légy olly hypochondricus" — mondá a' főbiró, miután nem szünő kiáltozásaira a' kocsis lovainak gyenge ügetését ismét lépésre változtatá. 'S a' két férfi egy ideig hallgatva ült egymás mellett, álmélkodva mindenik, pajtásának gyávaságán.

Kit nevezhetni bátornak? ez egyike azon kérdéseknek, mellyekre felelni sokkal nehezebb, mint első pillanatra látszik. Egy vén franczia ismerősöm volt, ki mindig azt mondá: ha jól nevelt ember veszedelemmel találkozik, körülnéz, 's ha látja hogy maga van, elszalad; ha maga mellett tanukat lát, bátran neki áll; — és ez bizonyos tekintetben igaz; de végre mit bizonyit egyebet annál, hogy müvelt ember mások' itéletétől inkább fél, mint egyéb veszélyektől; két fenyegető ellenség között az elől hátrál, mellyet száz más föl se venne — a' közvélemény elől; lehet-e ezt bátorságnak nevezni? Ha öngyilkosság követtetett el, a' társaságnak egy, főkép' fiatalabb része bámulja a' merészséget; mások, fejet csóválva, gyávának nevezik a' szerencsétlent, ki élte' terhét tovább vinni nem merte, mint ők, kik bizonyosan soha magokat főbe lőni nem fogják. Kinek van itt igaza? egyiknek sem, vagy mindenkinek? Nincs senki, ki e' világon semmitől sem félne; nincs

senki, ki bizonyos tárgyak előtt, mellyeknek látásán mások elijednek, nem tartaná meg bátorságát. Barátom van, merész, hogy százakkal szembe szállna, mutass neki egy kis ártatlan kigyót 's elkergeted; egy földes urat ismertem, félt mindentől, vizen és szárazon, kocsin, lovon 's gyalog, a' kutyáktól, menydörgéstől, az utolsó földindulás óta földindulásoktól, 's mióta a' pesti árvizről hallott, árvizektől, nappal ökrök 's bivalyoktól, éjjel zsivány- 's kisértet-bandáktól; azt hivém, végre feltaláltam a' gyávaság' ideálját, 's im, akkor hallám, hogy mikor a' cholera volt, senki a' megyében merészebben nem viselte magát. Ez ember szüntelen kaczagott a' többiek' gyávasága fölött, 's nagy gyönyörrel 's azon élvezettel, mellyet a' bátor érez, ha olly valamit tesz, mit senki utánozni nem mer, evé töltött káposztáját 's sárga dinnyéit bámuló vendégei előtt, kiket a' főorvos mind szörnyü halállal fenyegetett, ha ehhez hasonló merényekre vetemednének. Im, földes uramnak is megvoltak hős pillanatai, őt sem lehete egészen gyávának neveznem, 's valóban, azok, kik — mint sokan — nem a' czélt, hanem csak a' bátorságot becsülik tetteinkben, nem tudom, hogy boldogulhatnak itéleteikkel; az előtt fogják-e levenni kalapjokat, ki négy lábnyi magas akadályokon lovastul átugrik, 's táncz után fagylaltot eszik; vagy az orvos előtt, ki, ha csak lovat lát, elhalaványul, de a' pestises betegnek puszta ujjakkal megtapintja daganatát? Van egy neme a' merészségnek mindenikben; az emberek' itélete hihetőkép akként fog különbözni, miként magukat vagy az akadály' átugrására, vagy a' beteg' megérintésére képesebbek-

nek érzik. Az erényeket ugy értelmezi majdnem mindenikünk, hogy az értelmezés által magát gyakorlóiknak sorából ki ne zárja; mindenki olly morált csinál magának, hogy mellette megélhessen.

Ismét eltértem.... se baj. — A' kocsi, a' gyepet elhagyva, ismét utra jutott, 's kit hazánkban őszkor e' szerencsétlenség ért, tudja, miként nem haladhat olly hamar, hogy őt, bármennyi eltérések után, az előbbi helyre visszatérve, ott ne találnók. Az utasok' helyzete nem változott. A' kocsis káromkodik, Nyuzó minden zöttyenésnél jajgat és káromkodik, Macskaházy csak sohajt kikerülhetlen betegsége fölött, mig a' hajdu, nem szünő mozgásban, a' kocsi' egyik feléről a' másikra siet 's szüntelen szidással fogadtatik, mert mindig későn jő, 's épen akkor csimpeszkedik a' kocsinak egyik vagy másik oldalára, mikor az ugy is arra hajlik már 's ugy látszik, e' segedelem nélkül is fel tudna fordulni. Czifra a' kocsi' hátán az egész idő alatt mélyen aludt, 's mi azon meggyőződéssel hagyhatjuk őket hintójokon, hogy ha igy haladnak, a' gulyás két sárga lovával jóval előbb érhet a' sz. vilmosi erdőhöz.

István gulyás maga is azzal vigasztalá magát 's szomoru társát. Igaz, jó három órája, hogy Violáné Garacs mellett Czifrával találkozott, 's Garacs jó utban talán egy órával van közelebb a' sz. vilmosi erdőhöz, mint István' tanyája. De a' szolgabiró — kiről Peti által tudá, hogy otthon van — talán nem indul el mindjárt; azután az urak kocsiban járnak, 's utjok rosz; mig ő könnyü szekeren, a' legjobb gyepen szinte repülhet. És végre van-e valakinek két olly sárgája a' világon, mint István gulyásnak?

Sötét volt mikor elindultak, a' hold' első negyede, melly a' debreczeni kalendáriomban ez estére tétetett, a' nehéz ködfátyolt nem hathatá keresztül sugáraival, 's valóban magyar pásztor ember' tájismerete vala szükséges, hogy e' roppant sikon, mellyen látszólag semmi sem vala, miszerint eligazodhatnék, irányát el ne veszitse. Itt egy határhalom, vagy elhagyott gémes kut, melly a' ködből sötét kisértetként kiemelkedett; ott egy mult évről fenmaradt fél szalmaboglya, vagy árokhányás, vagy néha, messze távolságról egymástól, magányos fűzfák, mellyek az áradás járta réten felnőttek, 's véletlenül megmaradva, most az őszi szélben vékony lombatlan ágaikat suhogtaták; ez vala minden. A' gulyás bátran tovább hajtott, kétkedés nélkül, mintha a' világ' legjártabb országutján haladna, 's a' sárgák neki feküdtek a' hámnak, mintha a' garaboncziás diák' sárkányaival futnának versenyt ez éjjel. A' lovak ugy mentek, de ugy... István nem tudta, mit tegyen örömében. Feje fölött suhogtatá ostorát, barátságosan szólitgatá kedves tátosait: „Vércse ne!... ne te sárga!... hogy kapaszkodik az istenadta!... mondom, nincs illy ló Magyarországban.“

Füzfák 's határhalmok, gémeskut 's boglya, mintha elrepülnének a' kocsi mellett. A' lovaknak sörénye messze szállt párolgó nyakoktól; a' gulyás, viszszavetve bundáját, lobogó inggel, mintha szélvész ellen hajtana, ült a' szekér' elején; a' lovak rohanva haladtak, mintha a' föld égne lábaik alatt, mintha ketté akarnák hasitni a' ködfátyolt 's tulsó felére érni, még mielőtt az utánuk ismét összefolyhatott.

„Ne félj semmit, Zsuzsim — mondá a' gulyás

vigan, — ott leszünk, még mielőtt az az átkozott főbiró kikapaszkodik szobájából. Ne te Vércse!"

„Adja Isten!" sohajta Zsuzsi.

„No az ördög elvihetné, ha még igy is későn jőnénk — válaszolt a' gulyás. — Mondsza Zsuzsi, de igaz lelkedre mondd, mentél-e már igy éltedben?"

„Soha," válaszolt ez, kinek gondolatai máshol jártak.

„Hiszem! Sárga ne!.... No, Zsuzsi, semmi szomoruság, egy óra mulva ott vagyunk, 's elmegyünk a' sz. vilmosi csikóshoz gulyáshusra; ha más nincs, egy csikó csak találkozik, 's azzal vége. Teringettét, hogy huznak, egész kezem oda van!" — tevé hozzá a' boldog kocsis, jobb kezébe fogva gyeplőjét, mig megfájult balját ép' olly gyönyörrel lógatá maga mellett, mint ki egy darab aranyat hordva fáradott volna el, 's a' fájdalmakon, mellyeket érez, kincsének nagyságát méri.

A' lovak egyszerre hortyogva félreugrottak. „Mi volna ez?! — kiáltott a' gulyás, ki bal kezével hamar ismét a' gyeplőket ragadta meg 's ostorához kapott. — Sárga! Vércse!.... ah, ez a' baj! — szóla, szemeit a' ködbe meresztve, midőn a' farkast, melly utjokon keresztül futva, most nem messze tőlök állt, meglátá. — Férget láttatok, no csak menj Kislakra, átkozott, Tisza és Bodor majd megtépáznak. Reménylem, Peti nem találkozott vele; no mi baj, vén czigányhus a' farkasnak se kell."

A' nyugtalanság azonban, mellyet Violáné Petiért, a' farkast látva, érezni kezdett, 's mellyet István' természettudományi megjegyzése szétoszlatni képes nem volt, nem tarthatott sokáig, miután alig

indulva meg ujra, egy határdombnál, mellynél át kellett menniök, maga a' czigány kiálta feléjök.

A' czigány felült. — „Idején fogunk jőni — mondá, a' gulyás mellé ereszkedve, — a' garacsi ut, melylyen azok jőnek, feneketlen, 's itt mind csupa gyep."

„Csak férget ne láttunk volna! — szóla szomoruan Zsuzsi, — mindig hallottam, az nem jót jelent."

„Legyen eszed, Zsuzsi — válaszolt a' gulyás nevetve, — hány férget láttam én életemben, mégis itt vagyok. Mi bajunk lehetne?... ni, a' sárgák nem is izzadnak."

„Csak a' szekér ne törjék el — mondá Zsuzsi aggodalommal, — higyje el kend, én ma mindentől félek."

„Dehogy törik el — válaszolt a' gulyás egyet suhogva ostorával, — hisz nem fakó, nem is hintó. A' hintó és szekér közt ép' az a' különbség van, mint az ur és paraszt között. Amaz nagy, magos, csupa vánkos, kifestve elől-hátul, ugy ránézve egész pompa, de ha bajba jön rosz uton, vagy ha hidasra eresztik, zötty! oda van!... csupa sróf és haszontalan ág-bog minden felől, mihelyt nem jár töltésen, vagy lágy gyeputon, sárba marad; az illyen szekér pedig elmegy mindenütt, főkép az én szekerem! a' kerekeket magam faragtam, a' vasat Peti verte rá. Ne, te sárga!"

Peti nem egészen osztá István' nyugalmát. „Csak vizet ne érjünk, — szólt többször, fejét vakarva — mindig esik, 's ha valahogy a' lápok megteltek..."

„Ne félj, Peti, minden rendiben lesz; 's te is Zsuzsi, ne busulj. Öcsém, Pista, ki ott a' Tiszán tul lakott, a' mult héten halt meg. Már régen fel-

mondott uraságának 's elbocsátó levelet 's passust is kapott. Ezekkel a' haszontalan irásokkal, mellyekkel Pista' felesége most ugy sem tehet semmit, te Violával és gyermekeiddel elmehetsz akárhová. Magam is tudok szolgálatot jó husz mérföldre innen, 's ott ismét, mint becsületes emberek élhettek. Ez a' kenyér nem nektek való. Magam viszlek el a' szárgákkal, butorotok ugy sincs sok. Csak egyszer a' vármegyéből jőjjünk ki. Ez a' vármegye kemény dolog, — tevé hozzá a' gulyás egyet suhantva — csak az jó benne, hogy nem messze tart. Mit mondasz Peti?"

De Peti nem szólt, nem felelt Zsuzsinak sem, ki e' jó hirek' hallására, mintegy uj reménycsillagot láta emelkedni sötét láthatárán, 's remegő hangon kérdezé: „Nem volna-e ez több boldogság, mint hogy azt szerencsétlen helyzetökben reményleni lehetne?" A' czigány, keselyü szemeit a' sötét ködbe meresztve, mozdulatlanul ült helyén, csak néha, midőn aggályosan fejét csóválá, lehete látni, hogy nem alszik. A' gulyás, ki ezt nehányszor észrevevé, ilylyenkor egyet suhantva ostorával, csak azt válaszolá: hogy „nincs semmi baj, ne félj, Peti, mindjárt ott leszünk." 'S ők hallgatva tovább mentek, csak hogy a' köd, ugy látszott, még homályosabban ereszkedett le; a' tér, mellyen lovaik száguldva átfutának, még elhagyottabbnak látszott. Határhalom, füzfa, boglyák 's kutak rég nem látszottak, 's a' ki népünk' csudálatos ügyességét nem ismeri, mellyel utján eligazodik, habár látszólag semmi sincs, mitől irányt vehetne, alig foghatná meg, a' sietők miként nem tévedtek el régen. A' pocsogás, melly egyszerre

a' lovak' lábai alatt hallatszott, véget vetett a' futásnak.

A' gulyás noha nem szólt, rég osztá Peti' aggodalmait; egyes világos foltok, mellyek itt ott, a' köd között is, a' földön látszottak, rég eszébe juttaták, hogy a' Tisza talán mégis kiáradott. Most nem vala kétség. A' hely, mellyen szekerökkel megállták, noha külsőleg alig lehetett azt észrevenni, mert a' kákás fű széles leveleivel a' vizet eltakarta, már el vala boritva. A' czigány leugrott 's pocsogva előre ment. Előtte széles vizláp terjede, mellynek határát a' köd között nem láthatá. Visszafordult, 's jobbra keresett utat, itt is viz mindenfelől, csak egyes sötét foltok állva ki szigetekként a' nagy áradásból, melly mindig nőve a' befolyó viz által mozgásba hozatik a' zöld sikon, 's hullámozva tovább terjed; csak bal felől látszott egy hátasabb hely, melly még szárazan állt 's hova Peti a' lovakat most kivezette. „Ugy, ezen talán még az erdőig jöhetünk, — mondá elébbi helyére ülve — az áradás még nem töltött el minden lápot; vigyázz, István, maradj mindig a' viz mellett, máskép eltévedünk; ez a' sárga ér...“

„Jézus Krisztusom! — kiálta Zsuzsi, kinek lelkében egyszerre minden aggály ujra fölébredt, — későn jövünk, és szegény férjem!“

„Még jókor jöhetünk — válaszolt a' czigány biztatva, noha szavának hangjából a' legnagyobb nyugtalanság vala észrevehető; — ha a' viz a' békahágón át nem ment, a' fekete tót szárazan találjuk 's minden jól van. Csak rajta, István!“

„Átkozott Tisza“ — mondá emez, párolgó lovait ostorával biztatva.

„Dehogy a’ Tisza! hogy beszélhet kend igy — szólt a’ czigány fejét rázva, — mikor a’ viz innen jő. Még tegnap láttam a’ Tiszát Réten, ’s az alig mozdul; ez mind a’ Rákértől jő, mióta az urak uj töltést csináltak, egészen neki bolondult.“

„A’ menkő üsse meg, itt is viz!“ — kiáltott a’ gulyás, gyeplőjén visszarántva lovait, mellyeknek egyike elcsuszva lebukott. Violáné, görcsösen öszszekulcsolva kezeit, imádkozott. Peti, térdig gázolva a’ vizben, a’ szekér’ elébbi irányában tovább ment. „Itt nincs baj; — kiálta végre, miután a’ nem széles eren átjutván, ismét szárazon látá magát, ’s a’ szekérhez visszatérve, a’ hortyogó lovakat a’ viznek vezeté. Ne féljetek, bolondok, Pista gulyásnál még többhöz fogtok szokni.“ A’ szekér szerencsésen a’ tulsó parton ismét szárazra jött. ’S igy mentek tovább, hol az árviz a’ gyepet el nem boritá, vágtatva; az egyes kisebb ereken át Peti által vezetve, mig egy széles vizróna minden további haladást lehetlenné tett.

„A’ fekete tó betelt — kiáltott a’ czigány öszszecsapva kezeit, — nincs ló a’ világon, melly ezen átmenne.“

„Maradjatok itt, — szólt Zsuzsi, remegő hangon — átmegyek én magam.“

„Te, Zsuzsi, az kellene még — mondá a’ gulyás, Violanét, ki már szekeréről leszállni készült, helyén erőszakkal visszatartva, — a’ tó teli van mélységekkel, ’s főkép’ te, ki beteg voltál, ha egyszer elcsuszol nem birsz fölkelni, ’s oda vagy.“

„Ereszd bundámat! isten megsegit; férjemet csak nem hagyhatom el végső nyomoruságában; tudod, föl akarják akasztani.“ ’S ezzel a’ szegény asszony a’ szekérről leszállni készült.

„Legyen eszed, Zsuzsi — mondá a’ gulyás, hasonlókép’ leszállva szekeréről, — ha férjedet fölakasztják ’s te itt fulsz belé a’ vizbe, mi lesz gyermekeidből?“

Zsuzsi leült a’ szekér mellé, ’s két kezével takarva képét, sirt keservesen.

„Ne félj, fiam — mondá a’ gulyás megnyugtatva, — majd elmegyünk én vagy Peti; az erdő, látod, előttünk áll, csak lesz valami ut, mellyen ez átkozott vizen átjöhetünk.... Ej, Peti! Peti! te is olly vén ember vagy! minek hoztál ide?“

A’ czigány, ki azalatt szemeit mindenfelé jártatva, mint látszott, magát tökéletesen irányozni iparkodott, e’ panaszra csak azt mormogá: hogy az ut, mellyen jöttek, sáros időben, két órával közelebb, ’s hogy mikor most négy nap erre járt, a’ viznek még nyoma sem volt. „Ne félj, Zsuzsi, — tevé hozzá — én átmegyek, ha az ördög elvisz, átmegyek, csakhogy ismerjem ki magamat egy kissé. Nem az a’ nagy fa-e ez, hol minap voltunk?“ — szólt a’ gulyáshoz Peti, kezével a’ tulsó partra mutatva, hol a’ ködből az erdő sötét egyenes falként átlátszott, mellyből csak itt ott egyes magasabb sudarak emelkedtek.

„Igen, meglehet — felele a’ gulyás, e’ magasabb sudarak’ egyikére forditva figyelmét, — ha az az átkozott köd nem lenne.... de igy, az erdő’ szélén több magas fák vannak, az ördög ismeri meg.“

„Balra a' fától — folytatá a' czigány gondolkozva — mintegy kétszáz lépésnyire, az erdőben nyilás van, az nap azon jöttünk át szekerünkkel; nem emlékezik kend?"

„Hogy a' menkőbe ne emlékezném, 's jobbra, hacsak le nem kaszálták, a' fához még közelebb nádnak kell lenni."

„Igazság! — válaszolt ismét a' czigány — még mondtad, milly jó volna keritésnek. No, menjünk, te jobbra, én balfelé, ha a' nyilást megtalálom, 's ez csakugyan a' fa, akkor átgázolok. A' fától egész a' tóárok' másik partjáig hátas hely van."

„Veletek megyek — szólt Violáné, ki, mint a' rab itéletét, e' beszélgetésnek minden szavát remegő figyelemmel hallgatá, fölkelve, — nem maradhatok itt nyugtalanságomban magam."

„Zsuzsi lelkem, — mondá a' czigány, ki már futásra készült, megfordulva — beteg voltál, a' föld csupa sár és iszap, megfáznál, ülj le itt 's várj meg."

„De visszajöttök? nem mentek át nálam nélkül? Az istenre kérlek, Peti, ne hagyjatok itt," kiálta a' szerencsétlen nő a' távozó után.

„Ha átmehetünk, — kiálta vissza a' czigány, még egyszer megfordulva — én magam viszlek hátamon a' tulsó partra." — Ki e' pillanatban a' czigány mellett áll, egy cseppet láthatott volna, melly barna arczredői közt lefolyt.

A' férfiak a' köd' homályában eltüntek, csak Zsuzsi maga állt ott a' viznek szélén, a' tulsó partról átsötétlő erdőre meresztve szemeit. „Illy közel, 's én nem mehetek hozzá," — sohajta, 's lelkét a' szerelem' minden fájdalmai dulták szét.

A' szegény asszonynak igaza vala; a' vizen túl alig ezer lépésnyire a' helytől, hol nője feléje terjeszti vágyó karjait, találjuk Violát 's társait. Taksony megyének, mi sikjainkon, mellyek a' Tisza' mentében fekszenek, nem ritkaság, nagyszerü tölgyesei vannak. Valamint a' homok szép hajlongó nyireit 's a' remegő nyárfát termi meg, kisebb 's nagyobb bokrokban hajtva ki e' szép növényeket, hogy ámbár senki, mint a' természet, itt nem kertészkedett, mégis mesterileg ültetett kertben gondolhatnád magadat, azon helyeket kivéve, hol az ember' mivelő keze, a' magas ingó sudarak helyében, elvetette kolompérját 's tengeriét: ugy a' kemény agyagban, melly itt ott a' Tiszát két partján környékezi, hatalmas tölgyek emelik sötét koronáikat, nem ápolva emberek által, de a' természet' egész pompájában emelve széles sudaraikat az ég felé, mellyeket nem a' fejsze, hanem csak az idő, vagy a' Tisza' partjai ha leszakadva, őket esésökben magokkal rántják, döntenek meg. Miután a' fának ára Magyarország' e' részében olly csekély, hogy ezen tölgyek' kivágatása csaknem többe kerülne, mint mit fájokért kaphatni, 's azonkivül, ez erdőknek nagy részét viz járván, belsejök szekérnek majdnem járhatlan: az egyetlen jövedelem, mellyet belőle a' birtokos huz, csaknem kirekesztőleg a' makkolásban áll, melly jó esztendőkben az erdőket a' tiszai földesurak' egyik legjövedelmezőbb tulajdonává teszi. Ledőlt 's helyökön rohadó fákat illy erdőben találni ép' ugy nem ritkaság, mint Amerika' ős erdei között; 's az idő még talán távol van, hol a' müveltség kiterjesztve hatalmát ide is, a' Tisza' sötét tölgyesei jövedelmezőbbek lesznek, de

szebbek bizonyosan nem, mint most, hol sötét ágaik alatt csak a' varjuk' ezrei ütötték föl tanyájokat.

E' nagyszerü tölgyesek' egyike vala a' sz. vilmosi határon is. Az erdőség, melly e' határnak majdnem mindig kiöntéseknek kitett 's igy a' gazdaság' más nemeire alkalmatlan részét eltakarta, messze lenyult egész a' Tiszáig, ott is inkább keresztülhasitva, mint beszegezve a' folyó által, mellynek tulsó partján hasonló, még mértföldekre terjedő tölgyerdők álltak. Jó esztendőkben, hol tudniillik makk termett, ez erdő teli volt zajjal 's élettel. Makkolásra fogadott állatok' ezreinek röfögése 's száz kondásnak éneke 's fütyülése hangzott a' fák alatt, mellyek nem egy sebet mutathatának, mit e' pásztorok' pajkossága baltákkal sötét kérgökbe vágott. Ha illyenkor a' sz. vilmosi erdő mellett átmentél, a' fák között itt ott nagy tüzet 's körülötte bundájokba burkolt emberi alakokat láthattál, néha a' sürüből egy magányos duda, vagy furuglya is kihangzott, néha vig hahota, hogy szinte irigyelhetéd az embereknek sorsát, kik olly kevéssel vigan 's megelégedve lehetnek, 's kiknek minden gondjait egy kancsó bor elüzi. Most halotti csend terül el ez erdő felett. A' tölgyek ez évben épen nem termettek; 's a' pásztorkunyhók, mellyeket a' kanászok mult esztendőkben, csak épen hogy a' legnagyobb fergetegtől legyen hová menekülniök, épitének, most vagy elhagyatva állnak, vagy szétdüledeznek. A' kanász, épitésközben nem gondol utódaira; ha a' kunyhó, mellyet rakott, másnap, miután nyájával tovább ment, szétomlik, annyival jobb; ha esztendőre visszajő, ujat épit magának nem nagy fáradsággal, szive épen

annak örül leginkább, ha holvoltának mennyivel kevesebb emléke marad.

E' kunyhók' egyikében, abban, melly sz. Vilmostól legtávolabb, majdnem az erdő' szélén, fekszik, vonult meg Viola társaival. Viola' egész bandájának legbiztosabb 's kedveltebb menhelye vala ez. Az erdő mellett azon oldalon, hol a' kunyhó állt, félóránnyira nem volt ut; maga a' kunyhó körül a' rengeteg olly sürü, hogy ha valaki husz lépésnyire közelit, nem gyanitja létét; a' másik oldalon sz. Vilmos felé félóránnyi tömött erdő, mellybe ennyire mélyedni, mióta pár év előtt nem távol e' helytől egy biztos és két foglár agyonlövettek, a' megye' legbátrabb pandurjai sem mertek. Ha árulástól nem kell félnie, Viola, olly biztosan aludhatott e' födél alatt, mint bármilly király palotájában. 'S az miként juthatott volna eszébe? Petin 's István gulyáson kivül titkát csak ollyanok tudták, kikre, ha azt felfödözik, akasztófa vár.

E' kunyhó, mellynek egyik szögletében, kis hordón ülve, Violát magát találjuk, egyike vala a' nagyobbaknak, 's ámbár butorzatában nem látunk semmit, mi korunk' kényelmeire emlékeztetett, a' faajtóból, mellyel az alacsony bejárást el lehete zárni, 's a' nádfödelen, melly itt ott ráboritott ágakkal kijavitatott, észre lehetett venni, hogy e' lak soha egészen elhagyatva nem vala. A' fal mellett, mindkét oldalon, kevés szalma, melly bundákkal takarva a' zsiványoknak ágyul szolgált, kis deszka négy faragott lábra szegezve, mellyet asztalnak használtak, 's egy kormos vas bogrács, melly a' falon függött, — volt egyébiránt, a' jelenlevők' fegyverein 's két kulacson kivül, minden, mit e' szük hajlékban találha-

tál, 's mire a' kunyhó' közepén pislogó tüz bizonytalan világát veté. A' kunyhó' nádfödele, melly a' falak mellett annyira leereszkedett, hogy férfinak meg kellett alatta hajlani, — miután kéménye hiányzott, annyi tüzelés után koromfeketévé vált; a' nyitott ajtó 's egyes kis lyukak azonban, mellyek a' falban e' czélból csináltattak, kihajták a' füstöt, ugy hogy az égő tüz mellett is a' benlét elég türhetőnek látszott.

Viola mély gondolatokba merülve ült a' szoba' homályos szögletében, mig két czimborája, ki e' pillanatban vele volt, bundákon nyujtózkodott, 's néha fölpiszkálva a' parázst, vagy félig unalomból, félig bánatból — mint magyar ember tüznél szokott — nagyokat sohajtva nézé a' mindig inkább elapadó lángokat.

A' regényiróknak egy idő óta szokásaik közé tartozik, bájló szinekkel festeni a' vétket. Mint a' lovagregény' boldog emlékü korában, az irók egészen uj, soha nem létezett középkort alkottak képzetökben, csupa hivség-, 's hősi erényekből összegyártva, hogy az ember — én magam emlékezem gyermekkoromból illy érzeményekre — szinte vágyódott az ököljog' boldog időszakai után 's mintegy megvetéssel fordult el pulya századunktól, hol senki várából az átmenő kereskedőket megrohanni nem szokta, 's hol a' kinpad' 's boszorkányok' elégetésének megszüntével minden, mi életünkben még költői volt, elenyészett: ugy most a' vétek' minden nemeinek nyájasan mosolygó képei készitetnek a' jámbor közönség' számára, olly szépek, olly csábitók, hogy szinte bámulni lehet, miként nem találkoznak többen, kik e' képek'

utánzását tüzik ki maguknak czélul. Költők, egyéb müvészekkint, szivesebben választanak magoknak typusokat, mint hogy a' természetet örök változékonyságában követnék, 's ha egyszer egyike a' nagyobbaknak bizonyos uton megindult, a' többiek utána rohannak, a'nélkül hogy egyéb jutna eszökbe, mint az, miszerint előhőseiknél ez ösvényen hátrább ne maradjanak. Ez az, mit századunkban a' müvelt világ' majdnem minden irodalmaiban is észrevehetünk.— A' középkor nem ismert irgalmat gonosztevői ellen, 's mégis mennyi van sokszor a' vétkesnek életében, mi, habár emberi igazságunk szerint tettét büntetnünk kell, részvétünket, könyörületünket érdemli! Felvilágosodottabb korunk jól tudja ezt, a' vad szenvedélyek, mellyek eldődeinket kegyetlenségre ragadták, rég elnémultak, 's mégis lázas állapotban, rohanva anyagi érdekeinek kielégitése után, korunk részvét nélkül elfordul a' szenvedésektől, mellyeket socialis viszonyai által előidézett, vagy mellyeket legalább, ha ápoló kezeit feléjök terjeszti, enyhithetne. Nagy irók érezték ezt, 's midőn a' társaság' legundokabb sebeit merész kezekkel föltakarák, midőn emberi természetünk' azon nemes részeire emlékeztetének, mellyek a' gonosztevő' kebléből nem veszhetnek ki soha egészen, midőn figyelmessé tettek, hogy azon undoron kivül, mellyel tetteitől elfordulunk, van még valami, mit a' bünös iránt érezhetünk — s z á n a k o z á s szerencsétlensége fölött: tettök nemes 's tiszteletre méltó vala. — A' sokaság' érzéketlensége elleni viszhatás lelkesité őket müveikhez, 's épen ezért sokszor — mi minden viszhatásnak szükséges következése — túlmentek első szándékuk-

nál, 's csakhogy az undort 's gyűlölést, mellyel az emberek nem annyira a' vétek mint a' vétkes ellen viseltettek, enyhitsék, szeretet vagy bámulat' tárgyaivá emelték azokat, kik iránt csak sajnálkozást akarának gerjeszteni. 'S még egyszer mondom, e' tett szép 's nemes vala. Van az irónak egy magasabb feladása, mint hogy bizonyos mennyiség fehér papirt fekete karczolással töltsön be, 's ki ezt érzi, azt egy pár kedvező birálat, vagy azon müvészi élvezet, mellyet művei' alkotásában talál, ki nem elégitheti. A' költészet kedves játékká aljasul, ha a' kor' nagy érdekeitől különválva, nem a' létező hibák' orvoslása, nem az érzelmek' nemesitése után fárad. 'S ki az istentől nyert tehetségeket, a' helyett, hogy vele embertársai' legszentebb érdekei mellett küzdene, a' müvészi forma' mélyébe elássa, csakhogy valamikép' csorbát ne szenvedjen; ki magas helikonokról, félistennek képzelve magát, kora' szenvedéseiben csak müvészi studiumok' tárgyát látja, 's mig a' föld vérben áll, 's az egész emberi nem vajudások között uj életnek indul, virágok- 's a' langy esti szellőről énekel: azt bámulhatjuk hideg magasságában, irigyelhetjük; tisztelet- 's szeretetünket azonban csak az érdemli, kinek isten szivet adott, hogy embertársai' szenvedéseit megérthesse. De, ha a' költőtől, ki nemes emberi czél után fáradva, hogy erősebben hathasson, azt, mi a' müvésznek legdrágább, müve' szépségét is feláldozá, tiszteletünket meg nem tagadhatjuk, ha bámuljuk az önmegtagadást, mellyel ő, ki keble' mélyében gyémántokat találhatott, inkább éles ekével szántotta fel földjét, mert érzé, hogy e' munkával önn dicsőségére keve-

sebbet, de embertársainak hasznára többet tehet, ha az igy támadott müvek hibáit az érzelmért, mellyből származtak, szivesen megbocsátjuk, 's megfeledkezünk gyengeségeiről, mert érezzük, hogy mi ellen a' kritikus kifogásokat tehetne, azt az embernek bámulni kell, hogy a' könyvben nem szép mü, hanem szép emberi tett fekszik előttünk; mit mondjunk a' mázolókról, kik minden magasabb czél 's indok nélkül e' müveket utánozzák, kik romlott képzetökkel gyönyörködve mindenen mi szörnyü vagy undok, a' ganajat 's rothadást, melly között amazok illatos virágot találtak, fölvágják, nem a' virágért, hanem mert nekik jól esik az ocsmányságokban körülkapargatni; kik a' vétekben nem a' nemesebb emberi természet' mindig fenmaradó töredékeit, hanem az erényben is mindig csak azon aljas indulatokat keresik, mellyek szerintök minden tetteink' egyedüli alapját teszik; kik, mint Diogenes lámpájával embert, ugy uj szörnyeteget keresnek képzelmök' mélyében, 's inkább örülnek, ha feltalálták, mint ha embertársaiknak egy uj vigasztaló gondolatot nyujthatnának. Oh, ha valaha ez olly regényesnek festett zsiványéletet közelebbről látnák, azon éhséget, mocskot 's mindennemü nyomort, mellyek között e' kalandok játszatnak, e' hősöknek egész aljasságát, kiknek bátorsága sokszor nem más, mint az akasztófátóli félelem: — a' kép más volna, mint mellyet adnak!

„Te Mészáros! — mondá az egyik, kit az egész vidék Rácz Andor neve alatt ismert, ősz haját viszszasimitva homlokáról, — mit mondasz, nem jó volna egy kis gulyáshus?“

„Az ördög vigyen el — dörmögött a' másik, ki eddig a' tüzben piszkálva, meredt szemekkel nézé a' lángokat, — minek beszélsz illyekről."

„Meg egy kis dohány, — folytatá a' másik nevetve — ugy-e egy pipa dohány sem volna rosz ?"

„Átkozott hóhér! — kiálta a' másik, kinek ifju, részegeskedés által elbutult arczain boszuság mutatkozott, — mikor nincs, minek boszontod az embert."

„Hát csak ugy! — válaszolt Rácz, — vagy talán nem tetszik" — tevé hozzá nyugodtan, mindazon méltósággal függesztve szemeit ifjabb társára, melylyel illy öreg zsivány, ki mesterségét hat bandával egymásután majdnem huszonöt esztendeig üzé, a'nélkül, hogy a' megye' kezei közé kerüljön, illy suhanczra nézhet.

„De mikor mindig tréfálsz — mondá Mészáros, az égő fát megtaszitva lábával, — kora reggeltől óta vagyunk itt, 's nincs egy falatunk, ha ez soká tart, felakaszthatnak bátran elébb mig éhen haltunk meg."

„Hát mért nem mégy valamiért ?" — mondá Rácz, gúnyosan mosolyogva.

„Mikor minden ember lábon van ellenünk, — sohajtott emez — adszide a' kulacsot, hadd igyam legalább egyet."

„Melletted van" — válaszolt a' másik, midőn nevetve nagy kulacsot mutatott, melly Mészároshoz közel állt.

„Nem ezt, — szóla emez, fejét rázva, olly képpel, mintha méreggel kináltatnék — hisz' ez csak viz, ott melletted áll."

„Ebből ugyan nem kapsz fiu — mondá a' másik,

messzebb tolva a' kulacsot, melly után a' fiatal zsivány kezét kiterjeszté, — ugy is több pálinka van fejedben, mint ész, 's éhgyomorra, tudod, megárt." Mire az öreg zsivány nevetett.

„Adszide, — mondá emez, mindig haragosabban — én inni akarok, nem vagyok bolondod, nekem nem parancsol senki."

„Majd meglátjuk, — mondá az öreg zsivány, 's midőn sötét szemeit pajtására szögezve, kezét, melylyel ez ismét a' kulacs után nyult, izmos markával megszoritá, mindenki láthatta volna, hogy a' tekintetet, mellyben a' banda között áll, nem tisztán hoszszu zsivány tapasztalásainak köszönheti, — ülj le gyerek és légy nyugodtan."

„No várj, vén kutya, — kiáltott a' másik, ki, mint látszott, a' kulacsból, melly után ismét vágyódott, már több 's nem hasztalan libatiokat tett, felugorva, 's a' falról lekapva fokosát — majd meglátjuk, ki parancsol nekem."

Rácz, ki minden mozdulatait figyelemmel követé, ekkor szinte felugrott, torkon fogva a' fenyegetőt, még mielőtt fokosát fölemelheté, falhoz szoritá 's kicsavarta fegyverét kezeiből. „Majd adok fattyu, — szóla lángoló szemekkel — a' kanászok elég disznót öltek e' fal mellett, ha moczczansz, egygyel több lesz."

„Mi a' baj?" — szólt Viola, ki beszédeikre, mig azok e' tettleges fordulatot nem vevék, nem figyelt, 's most szinte fölkelt hordójáról.

„Ez a' fiu erőnek erejével pálinkát akar, — mondá az idősebb zsivány, ki most szerencsétlen pajtását ereszté 's mosolygó megelégedéssel nézé, mi-

ként dörzsöli fájó nyakát — 's én neki mindjárt más valamit adok."

„Hát adj neki pálinkát, ha van, — mondá Viola — nekünk ugy sem kell."

Mészáros reményteli tekintetet vetve a' kulacsra, fölkelt 's feléje indult.

„Nem adok biz én, — mondá Rácz, elébe állva — a' fiu ugy is többet itt mint kellene, részeg ember mindig bajba kever."

„De mikor éhes vagyok" — szóla a' másik, kérő tekintetet vetve Violára.

„Mért lett zsivány belőled, — mondá Rácz gunyosan mosolygva — hisz' nem parancsolta senki?"

„Hát neked ki parancsolta?" — mormogott ez fogai között.

„Az más, — mondá emez komolyan — én desentor voltam! tiz esztendeig szolgáltam a' császárt, te gyerek, a' legnagyobb háboru' idejében, 's mikor haza jöttünk 's nem akartak elereszteni, tudja az ördög mért, az jutott eszembe, hogy eleget katonáskodtam, 's hogy most egyszer megpróbálhatja más is; oda dobtam puskát 's patrontást, 's azt hittem, megtudok élni, ha nem állok is silbaktot. Ha mészáros' fia lettem volna, mint te, bizony nem járnék itt az erdőben, és Viola sem, azt elhiheted."

„Mit bánom én, — szólt a' másik, kit a' komolyság, mellyel az előbbi szólt, ugy látszott, nem igen érdekelt — zsiványélet, pajzán élet, én inni akarok."

„Add neki a' kulacsot, — mondá Viola ismét — hadd töltse kedvét."

„Igen, de már most is részeg — válaszolt Rácz, ki a' kulacsot a' földről fölvéve, még mindig kétkedve

tartá kezei között. — A' hol csak megfordultam, minden bandának szerencsétlensége a' részegségtől jött."

„Ma nincs mit félni, — mondá Viola — legfölebb ha még Peti jön, ki által István gulyás hust küld; a' szolgabiró Porváron, 's a' hajduk magokban, ne félj, nem jőnek ennyire, ha tndnák, hol vagyunk, elkerülnének inkább."

„Ej nem kell azt hinni soha; — mondá Rácz, fejét csóválva — a' veszedelem akkor üt ki, mikor az ember legkevesebbé gondolja. Isten neki, ha akarod." 'S ezzel rosz kedvüen oda nyujtá kulacsát, mellyből a' másik minden szitkok mellett, mellyek között vele megkináltatott, az állati örömnek bizonyos kifejezésével arczain nagyokat szörpentett.

Ezek után a' kunyhó ismét békességben állt. — Mészáros, ki egy ideig hős tetteiről beszélt, midőn látá, hogy a' másik szavaira nem válaszol 's nem is figyel, elhallgatott 's álomba merült. Rácz, könyökét térdére támasztva, ült a' tüz mellett. Viola kiment a' kunyhó elébe.

Az éj sötét vala. A' magas tölgyek, mellyek a' helyet környékezék 's mellyeknek csúcsai a' ködben eltüntek, még inkább nevelék a' homályt, 's csak a' gyönge tüz, mellynek fénye a' kunyhó' ajtaján keresztül az ellenében álló bokrok' elszáradt lombjára esett, terjeszte némi világot az egészre. Miután a' kunyhóban a' beszélgetés megszünt, véghetlen csend terüle el az egész vidéken. Néha őszi szél egyes lökésekben szálla át az erdő felett, a' tölgyek' száraz lombja, melly még az ágakon függött, illyenkor csörögni kezde, a' csucsok között mintegy hosszu fájdalmas sohaj hallatszott mindig távolabb 's távolabb,

míg a' gyenge nesz ismét eltünt, 's a' fák ujra hallgató mozdulatlanságban álltak. Néha fenn egyes varjukárogás hallatszott, a' madarak, mellyek az erdőben ezrenként tanyáztak, fölébredve, nehéz szárnyaikkal verdesék a' csörgő ágakat, azután ismét véghetlen csönd 's hallgatás mindenfelől. Viola ott állt a' kunyhó előtt, 's lelkét leirhatlan szomoruság tölté el. A' sötét éj, a' hallgatás, az elhagyottság, mellyben magát látá, 's mellyet még kinosabban érze, ha a' kunyhó' ajtaján betekintve, azon társakat nézé, kik neki e' világon maradtak,... minden fájdalommal tölté lelkét. Mi boldog volt ő egykor! ha a' mezei munka bevégeztetett, 's az ősz, mint most hosszu estéivel eljött, Viola ott ült meleg szobájában, térdén hintázva kis fiát, szemét Zsuzsira függesztve, ki a' lobogó mécs mellett nem szünő szorgalommal tánczoltatá orsóját. Künn köd borula el a' vidéken, a' kastély 's parasztházak, a' templom 's Tisza' partjai eltüntek fátyola alatt; de a' boldogságot, mellyet a' gazda szerény lakában talált, az idő' változásai nem takarhaták el szemei elől. A' természet elteriti ködét egész tájak felett, hóval takarja földünket, melly alatt a' vidám zöldnek 's virágozásnak nyomai is eltünnek; azon boldogság felett, mellyet keblünkben hordunk, a' természetnek isten nem ada hatalmat, csak embereknek adta azt. Ki hinné, hogy a' virág, melly érzéketlen természetre bizatott, biztosabb gyenge tövén, mint boldogságunk, mellyet csak érző emberek ronthatnak meg? Viola nyugottan nézett a' jövő' elébe, boldogsága nem ártott senkinek, nem akadályoztatott senkit élvezetében; mitől félhetne, ki az emberektől olly keveset kíván? A' sze-

rencsétlen visszagondolt mindezekre 's mellét nehéz sohaj emelé ez emlékeknél. „'S mégis — mondá magában 's öklei görcsösen összeszorultak — mégis feldulták házi boldogságomat! Teljesitettem minden kötelességemet, nem, én többet tettem, mint mire köteles voltam,... teljesitettem minden parancsolataikat, levettem süvegemet a' hóhérok előtt, alázatos voltam, mint a' kutya, megcsókoltam volna a' sarut lábaikon csak Zsuzsimat 's fiamat hagyják békében, csak házi csendemet ne zavarják fel, és mégis!" — Viola még egyszer átgondolá a' méltatlanságokat, mellyeken keresztülment. Miként akarák őt kényszeriteni, hogy nőjét vajudásai között elhagyja; miként hurczolták őt végig a' falun; miként akarta Nyuzó megveretni, 's végre a' pillanatot, mellyben a' fejszét meglátva, élét az ispány' koponyájába vágá, 's az emberi vér' látására először borzadott el önmaga előtt. „Nem, nem — szóla, kezét éghez emelve, — bocsássa meg isten vétkemet, én nem bánhatom meg a' mit cselekedtem, ha most ott vagyok, körülöttem az örömökben nevető hóhérok, 's egyszerre a' fejsze előttem csillog, felkapom ismét 's jaj annak, ki elömbe jő. De ti, kiket nem bántottam soha életemben, 's kik nyomorulttá tettetek, kik miatt nőm 's gyermekim koldusbotra jutottak, kik belőlem gonosztevőt csináltatok, kik kiüztetek az erdő' vadai közé, kik miatt e' világon 's az örökkévalóságban elkárhoztam.... te fiskális és főbiró, vigyázzatok magatokra, olly szentül, mint isten néz le reám, én boszút állok rajtatok. Ne üdvezüljek soha, ha csak véres boszút állhatok."

E' pillanatban az erdőben nesz hallatszott. Viola,

előrehajtva fejét, figyelni kezde. Mintha emberek közelgenének. A' földet takaró száraz levelekben csörgés, néha egy törött ágnak recsegése vala észrevehető, mig a' varjuk a' fa' csucsairól károgva felszálltak 's az erdőt szomoru hangjaikkal eltölték. „Ki lehet ez? — gondolá Viola magában, — talán Peti 's a' gulyás, de azok hogy jőnek sz. Vilmos felől?“ 'S most az erdő' másik oldaláról szint azon nesz hallatszott, a' lépések mindinkább közelegtek. „Itt sok ember jár! — mondá Viola — ezek talán engem keresnek?“ Nem vala többé kétség; az éj' csendében már a' közelgők' suttogása is hallatszott. Viola berohant a' kunyhóba, maga után bezárá a' kaput, lábával meglöké Mészárost hogy fölébredt 's röviden elmondá Rácznak a' történteket.

„Nem mondtam?! — mondá az öreg zsivány felugorva 's kétcsővü puskáját fogva — 's ez itt — Mészárost meglökve — részeg mint a' csap.“

Ez utolsóban Rácz nagy igazságtalanságot követett el; szegény pajtása, ki most a' lökdösést angyali nyugalommal eltüré, mióta hallá, hogy ellenség közelg, tökéletesen kijózanodott. „Nem szökhetünk-e el még valahogy'?“ — szóla halkan, remegő kézzel megszoritva Rácz' karját.

„Körül vagyunk véve, — válaszolt Viola — ha nem sokan vannak, nem lehet bántásunk. A' fegyverek megtöltve?“

„Mind, négy dufla, hat pisztoly, — mondá Rácz, kinek arczán vad merészségnek kifejezése vala látható — csak jőjjenek, itt jó vacsora vár rájok.“

„Gyujtsd meg a' mécset 's állitsd a' szegletbe, hogy a' nyilásokon ki ne világitson. Takard el a' tü-

zet hamuval; — Mészáros remegve engedelmeskedett. — Te Rácz 's én a' két első nyiláshoz állunk az ajtó mellett. Te Mészáros, ha valakit látsz, ki az oldalhoz közelit, azt lödd le, kilőhetsz egyszer jobbra, másszor balra, csak hogy senki ne dughassa be fegyverét a' nyilásokon. Ne félj fiu, nem lesz bajod."

Mind e' készületek sebesebben történtek, mint én elmondhatám. A' hamuval takart tüz füsttel tölté a' kunyhót, melly között a' mécs, a' kunyhó' egyik szegletében az asztalra állitva, csak gyenge világot terjeszte. Az ajtó mellett, puskával kezökben, Rácz 's Viola álltak, kinézve a' kis nyilásokon, mellyek lőrések gyanánt hasonló megtámadások' esetére a' fal' ezen oldalán készittettek; hátul Mészáros jára fel 's alá, nem egyszer hörpentve a' lőpor mellett az asztalon álló kulacsból, mellyre Rácz most nem vigyázott többé. A' lelkesitő ital azonban, ugy látszott, elveszté hatalmát az ifju felett, ki mindig inkább elhalványodva 's reszketve, mennél inkább közelgeni érzé a' veszélyt, félig magán kivül jára fel 's alá a' kunyhóban. „Csak ez egyszer szabadulhatnék még, — mormoga körmeit rágva — én becsületes ember leszek ismét. Istenem, ha megfognak, felakasztanak!"

„A' madarak itt vannak, — kiálta egy erős rikácsoló hang, kiben mindenki Nyuzó főbiró' szavát ismerheté meg; — a' kunyhóban világot látok. Körülvettétek-e mindenfelől? szóljatok!"

Negyven vagy ötven hang, melly e' felszólitásra egyszerre felkiáltott, a' zsiványoknak tudtára adá, hogy menekülésre reménység nem lehet. Mészáros keresztet vetve letérdelt.

„Főbe ütlek kutya, — kiáltott Rácz — menj a'

nyiláshoz 's a' ki közel jő, lődd főbe, ha jól védelmezzük magunkat mind itt hagyják fogaikat." Mészáros egy nagy korty pálinkát ivott 's az egyik nyiláshoz ment.

„Adjátok meg magatokat zsiványok! — kiáltott Nyuzó — ha a' nemes vármegye' ezen felszólitására nem engedelmeskedtek, statárium' utján fognak veletek bánni."

A' kunyhóban minden hallgatott.

„Előre legények, törjétek be az ajtót, rajta!" — kiáltott a' főbiró. Két pandur 's néhány paraszt az ajtó felé rohantak, de mielőtt fejszéik még a' deszkákat érheték, néhány lövés hallatszott 's kettő a' megtámadók közül vérében vánczorgott a' földön, a' többiek visszafutottak. A' kunyhóból Rácz' dörgő szava hallatszott: „a' kinek élete van, jőjjön."

A' pillanatban, midőn társai lőttek, Mészáros, ki félig magán kivül álla nyilásánal, szinte elsütötte fegyverét; a' sors ugy akarta, hogy e' lövésre is egy, ki a' kunyhó' azon oldalára állitatott fel, lerogyott, mi által az ostromlók közé olly rémülés jött, hogy része szaladásnak eredt.

A' harcznak ezen megkezdése után egy ideig csend vala, mind a' kunyhóban, mind megtámadói között; ott a' zsiványok ujra töltötték meg fegyvereiket, itt Nyuzó 's a' commissarius körül az ostromlóknak egy része tanácskozva összegyült. Emlékezetre méltó, hogy e' hadi tanácsnál Macskaházynak szavát nem halljuk, e' szerénység felülmulja legvérmesebb várakozásinkat.

„Biz én nem tudom, hogy fogunk boldogulni teins uram" — mondá a' commissarius egyik kezében pisz-

tolyát, másikban széles insurgens kardját forgatva, melly az 1741-iki nemes fölkelésből családjánál, mint sok nemes házakban, megmaradt 's mellynek fringia felirású vasa nem jöhetett volna bátrabb kézbe.

„Hát neki kell rohanni még egyszer, és még egyszer, és ismét, — válaszolt a' főbiró, lábával tombolva — mig a' gazembereket megfogjuk, megkötözzük, és akasztófához hurczoljuk."

„Hiszen ha lehet, — mondá a' másik, vállat vonitva — rajtam nem mulik."

„Ha lehet! ha lehet! — kiálta Nyuzó indulattal — minden lehet a' mit én parancsolok." Itt Nyuzó, ki vezéri tehetségeit már az által bizonyitá, hogy nagy hadvezérek' módjára seregének mozdulatait kormányozta, de magát a' golyók' körén kivül tartá, ujabb jelét adá azon hasonlóságnak, melly közte 's századunk' legnagyobb vezére Napoleon között létezett, ki mint tudva van, a' lehetetlen szót nem francziának mondá.

„Én nem bánom, — szólt a' commissarius haraggal — én neki megyek, ha az ördög volna is, csak a' többiek jőjjenek utánam."

„A' ki nem megy, — kiálta Nyuzó — poltron kutya, főbe kell ütni mindjárt."

„Hát jőjjön a' teins ur velünk, én nem tudok ezeknek az embereknek ugy parancsolni."

„Hova gondol commissarius ur! — válaszolt Nyuzó sokkal csendesebb hangon — nem is az én kötelességem, és azután szemmel is kell tartani az egészt."

„Azt se bánom, — mondá a' commissarius megvető tekintetet vetve előljárójára, mellyet ha ez a' sö-

tétben nem látott is, legalább a' hangból, mellyen e' szavak mondattak, gyaníthatott. — Előre legények!" — kiáltott a' commissarius; — a' főbiró még hangosabban ismétlé e' parancsszót, és egy távolabb álló vastag tölgy mellett is rikácsoló hang hallatszott, mellyben az ildomos Macskaházy' szép szavát ismerhetik meg olvasóim. A' commissarius feje fölött forgatá kardját 's a' pandurok- 's néhány parasztoktól követve, a' kunyhó felé rohant. Midőn az ostromlók az ajtóhoz közelegtek, a' kunyhóból ismét lövések fogadák, a' csővek' tüze villámhoz hasonló világot terjeszte egy pillanatra az egész felett, utána minden sötéten állt, 's csak fájdalmas nyögések, mellyek a' földről hallatszottak, mutaták, hogy e' lövések is találtak.

Az egész csapat hátrálni kezdett. — „Csak előre, most előre, — kiáltott a' commissarius — még mielőtt ujra tölthetnek. Nincs semmi veszedelem." — 'S ezzel a' commissarius a' csapat' legbátrabbjaival ismét a' kunyhó felé rohant, honnan ismét lövések irányoztattak feléjök, mellyek által a' commissarius' bal keze 's egy pandur mellen keresztüllövettek.

A' commissarius felkáromkodott dühében 's fájdalmában. „Nincs több lövésök! rajta, rajta!" — kiáltá 's egy mellette álló parasztnak kikapva fejszéjét kezéből, ujra az ajtónak rohant. A' többiek részint, mert csakugyan hivék, hogy a' zsiványoknak töltött fegyverök többé nincs, részint, mert a' bátorság, mint a' félelem, mindig ragadós, 's maga a' küzdés, a' veszélynek érzete, a' gyávábbat is indulatba hozza, fölemelve fegyvereiket siettek utána. A' kunyhóból egy lövés a' másikat érte, 's majdnem

mindenik leteritė emberét. A' megsebesültek' jajgatása, az ostromlók' 's ostromlottak' káromkodása a' lövésekkel együtt zajt képezének, annyival szörnyebbet, mennyivel sötétebb fátyolt borita az éj az egész csata felett, mellyen csak a' lövések' villanása terjeszte néha pillanatnyi fényt. A' commissarius' intő szava 's a' fejszéknek döngése, mellyekkel ő 's egy paraszt az ajtót verék, áthangzott a' lármán.

„Ide a' puskával, — kiálta, elvetve fejszéjét, 's a' fegyvert pandurai' egyikének kezéből ragadva. — Ez neked való, Viola," — 's ezzel fegyverét az ajtónak szegezve, elsüté.

E' lövésre benn a' kunyhóban valaki felsikoltott 's összerogyott. De mielőtt a' commissarius örömét szavakban kimondhatá, a' kunyhóban egy második lövés hallatszott, mellyre a' fejszével mellette álló paraszt halálosan találva földre rogyott.

„Ide más puskával" — kiáltott a' commissarius. De kik parancsát követheték, nem voltak többé mellette; az egész tömeg tarthatlanul futott a' főbiró felé, ki az egész jelenet alatt káromkodni 's a' küzdőket kiáltozva biztatni meg nem szünt; de tántorithatlan vezér' létére a' csata' szinhelyéhez egy lépéssel sem jött azért közelebb.

A' commissarius, ki végre látá, hogy egymaga a' zsiványokon nem győzedelmeskedhetik, miután az ajtón keresztül ismét lövés történt, melly jobb vállát éré, káromkodva visszavonult a' többiekhez.

Az ostrom vissza vala verve; a' legyőzött had, hatalmas vezére körül csoportozott. Nyuzó magán kivül vala mérgében. A' zsivány, kit annyi ideig keresett, itt vala két-száz lépésnyire tőle, ő a' ta-

nyát körülfogta őreivel és seregeivel, ő mindent elrendezett gondosan, mint bármilly hadvezér, ki várakat ostromlott,... és a' lator társaival ellentáll tulajdon főbirája' parancsolatának, noha tudja, hogy mihelyt kezébe kerül, fel fogja akasztatni; és azután ez alávaló emberek, kiknek kötelessége, hogy a' zsiványokat megfogják, kiket ő különösen e' czélból hozott magával 's kik most elmerészelnek szaladni, ha hátok megett tulajdon szolgabirájok áll, áll pedig bokáig sárban, hideg novemberi éjtszaka, midőn magát a' legnagyobb náthának teszi ki, 's igy alattvalóinak példát ad, hogy veszély nincs, mellyel a' hazafi a' közjó' kedveért szembe nem szállna. A' dolog hallatlan! És azután a' pipa is, a' nedves dohány nem égett, szára nem szelelt, és Nyuzó Pál ne káromkodjék, ne szidja az egész világot teremtésétől e' napig, hol ötször csaholt tüzet egymásután 's nem birta meggyujtani pipáját. Ha nem lett volna sötétebb, mint hogy valaki Nyuzó arczának dühös kifejezését láthatá, a' lövések előtt szaladók aligha főbirájok előtt meg nem álltak volna, ki haragjának egész hatalmával fujva nem-szelelő pipájába, mint szikrát szóró tüzjáték, vagy illőbb hasonlósággal élve, mint lángokat okádó griff állt a' magos tölgyek mellett.

„Hát semmirevalók! hol van a' zsivány? — kiálta földhöz csapva pipáját, mellyen minden erőlködésével nem segithetett — hol van Viola? hogy merészeltetek visszajőni nála nélkül?"

A' gyülekezet hallgatott, a' hajduknak egyike a' szerencséjére lágy sárba esett pipát emelé fel.

„Verd ki, de jól, te gazember, — mondá e'hez

fordulva a' főbiró — nem szelel. Nem mondtam-e százszor, — kiálta ismét a' többiekhez — hogy nekem a' zsiványokat kötözve hozzátok."

„Teins uram, — szólt az egyik alázatos hangon — mi mindent elkövettünk, három vagy négy halva fekszik, a' többieknek fele sebet kapott, a' commissariusnak is bal karjába lőttek."

„Legalább tiz zsivány van a' kunyhóban, a' merre az ember csak néz, csupa puskacső, — mondá egy másik — lehetetlen boldogulni."

„Lehetetlen! ki mondta azt, hogy lehetetlen? — kiálta a' főbiró dühösen — szeretném tudni, ki merte mondani, hogy lehetetlen. A' mit én parancsolok! .... hol van a' gazember?"

„Igazsága van, — mondá a' commissarius, ki azalatt szinte a' többiekhez jött — illy emberekkel, mint ezek, Violát nem fogja meg senki. Vedd kendőmet — tevé hozzá, a' pandurok' egyikéhez fordulva — 's kösd be bal karomat. Akárhogy', csak erősen, hogy a' vér kevesebbé folyjon, mig feldsert találunk."

„De mikor én mondom, hogy meg kell fogni, — kiáltott Nyuzó sértett méltóságának érzetében — ki parancsol itt?"

„Próbálja meg a' teins ur ha tetszik, én nem tehetek semmit; két lövést kaptam, se jobb, se bal kezemet nem birom, gyereket sem foghatnék meg."

„Baj, — mondá Nyuzó, fejét csóválva — hogy commissarius ur épen most kapott sebet, de hát maradjanak vissza azok a' kik lövést kaptak. Ti többiek álljatok sorba. No, ugy fiaim! no rajta, hogy az ördög vigyen el."

A' főbiró' felkiáltását a' kunyhóból egy pár lövés követte, és soha gorgon' feje sereget ugy nem állita meg helyében, mint ezeknek hallása az ostromlókat. Nyuzó, ugy látszott, még hátrált.

„Rajta, rajta, semmirekellők!" — igy kiáltoza a' fa megül, de mindenki helyén maradt; ha a' megtámadók helyett ők lennének a' megtámadottak, soha sereg szebben nem viselte volna magát.

„Nem fogsz engedelmeskedni? — szólt Nyuzó méregtől elfojtott hangon, az egyik mellette állót torkánál megragadva; — nem lódulsz mindjárt a' kunyhóhoz?"

„Nem biz én" válaszolt a' másik nyugottan, félre állva.

„No várj, hogy hinak?"

„Kovács Miksa, sz. vilmosi nemes ember; nem megyek én az istenének sem!"

„Nem ismertem meg kendet. És ez?" — kiálta egy másikhoz fordulva.

„Ez öcsém, András, ez is nemes ember, ez se megy."

„De hát a' parasztok hol vannak?"

„A' kiket nem lőttek agyon, elszaladtak."

„Gyáva, haszontalan paraszt nép; — kiálta a' főbiró — no majd adok!"

„Teins uram, — mondá a' commissarius a' főbiróhoz — menjünk haza. Megtettünk mindent, mit tőlünk a' nemes megye megkivánhat, többre senkit kötelezni nem lehet. Mindössze alig vagyunk tizenöten, a' többi halva és sebesülve fekszik, vagy haza szaladt; ha utolsóig agyonlövetjük magunkat, Violát még se foghatjuk meg. Mihelyt észreveszi, hogy illy

kevesen vagyunk 's a' kunyhó emberektől körülvéve nincs, el fog illanni, 's a' sötét erdőben ki mehet utána?"

Nyuzó már hajlani kezde ez okokra, mellyeknek fontosságát maga is átlátá, midőn Macskaházy, ki miután a' küzdés' zaja megszünt 's hosszu tapasztalásból meggyőződött, hogy a' zsiványok' golyói ennyire nem érnek, rejtekéből a' többiekhez jött 's uj tanácscsal lépett fel. „Föl kell gyujtani a' kunyhót, — mondá — ha melegök lesz, majd kijőnek. A' puskásokat a' fák megé állitjuk, mihelyt egy a' zsiványok közül kijő, le kell lőni."

A' szavak alig kimondva, uj életet hoztak az egészbe. A' commissarius kaczagott örömében; tüzszerszám, kéngyertyák 's egy szurkos fáklya adatott a' pandurok' egyikének, ki a' felgyujtás' tisztét magára vállalá 's e' gyujtószerekkel a' kunyhó' hátulsó részéhez lopódzott, hol nyilás, mellyen lövéstől tarthatna, nem vala. A' puskások a' bokrok között rejtődztek el, 's Nyuzó, ki Macskaházyval maradt, örömében megölelé barátját ez angyali gondolatért.

A' zsiványoknak helyzete azalatt még szomorubb volt. — Rácz, kit a' lövés, mellyet a' commissarius az ajtón keresztül tett, mellben talált, hörögve feküdt a' szalmán; a' föld, nyughelye mellett, sikamlós lett vérétől. Mészáros fel 's alá tántorgott a' kunyhóban káromkodva 's imádkozva egyszerre, átkozva a' napot, mellyen született. Pálinkával akará feltartani merészségét, de az erős italnak nem vala hatalma feje fölött, mellyben az egy szörnyü veszélynek gondolata mindennek ellentállt. Viola nyu-

gott vala 's hallgatott. Meg vala győződve, hogy végnapja eljött, 's félelem nélkül néze a' halál elébe, csak nője 's gyermeki felett aggódott. — Egy perczig, mikor az ostromlók utólszor visszavonultak, menekülésről kezde gondolkozni; ha a' födelen keresztültörve a' kunyhó' hátulsó részén kimegy, e' sötét éjjel, ki tudja, talán elillanhatott, — de akkor szemei öreg pajtására estek, ki vérében hevert lábai előtt, eszébe jutott, hogy más alkalommal életét neki köszönheté, 's nem akará őt elhagyni bajában; most hallá, hogy ellenségei ismét uj megtámadáshoz készülnek, érzé, hogy késő vala 's panasz nélkül várá végzete' betelését.

„Csak lőjj, — szóla, midőn a' kunyhó előtt a' lármát hallá, Rácz, fejét könyökére támasztva, 's szava hörögő vala, mint a' haldoklóé — lőjj mindig, mig csak egy van közelünkben."

„Nincs postánk többé, — mondá Viola nyugottan — puskapor a' mennyi kell, a' serét elfogyott."

„Ördög és pokol! — mondá a' másik, nehezen véve lélekzetét — nincs serétünk?"

„Nincs; — felelt Viola — egy puska és két pisztoly még megtöltve, a' többi üresen."

„Add ide az egyik pisztolyt" — mondá halkan a' zsivány, egyik kezét Viola felé terjesztve.

Viola megérté e' kivánat' czélzatát 's szomoruan oda nyujtá a' kivánt fegyvert, mellyet a' másik görcsösen markába ragadva, egy sohajjal szalmájára visszaesett. — „Ugy, — mormoga fogai közt — most jöhetnek, elevenen legalább nem hurczolnak az akasztófához."

„Te Viola, — szóla Mészáros halkan, Ráczra mu-

tatva, ki behunyt szemekkel mintegy magán kivül feküdt — meghalt."

„Hisz' látod miként emelkedik melle."

„De meg fog hallni, ugy-e bár? Hogy' lenne, Viola, — tevé hozzá suttogva — ha megadnók magunkat, talán megbocsátanak?"

„Megbocsátanak, — szóla Viola kaczagva — fiam, a' fölött elhegedült sz. Dávid; ha agyon nem lőnek, holnap estig az akasztófán függünk, te is, én is."

„Nem ugy megbocsátani — monda ismét a' fiatal zsivány mindig vékonyabb hangon, mintha valaki gégéjét szoritaná — nem ugy egészen megbocsátani, hogy ismét szabadon mehessek; csak ugy értem, hogy bezárnak öt, tiz, husz esztendőre nem bánom 's megvernek fertályesztendőnként 's koplaltatnak, dolgoztatnak, nem bánom, akár mit, csak ne akasszanak fel. Mit gondol kend, Viola, ezt nem tennék, ha kérem, ha szépen, térden állva kérem. Édes Viola, még olly fiatal vagyok, 's látja, kend jól tudja, én nem öltem meg senkit, most is csak a' levegőbe lőttem."

„Szegény fiu, — mondá Viola, midőn kezét társa' reszkető ujjaiból megszabaditá — mondd ezt birádnak. De mi ez? — kiálta egyszerre a' kunyhó' szegletére mutatva — füst."

„A' kunyhó ég! — hangozék kinn. — Lökjetek vissza mindenkit a' tüzbe" — kiáltott Nyuzó' erős hangja a' lárma közt, mig a' kunyhó' belseje nehéz füsttel telt.

„Felgyujtották a' kunyhót, — szóla Viola elborzadva — ez szörnyü!"

Rácz felnyitá szemeit 's ismét könyökére támasz-

kodva körültekintett; a' kunyhó' egyik szegletén már a' tüz átlátszott 's szörnyü forróság kezde terjedni. „Meg ne hadd magadat fogni elevenen, — kiálta végső erővel — ha lehet, lődd le a' főbirót, azután halj meg." — 'S ezzel a' vén zsivány főbelövé magát. Vére Viola' kezére fecscsent; ő kétkedve álla, mit tegyen.

„Mi atyánk Isten! — kiálta Mészáros, térdre borulva — megégünk; adszide a' csutorát, talán eloltbatom. Ez is ég! — kiálta eliszonyodva, midőn a' pálinka kék lángokban folyt el a' földön; — ki vagy a' menyekben.... Viola, Viola! miért loptad el a' notarius' irásait?.... ez mindennek oka." — A' szerencsétlen ajkához szoritva csutoráját kétségbeesve ivott, mig a' füst 's erős ital következésében a' földre esett 's ő is Rácz mellett feküdt.

Violát ez utolsó szavak az irományokra emlékeztették, mellyekről a' veszedelem között megfeledkezett. El vala határozva, hogy e' kunyhó' falai alatt temeti el magát; legalább ha Zsuzsim gyermekeit a' helyre akarja vezetni, hol apjok fekszik eltemetve, ne kelljen őket az akasztófához vezetni. De most teheti-e ezt? Tengelyi emberszeretőleg befogadta nőjét 's gyermekeit házába, ez irományok reá talán a' legfontosabbak, és most Viola itt elhagyja égni magával 's azon hirben menjen ki a' világból, hogy legnagyobb jóltevőjét szerencsétlenné tette. Ez nem lehet. —

A' lángok mindig tovább terjedtek, a' kunyhó' hátulsó részén égő szalma hullt a' földre, Viola' haja égni kezdett, melle nem talált lélekzetet a' forró levegőben, szemei a' füstben elvakultak, még egy

percz, 's szándéka nem állt volna hatalmában. Még egy tekintetet vete társaira, 's az irásokat kezében tartva, fölnyitá az ajtót 's kirohant.

Miután a' kunyhóban egy ideig zaj nem hallatszott, 's noha a' szalmafödél magas lángokban állt, az ajtó föl nem nyilt és senki sem mozdult, mindenki azt kezdé gondolni, hogy mint a' commissarius mondá, a' zsiványok használva a' sötétséget elillantak. A' pisztolylövés, mellyel Rácz életének véget vetett, nem változtatá meg e' meggyőződést, miután igen természetesnek látszott, hogy az ott hagyott fegyverek' egyike a' tüzben magától elsült. Maga Nyuzó 's Macskaházy boszankodva, hogy reményökben megcsalattak, de félelem nélkül közelgtek az égő viskóhoz. Igy történt, hogy midőn Viola leégett hajakkal 's a' füstben elvakult szemmel a' kunyhóból, irásait kendőbe takarva 's egyik kezében maga előtt tartva, kirohant, épen e' két férfival találkozott. Macskaházy kiragadá az irásokat kezéből 's visszafutott. A' többiek irtóztató kiáltással összeszaladtak 's Violát körülfogák.

A' zsivány kezében nem vala fegyver, de a' félelem, mellyben neve az egész vidéket annyi ideig tartá 's mellyet kétségbeesett védelme még inkább nevelt, visszatartóztatá a' bátrabbakat is; 's ha kezében fegyver, ha karjaiban még erő vala, e' pillanatban keresztültörve ellenein talán még megszabadulhatott. De Viola nem gondolt többé ellentállásra. A' lelki 's testi kinok, miket a' kunyhó' lángjai között türt, ércztestének fölemésztették erejét. Messze fölnyitá szemeit, de nem látott, hosszu lélekzetekben szivá magába a' fris levegőt, melle emelkedett, mint-

ha szét akarna repedni, kiterjeszté reszkető karjait 's egy nehéz fohászszal földre rogyott. Magán kivül vala. Ekkor az egész csoport diadalt kiáltott leteritett ellensége fölött 's nem volt senki, ki önmaga nem akarná megkötözni lábait 's kezeit annak, kinek nevénél máskor remegett.

Miután Nyuzó nem kis nehézséggel ez örömzajt lecsöndesité, hogy a' rabnak sz. Vilmosrai általvitele iránt rendeléseit megtehesse: a' kunyhóból nyögés 's gyenge jajgatások hallatszottak. — A' jelenlevők borzadtak 's halotti csend lőn a' kunyhó körül, mellyet csak a' tüznek pattogása 's a' szerencsétlennek mindig hallhatóbb kiáltása szakita félbe.

„Talán kihozom" — szóla a' pandurok' egyike, emberiebb a' többieknél.

A' szólót irtózatos dörrenés szakitá félbe. A' puskapor, mellyet a' zsiványok ott tartának, felgyult, a' kunyhó födele szétvetve egyes égő darabokkal esett le az erdő 's az emberek között, a' nélkül azonban, hogy közülök, kik uj szaladásnak eredtek, valaki megsértetnék.

A' vidéket halotti csend tölté el. A' jajgatás, melly a' kunyhóban hallatszott, elhallgatott, a' világosságot, mellyet az égő födél elébb minden tárgyra vetett, ismét homály váltá fel, 's csak itt-ott a' széthányt gerendák közül még egy égő darab veté vörös fényét körére, mig az egész felett a' lőpor' füstje meleg ködként ereszkedett.

„Megjárhattuk volna — szólt a' commissarius, ki a' többiek között először nyeré vissza egész nyugalmát. — Átkozott gazemberek!"

„Nem lehet többé baj“ — kiálta Nyuzó messze — hátulról, hova egy fa megé bujt, ’s hangja remegett.

„Nem, teins uram“ — szóla a’ commissarius vissza.

„Igen, de ha még puskapor lenne a’ kunyhóban.“

„A’ puskapornak az a’ természete — válaszolt a’ másik mosolygva, — hogy egyszerre sül el. De csak maradjon a’ teins ur ott. Nincs többé dolgunk. Fogja föl két erős legény a’ zsiványt — szóla a’ többiekhez fordulva, kik lassanként körülötte összegyültek — ’s sz. Vilmosra vele.“

Viola, ki még mindig ájulásban vala, a’ földről fölemeltetvén, az egész csoport sz. Vilmosnak vette utját.

„Megvannak az irások?“ — szólt Nyuzó suttogva Macskaházyhoz.

„Meg — válaszolt a’ másik hasonlóan — tüzbe dobtam.“ — Végre lépteik az erdőben eltüntek ’s az iszonynak helye ismét nyugottan állt.

Ne várják olvasóim, hogy az érzelmeket irjam le, mellyek Viola’ nőjét ez idő alatt eltölték.

Rövid idővel, miután őt elhagytuk, Peti ’s a’ gulyás visszatértek. Az egyik a’ nyilást, a’ másik a’ nádat megtalálta, a’ magas fa az vala, mellyről szóltak ’s levetve csizmáikat átmenni készültek. A’ lovak lábaira bilincs tétetett. — Peti egy erős bottal kezében, előre ment; a’ gulyás Zsuzsit — ki az istenért kéré, hogy magokkal vigyék — vállára véve, utána gázolt. Alig értek azonban a’ viz’ közepéig, midőn az erdő egyszerre a’ megtámadók’ zajával telt el.

„Későn jöttünk; — kiáltott Zsuzsi — vigyetek át, hadd haljak lábainál.“

Lövések hallatszottak, a' szétszaladó parasztok közül néhány az erdő' ezen részének vevé futását 's a' gázolók elég közel valának az áradás' tulsó partjához, hogy a' futóknak lépteit hallhassák.

A' gulyás ismét remélni kezdett. „Ne félj Zsuzsi, — szóla biztatva — látod a' gazemberek mind elfutottak."

Peti vigyázva tovább ment, 's igy érték a' parthoz. — De a' zaj ujra kezdődött, ismét lövések 's lárma, uj ostrom.

Zsuzsi kiragadva magát a' gulyás' kezeiből, nem tudva mit akar, mit tesz, félig magán kivül rohant a' lárma felé. A' férfiak erőszakkal feltartották. Térdre veté magát, de lelkét csak egy gondolat tölté el 's az Violának veszélye vala. Minden hang nem jött-e ellenségétől? minden lövés nem érheté-e keblét? Ő nem imádkozhatott. Kétségbeesve tépte haját 's lelkében átkot mondott az egész teremtés felett. — Egyszerre az erdőben nagy világosság terüle el. Az ostromlók' kiáltása, kiktől e' hárman nem voltak ötszáz lépésnyire, nem hagya kétséget oka felett. — Zsuzsi felugrott, éghez emelé kezeit. „Felgyujtották a' kunyhót; férjemet égetik el!" — kiálta szivhasitó hanggal 's magán kivül rogyott Peti karjai közé.

XVIII.

Mikor Violáné magához tért 's követőivel az ütközetnek szinhelyére jött, minden nyugott 's hallgató vala ismét. A' léptek, mellyekkel a' győzedelmes sereg kötözött rabjával 's sebesült pajtásaival sz. Vilmos felé sietett, rég nem hallatszottak; a' kurjongatás, mellyel diadalát ünnepelé, a' távolban elhangzott, 's csak a' varjuk' nagy serege, melly álmából fölijesztetett, szálonga még károgva az erdő felett. A' kunyhó körül a' nyitott helyen, melly mindenfelől bokroktól körülvéve a' hajléknak mintegy udvarul szolgált, itt ott szétszórva parázszsá égett fatöredékek hevertek, 's egy félig megmaradt gerenda — melly néha kisebb lángokat vetve, mint gyászszövétnek álla a' kiégett falak felett — gyenge bizonytalan világot terjesztett a' romokon.

Violáné nyugott vala. Az emberi szivben az öröm 's fájdalomnak csak egy bizonyos mennyisége fér meg; ha a' kehely egyszer szinig telve van, a' tenger' árjai átmehetnek rajta 's egy cseppel sem fogják nevelni tartalmát; ha a' mérleg egyszer elveszti

egyensúlyát 's a' serpenyők' egyike bizonyos pontig leebbment, rakj rá mázsákat, 's mig terhe alatt el nem törik, mélyebbre nem nyomhatod le. A' szerencsétlen asszony rég elérte e' pontot. Midőn a' kunyhóhoz ért, kezével takarva szemeit, egy ideig hallgatva állt; Peti 's a' gulyás, ki Violánét vezette, szinte nem szóltak; végre az asszony, erőt véve önmagán, sebesen az ajtóhoz ment 's benézett.

„Peti, — szólt, visszafordulva, a' füsttől elfojtott lélekzettel — gyujts tüzet, elég fát 's parázst találhatsz a' földön, hadd keressem férjemet."

Peti, sohajtva, parázst ment szedni; a' gulyás, — kinek e' kétségbeesett nyugalom, mellyet a' szerencsétlen asszonyon észrevett, százszor borzasztóbb vala, mint ha őt hajait tépve látná, — kezével törülé szemeit. „Zsuzsi lelkem, — szólt végre — menj oda hátrább a' fák alá, majd mi keressük.... azaz nem férjedet, az meglátod nem is volt itt, hanem csak a' többieket, ha csakugyan valakinek baja történt volna. Légy nyugott Zsuzsim, — tevé hozzá, megfogva kezét — férjed nem is volt itt, meg mernék esküdni reá." — A' szegény ember tudta, hogy hazud, tudta, hogy mihelyt Peti tüze' fellobog, Violát — talán félig elégve — a' romok között fogják találni, vagy hogy legalább üldözőinek kezeibe került; de ő üdvösségét adta volna, ha e' szerencsétlennek szivében csak egy perczre ismét reményt önthet.

„Hagyja el kend István, — mondá Violáné nyugottan — tudok mindent, el vagyok készülve mindenhez, meglátják, nem lesz bajok velem, ha félig elégve találom; csak láthassam ismét, neki jobb itt ez

elégett falak alatt, mint ott ellenségei között, legalább nem szenved többé."

„De mikor már mondom, hogy Viola nem volt itt; — válaszolt István — teremt-ugysegéljen, üdvösségemre mondom, nem volt itt; hát mi az ördögnek keresgélnél a' füst között? Ez, látod, nem asszonynak való, ha véletlenül valami undoritót találsz, ki tudja, nem árt-e meg. Menj vissza 's mi majd mindent megnézünk."

Violáné azonban nem vala azon gyenge érzékeny teremtéseknek egyike, minőket főkép' müveltebb osztályaink' asszonyai közt találunk. Azon lágyságot, azon akarat nélküli hozzánk simulást, melly az asszonyiasság' nevezete alatt felsőbb osztályok' hölgyeinél olly ellenállhatlannak tartatik, a' falunak e' test- 's lélekben erős leányában ne keresse senki. E' szivet keményebb anyagból alkotá a' természet. Ha férjét veszély környezé, a' helyett hogy remegne, ő vele osztá veszélyeit; ha szenvedőt látott, ő nem sirt, de segitett; ő nem halványult, nem ájult el a' seb előtt, hanem békötözé; nem sohajtozott, hanem dolgozott gyermekeiért. — Ott az erdő' szélén, midőn hallva az üldözők' kiáltásait 's a' lövéseket, látva a' vörös fényt melly között talán férje leheli ki életét, ő, ki életét adta volna Violáért, csak jelen sem lehetett szenvedéseinél, hogy az elcsüggedőt szerető szavával vigasztalja, — a' lelki erő, mellynek hasznát nem veheté, elhagyá a' szerencsétlen asszonyt, 's magán kivül dőlt követői' karjai közé. E' gyengeség' pillanatai elmultak; érzé, hogy férjének 's gyermekeinek talán szüksége van reá, 's

a' tetterő, mellyet kedveseiért használhatott, ismét feltámadt szivében.

„Köszönöm István, hogy igy gondoskodik rólam — szólt meghatott hangon, — nem szükség, hogy aggódjék, ismét jól érzem magamat. Akár mit lássak itt a' kunyhóban, valami bizonyost fogok tudni, 's lássa kend, az jobb. Ha férjem meghalt, elássuk itt a' fák alatt, legalább a' helyet fogjuk ismerni, hol pihen, 's eljöhetek gyermekeimmel sirjához, 's itt sirhatjuk ki könyeinket."

„Mondom, Viola nincs itt" — szólt a' gulyás — de látod, ha félig elégett embereket látsz.... a' dolog mégis nem asszonynak való. Még ha egészen egészséges volnál, isten neki, de igy! Mikor tanyámon most két esztendeje tüz támadt, csak két tehén égett belé, 's mégis mikor nagyságos asszonyom jött, 's a' szegény fekete dögöket látta, ugy elborzadt —"

„Nem vagyok én nagyságos asszony, — viszonzá Zsuzsi keserüen — ők borzadhatnak, elájulhatnak; én zsivány' felesége vagyok, nekem illyenekre nincs időm. Hej, bátyám, ha tudná, mióta Viola zsiványnyá lett, milly gondolatok jártak át szegény fejemen, millyeket álmodtam; ha estétől reggelig házamban vagy kinn a' mezőn férjemet vártam 's ő nem jöhetett, milly iszonyu lehetőségeket képzelék magamnak, — nem félne, hogy valamitől még elborzadhatok e' világon. Bár mi vár reám, csak a' szerencsétlenségnek egy neme lesz; én esztendőkig a' pokolnak minden kinait egyszerre tűrtem képzetemben."

A' tüz, mellyet a' czigány azalatt a' kunyhó körül rakott, lobogó világot kezde terjeszteni. Vio-

láné körültekintett. Az ajtó előtt a' sz. vilmosi parasztnak holt teste feküdt, ki a' commissarius mellett az ajtón keresztül agyonlövetett; valamivel távolabb a' bokrok' közelében még egy pár holttest vala látható. Violáné megnézé a' halottakat, 's látva hogy egy sem férje, égő darab fával bevilágitva a' kunyhóba nézett.

Nem fogom leirni a' látmányt, melly előtt maga az öreg gulyás elhalványodott. Az asztal feldőlve még füstölt, a' kunyhó' belsejében puskák 's pisztolyok feketévé égett ágyakkal hevertek. A' szerencsétlenek, kik itt végzék éltöket, az egyik hamuvá égett szalmaágya felett, a' másik a' szegletek' egyikében feküdtek.

„Ő nincs itt — szólt végre Violáné, miután a' holttesteket, ámbár vonásaik ismerhetlenekké váltak, sokáig figyelemmel nézte volt. — Nincs ezüst gyűrü ujjaikon, 's férjem gyürüjétől meg nem válik. Violát megfogták."

„Dehogy fogták, — mondá a' gulyás, ki még mindig reményeket akart ébreszteni a' szerencsétlen asszonyban — ő hihetőkép — "

„És ez mi? — vágott közbe Zsuzsi, ki lehajolva egy kétcsővü puskát emelt fel — e' fegyvert férjem mindig magával hordá. Fogja kend — tevé hozzá — 's tartsa meg emlékéül."

„Igen, mihelyt találkozom vele, visszaadom," — mondá a' gulyás.

„'S most isten áldja meg jó szándékáért, — folytatá Violáné — ha tovább jőne velem, kend is bajba keveredhetnék. Peti elkisér sz. Vilmosra, bizonyosan oda hurczolták férjemet."

'S ezzel a' barátok elváltak; a' gulyás, szomoru gondolatokba elmerülve, lovaihoz, 's miután azokat előbbi helyökön találá, tanyájához vevé utját. A' zsivány' felesége Petivel sz. Vilmos felé sietett.

Itt a' zaj, mellyet az üldözőknek kiindulása 's még inkább győzelmes visszatérte okozott, lassanként elhallgatott. Nyuzó 's Macskaházy a' nemesek' hadnagya' házába aludni mentek; a' falusi lakosok, kik az ostromnál részt vettek, részint házaikban pihentek, részint a' kocsmában felejték a' veszélyeket, mellyeken keresztülmentek; maga Viola, ki a' faluháza' nyitott szinében köttetett ki 's két hajdu és ép' annyi paraszt által strázsáltatott, fáradtan álomba szenderült. Midőn a' szerencsétlen az erdőn keresztül sz. Vilmos felé hurczoltatván, elfogatása óta először magához jött 's körültekintve a' szurok-szövétnek' bizonytalan világánál, mellyel a' pandurok' egyike a' sereget vezeté, reménytelen helyzetét látá, 's a' történtekre tisztán visszaemlékezett: azonnal Tengelyi irásai jutottak eszébe. Mikor az égő kunyhóból kilépett, annyira elkábult, annyira volt elvakitva, hogy nem is tudta, kinek kezeibe adá, vagy inkább, ki által ragadtattak el, 's többször kérdezé azokat, kik őt felváltva hordák — mert a' főbiró, midőn magához jött is, nem engedé, hogy saját lábain menjen — nem tudnak-e semmit felőlök. A' kérdezettek vagy épen nem, vagy tagadólag feleltek, egyet kivéve, ki, a' többieknél beszédesebb, elmondá, hogy azon pillanatban, mikor a' kunyhóból kilépett, az ajtóhoz közel csak a' főbiró és Macskaházy álltak, 's hogy egyik közülök valamit ki is rántott kezéből; mi volt azonban, azt nem mondhatná.

Viola, mióta ellenségeinek kezeiben látá magát, minden ellenállással felhagyott, 's panasz nélkül tűre minden kinzást, mellyet a' hosszu küzdelem által felbőszültektől tűrni kénytelenítetett. Miután sz. Vilmosra értek, a' rab, Nyuzót, — ki a' szinben állva, melly alá kiköttetett, többször mondá: kössék meg jó erősen, ha feltöri is kezeit, csak el ne szökjék, — többször kérdé, nála vannak-e irásai? a' válasz azonban csak káromkodásokban állt 's hogy ehhez semmi köze, vagy hogy azt sem tudja, milly irásokról szól 's más ehhez hasonlók, mikből Viola láthatá, hogy Tengelyi' irományainak átvétele Nyuzó által el fog tagadtatni, vagy hogy azok Macskaházy' kezébe kerültek, ki annyi ideig törekedvén, hogy birtokukhoz jusson, ez irományokat tulajdonosuknak visszaadni bizonyosan nem fogja.

„Hát ezért adám meg magamat, ezért kerülök akasztófára? — szóla végre magában, midőn Nyuzó a' többiekkel távozván, ő őreivel egyedül maradt; 's mig azok nehéz léptekkel fel 's alá jártak, fáradtan a' földre veté magát. — Miért nem maradtam a' kunyhóban? miért nem lőttem inkább főbe magamat, mint Rácz tevé? ők most nyugottak, rám ocsmány halál vár; és hasztalan! Tengelyinek irásait még sem menthettem meg. Engem isten elátkozott mikor születtem!.... Nem akartam-e a' becsület' ösvényére visszatérni százszor? 's midőn ehhez minden ut előttem zárva vala, nem akartam-e legalább azon egy jó tettet, mellyet valaha embertől tapasztaltam, Tengelyin meghálálni? 's mit használt?! Isten maga nem akarja, hogy életemben valami jót tehessek! haljunk meg hát, nem bánom, az akasztófán,

ha ugy kell. Az ember nem diadalmaskodhatik végzetén." — E' gondolatok Viola' lelkének visszaadák nyugalmát. Szomoru vala e' nyugalom, minő azé, ki látva, hogy végzetének ellenállnia nem lehet, miután reményével felhagyott, akarat nélkül átengedi magát a' szükségnek, melly ellen küzdenie többé nem lehet, de nyugalom mégis; 's a' rab, álomba mélyedve, egy időre elfelejté szörnyü helyzetét.

Igy találá Violát Peti, ki társát a' falun kivül hagyva, a' faluházához csak maga jött. Az udvarba Peti nem mehetett be, a' főbiró' szigoru parancsa szerint a' rabbal beszélni még őreinek sem vala szabad; azonban a' kapu mellett őrt álló hajdutól, kinek azt beszélé, miszerint épen most jött ki Porvárról, megtudá, hogy Viola reggel Kislakra fog vezettetni, hol a' statarium összeül, 's hogy Porvárra az öreg Kislaky urhoz — ki e' járásban statarialis elnök — már lovas katona küldetett. E' hirrel a' czigány, miután még egy szomoru tekintetet vetett a' szin felé, melly alatt Viola bundájába takarva a' földön feküdt, Zsuzsihoz visszament.

„Láttad őt?" — szólt az asszony, elébe sietve, midőn a' czigányt közeledni látá.

„Láttam, a' faluházánál van."

„Benn a' faluházában?" — kérdé az asszony élénken; mint olvasóim talán tudják, népünknek véleménye szerint, mihelyt valamelly gonosztevő födél alá jön, azaz rendes tömlöczbe, a' dolog statarialis eset lenni megszünt.

„Benn, — válaszolt Peti felakadva — nem épen benn a' házban, de a' szin alatt.

„Kikötve? — kiáltott Violáné kezeit összecsap-

va — istenem, az éj milly hideg, — tevé hozzá, most először észrevéve, hogy fázik — 's ő kikötve, ott szabad ég alatt."

„Nem szabad ég alatt, — mondá a' czigány vigasztalólag — a' szin födve van."

„Van-e bundája? — kérdé a' nő, félig levéve magáét — különben ezt vihetnéd neki."

„Hogy ne volna! — válaszolt Peti — jó nagy bundával takarva láttam. Alszik."

„Alszik! — szóla Violáné megfogva a' czigány' kezét — ugy-e 's az emberek látják, hogy alszik? nem hiszi senki, hogy csak tetteti magát?"

„Már miért hinnék?"

„És mit mondanak az emberek ehhez? nem látják-e, hogy férjem ártatlan? ki hallotta valaha, hogy gonosztevő aludhatnék? no mondd, beszéld el Peti, mit mondanak az emberek ehhez?"

Peti csak azt válaszolá, hogy nem szólt senkivel, hogy egyébiránt talán fel fogják menteni. „Mihelyt viradni kezd, — tevé hozzá — Violát elviszik Kislakra; ha vele szólni akarsz, ott alkalmad lesz; sz. Vilmoson nem eresztenek hozzá senkit."

„Tudom, tudom, — szólt Violáné elfojtott hangon — Kislakon statarium lesz 's fel fogják akasztani; mit gondolnak ők vele, hogy ártatlan, 's lelkiismérete olly nyugott, hogy kemény földön jobban alszik, mint ők ágyaikban; nekik élete kell. De jerünk, jerünk, — folytatá elindulva 's Petit kezénél fogva — jerünk Kislakra, hamar, látnom kell őt."

„Szegény asszony, hogy birnál te Kislakig menni?"

„Én, — válaszolt Zsuzsi — ne félj, én elmegyek;

nem soká fogom lábaimnak hasznát venni ugy is, minek kiméljem!"

Szerencsére, Petinek sz. Vilmoson ismerőse vala, egy kovács pajtása, ki, mint ő, czigány létére a' falun kivül lakott, 's két kerekü taligán, befogva a' rosz gebét, melly viskóján 's a' kovács-szerszámon kivül egyedüli tulajdonát tevé, Violánét Kislak felé fuvarozá, mig Peti maga, hogy Tengelyinek hirt vigyen 's Viola' gyermekeit az asszony' kivánata szerint magával hozza, Tiszarét felé vevé utját.

XIX.

Vannak a' megkülönböztetésnek sokféle nemei; az eledelek, mikkel az emberek testöket táplálják, alig különböznek annyira, mint azon tárgyak, mikben hiuságuk kielégitést keres; 's ha azon dolgokat, mik által egyesek magokat a' közönség' fölébe emelve gondolják, figyelemmel tekintjük, bámulhatnánk, ha nem látnók, miszerint rákok, csigák 's más ehhez hasonló tárgyak, mellyek mintegy természetes undort gerjesztenek, mégis a' legfinomabb eledeleknek tartatnak, noha kétségen kivül csak a' legnagyobb éhség birhatá az első embert arra, hogy azokat megizlelje. Pedig ki tagadhatja, hogy a' hiuság' kielégitésére nézve, mivelt országokban mindig ehhez hasonló szükség' idejében élünk, a' megtiszteltetés után vágyók' tömege minden arányon kivül felülmulván azon megtiszteltetések' számát, mellyekben részesitethetnek. — A' dolgoknak ezen állásában a' természet' főjótéteményei közé számithatjuk, hogy miként testi táplálékra nézve, nem az eledelek' egy neméhez szoritá az embert, ugy hiuságát ollykép'

alkotta, hogy a' táplálékoknak legkülönbözőbb nemeivel egyiránt megnyugtathassa étvágyát. Való, vannak emberek, kiket anyagi eledelekre nézve tisztán husevő állatoknak mondhatnánk, 's a' hiusági étvágyra nézve ezekkel azokat hasonlithatjuk össze, kiknek nem is megtiszteltetés, az, mi vagy egyszerre vagy évenként ennyit 's ennyit nem jövedelmez; mások ellenben, ártatlan növény-emésztők, alig élnek egyébbel, mint zöldséggel; nyájas, jámbor teremtések, érdemesek, hogy egy sorba állitassanak azokkal, kiket egy ártatlan czim, jel, vagy taps egekig emel; de csak jőjjön szükség, a' hus és zöldségemésztő, az, ki jövedelmező, vagy ki csak szépen hangzó megtiszteltetést kiván, nem lesznek válogatók, hanem egyenlő kedvvel fognak nyulni mindenhez, mit kezeikkel elérhetnek, 's e' tekintetben a' természet a' hiuságnak gyomraink felett még nagy elsőséget adott, tudva levén, hogy ez utóbbi, akár ha sokáig koplaltunk, akár ha szerfelett jól laktunk, könnyen megromlik 's emésztésre alkalmatlanná válik, mire a' másiknál alig mondhatni példát.

Mi magyarok e' tekintetben talán inkább, mint bármi szomszédaink, mivelt nemzetnek nevét érdemeljük, 's alig ismerek hazát, hol a' megtiszteltetésnek annyi, 's meg kell vallani, olly olcsó nemeire találnánk, mint nálunk. Ha hallgatok is azon számos élvezetekről, mellyeket csak maga a' népszerüség nyujt, az egyszerü éljenzéstől, a' szünni nem akaró éljen kiáltásokon keresztül egészen a' fáklyás zenéig (mire nézve roszul világitott városainkban csak a' ritkaságot sajnálhatjuk, miért még eddig nem sikerült, hogy általok a' rendes világitást pótolhas-

suk) hány fokozat, 's mégis mennyi gyönyör mindenikben! milly ellenállhatlan hatalom, melly tettre vagy legalább szólásra lelkesit, (a' magyar kocsisok némelly vidékekben szólitásnak nevezik, ha lovaikat tettlegesen megverik, miért ne nevezhetnők mi, kik kocsisok nem vagyunk, tettnek, ha csak szólunk, én ebben igazságot, a' megzavart sulyegyennek helyreállitását látom) 's mégis milly olcsóság ennyi haszon mellett! Soha a' népszerüségnek nagyszerü eszköze illy kiterjedésben 's ennyi ügyességgel, mint hazánkban, nem használtatott. Mi más nemzeteknél a' legnagyobb fényüzésnek tartatik, mire csak a' természettől leggazdagabban megajándékozottak számolhatnak, az nálunk mindennapi kenyérré vált, 's Pyrhus' követei, kik elbámultak, midőn a' római senatust látva, mintegy királyok' gyülekezetében gondolák magokat, mit mondanának, ha tapasztalnák, miként országunk' határai között a' népszerüeknek egy egész népét birjuk, kik közül népszerüségben egyik a' másikat felülmulja, a'nélkül, hogy közülök a' legnagyobb rész valaha azon veszélybe jöhetne, hogy Aristidesként polgártársai által a' miatt számkivettetnék, mert mindenkitől a' legerényesebbnek tartatik. Tudja mindenki, én nem vagyok szerfölötti magasztalója honi állapotainknak, sőt ollyakat is mondtam már életemben, mik által az isten' földi szavával — mi alatt, mint tudva van, a' nép szava értetik — ellentétbe jöttem, noha ildomos férfinak ez isten' szavát, mint azt, melly a' bibliában áll, legfölebb csak magyarázni kellene; azonban a' népszerüségre nézve Magyarországnak felsőbbségét nem tartom kevesbé tagadhatlannak annál, mellyet Anglia

pamut-szöveteire nézve bir, 's melly nem annyira a' kelme' minőségében, mint a' gyártási ár' csekélységében fekszik. — Mutasson nekem valaki országot, hol a' népszerüség kevesebbe kerülne. Máshol szükséges, hogy egész éltedet hazádnak szenteljed, néha épen meg kell hallnod, testedet, véredet kivánják, hogy érettök nagy nevet cserélhess be; nálunk, ha a' marhahus tizenkét krajczárba kerül 's inditványt tészsz, hogy tiz krajczárra szállitassék le, elérheted népszerüségedet. Minek felkonczoltatni ön testedet, ha czélod' elérésére elég, a' szegény marhát — melly mi legjobb, nem is a' tied — olcsóbban vágatni ki? — Ezen intézkedéseknek, mellyek, mint a' penny-kiadások Angliában, a' tudományt, ugy nálunk a' dicsőséget mindenki által megszerezhetőnek tevék, köszönhetjük, ha a' népszerüség, melly a' világ' minden részeiben, mint tudva van, könnyen aristocratiához vezet, nálunk a' legdemocraticusabb institutióknak egyike. A' közvélemény annyit karolva fel, hogy közöttök senki magát ez által a' többiek' lenézésére felhíva nem érezheti, mégis mindnyáját azon üdvös korlátok között tartja, mellyekbe a' népszerüség máshol csak egyeseket hozhat; pedig tudva való dolog, mennyire üdvösek e' korlátok 's milly áthághatlanok. Valamint sok férfi, noha a' szentirásban az áll, hogy a' nő urának szót fogadjon, a' biblia' ezen részére nézve eretnekségben él, csakhogy házi csendjét feltartsa, ugy azok, kik népszerüséggel birnak, többnyire ez akaratos kedves' irányában való papucs-kormány alatt élnek, csakhogy az ingatag természetü, mellytől megválniok nem lehet, más bálványt ne válasszon magának.

De ha, mint mondám, a' népszerűségről, melly, mint tudva van, minden lehető megtiszteltetések között a' legközönségesebb, hallgatok is, nem bir-e hazánk a' táblabirói institutioban számnélküli hiuságok' kielégitésére olly eszközt, minővel Europa' népei között egy sem büszkélkedhetik. E' nem szünő forrása megtiszteltetésünknek, ez eleven példája az evangelium' öt czipó- 's hét halának, mellyből ezerek jólaknak, 's a' helyett, hogy az eleség fogyna, csak mindig többel kináltatnak, e' bámulatos találmánya emberi eszünknek, melly által mindenikünk ötvenkétszer felhághat ugyanazon egy lépcsőn 's mindig azon meggyőződéssel, hogy most ismét magasabban áll, melly által mindenikünk legalább valami czimre tehet szert, — Magyarországot megtiszteltetés' tekintetében irigyelhető helyzetbe állitja, 's ha ehhez még azon számos küldöttségeket adjuk, mellyekhez annyi megyében többnél több tagok neveztetnek; annyi cassinot 's egyéb egyesületet, mellynek mindenikénél ismét számos választmányi tagok szükségesek, kiknek mindenike illy kinevezés által különösen megtisztelve érezheti magát: nem tagadhatni, hogy e' világon alig találhatunk helyet, hol az egyes polgár annyi kitüntetésre, vagy — mi ugyanaz — annyi különböző hivatalra számolhatna, mint nálunk.

Olvasóim talán kérdeni fogják: miért irtam mind ezeket? mire védelmemül nem mondhatok mást, mint hogy azért tettem, mert tudtokra kell adnom, miszerint az öreg Kislaky, ki a' megyét soká, mint alispán szolgálta, ezen érdemeiért a' tiszaréti járás rögtön-itélő törvényszéke' elnökének vala évek óta ki-

nevezve, 's hogy a' szelid öreget alig képzelhetné valaki e' hivatalában, mellyel nyájas szive mintegy ellentétben álla, ha nem figyelmeztetem azon általános szokásra, melly szerint majdnem minden ember, főkép' ollyan, ki az alispánságon keresztül ment, valamelly hivatalra igyekszik szert tenni, 's igy igen természetes, hogy az öreg Kislaky — hamarjában más nem levén — örömmel elfogadá a' statarialis elnökséget, melly eddig e' járásban azon kellemetes magyar hivatalok közé tartozott, mellyeknél mindig mondhatjuk, hogy nekünk is valami 's pedig fontos dolgunk van a'nélkül, hogy körülötte valaha fáradoznunk kellene.

Kislakon, hová Viola' elfogatásának hire más nap még viradás előtt eljutott, — mert Nyuzó a' tisztttartót hajdu által küldött hivatalos levélben kérte, hogy a' rögtön-itélő törvényszék' elfogadására 's a' rab' őrzése 's kivégezésére szükséges előkészületeket tenné meg, — rendkivüli mozgás vala észrevehető. A' vastag tisztttartó, ki egyébkor annyira távol vala minden túlbuzgóságtól, — hogy a' szomszédok nem egyszer mondák, miként csak azért tartatik Kislakon, hogy rajta a' sőrék magoknak példát vehessenek, — ma mihelyt virradott, felhuzva legszebb, ezüst gombokkal fölékesitett köntösét, 's fel 's alá járva udvarán, fiatal ispányával 's öreg béresével, ki, mint faragó, a' szükséges akasztófa' elkészitését magára vállalá, tanácskozott. „Aztán csak hogy minden komoditás meglegyen, — mondá az elsőhez fordulva — 's főkép' az akasztófára vigyázzon kend, — szóla folytatólag a' másikhoz — szedje öszsze kend eszét, hogy jó magos 's főkép erős legyen.

Az urakról gondoskodva van, — szólt ismét megfordulva az ispánhoz — maga csak arra vigyázzon, hogy a' pandurok 's cselédek is megkapják a' magokét. Kend czöveket ver be itt a' fészer alatt jó erősen, oda kötjük; és a' béresek ma ne menjenek szántani, egy kis példa nekik sem árt; a' vizipuskát készen kell tartani." — 'S igy tovább, mig az érdemes tisztartó elfáradva megállt 's homloka' izzadságát törölve, felsohajtott: „ej be sok dolga van az embernek!" — mire két társa, helybenhagyólag intve fejével, szinte felsohajtott.

De még nagyobb zavart okozott e' hir magában Kislaky' házában. — Az érdemes tisztartó fáradott, azt nem lehet tagadni, sőt annyi szorgalmat tanusita, hogy ki őt ma látá, szinte sajnálta, hogy a' faluban nem tartatik naponként egyegy statarium, mi által ő a' polgári társaság' igen munkás tagjává válhatnék; azonban mind e' fáradságot személyes fontosságának érzete bőven pótolá; rá nézve e' nappal uj epocha nyilt, melly szerint éveit ezután szintugy számithatá, mint eddig a' nagy jégesőtől. Szegény Kislakyné mindezzel nem vigasztalhatá magát, 's midőn tiszttartójától először hallá hogy a' törvényszék házában fog összeülni 's Viola' tulajdon határán felakasztatni, kétségbeesve csapta össze kezét, mintha házát valamelly nagy szerencsétlenség érte volna. „De hát miért jőnek épen hozzánk? — mondá a' legnagyobb fölgerjedésben — nem elég nagy-e a' vármegye, hogy épen itt szemem előtt kell felakasztani zsiványaikat?"

„Nagysád elfelejti, — válaszolt a' tiszttartó, ki a' határnak illy módoni megtiszteltetését sokért nem

adta volna — hogy a' teins ur, mint a' vármegyének volt igen érdemes alispánya, a' tiszaréti járásban a' rögtön-itélő törvényszék' elnökének neveztetett ki; már az igaz, hogy a' törvényszék más helyen is öszszeülhetett volna, azonban az illendőség ugy kivánta, hogy a' többiek inkább elnökük' házához jőjjenek, mi reá nézve legkisebb alkalmatlansággal jár. Nagysád látja, csak megtiszteltetés, és —"

„Köszönöm a' gratiát, — vága közbe földesasszonya — ha itt akasztják fel, nem merek kimenni házamból."

„Nagysád tévedésben van, — jegyzé meg a' vastag tiszt — sőt a' közbátorság igen nevekedni fog illy példa által. Magam is tudok hasonló esetet, pár év előtt történt a' szomszéd vármegyében. Két egész esztendeig egymást érték lopás 's gyujtogatás; arra felakasztanak kettőt, pedig az egyik nem is tartozott a' zsiványokhoz 's egészen ártatlan volt, 's attól a' pillanattól fogva a' gonosztettek tökéletesen megszüntek. Csak akasszanak fel ez uttal egyet, olly nyugottan fogunk élni, mint a' menyországban."

„De hisz' minket a' zsiványok most sem bántottak" — mondá Kislakyné.

„Igen, — válaszolt a' tiszttartó — de csak látná nagysád a' gulyás' számadását, a' mit megettek, felér egy becsületes lopással."

„Inkább ették volna meg esztendei termésemet, mint hogy tulajdon határomon egész esztendőn át felakasztott embert kellessék látnom." — 'S ezzel a' jámbor háziasszony kiment, hogy vendégeinek elfogadására mindent elkészitsen; mig a' tiszttartó nem bámulhatva eléggé asszonyának rendkivüli szeszé-

lyét, melly szerint akasztott zsiványtól inkább fél, mint ha az elevenen járna körül határán, minden elébbi parancsolatait még egyszer ismételé 's fel 's alá járva folyosóján, pipával várta a' rabot vagy a' teins törvényszéket — a' mellyik épen elébb fog érkezni; mig a' kapu előtt a' falu' lakóinak nagy része ácsorogva várá a' történendő dolgokat.

Kislak egy magyar mértföldnyi távolságra vala sz. Vilmoshoz, főkép' ha a' vizek kiöntöttek, 's a' rét, mellyen keresztül a' gulyás Violánét vivé, járhatlanná vált, gyalogosnak jó három órányi ut; még-is Nyuzó rabjával 's esküttjével, ki hirt véve hivatalos társát fölkereste, valának az elsők, kik a' szomoru dráma' szinészei közül Kislakon megjelentek. Valamivel később Macskaházy, ki elébb még Tiszaréten volt, érkezett meg; végre két kocsin a' házi ur 's a' birák, kiket Porvárról magával hozott, jöttek.

Az első hintón Kislaky, báró Sóskutyval, a' másikon Zátonyi táblabiró 's Völgyesy alügyész ültek, ez utolsó, valamint hivatalában, ugy a' helyre nézve, mellyet a' kocsiban elfoglalt mindent elboritó szomszéda mellett, csak tiszteletbeli helyzetet látszék elfoglalni. A' főügyész elébb maga akart eljőni, részint azonban, mert azon ritka főügyészek közé tartozott, kik mindennemü polgári eljárást, mint például, tagositás 's urbéri rendezéseket, hol az adózó nép' védelmével bizatnak meg, magoknak tartván, alattvalóikat inkább a' büntető tárgyakkal bizzák meg, — részint, mert a' törvényszéknek jegyzőre volt szüksége 's maga e' hivatalt elvállalni nem akará, az ifju Völgyesyt küldé maga helyett, ki csak most neveztetvén ki, e' tisztet örömmel fogadá el,

's elég készültséggel birt, hogy szükség' esetében törvényes tekintetekben a' többieket tanácsával segitse. — Azon számos okok közül, mellyek a' többség' kormánya mellett szólnak, egy ritkán emlitett, de azért nem kis fontosságu az, hogy hol valamelly tárgyról egyenlő joggal többen határoznak, e' többség majdnem mindig egynek vezérletét követi, mig hol a' dolognak eldöntése csak egyre bizatik, ez sokszor több tanácsadóhoz folyamodik, 's igy ép' ott, hol legtöbb egyességet várhatnánk, közönségesen legkevesebbet találunk; 's ki hazánk közdolgaiban járatos, főkép' a' törvényszékekre nézve, meg fogja vallani, hogy többségeink e' tulajdonnal kitünőleg birván, mindennek a' lehetőségig czélszerü elintézését nem is gátolja egyéb, mint hogy többségeink tanácsadók helyett néha kegyenczeket választanak magoknak, 's azokat, mint kegyenczeknél mindenütt szokásban van, nem ritkán változtatják.

Völgyesy' külsejében nem vala semmi, mi a' nézőre különösen kellemes hatást tehetett volna, alacsony gyenge termete, kissé púpos háta 's a' halvány beteges arcz, mellynek vonásait himlőhelyek ferditék el, azon fiatal emberek sorába helyhezék őt, kik ha vagyonuk nincs, még arra hogy csak csinosoknak tartassanak sem formálhatnak igényeket; azonban miveltsége 's főkép azon szerénység, melylyel tudományát inkább elrejté, mint mások előtt fitogtatá, azon ritka emberek közé helyhezé őt, kiket majdnem mindenki dicsér, mert bennök olly tulajdont, mellyet irigyelhetne, nem lát. — Porváron csaknem általános vala a' vélemény, hogy Völgyesy kedves ember, mind a' mellett; — mi alatt mindenki

púpos hátát érté — 's az öreg Kislaky, ki egyébiránt talán még nőjénél is inkább ijedt meg, midőn hallá, hogy Viola elfogatott 's hogy elitélésénél neki kell elnökölni, nem örült kevesebbé, mint a' báró 's a' vastag táblabiró, midőn hallák, hogy jegyzőül a' fiatal alügyészt vihetik magokkal; az első, mert a' jegyzőnek szép törvényes ismeretei vannak, a' másik, mert órákig hallgatni, a' harmadik, mert igen jól tarokozni tud.

Midőn e' társaság Kislaky' házához ért, Nyuzó 's Macskaházy már a' tornáczon vártak, 's az utolsó nem kis megelégedéssel dörzsölé kezeit, midőn a' törvényszék' tagjait látva, meggyőződött, hogy közöttök egy sincs, kinek tulzó philanthropiájától félnie lehetne.

A' háziasszony, ki a' kocsikat hallva, szinte a' tornáczra jött, vendégeit a' lehető legnagyobb nyájassággal reggelire hivá meg, mi azonban Macskaházynak azon igen alapos észrevételére, hogy az idő már közel jár tizenegy órához, 's hogy miután a' napok rövidek, sietniök kell, ha valamit végezni akarnak — elmellőztetett.

„Hiszen ma már ugy sem végezhetünk" jegyzé meg Kislaky szerényen.

„Ugyan kérem domine spectabilis, miért nem? — kérdé a' vastag táblabiró — méltóztassék meggondolni, mig a' delinquens exequálva nincs, a' statarialis sedrianak együtt kell maradni, és nálam holnap vetnek 's krumplit szednek, okvetlenül haza kell mennem."

„Persze, persze, — mondá Sóskuty — minek az a' sok huzás vonás, rögtön-itélő törvényszékre kül-

dettünk ki, nekünk rögtön kell itélnünk, ebben fekszik főkötelességünk. A' delinquens megvan, mi is öten vagyunk itt; öcsém uram — tevé hozzá, Völgyesyhez fordulva — szokott ügyessége szerint az itéletet fél fertály óra alatt felteszi 's azzal punctum. Isten mentsen meg, — folytatá uriasan meghajtva magát a' házi asszony előtt — hogy nagysádnak soká alkalmatlankodjunk."

„Semmi alkalmatlanság; — mondá emez szokott szivességével — de hisz talán ezt a' szegény embert csak nem fogják felakasztani?"

„Dehogy nem, édes nagysám, — mondá a' táblabiró nevetve — mintha már függne; tizenöt statariumnál voltam életemben 's mindig felakasztottunk valakit; az egész vármegyében nincs senkinek szebb praxisa, mint nekem."

Ez előtt egy órával Violának nője 's gyermekei voltak Kislakynénál, mert a' rabbal, mielőtt a' törvényszék előtt megjelent, a' főbiró' parancsa szerint senkinek szólni nem lehetett, a' jószivü asszony a' szerencsétleneknek külön szobát adatott, 's megindulva a' szegény asszony könyörgésén, megigéré, hogy hacsak lehet, férjének életét meg fogja menteni. Az elhatározott mód, mellyen Zátonyi szólt, egyszerre leveté reményeit, 's csak azt jegyzé meg, hogy Viola talán nem olly vétkes, mint sokan gondolják.

„Kérem alássan nagysám, — válaszolt Sóskuty szokott udvariasságával — olly vétkes vagy nem olly vétkes, az nekünk tökéletesen mindegy; a' kérdés csak az, a' ki előnkbe állitatott, zsivány-e vagy nem? Száz embert ölt-e meg vagy egyet sem, egy

milliót rablott vagy tiz krajczárt, ahhoz semmi közünk; csak azt kérdjük, zsivány-e, és hogy' fogták meg? ha fegyverrel 's ellentállva — függ."

„De kérem méltsádat, — mondá Kislakyné melegebben — egy pár garasért embert csak nem lehet felakasztani?"

„Lehet bizony — vága közbe a' táblabiró méltósággal — egy pár petákért, ha az eset máskép statarium alá való. Magam is jelen voltam párszor, mikor az, kit felakasztattunk, három heti rabságra sem itéltetett volna talán, ha rendes törvényszék' elébe kerül, 's azért mégis lógott."

„Én csak gyenge tudatlan asszony vagyok, — mondá a' házi asszony mindinkább lelkesedve — de azért, ha én ott vagyok, az még sem történt volna."

„Elhiszem, — válaszolt Sóskuty, ki elv 's megszokásból, hol asszonynak valami szépet mondhatott, soha az alkalmat el nem mulasztá — nagysád csupa kegyesség, csupa angyali gratia; de lám, mi férfiak vagyunk, 's az egészen más, hozzánk illy engedékenység nem illik; a' teins vármegye azért küldött ki, hogy példát állitsunk fel, nekünk e' szép bizodalomnak meg kell felelnünk."

„Kérem alássan, — szólt most Macskaházy, ki már régen türelmetlenségének jeleit adá — fogjunk hozzá, az idő múlik."

„Igazság, — mondá Kislaky, ki addig majd feleségére, majd táblabiró társaira tekintve a' legnagyobb zavarban melegité kezeit a' kályhánál — még tanúkat is kell kihallgatnunk, és —"

„A' tanúkkal nem sok bajunk lesz, — szólt Nyuzó — minden világos. Ha ugy tetszik, a' tiszttartó'

házában minden készen van, ebédig kétszer is túleshetünk rajta."

„Hisz' Viola tizszer megérdemlette, hogy felakasztassék" — mondá Macskaházy már az ajtó felé indulva.

„Az majd a' vallomásból fog kitünni, — szólt egy szép férfi-hang, mellyre valamennyien Völgyesy felé fordultak — meghallgatás nélkül előre itéletet senkire kimondani nem szabad."

„Ez az ember nekem nem tetszik" — suttogott Macskaházy, ki e' szavakra szinte megfordult, Nyuzó' fülébe. Kislakyné, ki a' kis fiatal embert eddig alig vevé észre, midőn szavát, mellynek a' természet azon szépséget adá, mellyet testétől megtagadott, hallá, barátságos tekintetet vete reá. „Igazsága van, — mondá nyájasan — ne itéljünk senki felett, kit meg nem hallgatánk. A' teins ur bizonyosan irgalmas lesz e' szerencsétlen ember iránt."

„Nem vagyok táblabiró, — válaszolt az ifju — nincs szavam" — 's ezzel a' többiekkel Völgyesy meghajtva magát elment, 's Kislakyné' férjével, ki egy pár perczre visszamaradt, maga maradt.

„Gondold meg Bálint, — szólt az asszony, férjét érzékenyen kezénél fogva — ha mind nem egyeznek meg, halálos itéletet kimondani nem lehet; ha emberhalál történik, minden egyesnek lelkiisméretén fekszik."

„Hisz' lelkem, — válaszolt a' férj sohajtva — ha tőlem függ, hacsak lehet, én bizony nem kivánom senkinek vesztét; de —"

„Tudom öregem, — mondá az asszony — teljesitsd kötelességedet; de gondold meg, egy ember'

élete nem olly valami, mit ismét visszaadhatsz; légy inkább kegyesebb."

„Hacsak lehet, lelkem, bizonyosan."

„Még egyet — mondá a' jószivü nő a' már távozóhoz, — ha a'nélkül, hogy kötelességedet sértenéd, a' szegény ember' feleségét 's gyermekeit hozzá eresztheted, engedd meg, hogy legalább e' pár órát még együtt tölthessék."

„Mihelyt a' törvényszék megengedi — mondá az öreg, ki alig nyomhatá el könyeit; 's ezzel sohajtozva 's nem egyszer átkozva a' pillanatot, mellyben a' törvényszéki elnökséget elfogadá — indult a' többiek után a' tiszttartói lak felé."

Itt a' törvényszék' elfogadására már minden el vala készitve. A' kapu előtt vasvillás béresek 's parasztok lökdösék vissza az oda tolongó népet, mellynek nagyobb része, mint illy alkalmaknál mindig, asszonyokból állt. A' fészerben, mellynek egyik oldalán ekék 's boronák halomra hordattak, Viola czövekhez kikötve hajduk 's pandurok között várá itéletét. A' folyosón Czifra 's Üveges Jancsi, kik tanuknak berendeltettek 's a' másik oldalon Liptákné és a' tiszaréti kovács, kik önként jöttek, álltak, 's midőn a' törvényszék' tagjai a' mélyen hajlongó tiszttartó által a' tanácskozásra készitett szobába vezettettek 's az ajtó utánok bezáratott, az ünnepélyes csend, melly e' sokaság között egyszerre támadt, mutatá a' pillanat' fontosságát.

„Isten könyörüljön rajta — mondá Liptákné suttogva a' kovácshoz — nekem nincs reménységem."

„Bizony nekem sincs — szóla a' másik — csak azt sajnálom, hogy azt a' kettőt ott nem akasztják

fel inkább helyette. — 'S ki e' pillanatban Czifrára 's a' zsidóra nézett, alig tehetett volna mást, mint osztakozni véleményében; legalább az első, — kinek e' pillanatban talán eszébe jutott, mi közel állt többször ahhoz, hogy olly sorsra jusson, mint mellyben most Violát látja, — nyugtalanul körültekintve, mélyen arczára vont kalapjával épen nem látszott ollyannak, minőnek a' jó lelkü tanut magunknak képzelni szoktuk.

„Szeretném tudni, ki fogja felakasztani — szólt egy vén asszony szomszédjához, ki minden erölködése mellett a' villás embereken keresztül nem törhetett — csak ügyes ember lenne, hogy a' szegény nyomorult ne szenvedjen sokáig; azt mondják, ha a' hóhér nem érti mesterségét, az ember felakasztva egy napig is elél.

„Igazán komám, — felelt emez, ki az alatt előbbre fészkelődve nyert jobb állását egy béresnek lökése által ismét elveszté — hát én csak azt hiszem, hogy valami czigány fogja felakasztani. Talán a' vicispán' czigánya, látja kend, ott jár. Ni, hogy néz, bizonyosan az lesz, szinte félek tőle."

„Ne beszélj olly bolondokat Verus — szóla közbe egy öregebb ember, ki az előbbiek mellett állt — Peti Violának testi lelki barátja, most is ő hozta gyerekeit Tiszarétről, 's nem láttátok elébb milly barátságosan szólt feleségével. Ha ő lenne a' hóhér, Violáné csak nem szólna igy vele; azt még te sem tetted volna, mikor boldogult férjed élt. Neked nem volt hóhérra szükség, ugy-e bár, te magad kinoztad agyon."

„Már hogy beszélhet kend illyeneket, — mondá

az özvegy hangosan — mikor utolsó betegségében doctort is hivattam neki."

„Igen, — mondá a' másik asszony — de ki fogja felakasztani hát?"

„Mit tudom én, — válaszolt a' férfi."

„Czigánynak kell lenni, — jegyzé meg a' kisbiró' felesége, ki férjének minden pártolása mellett a' házba még sem juthatott be. — János pandur, sógorasszonyom' keresztkomjának testvéröcscse 's azt mondta, hogy akasztani mindég czigánynak kell, ha mást nem találnak a' ki jószántából teszi, contributio' fejébe kényszeritik rá."

„Talán nem is akasztják fel, — mondá az első asszony."

„Magam is jobban szeretném — válaszolá a' férfi — mert ha a' határon akasztják, tudja komám, egész esztendeig szél lesz."

„Talán grátiát kap — jegyzé meg egy vastag fiatal asszony, ki az egész beszélgetést figyelemmel hallgatá 's nagyokat sohajtozott a' szorongatások között.

„Gratiát, — mondá a' férfi — igen majd gratiát; a' hol azok oda benn egyszer összeültek, várhatsz reá. Statarium van."

„Hát mi az a' statarium? — kérdezé az asszony."

„Mi? hát a' statarium csak az, hogy az urak összeülnek 's azután egyet felakasztanak. Ennek ugy kell lenni."

„De hátha nem akasztja fel senki — kérdezé ez kiváncsian tovább."

„Hej, be ostobán kérdez kend — felelt amaz — arra, hogy valaki felakasztassa magát, az embert

12*

fogni kell; de mikor hallotta valaki, hogy ollyan, a' ki mást felakasszon, nem találkozott."

„Igen, de ha mégis megtörténnék?" — kérdeze a' kis asszony tovább.

„Mit tudom én.... akkor talán az urak magok akasztanák fel, vagy talán önmagokat aggatnák fel az ajtó' küszöbéhez csupa szomoruságokban."

Mig a' kapu előtt ehhez hasonló beszélgetések folytak, 's az ácsorgó sokaság, melly faluhelyen, mint a' városban, soha helyzetével nem elégszik meg inkább, mintha fal előtt állhat, melly megett valami történik, élénk figyelemmel követe minden mozdulatot, melly a' házban észrevétetett, 's melly között, midőn a' tanuk a' szobába hivattak 's a' rab a' törvényszék elébe vezettetett, mindig mozgás támadott 's számtalan kérdezősködés: látták-e Violát? 's millyen halavány? 's hogy hosszu haja lenyiratott 'stb. addig a' törvényszék rég megkezdette ülését.

A' táblabirák szokás szerint megeskedtettek, a' rögtön-itélés' szabályai felolvastattak, 's Nyuzó, ki szinte a' táblabirák között fogott helyt, irásban beadá a' jelen esetnek leirását. Azonban ha már a' szabályok' felolvasásánál Völgyesy' magaviselete, ki az egész hosszu szabályokat lassan 's a' mennyire csak lehetett értelmesen olvasá fel, igen különös vala, 's ha Nyuzó nem kissé neheztelt, midőn az unalmas felolvasás alatt szomszédjával beszélni akarva a' fiatal ügyész által intetett, miként a' szabályok felolvasása azért kivántatik, hogy meghallgassák, 's ha Zátonyi már akkor sajnálkozva figyelmezteté Sóskutyt: hogy denique e' fiatal embernek praxisa nincs, máskép tudná, hogy e' felolvasás csak épen forma-

dolog, 's hogy életre való jegyző azt négy percz alatt, minden pontnak csak kezdetét olvasva, elvégezheti; millyen volt az egész törvényszéknek csudálkozása 's haragja, midőn a' főbiró' jelentését felolvasva már a' rabért akart küldeni 's egyszerre Völgyesy azon állitással lépett fel, hogy e' jelentésből Viola' esetét ollyannak, melly rögtön-itélő törvényszék elébe volna való, nem tarthatja.

„Mit, nem a' törvényszék elébe való, — szólt Nyuzó elbámulva — és Völgyesy ur azt nekem mondja, a' megye' legidősebb főbirájának? Már ez mégis sok!"

„A' tekintetes ur igen hibázik — szólt az előbbi nyugottan — ha ebben részemről csak a' legkisebb sértési szándékot keresi, de —

„Sértési szándékot — vágott közbe Nyuzó — nem sértési szándékot, valóságos sértést keresek benne 's azzal vége. Nézze csak a' teins törvényszék — folytatá a' többiekhez fordulva, midőn a' szabályokat, mellyek az asztalon feküdtek felkapá — itt a' hatodik szakasz, nyolczadik pontjában mi áll: Az összegyült biróságnak a' történet' tökéletes leirása előterjesztendő, mellyben a' rabnak vétke, kereszt- és vezetékneve, betűkkel, nem számokkal kiirandó életkora 'stb. 'stb. — és hát jelentésemben nem foglaltatik-e a' történet' tökéletes leirása, nincs-e itt a' vétek, a' kereszt- és vezetéknév, és a' rabnak kora, pedig nem számokkal, hanem nézze tekintetes elnök ur — betűkkel kiirva. És én hát nem tudnék tökéletes leirásokat késziteni, én nem volnék képes valakinek életkorát betűkben

kiirni. Kérem alássan, ez vexa, valóságos vexa, én inkább elmegyek, mint hogy igy bánjanak velem.“

Az elnök' 's táblabiráknak közbeszólása az érdemes tisztviselő' felindulását lecsillapiták ugyan egy kissé, ha azonban e' szenvedélyesség arra vala számitva, hogy Völgyesyt, ki az egész megyében mindig a' legszerényebb fiatal embernek tartatott, további szólástól elijessze, a' számitás nem mutatkozott helyesnek. A' fiatal ügyész, mihelyt szóhoz jöhetett, nyugottan csak azt jegyzé meg, hogy tekintetes Nyuzó ur' leirói tehetségein épen nem kétkedik, de hogy e' jelen leirásból, melly kétségen kivül hiteles, nem tünik ki, hogy a' rab folytonos üldözésben fogattatott el, mi minden rögtön-itéletnek egyik főkelléke.

„Nem folytonos üldözés, — mondá Nyuzó alig mérsékelhetve mérgét — fejére dij van téve, egy évnél tovább kergetjük a' megye' egyik részéről a' másikra, 's még a' folytonos üldözést is tagadja.“

„Igazság domine spectabilis, — mondá Zátonyi mosolyogva — ez ugyan rosz argumentum volt; denique a' fiatalság.... de most vezettessük be a' rabot.“

„És én még egyszer mondom — folytatá mindig nyugottan Völgyesy — a' folytonos üldözés e' jelentésből nem tünik ki. Violának utolsó vétkes tette a' tiszaréti jegyzőnél tett háztörés, 's e' tett óta az üldözés nem folytattatott szakadatlanul.“

„Már ha nem statarialis eset — mondá Kislaky, örömmel megragadva mindent mi által kellemetlen hivatalától szabadulhatott — utasitsuk a' rabot a' rendes törvényszék elébe.... ugy is“

„Az istenért, kérem a' teins urat, ne hagyja

magát confundáltatni, hallatlan scandalum volna, ha Violát a' rendes törvényszék elébe utasitjuk; ha ez történik, fogadni merek, a' megye mindjárt elvesztené statariumát, minek is volna neki, ha még illy esetben sem tudja használni."

„A' teens jegyző ur mintha megfeledkeznék arról, — mondá Macskaházy szokott éles hangján, — hogy a' rögtön-itélő törvényszékek egyenesen haramják 's zsiványok' megitélésére rendeltetvék, 's hogy mihelyt ezeknek valamellyike üldözése alatt fegyveresen ellentáll, e' törvényszék' illetőségéről szó sem lehet."

„Épen nem feledkeztem meg erről, — válaszolt Völgyesy — de miként sül ki ezen jelentésből, hogy Viola csakugyan haramja?"

„Miből sül ki?! — mondá Zátonyi összecsapva kezét — hát nem áll-e a' jelentésben világosan, hogy Viola ismert zsivány 's haramja?"

„Kérem alássan, — vágott közbe most Sóskuty, ki az egész vita alatt észrevételeit halkan csak Kislakyval közlé — én a' teins urnak mindjárt meg fogom magyarázni, még fiatal 's nem veheti rosz neven senki, hogy tapasztalása nincs, illyeneket az ember nem tanulhat könyvekből. Itt az utasitásban igen sok áll, kit kell zsiványnak nevezni, de ez mind nem practicus dolog. Zsivány csak az széles Magyarországban, a' kit zsiványnak mondanak. Vox populi vox Dei. Ha illyent megakarnak fogni 's ellentáll, statarium elébe kerül 's felakasztják."

„Csak azért, mert ellentállt?" — mondá Völgyesy élesen.

„Csak azért — válaszolt Sóskuty méltósággal —

ellentállni a' törvénynek nem szabad senkinek, kivévén — tevé hozzá — nemes embernek okkal móddal.

„Nem jöttünk ide disputálni, — szólt végre Zátonyi türelmetlenül — Völgyesy urnak voksa ugy sincs. Szavazzunk."

„Igen, de mégis — mondá Kislaky."

„Mondom luce meridiana clarius, a' napnál világosabb — kiálta Zátonyi — a' dolog világosan 's törvény szerint csak elénkbe tartozhatik. Voksoljunk."

A' táblabirák szavaztak. Az elnök sohajtva kimondá, hogy a' többség' véleménye szerint a' tárgy a' rögtön-itélő törvényszék elébe tartozik 's a' tanuk behivattak.

Miután olvasóim a' viszonyt, mellyben Czifra és a' zsidó egymáshoz álltak, ismerik, ha mondom, hogy tanubizonyságaik tökéletesen megegyeztek, nem fognak annyira bámulni, mint én regényiró létemre, kinek főfeladása a' közönséget meglepni, azt kivánhatnám.

„Duo testes omni exceptione majores, két becsületes tanu — mondá Zátonyi, midőn a' tanuk visszavonultak, burnótszelenczéjét körülnyujtva — nincs kétség."

„Igazság — sohajta Kislaky — pedig megeskedtettük, mikor a' zsidó minden átkait elmondá maga felett, én magam elborzadtam, lehetetlenség, hogy hazudtak volna."

Sóskuty, kinek mondásait a' hely' szüke miatt mindig csak kivonatban közölhetjük, igen szépen értekezve az eskü' szentségéről 's főkép Nathan 's Abiran' kellemetlen esetéről, mellyről a' zsidóeskü-

vésben emlités tétetik, megjegyzé, hogy mióta istenben boldogult felesége meghalt, 's azon három consiliumban, melly felette tartatott, valamennyi orvos azon meggyőződést mondá ki, hogy a' lehető legczélszerűbb módon gyógyitatik, soha nagyobb megegyezést nem látott, mint e' tanuságok között."

A' főbiró egyet köpve örömében, azt meré állitani, hogy hosszu birói gyakorlata alatt soha jobb tanuk nem fordultak meg előtte.

Legyen szabad a' teins ur' ezen állitásán kissé kételkednem — szóla Völgyesy, ki midőn látá, hogy Kislakyt kivéve a' törvényszék' egyéb tagjai a' rabra bensejökben kimondák a' halálos itéletet még mielőtt őt meghallgatták, feltevé magában, hogy részéről megmentésére is mindent elkövetend. Én részemről épen e' bizonyságok' szokatlan összhangzásában látok okot arra, hogy vigyázóbbakká váljunk. Főkép' ha a' tanuk' jellemét tekintem, nekem akaratlanul összebeszélésök jut eszembe.

„Ah, amice, a' mi sok az sok, — mondá Zátonyi fejét csóválva — még a' tanuk' megegyezésében is házsártoskodásra keresni okot, ez hallatlan."

„Mikor a' tanuk illy tökéletesen megegyeznek, — sohajtott Sóskuty — de minden szóban, minden betüben megegyeznek, összebeszélésről szólni — szörnyüség. Denique prokátor."

„Mennyibe ez utolsó szavak sértésemre valának talán czélozva — válaszolt az ifju ügyész, szemeit Sóskutyra függesztve, olly hangon, mellynek hallásán amaz, ki épen szomszédjának valamit sugni akart, elhallgatott — biztossá tehetem méltóságodat, hogy czélja el nem éretett, a' prokátori czim a' legszebb

's legocsmányabb lehet, valamint az, ki viseli, megérti való hivatását, vagy nem. Azonban, mi a' tanukat illeti, hogy a' tárgyhoz visszatérjek, még egyszer figyelmessé teszen a' tekintetes törvényszéket, hogy azon rendkivüli összhangzás, melly e' két legalább is gyanus személynek tanusága között létezik, bennem azon meggyőződést gerjeszti, hogy összebeszéltek."

„Csakugyan azt hiszi Völgyesy ur — mondá Kislaky nyugtalanul — ugy talán inkább —

„Dehogy hiszi — mondá Macskaházy mosolygásra kényszeritve magát — nekünk prokátoroknak mennyivel roszabb az ügy, mellyet védelmezünk, annyival több gyönyörüségünk van, ha a' birát megakaszthatjuk."

„Teins Macskaházy ur csalódik — felelt Völgyesy — a' tárgy, mellyről szólunk, olly fontos, hogy azt, ki esze' fitogtatására e' pillanatban kedvet találna, csak sajnálni lehetne. De mondja maga a' teins ur.... Czifra az egész megye által ismert gonosztevő, zsivány —

„Kérem alássan — vága közben Nyuzó — Szentvilmosi János — mert a' tekintetes törvényszéknek valakit csufnéven hini nem illik — jelenleg becsületes ember, hivatalosan jelenthetem, hogy mióta a' megye' fogságából megszabadult, tökéletesen megjavulva Viola' czimboráitól elvált 's hogy az előttünk álló gonosztevő' elfogására is nem csekély érdemeket tett."

„Jól van, — folytatá Völgyesy mindig inkább lelkesedve védelme közben — engedjük meg, de ezen Czifra vagy Szentvilmosi János vagy bármiként

hivják, ki jelenleg becsületes ember, de egész életén át zsivány volt 's napjainak nagyobb részét a' megye' fogságában tölté, mit vall? Vallja először, hogy Viola vele rablási szándékát előre közölte. De ha mellőzzük is, mennyire csudálatos hogy ez történhetett, ha a' tanu csakugyan becsületes keresetmódhoz fogva, a' rab' czimborája lenni megszünt. Valljon hát Szentvilmosi János, ki a' rablásról előre tudósitatott, ugyan miért nem akadályoztatta meg azt?"

„Igazság; csalódol Nyuzó barátom — mondá Kislaky — ez nem lehet becsületes ember."

Nyuzó zavarodva vakarta fejét, Völgyesy tovább szólt: A' második, mit a' tanu vall, az, hogy midőn a' rablás' éjszakáján Tiszarét' falujához közelgett, egyszerre lövést hallott 's látta Violát, ki puskával mellette elszaladt. De miért jött a' tanu Tiszarétre, holott mint mondá, a' többi sz. vilmosi nemességgel tisztújitáshoz készült? miként történt, hogy őt Tiszaréten senki nem látta? hogy, a' mint kérdésemre mondá, be se ment a' faluba, mellyhez olly közel volt 's hol kétségen kivül dolga lehetett, máskép éjjel Porvárról ennyire nem ment volna."

„Gyanus, igen gyanus — mondá Kislaky, mig Zátonyi, egyet szippantva burnotszelenczéjéből, megjegyzé, hogy a' dolgok' ezen állásában talán Czifrát sem ártana vasra veretni."

„De hol marad akkor a' két jólelkü tanu? — szóla Völgyesy diadalmasan."

„Igazság — válaszolt a' táblabiró minden zavarodás nélkül — a' Czifra elleni inquisitiot el kell halasztani, most tanuságára szükségünk van."

„De illy tanuságra embert csak nem fogunk ha-

lálra itélni — mondá Völgyesy, alig titkolhatva el belső borzadását."

„A' teins urnak nincs voksa, — válaszolt szárazan Zátonyi — mi majd meglátjuk, mit teszünk. Most talán a' rabért küldhetnénk — folytatá, Kislakyhoz fordulva."

„De kérem a' teins törvényszéket, — szóla ismét az elébbi látva, hogy fáradozása sikeretlen, de nem lankadva azért lelkesedésében — ha a' tanuk' minőségét nem vesszük is tekintetbe, ha e' két embert, kiknek egyike a' megye' fogházából kikerült gyanus személy, másika egy ismeretlen zsidó, tökéletes hitelességü bizonyságoknak tartjuk is, méltóztassék figyelemre venni, hogy e' két ember nem ugyanazon tényeket bizonyitja, 's igy nem tekintethetnek két tanunak."

„Két ember nem két tanu — szóla Zátonyi — hallott-e illyet a' világ!"

Sóskuty ujjain kezdé bébizonyitani, hogy kettő csakugyan kettő 's nem kevesebb, 's Kislaky maga nem vala egészen tisztában magával, noha Völgyesy elég szorgalommal igyekvék bébizonyitani, hogy miután a' zsidó 's Czifra egészen más dolgokról szólnak, amaz a' rablásról magáról, ez azokról, mik előtte 's utána történtek, minden történtekről egyenként csak egy tanu szól.

Sóskuty talán tizszer ujjain számolá elő, hogy kétszer kettő, négy, egyszer kettő pedig kettő 's nem egy; ez okoskodás' táblabiráink mathematicus fejeire ellenállhatlan hatást gyakorolt; 's a' jelenvalók mind meg valának győződve, hogy a' fiatal ügyvéd óriási sophismát mondott, melly ha nem illy

intelligentiáju társaság előtt mondatik el, a' birákat tévutakra vezetheté.

Macskaházy, mihelyt az irányt, mellyet a' tanácskozások vevének, észrevevé, nem győzé eléggé magasztalni fiatal collegáját, ki az ördögöt magát fehérré tudná mosni prokátori fogásaival. Ez ügyes tactika által Kislaky, kire Völgyesy' szavai eddig látszható hatással valának, lassanként elveszté bizodalmát, 's csak ez vala, mit Macskaházy kivánt, a' többi birákon nem volt oka kétkedni.

Völgyesy érzé e' helyzetét 's felsohajtva hallgatott, 's a' törvényszék a' rabot akará maga elébe hozatni, midőn a' hajdu, ki a' szoba' ajtaja mellett állt, jelenté, hogy még két tanu van, ki meghallgattatni kiván, 's az elnök' engedelmével Liptákné vezettetett a' szobába.

Liptákné, elhallgatva, hogy Violát az nap Tiszaréten látá, csak az iránt adott bizonyságot, hogy Viola Tengelyinek annyi köszönettel tartozott, miként róla a' rablást feltenni lehetetlen, annyival inkább, minthogy Viola, kivel régi ismeretségben élt, 's kinek hitvese atyjafia is, neki, Liptáknénak, két héttel elébb maga mondta, hogy a' notarius' irásait el akarják rabolni, 's hogy tegye figyelmessé.

„'S ugyan kiről beszélte, hogy az irásokat el akarják rabolni?" — kérdé Nyuzó gúnyosan.

„Nem nevezte meg, csak azt mondta, hogy hatalmas emberek."

Itt Macskaházy mosolyra erőlteté magát. — „Mese" — szóla megvetőleg.

„Ollyan igaz, mint hogy itt állok teins uram, — mondá az öreg asszony, fölemelve kezét — meges-

küszöm reá 's nem hazudnék, ha a' világ kincseit nyerhetném érte."

„És a' notariusnak megmondta-e kend, a' mit Viola üzent?" — kérdé ismét a' főbiró.

Liptákné akadozott.

„Csak bátran jó asszony — mondá Kislaky nyájasan — ne féljen semmit."

„Teins uram, megvallom — szólt Liptákné — ha akarnék is nem tudnék hazudni; csak azért nem mondtam meg az öreg Tengelyinek, mert házánál mondta, 's féltem, ha a' notarius megtudja, hogy szegény Viola házánál megfordult, meg fog haragudni, 's még szegény Zsuzsit is elküldi."

Macskaházy 's Nyuzó mosolygva integettek egymásra. — „Más mondani valója kendnek nincs?" — kérdé az utóbbi. Mire az asszony kibocsátatott.

Az utána jövő kovács, csak azt bizonyitá, hogy midőn a' lövés' hallására a' jegyző' házához szaladt 's a' gyilkost, ki a' kapun puskájával épen akkor ugrott keresztül, üzőbe vette, Czifrát ismerte meg benne, 's hogy meg merne esküdni fejére, hogy az nem Viola, hanem Czifra volt.

Miután ez is kibocsátatott, 's a' két tanubizonyság röviden leirva, a' még egyszer behivottak által aláiratott, a' törvényszék a' rabot hozatá fel fészeréből.

„E' két tanubizonyság — mondá a' várás alatt Nyuzó — mint a' teins törvenyszék látja, ép' annyit ér, hogy vele pipát gyujthatunk. Az öreg banya Violával közel rokonságban van, 's igy mellette bizonyságot nem tehet; a' Tiszaréti kovács minden

este részeg, 's illy állapotában Violát könnyen Czifrának nézheté.

„Igaz," — mondá Kislaky.

„Mindenesetre e' tanubizonyságok is érdemlenek tekintetet, — jegyzé meg Völgyesy — legalább mi Czifra — vagy mint a' főbiró ur őt nevezni szereti — Szentvilmosy ur' hitelességének megitélését illeti. Száz eset van a' világon, hol az, ki valamelly gonosztettet követett, maga mint tanu áll elő más ellen."

„Ez is igaz," — mondá az elnök.

„Tudják-e mit — mondá Zátonyi, mint kinek fején egyszerre nagyszerü gondolat villant át — akasztassuk fel mind a' kettőt."

„Mit gondol, amice — válaszolt Sóskuty, mig Kislaky 's Völgyesy bámulva fordultak a' szólóhoz — hisz a' másik nem áll a' statarium előtt."

„Ha oda állitatik, ott áll — vágott közben a' másik, ki rögtönzött gondolatába ugy látszék belészeretett. Magam tudok egy esetet. Egy gonosztevő már az akasztófa alatt ráismert valamelly czimborájára, ki épen arra ment, megmutatja a' szolgabirónak, ez utána küld. A' gazember szaladni kezd, végre utolérik, védelmezi magát, visszahozzák 's oda akasztják mindjárt a' másik mellé, 's mikor a' szolgabiró a' statarialis sedriához visszajött, azt referálta, hogy egy helyett kettőt akasztott fel."

Zátonyi nevetett, Völgyesy ég felé emelé szemeit.

„No, de lehetett is akkor lárma — mondá Sóskuty — nem szerettem volna a' főbiró' bőrében lenni."

„Lárma .... igen — válaszolt a' táblabiró még mindig mosolyogva — egy kis lárma volt, nálunk minden akasztófára való talál protectiot; a' szolga-

biról kiszidták, azt mondják, talán cassálták is volna, ha nem resignál; egyéb baj nem volt, 's a' gazember mégis függött."

„Valóságos gyilkolás, — mondá Völgyesy — szörnyüség!"

„Amice — szólt Zátonyi, szánakozó tekintetet vetve az ifju ügyészre — denique nincs még praxisa; tudok én statariumokról még szebb historiákat. Egyébiránt nem akarom a' teins törvényszékre reá kényszeriteni véleményemet, csak azt mondom, bizony kár, ha nem akasztjuk fel mind kettőt. De itt jön a' rab."

Most az ajtó megnyilt 's őreitől körülfogva, Viola lépett a' szobába.

A' rabnak belépte az egész törvényszékre észrevehető hatást tett. Kislakynak szivét azon könyörületesség tölté el, mellyet nagy szerencsétlenség' látásán minden jobb ember érezni szokott, még akkor is, ha teljesen meggyőződött, hogy az nem érdemetlent ért; Völgyesy, ki azok után, miket eddig látott 's hallott, kedvező itéletet alig mert reménylení, borzadott a' gondolatnál, hogy ezen ember, kit most ép' egészségben lát maga mellett, egy pár óra mulva az élők' sorából kilép, nem mert isten rendelé, de mert embertársai akarták, — mert közöttök nem találkozott, ki az erény' azon csiráinak, mellyek e' kebelben is kétségen kivül rejteznek, kifejlődésére időt akarna engedni. Macskaházy látszó nyugtalansággal tekinte maga körül midőn a' lánczcsörgést hallá, 's Sóskutynak arczain, ki a' hires zsiványt nem látta még, ép' annyi kiváncsiság vala kifejezve, mint Nyuzóén káröröm, midőn az elité-

lendő előttök megjelent; csak Zátonyi kinálá körül legnagyobb nyugalommal barnótszeleneczéjét, mintha az egész történetben nem lenne semmi, mi őt csak távolról érdekelné.

„Hát, végre hurokra kerültél, te drága madár! — igy szakitá félbe a' csendet Nyuzó, a' rab felé fordulva — no, most kit akasztunk fel?"

Az elnök bámuló tekintetet vete a' főbiróra; e' váratlan kitörése után ez, midőn feléje fordult, nevetve folytatá: „A' teins ur nem is tudja, milly viszonyban állunk mi ketten egymáshoz. Viola és én régi ismerősek vagyunk. Ugy-e bár, Viola? — tevé hozzá, a' rabot gunyosan megszólitva; — régen keressük egymást, 's Viola eskü mellett megigérte, hogy ha kezébe kerülök felakasztat. Ugy-e bár?"

„Az nem igaz teins uram; — szólt a' rab, 's mély férfias hangja szinte jól esett a' főbiró' rikácsoló beszéde után — ha a' teins urnak boszút esküdtem, tudja a' világ, volt okom reá, mert csak a' teins urnak köszönhetem, hogy nem mint becsületes ember haltam meg; de hogy felakasztatom, azt nem igértem meg soha."

„Tudjuk, tudjuk, — gunyolódék a' főbiró — most csupa alázatosság, de csak kerültem volna kezeid közé, te bizonyosan megtartottad volna igéretedet. Látod, mikor hallottam, hogy nekem azt szántad, akkor én is megesküdtem reá, hogy ha meg te kerülsz az én kezembe, én akasztatlak fel. Csupa fogadás. No, és hát most kinek volt igaza?"

„Hogy végem van, azt jól tudom, — mondá Viola, sötét szemét a' főbiróra szegezve — rajtam nem

segit senki, én halál' fia vagyok, de a' teins ur nem jól teszi, hogy szerencsétlen emberrel tréfát üz."

Völgyesy, ki ez egész jelenet alatt alig tudott érzelmeinek parancsolni, megindulásában remegő hangon, nehogy a' rabtól értessék, deákul, figyelmessé tevé a' törvényszéket, hogy a' vádlott 's a' birák' egyike között halálos ellenségeskedés levén, más biróról kelletik gondoskodni, mi azonban csak annyiban méltatott figyelemre, hogy Nyuzó az elnök által eléggé törött deákságban megintetett, miként hasonló nem ide tartozó tréfákkal hagyjon fel. Mire azonnal a' rabnak vallatása kezdetett meg.

Viola nyugottan 's egyszerüen felelt az egyes kérdésekre; végre, mintegy megunva ezen eljárás' hosszuságát, az elnökhöz fordulva igy szólt: „Minek e' hosszu kérdezősködés? kár ha a' teins törvényszék velem idejét veszti; a' főbiró ur előre mondta, hogy fel fognak akasztani, minek fecsegjek életemért? Megvallok mindent, akár mi, nekem mindegy. Higyjék el a' teins urak, ha nem volna feleségem, gyermekem, én nem vártam volna máig 's magam akasztottam volna magamat valamelly fára az erdőben."

„Hogy vallhat meg kend valamit, — szólt Völgyesy meghatva — ha nem tudja, miről vádoltatik. Im' igazságos birái előtt áll, szóljon ugy, mint istenéhez szólna, nyiltan 's igazán, a' birószék még nem törte el a' pálczát feje fölött."

„Köszönöm teins uram jó indulatát, — mondá a' rab — de rajtam nem segit senki. Zsivány vagyok, fegyveresen fogtak el, reám nem vár más, mint

akasztófa, 's inkább elébb, mint később. Kiméljenek meg a' kérdésekkel."

„Ha makacsul vallani nem akar, — mondá Macskaházy, ki a' dolgok' ezen fordulatát látva, ismét nyugottabb lőn — kényszeriteni nem lehet, az utasitásban világosan kimondatik, hogy minden erőszakos vallatás ez esetben tilos. Felolvassuk a' kérdéseket 's ha nem felel, ugy vesszük, mintha minden vádakat elismerne."

„Igen, de ezen embernek — szóla Völgyesy — elébb tudnia kell, hogy sorsa nem egyedül Nyuzó Pál főbiró urnak akaratától függ; hogy a' teins törvényszék védelmét szivesen ki fogja hallgatni, 's hogy itéletében nem haragot vagy gyűlölséget, hanem a' tiszta igazságot fogja követni, 's akkor a' rab talán nem fog hallgatásánál makacsul megmaradni. Látja kend, — folytatá Violához fordulva — élete ezen urak' kezében van, kik érte csak isten előtt fognak számolni. Gondolja meg, ha nem szól, számára mentség nincs a' világon, gondoljon feleségére, gyermekeire, 's mondja nyiltan, nincs semmi, mit védelmére mondhatna?"

Kislakynak szemei nedvesedni kezdének; Macskaházy mérges tekintetet vetett a' szólóra; Zátonyi ásitozott.

„Én nem mondok semmit védelmemre" — válaszolt a' rab.

„Gondolja meg jól, — sürgeté Völgyesy, szinte kérő hangon — lám a' teins törvényszék figyelembe fogja venni minden szavát; hisz' ezek az urak elég nehéz kötelességet teljesitenek, 's nem akarják sen-

kinek halálát, 's bizonyosan csak az igazság szerint fognak itélni. Ha van mentsége, adja elő."

„Az instructio' hatodik részének tizedik szakasza szerint a' rabot igéretekkel vallomásra biztatni nem szabad, — szóla közbe Zátonyi, legbölcsebb kifejezésére szedve össze arczát — figyelmessé teszem tisztelt jegyző urunkat erre."

Völgyesy a' nélkül, hogy e' szavakat figyelemre méltatná, még egyszer kéré a' rabot mentsége' előadására. Kislaky ismétlé e' kérést.

„Tekintetes uraim! — szólt a' rab, kit a' részvét, mellyet Völgyesynél észrevett, látszólag meghatott. — Isten áldja meg a' kegyességért, hogy rajtam segiteni akarnának, de lássák mind hasztalan. Nem, mintha semmi sem volna, mit mentségemre mondhatok, sőt ha majdan istenem előtt meg fogok jelenni, ott hol minden tudva van, én irgalmas itéletet várok; itt a' földön számomra nincs mentség. Lám, teins uram, — tevé kis hallgatás után hozzá — ha mondom, hogy egykor becsületes ember voltam, mire egész Tiszarét' helységét hozhatom tanubizonyságul, használ-e az valamit? ha mondom, hogy nem saját akaratomból, hanem mert hozzá kényszeritve valék, lettem zsiványnyá? hogy soha szegény embert nem kárositottam, 's uraktól is én magam csak épen annyit raboltam, hogy élhessek; hogy — kivevén midőn magamat védelmeztem — senkit soha életemben nem gyilkoltam: kevesebbé fogok-e büntettetni? A' mit czimboráim tettek, az reám számitatik; én zsivány vagyok, 's azzal vége."

„Mind ez a' biró' itéletére nagy befolyással le-

het; — mondá Völgyesy — hogy volt az, a' mit kend mondott, hogy nem saját akaratából lett zsiványnyá?"

„Kérdezze a' teins ur a' főbirót, — mondá, tekintetet vetve Nyuzóra, melly elől ez szemeit elvoná — ő meg fogja mondani, miért lettem zsiványnyá." 'S ezzel a' rab fölgerjedésében remegő hanggal elmondá első gonosztettének történetét.

„Mind szóról szóra igaz, — sohajta Kislaky — Tiszarétre jöttem más nap 's az alispán ur maga beszélte."

„Nihil ad rem," — jegyzé meg Zátonyi. Völgyesy' érzelmeit nem fogom leirni.

„De mit használ mind ez? — folytatá a' rab, kinek halvány arczai ez elbeszélés alatt lángolni kezdettek, 's kinek keze akaratlanul ökölllé szorult — mit ér, ha mind ezen ocsmányságot, melly rajtam elkövettetett 's mellynél vérem, ha rá gondolok, ujra felforr, elmondom, kevesebbé zsivány vagyok-e azért? később fogok-e akasztófára jutni? El kelletett volna türni a' pálczáztatást, megcsókolni a' hóhérok' kezét, vagy épen ott kelletett volna hagyni feleségemet vajudásai között, mikor a' nagyságos asszony velem Porvárra akart kocsizni, haszontalan paraszt létemre, hogy mertem szeretni feleségemet, hogy merészeltem ellentállani, mikor a' szolgabiró parancsolta, hogy lehuzzanak? ugy-e teins urak? lám, én nem tettem mind ezt! Bolond létemre azt gondoltam magamban, hogy habár paraszt vagyok, miután kötelességemet leszolgáltam, ott szabad maradni beteg feleségemnél nekem is; én nem gondoltam, hogy szegény ember kutya, kit verhet 's üldözhet a' kinek tetszik; itt vagyok teins urak, akasszanak fel."

„Meg is lesz — mondá haragosan Zátonyi, ki minden érzéketlensége mellett a' rab' végső szavainak értelmét tökéletesen felfogá, olly keserü volt a' hang, mellyel azok kimondattak. — Vakmerő ellenszegülésedért, mellyet, ugy látszik, még most sem bántál meg, két halált érdemelnél."

„Látja a' teins ur, — mondá Viola, Völgyesyhez fordulva, ismét nyugottabban — hisz' mondtam, emberek előtt nincs semmi, mit mentségemre felhozhatok. De még egy kérésem van a' teins törvényszékhez."

Macskaházy látszó nyugtalanságban dörzsölé kezeit. A' rab folytatá: „Midőn az égő kunyhóból kijöttem, hol Rácz agyonlőtte magát 's nekem sem volt többé maradásom, bizonyos irományokat hoztam ki magammal, mellyek egy nappal előbb a' tiszaréti notariustól raboltattak el."

„Tehát a' rablást elismered?" — vága közben Zátonyi.

„Nem ismerem el. Isten látja lelkemet, hogy a' rablásnál ártatlan vagyok; — válaszolt a' zsivány, kezét éghez emelve — de az nem tartozik ide; én csak azt mondom, hogy az irások nálam voltak, 's hogy kihoztam magammal a' kunyhóból; 's ha ez a' rablásra nézve bizonyságot tesz ellenem, ám legyen, én csak azt mondom, hogy kihoztam magammal."

„Mese" — dörmögött Nyuzó.

„Nem mese, teins uram, hanem tiszta igazság, — válaszolt a' rab, reáfüggesztve szemeit — mikor az égő házból kijöttem, el voltam vakulva, fegyver nélkül léptem ki 's csak az irásokat tartottam magam előtt. Tisztán éreztem, hogy valaki a' csomót

kezemből kiragadta, esküvést tehetnék rá; mindjárt azután magamon kivül rogytam a' földre, 's midőn magamhoz jöttem, már kötözve a' pandurok 's parasztok' kezei között találtam magamat, kik sz. Vilmos felé hurczoltak. Mindjárt kérdezősködtem az irások után, mert Tengelyi uraméi, 's csak azért adtam meg magamat, hogy ezek ne égjenek el velem, mert a' notariusnak nagy szüksége van rájok; de a' többiek mind csak azt mondták, hogy mikor kijöttem, senki, a' főbirón 's Macskaházy uron kivül, közelembe nem volt, 's a' főbiró ur egészen eltagadja, hogy irásokat hoztam volna magammal. Minden alázatossággal kérem a' tekintetes törvényszéket, méltóztassék a' főbiró urnak megparancsolni, hogy az irásokat adja által."

„Vigyen el engem mindjárt az ördög, — szóla Nyuzó haraggal — ha csak egy darab irást láttam."

„Teins uram, — szóla Viola érzékenyen — lám, kezében vagyok, szabadon töltheti rajtam kedvét, felakasztathat, mikor tetszik; de az irásokat ne tagadja el. Én Tengelyi uramnak nagy köszönettel tartoztam, feleségemet 's gyermekemet fogadta fel legnagyobb inségökben, 's ezt azzal akartam meghálálni, hogy ezen irásokat, mellyek reá nézve fontosak, visszaszerzem. Ocsmány halálnak tettem ki magamat — "

„Semmirevaló, gazember — kiáltott Nyuzó, felugorva székéről, — hogy mersz reám illyeneket fogni. Ez alávalóság, én satisfactiot kérek a' teins törvényszéktől."

„A' teins törvényszék' kezeiben vagyok, — mon-

dá a' rab felgerjedve — verhetnek, kinozhatnak, nekem mindegy, csak az irásokat adják vissza."

„Bizonyosan kabala, — sugott Macskaházy Zátonyinak — Tengelyi azt beszéli, hogy nemességi irományai raboltattak el, ki tudja, milly összeköttetésben van ez emberrel."

„Persze," — válaszolt a' másik, fejét hajtogatva.

„Azt csak nem fogod mondani, — kiáltott Nyuzó még dühösebben — hogy az irományokat én loptam el?"

„Én csak azt mondom, hogy az irásokat kihoztam magammal, — válaszolt Viola — hogy azokat valaki kiragadta kezemből 's hogy akkor, ez iránt a' tekins törvényszék mindazokat, kik ott voltak, megkérdezheti; senki más, mint a' főbiró 's tekins Macskaházy ur, hozzám közel nem állottak, 's erre kész vagyok esküt letenni. Isten, kinek szine előtt még ma meg fogok jelenni, ugy legyen irgalmas nekem mint a' hogy' igazat mondok."

„Különös, nagyon különös" — mormoga Kislaky.

„Azt a' teins törvényszék csak nem fogja türni, — mondá Nyuzó ellökve székét — hogy szine előtt közbiráinak egyike e' zsivány által tolvajnak neveztessék."

„A' mi sok, sok; — szóla végre Zátonyi nemes haragjában, a' rabra függesztve mérges tekintetét — ha nem veszed vissza azonnal a' mit mondál 's nem kérsz engedelmet a' törvényszéktől, ötvenet vágatunk rád, majd akkor máskép szólsz."

Viola nyugottan válaszolá: hogy hatalmukban áll, de hogy a' mit mondott ismételni fogja végső lehelletéig; 's Zátonyi talán már kimondta volna ité-

letét, melly bizonyosan pártolás nélkül nem maradott volna, ha Völgyesy deákul nem emlékezteti, hogy ugyanazon hatodik rész' tizedik szakaszában, mellyre elébb a' táblabiró maga hivatkozott, fenyegetések 's veretés épen ugy tiltatnak, mint kegyelem igéretek.

Miután azonban erre Sóskuty megjegyzé: hogy az instructionak illy módoni magyarázata képtelenséghez vezet, mert ha az elfogadtatnék, a' rab az egész törvényszéket összeszamarazhatná sőt megverhetné a'nélkül, hogy a' felakasztáson kivül más bántása lehetne; a' rab talán még sem kerülte volna el ez uj sanyargatást, ha Völgyesy minden komolysággal nem nyilatkoztatja ki, hogy bármit határozzon a' törvényszék, ha a' rabon vallatása alatt legkisebb sértés követtetnék el, azt ő nem csak a' vármegyénél, hanem felsőbb helyeken is be fogja panaszlani. Mire Sóskuty csak a' mostani ifjuság szemtelenségéről, Zátonyi aláváló denunciansokról mormogott valamit, 's a' dolog abba hagyatott.

E' rövid beszélgetés alatt, melly egy általa nem értett nyelven tartatott, Viola nyugottan állt, csak arczának kifejezéséből vala látható az érdek, melylyel az egyes szólók' mozdulatait követé. Macskaházy Nyuzóval suttogva beszélt.

„A' tekintetes törvényszék meg fogja engedni, — szólt végre Macskaházy azon nyájas mosolygással, mellyet közönségesen használt 's melly miatt a' megyében mindenki azt mondá, hogy a' tiszaréti fiscalis csupa becsület, noha más országokban, hol a' ‚becsület' szó udvariasság' kifejezésére nem használtatik, talán egészen más itéletre találna — hogy mi-

Hall 2

Harv

GEORGI

detben a' legnagyobb öröm, késő b
nyugtalanság vala észrevehető. A' m
melly Viola' egész valóját megraga
visszatérve, a' kendőt az asztalra
Sóskuty 's Zátonyi nevetve csak
nemüt vevének ki, leirhatlan. —
je vala, ugyanaz, mellybe Tengely
karta, hogy bántás rajtok ne történj
ja bebizonyitani, hogy az irások bel
Ha Nyuzó 's Macskaházy szüntelen
tőle valamit kezökhez vettek, annyi
zött még talán találkozhatott volna va
hogy a' kunyhóból kilépve valamit ho
erről bizonyságot tehete, — igy, milly
radt, mivel e' két embernek alávalóság
hatá? Ő, a' zsivány, két ember ellen,
felette itélni fog!

„A' tekintetes törvényszék látja, —
kaházy a' legnagyobb részvéttel, melly
most mutatott — hogy ezen szegény
tálában nem valami hazugsággal akarta
ámitani. Én meghiszem, sőt igen való
Tengelyi' irásai nála voltak, az is hihet
kat ki akarta hozni magával; de a' min
dá, a' füst 's láng egészen elvakiták szen
sok helyett fehérruháit hozta ki. Igen ter

„Persze, — szóla közbe Sóskuty — il
lások alatt magam sem tudom, mit
méltóztatik emlékezni, mikor a' szomsz
a' perceptornál tüz támadt, a' szegény
hogy csak egy pár csizmáját mentette
mind porrá égett; mikor a' visitatio j

után a' rab engem is vádol, néhány kérdéseket tegyek hozzá. Kend azt mondja, hogy mikor a' kunyhóból kilépett, én is ott álltam. Látott-e kend?"

„Én nem; — mondá Viola — annyira el voltam vakulva a' füsttől 's a' lángtól, melly benn a' kunyhóban volt, hogy egy ideig nem láttam semmit. De a' hajduk, meg a' parasztok mind azt mondják, hogy a' teins urak voltak ott, és én éreztem, hogy valaki az irásokat kiragadja kezemből."

„'S hát a' füst benn a' kunyhóban igen nagy volt?" — kérdé Macskaházy tovább.

„Szörnyü, teins uram, alig láttuk egymást, és mégis néha meg a' láng olly fényt terjesztett egyszerre, hogy szinte megvakultunk."

„'S hogy hozta kend ki irásait?"

„Hát csak mellettem feküdtek bundámon, felkaptam 's kivittem, kék kendőbe voltak takarva."

„Ez az ember igazat mond, — szóla Macskaházy mosolyogva a' törvényszékhez — legalább saját meggyőződése szerint. Mikor a' kunyhóból kirohant, valamit tartott kezében; első pillanatban nem tudva, nem fegyver-e, mellyel magát védelmezni akarja, kirántám kezéből, 's csak akkor láttam, hogy csak ártatlan kendő, mellyben valami takarva volt. De — tevé hozzá nevetve, a' rabhoz fordulva — ha azt hiszed, hogy irásokat hoztál ki magaddal, ugy hiszem, szegény nyomorult, igen csalódtál. Ugyan hozza el a' tekintetes főbiró ur azt, mit Violától elfogásánál elvettünk."

Nyuzó kiment.

„A' kendőben nem volt más, mint irásaim" — mondá a' rab, kinek arczain Macskaházy' szavainál kez-

detben a' legnagyobb öröm, később a' legnagyobb nyugtalanság vala észrevehető. A' meglepetés, a' düh, melly Viola' egész valóját megragadá, midőn Nyuzó visszatérve, a' kendőt az asztalra tevé 's belőle Sóskuty 's Zátonyi nevetve csak egy pár fehérnemüt vevének ki, leirhatlan. — Ez az ő kendője vala, ugyanaz, mellybe Tengelyi' irásait betakarta, hogy bántás rajtok ne történjék; miként fogja bebizonyitani, hogy az irások belőle kivétettek? Ha Nyuzó 's Macskaházy szüntelen tagadják, hogy tőle valamit kezökhez vettek, annyi jelenlevők között még talán találkozhatott volna valaki, ki látva, hogy a' kunyhóból kilépve valamit hozott magával, erről bizonyságot tehete, — igy, milly eszköze maradt, mivel e' két embernek alávalóságát bebizonyithatá? Ő, a' zsivány, két ember ellen, ki mint biró felette itélni fog!

„A' tekintetes törvényszék látja, — szólt Macskaházy a' legnagyobb részvéttel, mellyet a' rab iránt most mutatott — hogy ezen szegény ember egyáltalában nem valami hazugsággal akarta a' biróságot ámitani. Én meghiszem, sőt igen valószinü, hogy Tengelyi' irásai nála voltak, az is hihető, hogy azokat ki akarta hozni magával; de a' mint elébb mondá, a' füst 's láng egészen elvakiták szemeit 's az irások helyett fehérruháit hozta ki. Igen természetes —"

„Persze, — szóla közbe Sóskuty — illy környülállások alatt magam sem tudom, mit tennék; talán méltóztatik emlékezni, mikor a' szomszéd megyében a' perceptornál tüz támadt, a' szegény ugy megijedt, hogy csak egy pár csizmáját mentette meg, a' cassa mind porrá égett; mikor a' visitatio jött a' vas lá-

dában a' bankók helyett csak egy halom elégett papirhamut találtak."

„Tekintetes törvényszék" — szólt végre Viola.

„Ne méltóztassék felindulni — vága közbe Macskaházy mindig nyájasan — azon mit ez ember talán mondani fog, esküdni merném, hogy csak meggyőződése szerint beszél, ő nem érdemel büntetést, abban szenved, mit mi törvénytudók ‚ignorantia invincibilis-‘nek nevezünk."

„Igen, igen, — jegyzé meg Sóskuty — a remedium juridicumoknak egyike."

„Tekintetes törvényszék, — szóla ismét a' rab legnagyobb fölgerjedésben — én szegény elitélt gonosztevő vagyok, 's a' teins főbiró és Macskaházy ur hatalmas urak, azt tudom; de én, istenem előtt fogok megjelenni még ma, mi okom volna hazudni, 's legyek örökre elátkozott, büntessen isten gyermekimben tized iziglen, ha ebben a' kendőben nem voltak irásaim."

„Hisz' mondtam a' teins törvényszéknek, — szóla Macskaházy mindig nyájasan — ez az ember el van fogulva; ha kinpadra huzzák, nem fogna mondani mást. Igen természetes. Kend csalódott, — tevé hozzá, a' rabhoz fordulva — nyugtassa meg magát. Már gondolja meg józanon, mi oka lehetne a' teins főbiró urnak, vagy nekem magamnak, hogy Tengelyi' irásait, ha csakugyan kihozta volna magával, a' törvényszéknek ne mutatnók be szintugy, mint e' kendőt 's fejér ruhát?"

„Igen, — szóla Sóskuty — mi oka lehetne erre e' teins uraknak? lehet-e ezt csak föltenni is?"

Viola, egy ideig hallgatva, mintegy mély gon-

dolatokba merülten néze maga elébe; végre, fölemelve fejét, kéré, hogy a' hajduk küldessenek ki, 's midőn Sóskuty' 's Zátonyi' nyugtalanságát észrevevé „kötözve vagyok, — szóla — 's a' tekintetes urak hatan, nincs mit félni."

A' hajduk kiküldettek. — Ekkor Viola, szemeit Macskaházyra szegezve, ekkép' szólt:

„A' mit a' tekintetes uraknak most fogok mondani, azon bizonyosan, Macskaházy uron kivül, mind bámulni fognak; nem is szóltam volna soha e' dolgokról, valamint most is azért küldettem ki a' hajdukat, hogy vallomásomat a' tekintetes törvényszéken kivül más ne hallja, mert feleségem 's gyermekeim Tiszaréten laknak 's halálom után a' földes uraság talán graczíával lesz az árvák iránt; de, mert hát azt kérdezik, mi oka lehetne Macskaházy urnak Tengelyi ur' irásainak eltitkolására, csak azt mondom: hogy a' tekintetes ur ezt maga hihetőkép' legjobban fogja tudni; hogy egyébiránt nagy okának kelletett lenni, másküllönben azokat bizonyosan nem raboltatta volna el, pedig az egész rablás az ő parancsolatára történt."

Macskaházy elhalványult.

„Meg kell vallani, ez szép gorosszság, — szóla remegő hangon, de mindig mosolygva — kiváncsi vagyok, miként fogja a' rab becsületes ember ellen ez állitását bebizonyitani."

„Ne is hallgassuk meg" — ismétlé Sóskuty, ki többször órájára nézve, ugy is már félteni kezdé ebédjét.

Völgyesy szólásra inté, 's Viola, többször félbeszakasztva Zátonyi 's Sóskuty által, kik — főkép'

midőn a' tisztelt alispánnét emliteni hallák — érzelmeiket mérsékelni nem birták, elmondá az irományok' rablásának egész történetét, miként azt olvasóim tudják, azon pillanattól kezdve, hol a' kertben Macskaházy' 's az alispánné' beszélgetését meghallgatá, addig, mikor Tengelyi' házánál a' zsidót földre terité 's tőle a' rablott irományokat elvevé. — Előadása egészen való vala, azon egy kivétellel, hogy senkit bajába keverni nem akarván, sem azt, hogy midőn Tiszaréten üldöztetett, a' jegyző' házánál volt 's Liptáknéval szólt, sem hogy a' zsidó 's Czifra által szándéklott rablásról Peti által vett hirt, nem emlité.

Macskaházy, ki a' hosszu előadást nyugottan, megvető mosolygással ajkain, végig hallgatá, most azon kérést intézé a' többiekhez, hogy a' rabhoz ő intézhessen némelly kérdéseket. „Nem mintha magamnak 's főkép' nagyságos asszonyomnak védelemre illy vádló irányában szükségünk volna, — mondá megvetéssel — de csakhogy ez ember maga hazugságainak oktalanságáról meggyőződjék. Mikor kend — folytatá Violához fordulva, éles hangon — azon állitott beszélgetést köztem 's Rétyné ő nagysága között hallotta, nem szólt senkivel iránta?“

„Nem.“

„Emlékezzék vissza jól, — folytatá gúnyolva az ügyész — nem mondta senkinek, csak ugy általánosan véve is, hogy a' jegyző' irományait valaki el akarja rabolni? jó, ha megismerjük czimboráit is; például, nem mondott illyen valamit Peti czigánynak, vagy Liptáknénak?“

Viola, ki igen jól tudá, milly következéseket

vonhat barátaira, ha megtudatik, hogy vele folyvást összeköttetésben maradtak, azt állandóan tagadá.

„'S mikor kend Tiszaréten üldöztetett, hol tartózkodott addig?“ kérdezé Macskaházy tovább.

Viola mondá, hogy az üldözés alatt Tiszaréten nem volt.

Az ügyész behivá Liptáknét, felolvastatá előbbi vallomását, melly szerint állitá, hogy a' rab a' szándéklott rablásról Tengelyit általa tudósitatni akará, 's kérdé, megmarad-e mellette? mire az öreg asszony esküvést ajánlva, mondá, hogy igen.

„Viola azt vallotta, — szóla Liptáknéhoz Macskaházy tovább — hogy kenddel ez iránt akkor szólt, mikor üldözése alatt Tiszaréten a' jegyző' házánál rejtve volt. Máskor miként is szólhatott volna kenddel?“

Liptákné azon meggyőződésben, hogy Viola csakugyan e' vallomást tette, mondá, hogy ez teljesen igaz, de hogy Tengelyi nem tudott semmit, hogy az üldözött házánál tartózkodik.

Macskaházy' arczai ragyogtak, midőn Liptáknét kiküldve, a' törvényszéket kérdezé: „Láttak-e valaha szemtelenebb hazugságot? az egyik mondja, hogy a' rablási szándékról, mellyben állitólag én voltam, senkinek sem szólt, a' másik, hogy őt felőle előre tudósitotta, 's pedig azért, hogy Tengelyit vigyázatra intse, mit azonban, semmi okát nem adva, ez nem cselekedett. A' rab azt állitja, hogy üldözése alatt Tiszaréten nem volt; tanuja, hogy az illető tárgyról épen akkor szólt vele. Hallod-e? — tevé hozzá, Violához fordulva, gúnyosan — ha még egyszer életedben hazudásra alkalmad volna, készülj jobban hozzá. De menjünk tovább. Kitől kaptad azt

a' hirt, hogy üveges zsidó 's Czifra a' notariusnál rablást szándéklanak?"

„Azt nem mondhatom" — válaszolt Viola, ki inkább hat halált halt volna, mint hogy leghivebb barátját bajba keverje.

„Valóban kár, — folytatá az ügyész — igen szeretném ismerni a' drágalátos virágot, ki neked illy híreket hoz, hacsak valami ördögöd nincs."

„Mondom teins uram, — válaszolt nyugtalannul Viola — csak azt mondtam: tudtam, hogy a' rablás történni fog."

„És miként?" kérdezé ez tovább.

„A' zsidó 's Czifra közel Porvárhoz egy vendégfogadóban beszéltek össze."

„'S te magad hallottad összebeszélésöket?"

„Nem, nekem más mondta."

„Azt neked ördögöd sugta meg, menkő ember vagy; — szóla mosolygva a' kérdő — de ha épen olly bizonyosan tudtad, hogy a' rablás történni fog, hát miért nem tettél tüstént jelentést?"

„A' teins ur tudja, hogy fejemre dij tétetett."

„Igen, a' te fejedre, az igaz, — válaszolt Macskaházy — de az a' másik, ki neked hirt adott, nem tehetett-e jelentést a' megyénél? vagy ha talán ő sem szeret szivesen találkozni tisztviselőkkel, miért nem mondta meg Tengelyinek magának? vagy Vándorynak, kit, mint mondják, a' rablás szinte érdekel?"

„Én nem tudom, — mondá a' kérdezett — talán Tengelyi urat nem találta, és tudta, hogy én is meg fogom akadályozhatni, 's hát csak nekem mondta meg."

„Rendkivüli, — mondá Macskaházy mindig gúnyolva — hogy az, ki valamelly rablást megaka-

dályoztatni kiván, épen zsiványhoz folyamodik. És ugyan, te a' rablás megakadályoztatására csak magad mentél? társad, vagy az, kitől a' hirt vetted, miért nem ment veled?"

„Nem volt szükséges," mondá Viola.

„Mégis, miután tudtátok, hogy a' rablásra ketten készülnek, — mondá az ügyvéd — különös, hogy nem mentetek el ketten. Lám, már most is mi jó volna pajtásod' tanubizonysága. Hiszen ha csak a' gonosztett' megakadályozására mentetek, a' másikat bátran megnevezheted, a' nemes megye' részéről még jutalomra is számolhat."

„Magam voltam" — mondá Viola, mindig inkább elvesztve reményét, főkép' midőn Nyuzó' arczain a' kárörömet látá 's a' mondhatlan megelégedést, melylyel Zátonyi 's a' báró az ügyes kérdezőnek helybenhagyást integettek.

„Jól van, hát magad voltál; — folytatá Macskaházy — és a' gonosztett' szinhelyén kit láttál?"

„Csak a' zsidót, ki kinn áll, — felelt Viola, — mást senkit."

„Nem láttad-e ott Czifrát?"

„Nem, a' zsidó csak maga volt."

„De a' zsidó azt mondja, hogy te követted el a' rablást, 's fejedre fog esküdni," — folytatá Macskaházy.

„Nem bánom, — válaszolt a' rab — én megmaradok állitásomnál."

„Nincs más mondani valód?" kérdezé Macskaházy.

„Nincs."

„Talán a' rabot ki lehetne vezetni?" szóla az

ügyész az elnökhöz fordulva; mire ez parancsolatot adván, a' hajduk behivattak 's Viola velök a' szobát elhagyá.

Száz szóviták között, mellyek e' világon naponként kisebb vagy nagyobb közönség előtt több vagy kevesebb zajjal folynak, alig van egy, melly az igazságért vivatnék; az emberek' többsége csak azon fárad, hogy a' többség neki adjon igazságot. Nem az ismeret' fájának gyümölcse az, miután az emberek napjainkban vágyódnak; nagyobb része megelégszik, ha csak másokkal hitetheti el, hogy evett belőle, bár maga jól tudja is, hogy soha a' fához nem közelitett, olly édes mondhatni: mégis nekem volt igazságom! a' valónak feltalálása nem nyujthat szebb élvezetet. E' természetes, vagy legalább miveltődésünk által kifejlett hajlamunk — melly szerint a' bölcselkedő védeni fogja theoriáját legtulzóbb következéseiben inkább, mint hogy annak hibásságát elismerné, melly szerint a' régiség gyüjtő Lisippus' aranyának fogja állitani azt, mit drága pénzen mint ollyant megvett, habár ezerszer meggyőződött is, hogy az csak utánzás — sehol sem hat annyira és sehol sem károsabban, mint büntető eljárásunkban; 's olvasóim között alig lesz, ki — illy nemü tárgyakkal foglalkozó férfiakat ismerve — nem tapasztalta volna, hogy minden jámborságuk mellett, mellyet rajtok a' közönséges életben tapasztaltak, semmit kedvetlenebbül nem vesznek, mint ha valamelly gonosztettnél olly valakit, kit tettesnek tarthatnak, nem találnak. Macskaházynak, mint olvasóim tudják, még más okai voltak, mellyekért kivánná, hogy Viola a' törvényszék által vétkesnek tartassék; 's igy kép-

zelhetik az örömet, mellyel, midőn körültekintett, a' rab' kikérdezése által a' birákra tett hatást észrevevé.

Az ellentét, mellyben Viola' 's Liptáknénak mellette tett vallomása egymással állnak; az egész vádnak valószinütlensége, melly a' rab által Macskaházy 's főkép' az annyira tisztelt alispánné ellen emeltetett, meggyőzék a' jelenlevőket, hogy — mint Nyuzó mondá — az egész alávaló koholmány, 's maga Völgyesy minden jó akarata mellett, mellyel a' rabon segiteni kivánt, alig gondolhatott egyebet. Ha a' zsidó és Czifra a' jegyző' kirablására csakugyan összebeszéltek, 's ez alkalommal olly vigyázatlanul jártak el, hogy beszélgetésöket egy harmadik meghallá, — mi legalább a' sokat próbált Czifrára nézve a' valószinüségek közé nem tartozik — ki fogja hinni, hogy ezen harmadik, meg akarván akadályoztatni a' gonosztettet, épen Violához, Czifrának egykori czimborájához fordul? hogy a' zsidó 's Czifra, ha magokat vétkeseknek érzik, mint tanuk fognak föllépni, noha az utolsó nem is hivatott? 's végre nem vallotta-e Viola, hogy a' rablás csak a' zsidó által követtetett el, 's hogy Czifrát a' hely' szinén nem találta? mig a' kovács épen arra esküszik, hogy Czifrát látta 's őt vette üzőbe; miből világos, hogy e' tanu, vagy tudva hamisan vall, vagy legalább, hogy sötét éjszaka lévén, az előtte futó embert csak tévedésből nézte Czifrának.

„A' dolog napfénynél világosabb, — mondá Zátonyi, miután mind ezen körülmények a' törvényszéki tagok által többször ismételve felhozattak — a' rab nem tagad semmit, hamar aláiratjuk a' vallomásokat, tartunk egy kis szembesitést 's azután rö-

viden itélhetünk. Az óra kettőre jár, a' rabnak három órát kell engednünk, hogy a' halálra készüljön, 's ötkor már sötét van; ha ma akarjuk végezni, sietnünk kell.“

„Az alig lesz lehetséges“ — mondá Kislaky, ki annyival nyugtalanabbnak látszott, mennyivel közelebb jött az itélet' pillanata.

„Dehogy nem, — válaszolt Zátonyi — csak siessünk, nekem még ma szükségkép' haza kell mennem, krumpliszedésem után kell látnom, 's azután szántatni is akarok.“

„Csak siessünk, siessünk, — inte Sóskuty is, kit, ugy látszott, inkább az elkésett ebéd, mint a' közelgő itélet nyugtalanitott — angyali háziasszonyunkat csak nem várathatjuk tovább.“

„E' tárgy ma nem végeztethetik be, — szóla közbe Völgyesy — a' rabnak vallomása hosszu, legalább két órára van szükségem, hogy azt jegyzeteimből annak rendje szerint elkészithessem.“

„Az nem lesz szükséges, — mondá Nyuzó — mihelyt Viola kezembe került, esküttem' jelenlétében kihallgattam őt; a' rab, mint a' tekintetes törvényszék tudja, semmit nem változtatott 's vissza nem vett; ha nem is olly szép magyarsággal irott, mint azt a' teins ur csinálná, elég jó, hogy — a' rabbal aláiratván — a' perhez mellékelhessük.“

A' táblabirák, azon készséggel, mellyet gyüléseinkben, ha azok az ebéd' órájánál tovább tartottak, 's minden száj, beszéd helyett, még kellemesb mozgásra készül, közönségesen észrevehetünk, egyhangulag elfogadák ez inditványt, csak Völgyesy rázá tagadólag fejét azon megjegyzéssel, hogy miután a'

rab előbbi vallomását ugyan sem vissza nem vonta, sem meg nem változtatta, de sok ollyakat vallott, miknek előbbi vallomásában nyomai nincsenek, kötelességének tartja mind ezeket is pontosan följegyezni.

„Följegyezni, mit? — kérdé Sóskuty bámulva — azt, hogy a' notarius' irományait teins Macskaházy ur 's az alispánné ő nagysága raboltatták el?"

„Mindent, mit a' rab a' törvényszék előtt vallott" — válaszolt Völgyesy nyugottan.

„Ez hallatlan!" kiáltott Nyuzó.

„A' teins ur ismeri kötelességét mint biró, — mondá az ügyész — én ismerem magamét; ön lelkiismérete szerint fogja kimondani itéletét, én, kinek voksom nincs, felfogok jegyezni mindent, mi felfogásom szerint a' tárgyhoz tartozik."

„Sed rogo domine spectabilis, — szólt Zátonyi, ki egyik kezében nyitott burnotszelenczéjét tartva, a' másikat összeszoritott ujjaival éghez emelé, annyira megijedt — hová gondol?"

„Kötelességemre, — válaszolt nyugottan a' megszólitott — 's az parancsolja, hogy az esetnek előadásában, melly reám mint jegyzőre bizatik, semmit, mi fontossággal birhat, el ne hagyjak."

„De hisz' vannak olly dolgok is, mellyek a' tárgyhoz épen nem tartoznak; — jegyzé meg Sóskuty — ha a' rab nekünk predikacziót tartana, vagy a' tyukszemek ellen valami orvosságot javasolt volna, azt is felirná kegyed?"

„A' dolgok, mellyeket a' rab itt mondott, felfogásom szerint, fontosak," felelt a' jegyző.

„De tisztelt barátom, — szólt a' báró minden le-

hető udvariassággal — méltóztassék meggondolni, Zátonyi urnak még ma haza kell menni, hogy krumplit szedessen; és ha a' gonosztevő' fecsegését szóról szóra le akarja irni, ez lehetetlen. Azonkivül háziasszonyunk is elég régen vár; az udvariasság is azt kivánja, hogy siessünk."

„Hol egy ember' élete forog kérdésben, Zátonyi urnak krumpliai még egy napig várhatnak; én legalább illy alkalomnál az udvariasság' szabályaival nem sokat gondolok."

„Ugy látszik" — mormogott Zátonyi.

„Szörnyü antetirozottság!" sohajtott a' báró.

„Hát talán mégis — mondá Kislaky félénken — az itélet' kimondását holnapra hagyhatjuk, addig a' teins ur fölteszi a' vallomásokat, és Zátonyi ur —"

„Tökéletesen lehetetlen, — válaszolt emez — senki buzgóbban a' nemes vármegye iránti kötelességeit nem teljesiti, mint én; nincs büntető törvényszék, mellyben részt nem vennék; de igy, csupa vexa miatt, gazdaságomat elhanyagolni nem fogom."

„Isten mentsen meg, — mondá az öreg Kislaky nyájasan — de mikor a' jegyző ur kinyilatkoztatja, hogy magát lelkiismerete szerint a' rab' egész vallomásának följegyzésére kötelesnek érzi, 's mikor látjuk, hogy azt félóra alatt nem végezheti el."

„Ej bliktri! — szóla Zátonyi haragosan — tizenöt statariumnál voltam, pedig higyje el a' teins ur, olly esetek voltak közte, hogy ha a' dolog rendes törvényszék elébe kerül, hónapokig eldisputáltak volna rajta, 's mégis mindeniken keresztül estünk egy nap, 's épen itt kellene felakadnom? Soha életemben illy praetensiókat, minőket a' jegyző tesz, nem hal-

lottam. Az utasitásban egyszerün az áll: hogy a' rab' vallomását aláirja, 's hogy abban neve, életkora, gonosztette 's elfogatásának módja benn foglaltassék. Az, hogy minden szamárság, mit neki a' törvényszék előtt locsogni tetszett, szinte följegyeztessék, nem áll sehol az egész utasitásban; 's mondjon nekem Völgyesy ur csak egy józan okot, mellynél fogva ezt kivánja, miután a' rabnak Macskaházy ur által történt megkérdeztetése után azokat, miket az mondott, valóknak, reménylem, csak nem fogja tartani."

„Okom, — válaszolt Völgyesy — mert az irományok' hitelessége azt ugy kivánja; 's ha ez nem volna is, méltóztatik tudni, hogy a' tiszaréti jegyző ellen nemességi per kezdetett, 's hogy Violának vallomása, legalább mennyiben az némelly irományoknak Tengelyi' házánál követett elrablását elismeri, a' legnagyobb fontosságu lehet."

„Miután ugy látszik, — szóla Macskaházy élesen — némellyeknek igen szivökön látszik feküdni, hogy én 's főkép' Rétyné ő nagysága a' perirományokban becsületünkben gázoló módon emlitessünk, én részemről, ha a' teins törvényszék' többsége ugy kivánja, azt épen nem ellenzem, legalább a' tisztelt asszonyság meg fog ismerkedni barátjaival, mert hogy e' tárgyak' emlitése nem szükséges, az, ugy hiszem, mindenkinek világos."

„Isten mentsen meg, — mondá a' báró — hogy ez irományokban valami ollyan vétessék föl, mi ő nagyságának csak távolról is kellemetlen lehetne, és —"

„Minden embernek megvan saját nézete, — vága közbe Macskaházy — és a' teins törvényszék

meg fogja itélhetni saját bölcsesége szerint, mennyire lehet kellemes a' nagyságos bárónőnek 's magamnak, ha Viola' alávaló rágalmai a' perben előadatván, minden dicasteriumokon keresztül járnak, főkép' ha a' zsivány érdemlett büntetését elnyeri, 's nekünk a' vádak' alaptalanságának bebizonyitására mód nem engedtetik. Rágalmazz bátran, mond a' közmondás, mindig marad valami! Mennyire illő 's méltányos, hogy Völgyesy ur, ki a' tisztújitásnál Réty ur' elleneihez tartozott, most ez alkalmat használja, hogy boszút álljon, azt mindenki meg fogja itélhetni."

Az olaszok, ha káromkodnak, bár mint szidják is az istent 's minden szenteit, mindig kiveszik városuk' patronusát; azonban Padua' főpiaczára jobb volna talán sz. Antal ellen becstelenitő szavakat emelni, mint ha azt egy hatalmas, épen most választott alispán ellen tulajdon megyéjében tennők; 's csak természetes, ha miután Macskaházy megmagyarázá, mennyire sértve érzené magát a' Réty-család, ha Viola' vallásának azon része, melly a' nagyságos asszonyt illeti, az irományokban fölvétetik; az egész társaságot mintegy szent borzalom ragadta meg.

„Ez valóságos alávalóság" kiáltott Nyuzó.

„Mig én itt ülök, — harsoga, az asztalra ütve, Zátonyi — a' zsivány' alávaló hazudságaiból egy szó sem vétetik fel az irományok közé."

Sóskuty, fejét csóválva, a' megyében uralkodó pártoskodás felett sopánkodott, melly szerint egyesek még birói eljárásokat is arra használnak, hogy politicai elleneiken boszút állhassanak.

Maga az öreg Kislaky, fia' kedveért kerülni akar-

ván az alispánnal minden összeütközést, megijedt a' gondolattól, hogy elnöksége alatt olly valami történhetnék, mi által Réty 's főkép' nagyságos felesége magát sértve érezhetné, 's kedves Kálmánja azon reménytől is megfosztatnék, melly miután a' tisztújitás alatt Tengelyi' védelmére föllépett, Etelka' kezének elnyerésére neki még maradt. „Völgyesy ur — szóla engesztelő hangon — bizonyosan nem értette igy indiványát, tisztelt alispánunknak sértése bizonyosan távol vala czélzataitól, csakhogy nem gondolta meg, hogy a' rab' egész vallomásának részletes leirása szükségkép' kellemetlenül fog hatni az egész családra. Ha az irományok itt nálunk, a' megye' archivumában maradnának, — tevé hozzá Völgyesyhez fordulva — ez más volna, de igy, mint a' dolgok állnak, tisztelt jegyzőnk maga sem kivánhatja, hogy egyik, e' megye' legelőkelőbb családai közül megbecstelenítessék, főkép' miután, ha a' rab büntetését elnyeri, mint Macskaházy ur megjegyzé, az illy ocsmányon rágalmazottak elvesztik a' főeszközt, melly által magokat ellene védelmezhetnék."

„Ki akadályoztatja Macskaházy urat, hogy ezen védelmére szükséges eszközt fenntartsa?" szóla Völgyesy, kinek egyébkor halvány arczait szokatlan pirosság futá el.

A' többiek bámulva néztek egymásra, Völgyesy folytatá:

„Utasitásunk szerint csak egy kedvező szavazat szükséges, hogy a' rab a' haláltól fölmentessék. Ha Macskaházy ur magát, vagy Rétyné ő nagyságát az előttünk tett vallomás által rágalmazva érzi, ha — mint magam is hiszem, e' rágalom' tökéletes alapta-

lanságának bizonyitására nem szükséges egyéb, mint hogy Viola életben maradjon, 's az ellene tett vizsgálat folytattatván, hazudságon éressék, és — min szinte nem kétkedem, önmaga vonja vissza állitásait: miért nem adná Macskaházy ur, vagy akárki azok közül, kik itt szavazattal birnak, e' fölmentő itéletet?"

„Az igaz, — mondá Kislaky, ki igy két legfőbb kivánatát, azaz, mind a' rabnak fölmentését, mind a' Réty-családd' lekötelezését egyesithetni gondolván, egészen földerült — én magam csak már, hogy a' teins alispán iránti tiszteletemet bebizonyithassam, kész volnék —"

„Per amorem! domine spectabilis, — mondá Zátonyi, ki ijedtségében burnotszelenczéjét ismét nyitva hagyá — hát ezt a' gazembert nem akasztatnók fel?"

„Ez szörnyüség! — szólt Sóskuty, szemeit az éghez emelve — a' legnagyobb zsivány kezünkbe kerül, teins Nyuzó ur, mi nevét örökké dicsőitendi, megfogja élete' veszedelmével, elénkbe állitja, mi statarium vagyunk, 's szabadon bocsátjuk! hová fog vezetni ez?! és ha még valami —"

„Én részemről, — vága közbe Nyuzó — ugyan nem leszek bolondja többé senkinek, az ördög veszélyeztesse életét, ha illy gazember azután még fölmentetik."

„Nem akasztani fel az illy embert! — kiálta Zátonyi — tizenöt statariumnál voltam, illy prostitutio még nem történt rajtam. Hisz' ez a' gonosztevőknek valóságos pártolása."

„Persze, — lármázott Sóskuty — valóságos proemium a' rablásra; irtóztató példa!"

„Igy az ördög sem fogja feltartani a' közbátorságot" — harsogott a' főbiró, 's az asztal körül zaj támadt, mellyből csak egyes szavak — mint: scandalum publicum, hallatlan, fautores criminum, gyalázat — valának kihallhatók, mig Völgyesy nem kis nehézséggel kevés csendet eszközölhetett ki magának, 's a' biráknak értésére adhatá, hogy nem a' rabnak tökéletes fölmentését, hanem annak, a' rendes birája elébe történendő állitását hozta inditványba.

„Persze, persze, — válaszolt Zátonyi haragosan — mintha nem tudnók, a' rendes törvényszékek miként szoktak itélni. Három esetre emlékezem, — magam nem voltam jelen, másképp' fogadom a' scandalum nem történt volna — hol a' rab a' statarium által a' rendes birósághoz utasitatott, 's mi volt következése? az egyik három hónapra, a' másik egy esztendőre itéltetett, a' harmadik pedig épen felmentő sententiát kapott; pedig tiz forintba mernék fogadni, hogy zsivány volt. Ne féljen, mi nem leszünk olly bolondok. A' statarium nem azért adatott a' nemes megyének, hogy vele ne éljen."

„A' rögtön-itélő törvényszéknek hatalma, — mondá Völgyesy, megvető tekintetet vetve a' szólóra — ugy tartom, nem azon föltétel alatt adatott a' nemes vármegyének, hogy magát évenkint pár felakasztott emberrel ez úton szerzett érdemeire nézve igazolhassa."

„Az instructioban nyilván benn áll, — szólt Sóskuty, ki az alatt az utasitást forgatá — hogy a' büntetés nem lehet más, mint akasztó-

fa; tehát csak nem fogja tagadni senki, hogy tőlünk az kivántatik, hogy valakit akasztassunk, hogy ez hivatásunknál fogva kötelességünk —“

„Engedelmet; — vága szavába Macskaházy — miután a' rabnak fölmentése, vagy a' rendes törvényszékhez való utasitása, legalább mélyen tisztelt elnökünk által, azért hozatott szóba, hogy ez által Rétyné ő nagyságának 's bizonyos tekintetben magamnak valamelly kedvezés szereztessék: én, ki ő nagyságának ügyeit viselni szerencsés vagyok 's magas jellemét ismerem, nevében kinyilatkoztatom, hogy ez emelkedett érzelmü asszonyságnak csak fájni fogna, ha hallaná, hogy személyes tekinteteknél fogva, mellyekkel a' teins törvényszék iránta viseltetett, az igazság' kiszolgáltatása csorbát szenvedett.“

„Ez nemes declaratio“ mondá Sóskuty, ragyogó képpel körültekintve.

„Mi engem illet, — tevé hozzá a' szóló, meghajtva magát, szinte ajtatos képpel — bár igen jól tudom, milly éles fegyverek fognak talán e' zsivány' vallomásából ellenem készítetni, bár személyes érdekeimnél fogva semmit sem kivánhatnék inkább, mint hogy a' rab életben maradva még világosabban bebizonyithatnám minden állitásainak hamisságát, mint azt a' teins törvényszék előtt már tettem: mégis sokkal inkább ismerem kötelességemet, mint hogy személyes érdekemnek a' közjót feláldoznám; pedig általlátja mindenki, milly következéseket szülhetne, ha példa adatnék, miként még illy zsiványnál is, minő Viola, elég, ha valaki ellen bármi aláváló 's hi-

hetetlen rágalmakat mond, hogy magát a' rögtönitélő törvénykezés' szigoruságától fölmentse."

Sóskuty fölkelt, 's az ügyészt e' nemes nyilatkozat után megölelé. Zátonyi, ki egész életén át mindig függetlennek mutatkozott, valahányszor arra becsületes alkalmat — azaz ollyant, hol függetlensége senkit sem sértett — talált, kinyilatkoztatá, hogy ő részéről, ha e' nemes nyilatkozat nem tétetik is, nem kevesbé szigoru itéletet mondott volna; mert a' birónak első kötelessége, tökéletes függetlenség; — 's Kislaky e' pillanatban nem tudá mit tegyen, ha Macskaházy által nem emlékeztetik, hogy csak még azon kérdés maradhat fel: valjon a' rabnak a' főbiró előtt tett vallomása irassék-e alá általa, vagy pedig egy egészen uj készitessék, mi által az itélet másnapra halasztatnék?

„Az előbbi vallomást kell hitelesiteni" — szólának egy hangon a' többiek; csak Kislaky mondá, hogy alázatos véleménye szerint talán mégis jobb volna, Völgyesy urnak nézete szerint, máskép tenni fel a' rab' vallomását. Mire azonban Zátonyi urtól megjegyeztetett, hogy a' legfelsőbb utasitás szerint a' szavazatok' összhangzása csak a' halálos itélet kimondásánál kivántatik, 's hogy itt már a' többség határozott."

„Azon esetben, — mondá Völgyesy — a' teins törvényszék engem jegyzői hivatalomtól kegyesen fel fog menteni; mert én részemről kinyilatkoztatom, hogy a' jegyzőkönyvet máskép', mint mondám, szerkeztetni nem fogom."

Kislaky e' nyilatkozat által látszólag kellemetlenül vala érintve, 's a' zavar, mellyel elnöki szé-

kén ült, még inkább nevekedett; maga Zátonyi meghökkent, 's a' báró, felugorva székéről, Völgyesyhez futva, megrázta kezét, 's kéré igen tisztelt barátját, hogy ne vegye rosz néven, ha véleménye a' többség által el nem fogadtatott. „Csak végre, emberek vagyunk mind, a' legügyesebb köztünk hibázhat, — mondá nyájasan — im, mi valamennyien méltányoljuk nemes szándékát 's jeles tehetségeit, de a' többség ellen nem lehet kifogása senkinek; méltóztassék meggondolni, a' többségnek mindenikünk alája tartozik magát vetni. Ön által fogja látni később" 'stb. — A' báró, ki talán mert utközben náthát kapott, vagy talán mert ebédje későbbre haladt, eddig rendkivül kevés beszédü vala, ez alkalomnál kitünteté egész szónoki tehetségét, minden siker nélkül azonban, mert Völgyesy, végig hallgatva minden okait, csak azt válaszolá, hogy senki a' többség' határozásainak nem hódol szivesebben, mint ő, de hogy vannak dolgok, mellyekre nézve becsületes ember csak önmeggyőződésével számolhat, 's hogy a' jelen azok közé tartozik. Mire a' törvényszék még nagyobb zavarba hozatván, szilárd jegyzőjének kivánatához talán hajlott volna, ha Macskaházy nem segiti ki azon ajánlatával: hogy miután senkit meggyőződése ellen valamire kényszeriteni nem kell, 's az instructioban arról, hogy az öt itélő táblabirón kivül még külön jegyző szükséges, említés nem tétetik; ha ugy kivántatnék, a' jegyzőséget, melly ugy is csak még a' vallomások' aláirásában 's a' rövid itélet' föltételében áll, szivesen magára vállalja.

„Elfogadtatik, a' legnagyobb köszönettel elfo-

gadtatik; — kiálta Zátonyi — teins Völgyesy ur, ki csak most lépett a' megye' szolgálatába, majd meg fogja látni, milly gyümölcsöket hoz, ha valaki a' reábizott kötelességet nem szorosan ugy akarja teljesiteni, mint azt a' többség kivánja. Majd meglátja, mennyire halad ugynevezett meggyőződésével."

„Teins Völgyesy ur — szóla Macskaházy, minden tőle kitelhető nyájassággal, melly egyébiránt rikácsoló hangja által majdnem gúnyként hangzott — kétségen kivül csak azért vitte a' dolgokat enynyire, hogy a' gonosztevőt érdemlett büntetésétől megmentse; a' czél, megengedem, szép és nemes lehet, legalább philanthropicus századunkban, főkép' illy fiatal uri emberben igen megfogható; azonban megbocsáthatlan hiba volna tőlünk idősebbektől, ha az igazság' kiszolgáltatásában magunkat ez által gátoltatnók. Én, mint mondám, magamra vállalom a' jegyzőséget, de teins Völgyesy most midőn látja, hogy czélját a' lemondás által el nem érheti, talán maga kész lesz hivatalát ismét felvállalni, 's én illy kitünő ügyességü pennatól —"

Völgyesy azon emberek közé tartozott, kiket közönségesen hidegeknek tartunk. Már mint gyermek testi gyengesége miatt nem osztthatva kortársainak zajos örömeit, 's magános élethez szokva, az ifju, ki mennyivel tovább élt, annyival inkább érzé, mi óriási szerencsétlenség érte azt, kinek hibás testalkotást adott a' természet, mindinkább visszavonult az emberektől. „Púpos hátu vagyok, — igy szóla sokszor magában — mit keressek én az emberek között, hol csak megvetés vagy könyörület' tárgya lehetek? Őrizkedjél azoktól, kiket a' természet megjelelt, igy

szól a' közmondás; őrizkedjetek inkább ti, kiket a' természet valami testi hibával megátkozott, az emberektől; bajotoknak rokonszenvet, érzelmeiteknek viszonzást nem fogtok találni köztök. Érzelmeimnek viszonzást! — gondolá tovább, 's ajkai néha keserü mosolyra vonultak — igen, ha az emberek közé mennék, 's végre — mert hisz szivem nem zsugorodott össze, mint gyáva testem — egy lényt találnék, kihez magamat ellenállhatlanul vonzódva érzeném, kinek egy szaváért éltemet, mosolygásaért üdvömet adnám, ugyan volna-e nevetségesebb, mint ez? Én a' törpe, a' pupos hátu, egy szép hölgynek lábaihoz borulva 's szerelmet kérve! soha furcsább dolgot ember nem hallott még. Minek nagyszerü gondolatok, minek fönséges érzelmek nekem? ha az igazság mellett lelkesedve felszólalnék, az ügynek csak árthat, a' legszentebbet csak nevetségessé teheti, ha mellette a' pupos nyomorék szavát emelte; nincs olly fönséges, olly férfias tett, szó, mellynél könyörületes mosolyra nem vonulnának az emberek' ajkai, midőn hallják, hogy tőlem jő; nekem nincs mit keresni az emberek között!" — E' gondolatok Völgyesyt természetesen magába zárkozottá tevék. Kinek sebe van, bizonyos lehet, hogy fájdalmas érintkezéseket talál, 's igy az ifju ügyész, valahányszor társaságba lépett, néha egy véletlenül kimondott szó' 's néha épen a'miatt, hogy az mi őt testi hibájára emlékeztetheté, figyelmesen kerültetett, mindig kellemetlenül érzé magát. Egész magaviseletében bizonyos kényszerités, bizonyos féltékenység vala észrevehető, melly egyéb kitünő, főkép' elmebeli tehetségeit háttérbe szoritá, 's közelebbi ismeretség,

mellyhez jelleménél fogva kevesen férhettek vala, szükséges, hogy Völgyesy érdemeiről valaki helyesen itélhessen. „Szegény Völgyesy, nincs szerényebb ember a' világon" — ez vala a' mód, mellyen Taksony megyében felőle mindenki szólt, 's miután itt, mint majdnem mindenütt a' világon, a' pénz 's az emberek csak külső nyomatjuk, nem belső értékök szerint fogadtatnak el: alig volt valaki, ki az ifju ügyészben szerénységén kivül még valamit keresne.

Mennyivel általánosabb volt Völgyesy' jelleméről Taksony megyében ezen itélet, annyival nagyobb bámulás fogta el az egész törvényszéket, midőn a' szilárd módot látá, mellyel az ifju magát ez alkalomnál viselé, — 's Sóskuty, Zátonyi, az öreg Kislaky maga nem egyszer csodálkozva néztek egymásra. — Völgyesy, kinek ez első hivatalos foglalatossága vala, 's ki először életében alkalmat látott maga előtt, hol valakinek használhat 's egyszersmind meggyőződése mellett küzdhet, kötelességének érzetében megfeledkezett mindenről. — Ő ellene vala a' halálos büntetésnek általában véve is, de kettősen az, hol a' vissza nem vehető itélet olly formákhoz köttetik, mellyek a' birót csalódások ellen nem biztositják. Neki nem fért fejébe, miként lehet egy részről kimondani, hogy a' rögtön-itélő törvényszék halálos itéletnél egyebet nem mondhat ki, 's a' másikról elmellőzni mindazon formákat, mellyek ott, hol sokkal kisebb büntetésekről van szó, mellőzhetleneknek tartatnak, 's csak azért fogadta el örömmel kiküldetését, mert meg vala győződve, hogy mint a' törvényszék' jegyzője a' halálos itélet' elháritására alkalmat találand. Először gondolhatá hasznosnak, szük-

ségesnek magát, 's keblében feltámadt egész önérzete. — Hogy egy tiszteletbeli alügyész' fáradozásai ennyi táblabirói meggyőződés ellenében sikerhez nem vezethettek, azt olvasóim közül legalább azok, kik közdolgokban megfordultak, által fogják látni. Olly országban, hol az, valjon szólhatunk-e? születésünktől függ, csak következetes, ha a' szólók között is nem az mit mondanak, hanem csak a' polgári állás, mellyet elfoglalunk, vétetik tekintetbe, 's csak Völgyesy' tapasztalatlanságát bizonyitja, hogy őt ezen neheztelni látjuk. De hogy miután eddig nem tudta még, miként mivelt századunkban valamint nem jó pupos háttal, ugy nem veszély nélküli egyenes lélekkel születni, mert azok, kiknél a' nevelés, ezen lelki orthopoedia, hatását nem tette meg, azaz: a' lelket az életre szükséges görbeségekkel el nem látta, örök kisebbségre itélvék. E' tapasztalás az ifjunak fájt; az szinte természetes, 's nem is bámulhatjuk, ha a' gunyt, mellyet Macskaházy nyájas mosolygása roszul takart, észrevevé 's indulatját nem mérsékelheté, és midőn székéről fölkelt, azon szavakkal adta át Macskaházynak az irományokat: miszerint a' világnak minden kincsei őt nem fogják arra birni, hogy ez egész eljárásban, mellyet birói gyakorlásnál egyébnek nem tarthat, legkisebb részt vegyen.

Kár hogy epicus költő nem vagyok, soha szebb mezőm hivatásom' bebizonyitására nem vala, mint midőn Völgyesy' ezen szavainak következését leirnám. Homer Achilles' haragjának festésével kezdi Iliászát, de mi egy Achilles öt táblabiróhoz mérve? 's hol találni szavakat azon indulat' leirására, melly

mint tudva van, nem haszontalan kardok' kivonásában, hanem fenntarthatlan szóárban mutatkozik?

„Ez gazság" kiáltott Nyuzó.

„Infamia" mondá Zátonyi.

„Kövesse meg magát" rikácsolt Macskaházy.

Sóskuty olly sebesen hadart, hogy még első szavait sem érthettük, 's maga Kislaky, mennyire rögtön pirosuló arczain észrevehetni — haraggal monda valamit a' zaj között.

„Tekintetes táblabiró urak! — mondá végre Völgyesy, miután nem kis erőködés után szóhoz jöhetett — én nem akartam senkit személyesen sérteni; engedjék, hogy szavaimat megmagyarázzam."

„Megmagyarázni, megmagyarázni, mit? — kiáltott Zátonyi mindig mérgesebben — azt, hogy a' tekintetes törvényszék gyilkosokból áll? de tudja-e, hogy az urnak többé szava nincs? Az, ki birákat dehonestál, infamis; az ur infamis."

„Igen, — szólt közbe a' báró — infamisnak decaráljuk."

„Statarialis uton?" vága közbe Völgyesy keserü mosolygással.

„Statarialis uton vagy másképp, az nekem mindegy, — folytatá az előbbi — a' ki biró vagy törvényszék ellen igy beszél, az infamis, benn áll a' corpus jurisban, nincs kétség, és pedig egészen helyesen van. Törvénykezési rendszerünket dehonestálni, szörnyüség!"

„Est ad horripilationem!" kiáltott közbe Zátonyi. 'S az általános borzadás, mellyet minden jelenlevők, volt jegyzőjök' merényén, majd deákul, majd magyarul hangosan kifejeztek, nem engedé, hogy a' szó-

lót tovább lehessen hallani. Magyar törvénykezési rendszerünk, számos tudósaink' véleménye szerint, az anyoui-ház' uralkodása alatt hozatott be hazánkba Francziaországból; igen valószinü, hogy a' kocsonya is ugyanezen fejedelmek alatt terjedt el honunkban, legalább a' franczia név cochonade erre látszik mutatni; 's talán e' két nemzeti jótéteménynek köszönheti ez idegen ház, hogy közüle egy a' nagynak nevével tiszteltetett meg, mellyre Hunyady Mátyásunkat nem tartók méltónak. — Völgyesy, ki e' két — honunkban legkedvesebb indigenák' egyike ellen felszólalt, csak magának tulajdonithatá az ingerültséget, mellyel mindenki ellene föllépett. Az infamiávali fenyegetések azonban, ugy látszott, nem tevék meg hatásukat, 's a' jegyző nyugottan jártatá szemeit az egész társaság felett, mig végre ismét szóhoz jöhetett.

„Mondjanak ki reám törvényes infamiát statarialis uton, ha ugy tetszik, — szóla megindulás nélkül — de engedjék meg, hogy nem azoknak kedveért, kik, ugy látszik, a' rab' kivégeztetésénél egyebet nem kivánnak: hanem azon tiszteletnél fogva, mellyel a' tisztelt elnök iránt viseltetem —“

„Captatio benevolentiae; — kiáltott közbe Zátonyi — tisztelt elnökünk nem szorult illyenre illy emberektől —“

„A' teins törvényszéket figyelmetessé tegyem“ folytatá amaz.

„A' teins törvényszéknek nincs figyelmeztetésre szüksége“ lármázott közbe a' báró.

„Azon nehéz felelet' terhére, melly minden itt je-

lenvolt tagra háromolni fog, ha e' jelen eljárás szomoru végéig folytattatnék."

„Mi a' manó! birót feleletre vonni? hallatlan!" mondá Sóskuty.

Zátonyi, burnótszelenczéjébe nyulva, megjegyzé, hogy csak ijesztgetni akar.

„Halljuk, halljuk!" szólt Kislaky a' legnagyobb figyelemmel.

Völgyesy, az utasitással kezében, figyelmessé tevé a' törvényszéket, hogy a' rögtön-itélő törvényszék, csak mennyiben magát szigoruan szabályaihoz tartja, járhat el törvényesen; már pedig ezek szerint a' jelen eset nem tartozik hatásköréhez.

„Ez szép ignorantia; — mondá Zátonyi megvetőleg — azonban mai időben fiatal embereknél megszoktuk; soha Violánál inkább statarium alá való rab nem volt."

„Igen, de a' többi környülállások?" szólt közbe az ifju ügyész.

„Szörnyü tudatlanság! — mondá a' táblabiró mindig fenebb hangon — talán nem ellentállva fogatott el? vagy Tengelyi' irásait azért rabolta el, hogy magát velök táplálja? mi szinte mentségül szolgálhatna; vagy nem husz éves még? vagy zavart elméjü? vagy azon haramja csoport' vezérei és czimborái, mellyhez tartozott, rendes törvényszék elébe állitattak?" Zátonyi ez elsorolás alatt önmegelégedéssel körültekintve, szelenczéjével, mellyet minden egyes kérdésnél markához csapott, mintegy magának tapsolt.

Völgyesy csak azt jegyzé meg, hogy az eset

ollyan, mellyet a' törvényszék három nap alatt tisztába nem hozhat.

„Három nap alatt? — válaszolt Zátonyi nevetve — majd meglátjuk; három nap alatt husz illy gazemberen túladunk; most is rég bevégeztük volna teendőinket, ha az ur impertinens kapczáskodásaival nem zavar."

„'S hát elfeledni méltóztatott a' rabnak vallomását, mellyben bizonyos vádak —"

„Ez nem tartozik a' dologhoz; — szakitá félbe a' szólót Sóskuty — az irományokban nem áll semmi, 's én el fogom feledni."

„Méltóságos uram!" szóla Völgyesy bámulva.

„Ő méltóságának teljesen igaza van — szólt Zátonyi; — mind azon badar beszéd, mit a' rabtól hallottunk, nem a' species facti-hoz való; mind erről a' jegyzőkönyvben szólni fölösleges. Sok dolga volna az embernek, ha minden haszontalanságot, mit a' rab magát mentegetve elmond, föl kellene jegyezni."

„De az irományok kiegészitése?" vága közbe Völgyesy mindig hevesebben.

„Haszontalan formaság, — válaszolt a' táblabiró, — 's itt az utasitás' hatodik részének ötödik szakában világosan azon meghagyás áll: hogy e' törvényszék minden, a' törvénykezés rendes utján különben szokásban levő formaságok mellőztével itél."

„Igen, mi minden törvényes formák ellen itélhetünk, mint nekünk tetszik," ismételte a' báró méltósággal.

„Hogy a' tekintetes urak a' rabot felakasztathat-

ják, — kiálta végre Völgyesy minden mérsékletét vesztve — az nem szenved kétséget; de hogy eljárásukat soha birói eljárásnak tartani nem fogom, hogy benne soha mást erőszaknál nem látandok, az szinte igaz."

„Micsoda?" kiáltott három hang egyszerre.

„A' törvényszék nem áll olly férfiakból, minők az utasitás szerint a' birói helyek' betöltésére kivántatnak."

„Ez sok, ez már mégis sok! — kiáltott Zátonyi felugorva székéről — nem vagyunk-e mi táblabirák? nem eskettettünk-e meg ülés' kezdetén, hogy itéletünket egészen a' legfelsőbb helyen meghatározott szabályok szerint fogjuk kimondani?"

„'S nem vagyunk-e törvénytudó, érett és nyilt itéletü férfiak?" folytatá a' báró.

„Ki vele! ki vele!" harsogott Nyuzó.

„Actiot" kiáltott Sóskuty.

Sok idő kellett, mig Völgyesy a' zaj között érthetővé teheté magát arra nézve, hogy meggyőződése szerint a' biróban részrehajlatlanság is szükséges.

„Bliktri! — harsogott Zátonyi — erről nem áll semmi az instructioban."

„Igen, és ha volna, — folytatá körülhadarázva kezeivel Sóskuty — ki vádolhat minket részrehajlással? mondatott-e csak egy szó a' rabnak védelmére, kivevén uraságod által, kinek, hála az égnek, voksa nincs?"

„Valóban kiváncsi volnék, — mondá éles hangon, szemét az ifju ügyészre függesztve, Macska-

házy — a' teins ur milly módon fogja bebizonyitani részrehajlásunkat."

„E' kiváncsiságot kielégithetem, — válaszolt, haragja mellett is legalább külsőleg nyugottabban, a' megszólitott. — Mi önt illeti, miután azon egy módot, mellyel magát a' rab által emelt vádtól tökéletesen igazolhatná 's melly nem más, mint ha a' rab életben marad, magának fentartani nem akarja: valószinünek látszik, hogy a' vádnak a' vádlóval egyszerrei megsemmisitése érdekében fekszik. A' főbiró urra nézve, mi a' részrehajlást illeti, kétség nem lehet: Nyuzó ur, birói székén, mint hóhér fogadta azt, kiről itélnie kellene."

„Alávalóság! gazság! impertinentia! ki vele! actio!" kiáltatott mindenfelől.

„Hol az itéletre minden szavazatoknak egyenlősége kivántatik — szólt Völgyesy magasabbra emelve szavát — 's öt közül az egyikre nézve valószinü, hogy a' rabnak elitélése személyes érdekében fekszik; a' másik nyilván a' törvényszék előtt kinyilatkoztatja, hogy vele személyes ellenségeskedésben él: törvényes itélet nem mondathatik."

A' lárma elnyomta az ügyész' szavát.

„Én mindent el fogok követni, hogy ez égbe kiáltó vétket mindenki által tudassam; — kiáltott a' félbeszakasztott, majdnem magán kivül haragjában — legfelsőbb helyig megyek panaszommal, hogy ez alávaló bánásmódnak érdemlett büntetést eszközöljek ki."

„Alávaló denuncians! Nem ismeri az 1805-iki törvényeket! gyalázatos!": 's más ehhez hasonló felkiáltások, mellyek között leginkább a' főbiró' hangja

vala kihallható, Völgyesyt meggyőzék, hogy minden további szólás haszontalan; 's már menni akart, midőn Nyuzó, felugorva, gallérjához nyult: „Ki veled pupos hátu!" kiáltott dühösen.

„Ezért számolni fogunk," mondá Völgyesy, kalapját föltéve, 's égő arczokkal hagyá el a' szobát.

A' zaj, melly e' vitatkozás alatt a' szobában, hol a' törvényszék tartatott, támadt, az ajtó előtt állóknak figyelmét nem kis mértékben vonta magára; a' halk beszélgetések, mellyeket a' hajduk 's pandurok részint magok között, részint a' tanukkal vagy a' házba tartozó cselédekkel folytattak, elhallgattak, 's minden fül az ajtó felé fordult, honnan mindig nevekedő lárma hallatszott, 's azokra nézve legalább, kik e' hallgatók közül, mint sokan, talán azt hivék, hogy gorombaság 's igazság többnyire együtt jár, azon megnyugtatás terjedhetett el, hogy soha igazságosabb birák törvényszéken együtt nem ültek. Liptákné, ugy látszott, más nézetben vala; ő az ajtóhoz közel ülvén minden egyes szót meghalla, 's nem egyszer mondá sohajtva a' mellette álló kovácshoz: „Ej az urak nagyon haragszanak egymásra; szegény Viola, hogy épen illyenkor kell kezeik közé kerülni!" A' többiek vegyületlen gyönyörüséggel hallgaták a' zajt, melly által az itélőszék sajátszerüleg nyilvánossá vált. Tudva van, hogy a' nyilvánosságnál polgári szabadságunknak jobb biztositéka nincs; valamint a' legerősebb méreg — a' kék savany — elveszti erejét, ha a' nap' sugarainak kitétetik: ugy alig van valami annyira veszélyes, mi, ha teljes világosság áthatá, ártatlanná nem válnék; azonban nem hiszem, hogy a' magyar demosnak azon tagjai,

kiket a' tiszttartói lak' folyosóján összegyülve találunk, erre e' pillanatban gondoltak volna, 's a' gyönyörüség, melly minden arczon e' nyerseségek' hallásánál elterjedett, alkalmasint csak azon kellemes érzésben veheté eredetét, melly mindenikünket eltölti, ha mit régen szivén hord, más valaki által kimondva hallhatja.

Csak Viola nem osztá, mint látszott, ez általános érdeket. A' folyosó' kartámaszához dőlve állt őrei között elmerülve egy tárgynak látásán, mellyen szemei mozdulatlanul függtek. A' kapu mellett nője, egyik gyermekével karján, 's mellette kis fiával állt, és a' zsivány előtt eltünt minden e' látományon kivül.

A' szegény asszony, mihelyt a' törvényszék megkezdetett, ide a' kapuhoz jött 's bémenetelt kért; 's miután az őrök e' kérését megtagadták, megfeledkezve a' dolog' lehetetlenségéről, erőszakkal akará kivinni szándékát. Mind hasztalan; a' főbiró' parancsa szerint a' pandurok lökdösve taszíták vissza a' tolakodót. Midőn a' szegény Zsuzsi minden erölködésnek hasztalanságát látá, 's noha kéréseiben könyörületből a' nézők' egy része által pártoltatott, az udvarba nem jöhetett: a' vasvillákkal felállitott parasztok' egyike mellett foglalt helyet. — Viola látta mind ezt, látta a' kegyetlen módot, mellyel nője 's gyermeke visszataszitatott, látta a' fájdalmat, melly e' kedves teremtés' arczain elterült, az erölködést, mellyel könyeit elnyomá. Életét adta volna, ha oda mehet 's kebléhez szoritva kedvesét, a' szivnek dobogását érezheti, mellynek szeretetét ez egész világ el nem rabolhatja tőle, 's itt kelle állnia pár lépésre nőjétől 's mégis elválasztva tőle. Valami olly

mondhatlanul keserves vala e' két ember' helyzetében, mi még a' nem felette érzékeny őrökre is fájdalmasan hatott, 's közülök egynél több könyörületre fakadt, midőn e' két egymástól távol 's mégis egymásban olly egészen elmerült szerencsétlen teremtésre nézett.

Midőn a' törvényszék' szobájának ajtaja megnyilt 's Völgyesy a' folyosóra lépett, Viola megfordult, gondolá, hogy itéletének meghallgatására hivatik, 's vágyódott a' pillanatra, melly után, mint az őröktől hallá, nőjével együtt lehet. „Vége van?" — kérdezé a' kijövőt.

„Még nincs" mondá emez halkabban.

„'S a' teins ur elmegy?"

„Nincs szavazatom, — felelt az ügyész sohajtva — nem lehetek semmi hasznára."

„Tudtam; — mondá Viola 's arczain keserü mosolygás lejte át — isten áldja meg azért, hogy szegény ember létemre annyit fáradott értem; de ha könyörülni akar rajtam, kérem, csak azt vigye véghez, hogy szegény feleségemet ide eresszék. Ott áll a' kapu mellett a' nyomorult, gyermekeivel, körüllökdösik 's nem eresztik hozzám; ezeknek az embereknek nincsen szivök. Csak itt mellettem lehessen, mást nem kivánok; hisz' kötözve 's panduroktól körülfogva vagyok, egy pár óra mulva halál' fia, mit árthat a' teins vármegyének, ha egy szegény asszonynak szive valamivel kevesebbet fáj?"

„Meglesz kivánata," — válaszolt Völgyesy mélyen meghatva, 's miután a' kapunál Viola' nőjét 's gyermekeit maga ereszté az udvarba, gondolatokba merülve elment.

A' jelenetet, mellynek a' folyosón állók, most, midőn a' szerencsétlen nő gyermekeivel lelánczolt férjéhez jött, tanui voltak, nem fogom leirni. A' szerencsétlenek nem szóltak, de midőn a' zsiványnak kis fia, sirva, apjának a' kötelektől feltört egyik kezét csókolá, 's a' nő reszketve megszoritá a' másikat, 's a' rab' halvány arczain nehéz könyek peregtek le: a' nézők között alig maradt egy szem szárazan.

Benn a' szobában a' táblabirák' nemes indignatioja azalatt lecsillapult. Macskaházy az irásokat átvéve, ezeknek rendezésével foglalkozott. Nyuzó, fogai között dörmögve, szidá Völgyesy' szemtelenségét; a' többiek közönös tárgyakról suttogtak egymás között, elég jó kedvüen, Kislakyt kivéve, kinek nyugtalansága, mióta az alügyész távozott, mindig szembetünőbbé lőn.

Csak még a' rab' vallomásának aláirása kivántatott. Viola behivatván, midőn vallomása előtte felolvastatott, megjegyzé, hogy benne mindazokról, mellyeket ma Tengelyi irásairól a' törvényszék' elébe terjesztett, semmi sem foglaltatik; miután azonban Macskaházy mondá, hogy csak az a' kérdés: valjon e' vallomásban foglaltakat valóknak állitja-e? 's hogy minden egyebet mit mondott 's mi nem e' tárgyhoz tartozik, a' törvényszék külön fog följegyezni: nehézség nélkül irta oda nevét.

A' per készen vala itélet alá, 's Zátonyi, nagyot ásitva, ajánlá körül szelenczéjét azon megjegyzéssel, hogy soha több baja statariumnál nem volt még; mig a' báró talán huszadszor nézve óráját a' törvényszéket figyelmessé tevé, hogy már három óra van, a'

hosszu koplalástól már feje is megfájult, 's hogy sietniök kell.

Macskaházy, röviden elősorolva még egyszer a' perből kivilágosodott tényeket, azzal végzé előadását, hogy ez esetben a' halálos itéletről kétség nem lehet. Ugyanazt mondá más szavakkal Nyuzó; Zátonyi nevetve megjegyzé, hogy e' perben érzelgő asszony sem mondhatna mást; a' báró udvariasan meghajtva magát, egész kiterjedésében osztja tisztelt biró társainak annyi okokkal támogatott itéletét; csak Kislaky vala hátra még, 's ki a' jámbor öreget látá, a' mint székén körülfészkelődve a' birák' egyikétől másikához fordult, 's hallva az egyes halálos szavazatokat, felsohajtott 's kezeit éghez emelé, mig végre a' sor reá került, piros arczai talán évek óta először elhalványultak, 's a' papir mellyet ujjaival sodorgatott reszketni kezde: az nem nézhete könyörület nélkül becsületes képére.

Gondoljuk magunkat helyzetébe. Kislaky nyájas, jószivü ember vala, egyike azon boldogoknak, kik végzetök által nyugott kedélylyel megajándékozva 's szerencsés helyzetbe állitva, soha sorsukkal vagy az emberekkel küzdeni nem kénytelenitetnek, 's kiknek, hogy akaratuk nehézségek által megszilárduljon, vagy érzelmeik elkeseritessenek, alkalmuk nincs. Szeretve nőjétől, ki reá, minthogy neki magának akarata nem volt, határtalan béfolyást gyakorolt; szeretve fiától 's az ismerősöktől 's cselédei 's jobbágyaitól, viszont szeretve mindenkit, csak jót 's kedvest téve mindenkinek, Kislaky elvénült a' nélkül, hogy ez élet' sötét oldalaival megismerkedett volna, a' nélkül, hogy egyszer olly valami-

hez kellene magát határoznia, mi szive' érzelmével ellentétben állt; 's most egyszerre az kivántatik tőle, hogy ő, ki ez életnek egész becsét ismeri, ő, ki még kutyát sem tudna sérteni: rögtön-halálos itéletet mondjon ember felett!! A' többiek kimondták itéletöket, de ha a' szavazóknak csak egyike ellenkezőleg nyilatkozik, a' rabnak élete mentve van, nemcsak a' jelen pillanatra nézve, hanem hihetőkép' egészen; mert nem valószinü, hogy Viola, ha később halálra itéltetnék is, királyi kegyelemre nem számolhatna, miután a' halálos félelem minden kinain már egyszer keresztül-ment. Egy emberélet kezében van. Egy szó, 's fölmentheti; egy szó, 's ki e' szerencsétlent a' hóhérnak általadja, ő lesz. — 'S más részről birói kötelessége, a' közbátorság' feltartásának érdeke, mellyet ő, mint hazánkban sok becsületes ember csak e' legszigorubb eszközök által gondola megőrizhetőnek. Az elnök hallgatva ült székén 's nem tudá magát semmire határozni.

„De kérem alássan, — mondá Sóskuty, ismét kihuzva óráját — tisztelt háziasszonyunkat tovább csak nem váratjuk már."

„Igazság, — szólt Kislaky, fölébresztve mély gondolataiból — már késő van, hagyjuk az itéletet holnapra; ma a' szerencsétlen executio ugy sem történhetik meg."

„És miért nem? — kérdezé Zátonyi bámulva — nekem okvetlenül haza kell mennem még ma, máskép holnap nem szánthatok."

„De a' rabnak legalább is három órát kell adnunk, — jegyzé meg az elnök — 's ötkor tökéletes

sötét van, sötétben csak nem hajtathatjuk végre az itéletet."

„Tisztelt elnökünknek tökéletes igaza van; — vága közbe Sóskuty — ma este tarrokozunk, ugyis még egy elfogott pagat-ultimoval a' teins urnak adósa vagyok. De nem látom által az itéletet miért nem mondhatnók ki ma, hogy holnap reggel kevesebb dolgunk legyen."

„Mert, mert — mondá Kislaky nyugtalanul — a' halálos itéletnek kimondása csak tőlem függ; én megvallom, nem vagyok tisztába magammal."

„Domine spectabilis, — szólt Zátonyi összecsapva kezét — korában 's miután annyi ideig megyei hivatalokat viselt 's nincs tisztában magával! Tizenöt statariumnál voltam 's mindig első pillanatban tisztában voltam magammal. Jó, hogy barátai közt van, mert bizony megitélnék."

A' többiek bámulva néztek egymásra, 's Nyuzó alig tartható vissza magát, hogy a' megvetést, melylyet e' gyengeség benne gerjesztett, nyilván ki ne mondja; de Kislaky állandó maradt bizonytalanságában, 's sem fölmentő, sem kárhoztató itéletet nem mondva, mindig csak azt kéré, hogy az egész holnapig halasztassék.

Macskaházy, ki czélját, midőn Völgyesy távozott, elérve gondolá, ujra nyugtalanná lett. Ő ismeré térét, 's tudta, hogy ha Kislaky az itélet kimondása előtt haza megy, nője 's Kálmán' kéréseinek 's Völgyesy' okoskodásainak ellentállni nem fog, 's azért mindent el akart követni, hogy Viola halálos itélete, mellynek végrehajtása nálánál senkinek inkább szivén nem feküdt, mindjárt mondassék ki.

„Reánk nézve — szólt a' lehetőségig nyugottan az ügyész — mindegy; ha a' teins ur ugy kivánja, hogy csak holnap itéljünk, a' dolog közönös, 's én részemről csak a' rab' sorsának könnyitéseért kivánnám az egész tárgyat bevégezni. Ha az itélet kimondatott, szabadon társalkodhatik nőjével 's gyermekeivel, nyugottabban készülhet a' halálra, megteheti rendeléseit, ha netalán még teendői vannak. Azonban ha a' teins urnak legkisebb alkalmatlanságára volna, ez természet szerint csak mellékes tekintet."

Zátonyi, midőn a' hatást, mellyet e' szavak Kislakyra tevének, észrevevé, azt adá hozzá: hogy Viola ugyan nagy gonosztevő 's kétség kivül megérdemlené, hogy tiz napig siralomházban tartassék; hogy azonban ember ember marad, 's ő a' Macskaházy ur által mondottakat a' teins törvényszék' tapasztalt emberszeretetébe ajánlja, miután ugy is az itélet' minőségére nézve józan emberek között kétség nem lehet, 's Violának életét megmenteni valóságos polgári bün volna.

Macskaházy elmondá: hogy ez bizonyosan soha az annyira tisztelt elnöknek szándékában nem volt, hogy illy gyengeség soha eszébe nem juthatott, hogy senki nálánál jobban nem tudja, miként a' birónak itéleteiben személyes hajlamait vagy szenvedelmeit tekinteni nem szabad, hogy Kislaky ur, bár vérző kebellel 's önmegtagadással, soha a' megyének benne helyzett bizalmát megcsalni nem fogja. Sóskuty a' humanitasról szólt hosszasan, 's bebizonyitá, mennyire kivánja az emberszeretet, hogy Violát mindjárt halálra itéljék. A' példának szüksége emlitetett,

az, hogy ki a' gonosznak megbocsát, a' jókat bünteti; mit tudom én, hány az ezerszer elmondott okok közül, mellyek a' halálos büntetés mellett felhozatnak, 's senkit, kinek az ég elég szivet adott, hogy azon, mit naponként maga körül lát, kételkedni merjen, még meg nem győztek. Nyuzó szörnyünél szörnyübb gonosztetteket beszélt el, mellyek Viola és czimborái által állitólag elkövettettek 's el fognak követtetni a' megyében, ha a' statarialis biróságtóli félelem elvétetik; mig a' jámbor öreg, megtámadva mindenfelől, nem látva maga mellett senkit, ki titkos aggodalmait osztaná, nem tudva mit feleljen olly okokra, mellyeket egész életében czáfolhatlanoknak tartott, 's mellyeknek most is csak szive mondott ellent: nehezen felsohajtva, kimondá a' várt itéletet.

„Isten látja lelkemet, — szóla, szemeit éghez emelve — nem tudom mit adnék, ha ez embernek életét megmenthetném; de nem szeghetem meg kötelességemet."

Macskaházy mindjárt hozzáfogott az itélet' irásához; a' többiek minden módon fel akarák deriteni elnöküket, kinek keblére, mióta az itéletet kimondá, felelősségének egész érzete nehezedett.

E' pillanatban az ajtó megnyilt, 's fiát kezénél tartva, két hajdutól, kik őt hasztalan iparkodtak visszatartani, követve, Violáné rohant a' szobába.

A' szegény asszony, miután a' folyosóra jutott, kisebb gyermekét Liptáknénak adva, egy ideig nyugottan álla férje mellett, hol neki az őrök könyörületből helyet engedének. A' csend, melly a' szobában, hol a' birák együtt ültek, mióta Völgyesy elment, 's a' rab vallomását aláirta, támadott, 's a'

mellette álló hajdunak kalk intése, hogy bizonyosan most készitik az itéletet: lelkét véghetlen aggodalommal tölték. „Csak bemehetnék, — szóla egyszer másszor szomszédaihoz — ha megkérem, lehetetlen, hogy elitéljék" 's szemei szüntelen az ajtón függtek, melly megett élte határoztatik el. Végre nem türhetve ez állapotot tovább, Liptáknéhoz ment, ki épen az ajtó mellett ült, 's midőn halkan beszélgetve ezzel senki reá nem figyelt, fiával berohant az ajtón mielőtt őt valaki visszatarthatá.

„Irgalmat! — kiáltott a' szerencsétlen, Kislaky' lábaihoz borulva — irgalmat teins uram! ne öljék meg férjemet."

Kislaky, meghatva e' jelenettől, fel akará emelni a' térdelőt.

„Nem, nem, — zokoga emez — hadd térdepeljek itt, én és gyermekem; csókold meg a' teins ur' kezét, lám, tőle függ apád' élete, — mondá, a' kis Pistát maga mellé huzva — olly jó ur, neki fogunk köszönni mindent."

„Kérem, ne öljék meg apámat" sirt a' kis Pista.

„Micsoda szemtelenség ez? — kiáltott Nyuzó — a' teins törvényszék nem öl senkit."

„Nem, isten mentsen meg, — szólt az asszony szeliden — ne hallgassanak ez ostoba fiura, ha azt mondta, hogy ne öljék meg apját; nem tudja mit szól, szegény paraszt gyerek, nincs nevelése; magam sem tudom mit beszélek."

„Szegény asszony, — mondá Kislaky — a' birónak nehéz, de szoros kötelességei vannak, és —"

„Nem is azt kérem teins törvényszék, — mondá Zsuzsi mindig térdelve — hogy a' büntetéstől föl-

mentsék, isten ments meg; büntessék meg szigoruan, keményen, akár hogy, csak ne öljék meg.... istenem, megint a' szerencsétlen szót mondtam; ne haragudjanak reám, büntessék Violát, hosszu, nem bánom, örök fogsággal, ha kell, csakhogy életben maradjon. Talán maga mondta, hogy nem bánja a' halált, oh, Viola sokszor beszél illyeket, ne higyjenek neki, lám, akkor nem látta gyermekeit; most, mióta a' kis Pistát ismét megcsókolta, nem szólna illyeket. És kisebb gyermekem is olly szépen mosolygott reá. Oh, ha látnák, ha csak hallhatnák szép kis szavát, ha apját hijja, nem hinnék, hogy Viola meg akar halni!"

„Mire való ez a' haszontalan asszonyi vinyogás? — kiálta Nyuzó — szeretném tudni, ki eresztette be ezt hozzánk. Takarodj', férjed meg fog halni, ha nem szereti, annyival jobb."

„Hát azt mondtam, hogy ő nem szereti? — sohajta Violáné, ki e' szavakra más gondolatra jött — istenem, mit beszélek! sőt Viola csak épen halálát kivánja; lássák, nem is büntetés neki, ha őt büntetni akarják, be kell zárni, százszor mondta életében: inkább meghalok, mint hogy tömlöczbe zárjanak."

Kislaky szorult kebellel nézé a' szerencsétlent 's szemeiben köny ragyogott. Sóskuty a' legnagyobb türelmetlenséggel nézé óráját.

„Ugy-e, teins uram, be kell zárni? — folytatá az esdeklő, észrevéve fölgerjedését — mit neki a' halál, egy percz 's vége van; de nekünk, két gyermekem van, ez itt 's egy kinn Liptáknénál; mit csináljunk, ha e' gyermekeknek apját felakasztják?"

Zátonyi megjegyzé: hogy a' gyermekekre nézve mindegy, akár felakasztják, akár husz évig tömlöczben marad.

„Nem, nem, — mondá Zsuzsi — a' teins uraknak az mindegy, nekünk nem. Férjem jól fogja viselni magát, én fel megyek gyalog Bécsbe, térdeimen fogok csuszni a' király előtt, mig férjemnek grátiát kapok, 's ha nem is, legalább néha elmehetek tömlöczébe, megmutathatom gyermekeit, hogy nőttek, ételt hordhatok neki, ruhát.... oh, csak zárják tömlöczbe, az egy egész mennyország nekem. A' halál, az szörnyü!"

„Két fertály négyre, az szörnyüség!" sohajtott Sóskuty.

„Hagyjon békét kend, — mondá Zátonyi, szelenczéjéből szippantva — késő, itéletünket kimondtuk."

„Az itéletet! a' halálos itéletet!" kiáltott Zsuzsi, borzadva felugorván.

„Itt van," — szólt Nyuzó gunyoló hangon, egy iv papirra mutatva, mellyet Macskaházy épen beporzott.

„De ha rosz, ha hibás itélet, — szóla feszült hangon a' nő — ha én mondom, hogy nem ér semmit, mert Violának a' halál nem büntetés, csak minket tenne szerencsétlenné."

„A' mi megvan, az megvan, — szólt Zátonyi — ne háborgasson haszontalan rimánkodásával."

„Isten engem, mindjárt három negyed lesz, — tevé hozzá a' báró — igy holnapig maradhatunk itt."

„De kérem, — mondá Zsuzsi, mindig inkább eliszonyodva — mi ez az iv papiros, hisz mást vehetnek 's arra mást irhatnak, 's Violám élni fog."

„Majd bizony, nem eleget fáradtunk, — enyelge Nyuzó — Macskaházy ur kend' kedveért mindjárt ujat ir."

„Nem kedvemért, egy ember' életeért."

„Szegény asszony, — szóla most Kislaky, szemeit törülve — az itéletet nem szabad megváltoztatnunk."

„Nem szabad!" kiálta Zsuzsi, szemeit éghez emelve.

„Lehetetlen" válaszolt Zátonyi nyugottan, 's a' szegény asszony egy sikoltással földre dölt. — — —

„Hála istennek, — szólt Sóskuty Zátonyihoz halkan, miután az asszony kivitetvén, az itélet Violának, ki azt tökéletes nyugalommal hallá, felolvastatott, 's a' törvényszék' tagjai a' kastély felé indultak — ezen túlestünk volna!"

„Elég ügygyel, bajjal; soha illyen statarialis sedriát nem láttam," mondá a' másik.

„Denique, ha a' praeses gyenge" jegyzé meg Sóskuty.

„Persze, mikor egy statarialis praeses illy asszonyi rimánkodásokon elpityeredik, — szóla közbe Nyuzó, ki eddig hozzájok jött — gyávaság; ha nem erőltetjük, ki tudja, elvégezzük-e ma?"

„'S pedig négy óra van, fogadok, az egész ebéd oda van, — sohajtott Sóskuty — pedig jobb pecsenyét az ember nem eszik sehol."

Mig a' táblabirák igy mulattak, Kislaky távol a' többiektől mély gondolatokba merülve haladt háza felé. Lelkét egy uj, soha nem gyanitott érzés,

lelkiismeretének furdalása tölté el. „Istenem! — mondá magában — e' szerencsétlen asszony', ez ember' élete lelkemen fekszik, soha nyugott nem leszek többé! miért mondtam ki a' halálos itéletet?"

Oh, miért vannak törvények, mellyeknek szükségéről az ész meg nem győződhetik, 's mellyeknek teljesitésénél a' jobb ember' szivét borzadás tölti el!

XX.

Midőn Völgyesy a' törvényszéket elhagyva a' kastélyhoz visszatért, az udvaron Kálmánt 's Ákosnak huszárját, az öreg Jánost, találá, kik föl 's alá járva egymással beszélgettek. Kálmán, kezében nyitott levelet tartva, a' másiknál valamivel előbb járt; a' nyugtalanság, mellyel majd megállva a' földet dobbantá, majd sebesebb lépésekkel tovább ment, majd követőjéhez fordulva valamit kérdezni látszott, — mutaták fölgerjedését, mig az öreg huszár' komoly kifejezéséből, mellyel időről időre bajszát pödré, látszott, hogy a' hir, mellyet hozott, nem lehete örvendetes. Az udvar' másik oldalán egy lovász két paripát vezetett körül, 's a' nemes állatok' párolgásából gyanitani lehetett, hogy kik rajtok jöttek, inkább az idő', mint lovaik' becsét vették tekintetbe.

Völgyesy inkább föl vala gerjedve e' pillanatban, mint hogy valakinek társaságát keresné, 's midőn látá, hogy Kálmán által észre nem vétetett, már a' házhoz közelitett, midőn az előbbi, figyelmessé téve követője által, utána rohant 's őt karjánál föltartá,

„Vége van?“ kérdé a' legnagyobb fölgerjedésben Völgyesyt, ki megijedve az indulatosságon, mellyel e' kérdés tétetett, megállt.

„Mennyiben olly dolgot, mellynek kimenetelét tudjuk, végezettnek mondhatunk, — válaszolt Völgyesy — ez bizonyosan elvégeztetett, sőt az itélet ki vala mondva, még mielőtt összeültünk; egyébiránt még együtt ülnek.“

„'S akkor hogy jősz te ide? — kérdé Kálmán tovább, bámulással — azt hivém, a' törvényszék' tagja voltál.“

„Igen, szavazat nélküli tagja, — válaszolt a' másik keserüen — 's elmentem, mert.... e' hely — tevé hozzá félbeszakasztás után — nem arra való, hogy ezekről szóljunk; ha a' történteket tudni akarod, menjünk szobádba, ott szólhatunk; magamnak is kérésem lesz hozzád.“

„Menjen addig legényemhez János, — mondá Kálmán ehhez fordulva — 's adasson magának egy pohár bort, lováról majd az én legényem gondoskodik.“

„Az nem megy, teins uram, — felelt az öreg, fejét rázva — elébb a' ló, aztán az ember, elébb abrak, aztán bor, ez régi huszárrégula, 's azután nem látja a' teins ur, hogy Ákos urfi' fecskéjén jöttem ide? azt illy ficzkóra nem bizom.“

„Amint akarja János, — mondá Kálmán mosolyogva — csak ha lovával készen van, jőjön fel mindjárt, beszédünk lesz együtt.“ 'S ezzel Kálmán 's Völgyesy az előbbinek szobájába mentek, mig János, még egy ideig körülvezetve lovát, vele együtt az istállóba ment, 's mig lovát lenyergelé 's megtisztogatta a' lovász, a' kocsisnak nem egy érdekes okta-

tást adott a' paripatartás' legjobb módjáról, mellynek bizonyitásaul a' felejthetlen sárgának példája hozatott föl, melly a' leipczigi csatában alatta agyonlövetett."

„Az istenért, mi történt? — mondá, mihelyt a' szobába jöttek, Kálmán — miért hagytad oda a' törvényszéket?"

„Mert nem akartam részt venni gyilkolásban, — szólt a' másik, föl 's alá járva, szenvedélylyel — mert nem akartam eszköz lenni, még akaratlan eszköz sem, olly tettnek végrehajtásánál, hol személyes boszu 's alávaló érdekek a' birói hivatal' szent palástja alatt követik ocsmány czéljaikat."

„Föl vagy gerjedve, — mondá Kálmán, bámulva a' szenvedélyes módot, mellyel a' máskor olly nyugott Völgyesy e' szavakat mondá — az nem lehet, hogy hol apám jelenvan, illy dolgok történjenek."

„Magam is azt hivém, — viszonzá Völgyesy — nem lehet senki, ki apádat nálamnál inkább tisztelné. Apád jó, áldott ember, ha soha nem ismertem volna őt, azok után, miket ma láttam 's hallottam, szinte nem mondanék egyebet; de apád — engedd meg őszinteségemet — gyenge, 's ez az, mi szivének nemes indulatait hasztalanokká teszi. Hidd el, barátom! mi e' világon rosz 's alávaló történt, annak feleletterhe nemcsak azokat, kik azt gonoszságukban tervezék, hanem többnyire nagyobbrészt becsületes embereket nyom, kik gyengeségökben türték. A' gonoszok' hatalma nem számokban, hanem a' jók' gyengeségében fekszik. Tátott torokkal hirdetik hazugságaikat, mi nem merünk felszólalni a' való mellett; emelt fővel járnak czéljaik után, mi

alázatosan visszavonulunk előttök; gonosz szenvedelmeik' elérésére nincs fegyver, mellyhez nem nyulnának, mi gyáván félünk a' harcztól, legfölebb gyenge szavunkat emelve, néha azt is ugy, hogy az istenért, senkit meg ne sértsünk, mint Pilatus, megelégedve mosván kezeinket, ha az ocsmányság, mellyet megakadályoztathatánk, megtörtént, csak mi magunk ne járultunk légyen hozzá szavunkkal. Kinek merészsége nincs, hogy meggyőződése mellett felszólaljon: annak jósága ingó nád, melly a' vésztől megragadva, hajlongva sohajtozik, de bús szavával az ellenkező elemet nem fogja feltartani futásában."

„Nagyon is igaz, — mondá Kálmán sohajtva — 's félek, néha apámra is illő. De kérlek, mondd el hát, mi történt?"

Völgyesy, mennyire lehet, röviden elbeszélé a' történteket, személyes megsértéseit is, mellyekért mihelyt a' törvényszéknek vége lesz, Nyuzótól mint mondá, elégtételt fog kivánni. Kálmán, a' lehető legnagyobb nyugtalanságban hallá az egészt. „Az nem lehet, — szóla végre, fölugorva székéről, mellyre az elbeszélés alatt leült, midőn Völgyesy elhallgatott — halálra itélni embert illy viszonyok alatt! Ne hidd, atyám nem fog megegyezni soha."

„Meg fog egyezni, — mondá Völgyesy keserüen, de nyugottan — szive fájni fog, talán egész életén át szemrehányásokat fog tenni magának gyengeségeért, de meg fog egyezni, vagy hihetőkép' mostanig már megegyezett, arról biztos lehetsz. Mihelyt azon kérdés, hogy Viola' vallomásának azon része, melly Tengelyi' irományait illeti, a' perben nem fog

emlitetni, eldöntetett: az itélet kétséges nem lehetett többé. Viola' esete minden egyéb tekintetben statarialis biróság elébe való; az egy, mit halálos itélet ellen felhozni lehetett, azon körülmény vala, hogy több tárgyak felvilágositva nincsenek; mihelyt ezekre nézve fölvilágositás nem kivántatik, a' rab' halála bizonyos, főkép' ha — mint mindenből meglátszik — a' biráknak egy része azt személyes érdekekből kivánja."

„Szörnyüség! — szóla Kálmán, fel 's alá járva a' szobában — 's e' levél, mellyet Tiszarétről kapok. Meg kell őt mentenem, ha még százszor halálra itélték."

„Levelet kaptál? az alispántól?" kérdezé a' másik.

„Nem; — válaszolt Kálmán — tudod, Ákosnak jobb karja sértetett meg, 's helyette Etelka irt. Olvasd magad" tevé hozzá, a' levelet általadva, mig arczai Etelka' nevénél elpirultak."

A' levél igy szólt:

„Az irományok, mellyek Tengelyitől elraboltattak, a' legnagyobb fontosságuak. Okunk van hinni, hogy Ákos', talán egész családunk szerencséje, ez irományok' feltalálásától függ, mellyek most egy alávalónak kezei közt vannak. A' rablást nem Viola követte el. Minden, mit hihetőkép e' tárgyban vallott, való. Viola ez egész ügyben nemesebben viselte magát, mint hasonló viszonyok között akárki a' világon; szörnyü volna gondolni, hogy ártatlanul halált szenvedett. — Némellyek mindent el fognak követni, hogy elitéltessék, mert ha Viola nem él, Tengelyi irományai iránt senki

tanubizonyságot nem tehet. Mentse meg őt! Az első kérés, mellyet éltemben önhöz teszek, 's a' nemes mód, mellyel magát a' tisztújitás alatt Tengelyi' irányában viselte, azon reményre jogosit, hogy nem hiába tettem, 's valamint Ákos, ugy én örök hálára leendünk lekötelezve e' nemes tetteért.

Etelka."

„Látod, meg kell őt mentenem, ha éltembe, ha üdvösségembe kerül, meg kell mentenem" szólt szenvedélylyel Kálmán, fel 's alá járva.

„Itt nagyszerü gazság történik; — mondá Völgyesy, gondolkozva — e' levél világos bizonyságul szolgál mind arra, mit a' törvényszék alatt gyanitottam."

„De mit tegyünk? — szólt, mindig növekedő nyugtalansággal, a' másik — Lemegyek egyenesen a' törvényszékhez 's megmondom Macskaházynak: hogy gazember, hogy a' tolvaj ő, hogy — —"

„Nyugottan, barátom; — mondá Völgyesy, megfogva Kálmán' kezét, ki már az ajtó felé indult — mindent, a' mi zajt üthetne, kerülnünk kell; azok szerint, miket eddig e' dologban hallottam, Macskaházy maga is csak eszköz, 's félek, olly emberek vannak érdekelve, kiket te 's még kevesebbet Etelka vagy Ákos, büntető perbe keverni nem akarhattok."

„De talán mégis, ha lemennék, — mondá Kálmán, ki e' megjegyzésnek helyességét érzé — hisz' csak egy fölmentő szó szükséges."

E' pillanatban lépett be János a' hirrel, hogy a' teins urak már jönek, 's Viola halálra itéltetett.

Kálmán kétségbeesve csapta homlokát. „Átkozott! — kiálta — hogy épen ma kelle távol lennem. Ákos' kérésére, mert tudtam, hogy gulyásunk Vio-

lának jó embere, 's talán az irományokat megszerezheti, tegnap este ide jöttem; miután ez mondta, hogy a' zsiványt nem látta, viradatkor kilovagoltam pusztánkra, hogy csikósunkkal is szóljak. Mikor elmentem, Viola' elfogásáról 's hogy ide hozzák, még szó sem volt; a' puszta jó három órányira van, 's csak miután ott lovamat jól kipihentettem 's már viszszafelé jöttem, jutott e' levél kezembe."

„Persze, mert nem tudtam, hogy a' teins ur a' pusztán van, — mondá János — egész reggel lovagoltam ide 's tova, mig egy pásztorembertől hallottam, hogy arra nyargalt."

„Kend, János, nem tehet róla, — mondá Kálmán — átkozott végzetünk! ha honn vagyok, Violának baja nem lesz, arra esküszöm; de most, miután halálra itéltetett — —"

„És hát aztán?" kérdé János, bajszát pödörve.

„Kend tudja, mi áll e' levélben; — szólt Kálmán — miként mentsem meg most, miután el van itélve?"

„Ha a' teins ur Etelka kisasszony', akarám mondani, Ákos urfi' kedveért — javitá ki magát János, midőn a' pirosságot, melly Kálmán' arczain elfutott, észrevevé — Violát meg akarja menteni — —"

„Akarom-e? életemet adnám, ha tehetem."

„No akkor ez a' kis itélet nem nagy bajt csinál. Hej, teins uram! — tevé hozzá János — ha mind az, ki Magyarországban akasztófára itéltetett, függene, nem győzné az ember kötéllel."

„Kend elfelejti, — szólt közbe Völgyesy — hogy statariumról van szó, ez más dolog, de — —"

„Persze, persze; — mondá János fönszóval —

teins uram, — tevé hozzá halkan, Kálmánhoz — ne szóljunk illy dologról idegenek előtt."

„Völgyesy ur előtt bátran szólhatsz, — mondá Kálmán fönszóval — ő mindent tud."

„'S ha módot találhat kend, — tevé hozzá emez — melly által e' szegény embernek életét megmenthetjük, min kételkedem, mindent el fog követni, hogy becsületes szándékát elősegitse."

„Már ez más, — mondá János mosolyogva — a' teins urak különben nem szeretik, ha valakit akasztófára szántak 's más beléelegyedik, megharagszanak néha, ha gratiát kap, hát illy emberre, hogyne haragudnának, mint én!"

„De hát milly módon akarja kend Violát megszabaditani?" kérdezé Völgyesy érdekkel.

„Azt még nem tudom, — válaszolt ez — előbb ki kell mennem recognoscirungra; de majd találunk módot. Ma nem akasztják fel Violát, 's még is fura dolog volna, ha egy egész hosszu éjszakán át nem tudnám őt megszabaditani. Hisz' a' teins ur itthon van, pinczéje tele borral, pénz is mennyi kell, kulcs, lajtorja, kötél, ló, hej! — tevé nevetve hozzá — nem hallották-e soha Trenk' történetét?"

„Öreg János, ha ezt véghez vihetnéd! — kiáltott Kálmán, örömében nyakába borulva. — Parancsolj mindennel, mire szükséged van, ne kimélj semmit, rám is foghatod az egészt."

„Jól van, jól, — mondá János, bajszát simitva — az öreg János sem olly bolond, mint sokan gondolják; mikor az ember annyi esztendeig a' császárt szolgálta, csak tanul valamit. De csengetnek, menjenek a' teins urak enni, máskép észreveszik, hogy

musterungot csinálunk, én lenn körülnézek 's majd ebéd után szólunk."

„Számolhatsz hálámra mig élek" szólt Kálmán Völgyesyvel kimenve.

„Jól van, jól, — mormogott az öreg huszár — mikor az ember a' császárt szolgálta annyi esztendeig, és az asperni ütközetet megnyerte, és azután Párist is elfoglalta: az embernek nincs szüksége háladatosságra, főkép' ha olly ura van, mint az enyim 's öreg napjaira nem kell kenyeréről gondoskodnia. No ugy-e, de Kálmán urfinak jól esnék, ha kisasszonyunk ő iránta volna háladatos, — gondolá magában tovább, midőn a' szobából kiment — azt se bánom; derék fiu, ugy megüli lovát, majdnem mint az én uram, pedig az tőlem tanulta. Kálmán 's Etelka szép pár, a' fiu jól illik házunkhoz." 'S ezzel a' tiszttartólak felé indult, hol Peti jöve elébe.

Az ebéd, mint olvasóim a' történtek után gondolhatják, nem vala a' vigabbaknak egyike. Völgyesy 's Kálmán, elmerülve gondolataikba, ültek székeiken; a' vendégszerető háziasszony nem kinálá ételeit, 's nem kért engedelmet a' rosz főzésért, ámbár a' sült, melly jó három órával tovább forgattatott, mint közönségesen, hogy sokat ne mondjak, legalább a' legbarnábbak közé tartozott; 's az öreg Kislaky, ki a' nején történt változást észrevevé 's jól megérté a' szemrehányó tekintetet, mellyel e' jámbor asszony, midőn Viola' elitéltetését hallá, őt éltében először fogadta, szótalanul ült tányérja előtt; 's a' ki őt nem önházában látja, midőn a' nyájas mosolygás helyett, melly máskor becsületes arczainak életet adott, ma csak levertséget 's nehéz gondokat

lel, az talán alig ismert volna reá. Nyuzó 's Keniházy, kik most ismét hivatalos szokásuk szerint egymásmellett ültek, elkövettek ugyan mindent, hogy a' jó kedvet, melly kivülről jőni nem akart, belőlről azzal pótolják, mi a' szent irás szerint az ember' szivét földeríti, de a' nélkül, hogy a' hatalmas poharak, mellyeket kiüritének, a' két érdemes uri emberre, más befolyást gyakorolnának, mint hogy az első mindig mérgesebb ránczokba szedé arczát, a' másik szebbnél szebbeket ásitott; 's a' báró, ebéd alatt egész szónoki tehetségét visszanyervén, minden gavalléros udvariassággal a' háziasszonyt mult időkre 's azon mazurokra emlékeztetve, mellyeket, mióta Kislakyné többé nem tánczol, senki a' világon olly szépen járni nem tud: csak parányi mosolygást is ép' olly kevéssé tuda gerjeszteni, mint Zátonyi statarialis történeteivel, noha azon legvigabbat sem mulasztá elmondani, melly szerint egy zsivány, halálra itéltetvén, csak azt kéré vég kegyelmül, hogy azon tiszta ruhában akasztassék föl, mellyet neki felesége hozott 's mellyet egészen ő szőtt 's varrott; ő, Zátonyi, pedig épen azért német szük gatyába öltöztette föl halála előtt, min akkor az egész vármegye nevetett, most pedig Nyuzót, az esküttet 's egy hajdut kivéve, még mosolygani sem akart senki.

Mindenki örült midőn a' hosszu ebédnek vége lett, 's főkép' Kálmán, ki az utolsó ételeknél alig titkolhatá el türelmetlenségét, mihelyt a' többiek fölkeltek, Völgyesyvel oda hagyá a' teremet.

„No, hogy vagyunk öreg János?“ mondá Kálmán, mihelyest az öreg huszárt meglátá, ki a' folyosón pipázva állt.

„Jól, teins uram! — válaszolt a' megszólitott — jerünk szobájába, ott elmondok mindent."

„Hát azt gondolod, hogy a' szerencsétlent megmenthetjük?" szólt az előbbi, midőn a' szobába jöttek.

„Semmi kétség, — válaszolt János — a' kit a' commandans valami várba be akar ereszteni, vagy mit is mondok, a' kit a' profusz, mert hisz' most teins uraimék a' profuszok, ki akar ereszteni: annak nincs baja."

„De, hogy? miként? szólj!"

„Hát csak ugy, — mondá a' huszár halkabb majdnem suttogó hangon — tiszaréti tiszteletesünk itt van, 's mihelyt látta, hogy Viola e' hideg novemberi éjszakára szabad ég alatt van kikötve, alatta csak kis szalma, hogy lefeküdhessék, mellette szegény felesége 's a' gyermekek, ugy dideregve szegények, pedig isten ugyse szép gyerek mind a' kettő, a' kisebbik mindig mosolyog 's kapkod bajszom után, az ember nem győzi nézni, — hát a' mint mondtam, mihelyt a' tiszteletes ur ezt látta, mindjárt mondta, hogy ez nem szabad, hogy valóságos kinzás és a' királyi parancsolatban az áll: hogy ha hideg van, a' rabot szabad ég alatt tartani nem szabad. Gondolom magamban én: ej be okos ez a' parancsolat! mert már töprenkedni kezdtem magamban, ha itt a' fészer alatt marad, hogy szabadithatjuk meg, mikor a' szamarak négy lámpást állitottak melléje, hogy minden mozdulatait láthassák, de erről persze nem szóltam semmit, hanem csak azt mondtam a' tiszttartónak, ki maga is ott volt, hogy jobb is lesz, mert bizony csak biztosabb, ha a' rabot zár alatt tartják."

„De, mit ér ez mind? — mondá Kálmán türelmetlenül. — Ha Violát bezárják, mivel vagyunk közelebb czélunkhoz?"

„Ej, sokkal, teins uram, igen sokkal, — válaszolt János, mosolyogva — mikor az ember maga van 's csinálhat a' mit akar 's nem látja senki: akkor az ember sokat vihet véghez, egynek sokszor több esze van, mint száznak, és az ember egy maga erejével is egész csudákat tehet, csak meg lehessen próbálnia erejét; de mikor az embert mindenfelől nézik és látják, a' legerősebbnek is elmulik bátorsága. Mihelyt mozdul tiz rohan rá, 's egész bátorsága csak arra való, hogy kinevessék. Csak tegyék egyszer Violát a' polyvakamarába, mert a' tiszttartó mondta, hogy más helye nincs, — holnapig kereshetik."

„De, hogy'?" kérdé most Völgyesy, szinte türelmét vesztve a' huszár' hosszadalmasságán.

„Hát ugy, teins uram, — szólt a' huszár, még halkabban suttogva mint azelőtt, — a' pelyváskamara a' tiszttartó' házának tulsó végén van. A' magtárból, melly a' ház' másik oldalán áll, ajtó nyilik egyenesen a' tiszttartó' pallására, nemde?"

„Ugy van, ugy! — válaszolt Kálmán érdekkel — tovább."

„Nohát a' magtárból a' tiszttartó' pallására, a' mint mondtam, ajtó nyilik. Ha a' magtár az enyim, nem csináltattam volna, de a' tiszttartó urak commoditására van, 's most nekünk is."

„Tovább, tovább" mondá Kálmán, mindig türelmetlenebbül.

„A' magtárkulcs, — folytatá az előbbi nyugottan —édes anyjánál van, azt a' teins ur megszerzi ugy-e?"

„Meg.“

„Más nem is kell. Éjszaka, ha valamennyien a' házban alszanak, elmegyünk a' magtárba, onnan az ajtón keresztül a' tiszttartó' pallására, onnan a' kamara fölébe. A' kamara csak ugy ragasztatott a' házhoz, 's padlása csak deszkázva van. Peti czigány mind ezt ismeri. Lassan fölszedünk két deszkát, létrát eresztünk a' szobába, mellyen Viola feljön 's velünk vissza ki a' magtár' ajtaján. Ha egyszer kinn van, a' teins ur' gulyása, kihez Peti már elment, lovát készen tartja, és az egésznek vége.“

Kálmán örömében összecsapta kezét, Völgyesy megvallá, hogy a' terv kétségen kivül a' legjobb, mit e' körülmények alatt kigondolni lehetett, hogy azonban kivitele még annyi dologtól függ, hogy már örvendeni, idő előtti dolog volna.

„Ha Viola a' kamarában és a' magtár' kulcsa kezemben van, — mondá János — a' többiért jót merek állni. A' kamarának nincs ablaka, mellyen beláthatnának, 's ha Viola mindenkit elküldött 's aludni ment, csinálhatunk a' mit akarunk.“

„Igen, de az őrök? — jegyzé meg Völgyesy — a' tiszttartó, ki a' palláson minden zajt meghallhat 's lármát üthet?“

„Az őröket magamra veszem, — válaszolt megvetéssel a' huszár — a' commissarius betegen fekszik, 's ha teins ur a' főbirót 's esküttet leitatja, ugy hogy inspectiora nem jön, a' mi nem nehéz dolog, 's mint jó háziur a' strázsáknak bort adat, hogy a' hideg éjszaka meg ne fázzanak: a' tiszttartó lármát üthet, a' mennyit akar. De ettől nem kell félni: a' tiszttartó ha egyszer fekszik, nem könnyen kel föl

ágyából. Csak a' kulcsot kapjuk meg 's azután hogy Violát oda zárják, máskép' baj."

„Ha más nem kell, — mondá vigan Kálmán — nincs baj," 's ezzel Völgyesyt magával hiva, ismét a' terembe visszasietett. — „Mégis jó fiu az a' Kálmán, — gondolá az öreg huszár magában, mig lassu léptekkel a' tiszttartólak felé indult — vétek volna másnak adni kisasszonyunkat. Igen, de ha nem szereti? lehetetlen! — vigasztalá magát belsőképen — nem ül paripáján senki szebben, mint ő. Illy urfit nem minden nap találunk kisasszonyunknak."

A' teremben az előbbieken kivül az ifjak Vándoryt találák, ki miután kérését a' törvényszék' tagjai elébe terjeszté, melegen czáfolá az ellenvetéseket, mellyeket főkép Zátonyi 's a' báró kivánata ellen tettek; az első, mert mint mondá, a' nép' fogalma szerint statarialis gonosztevőt szabad ég alatt kell tartani; a' második, mert ez uri háznak még több nyugtalanságot okozni nem volna illő. De a' tiszteletes' kivánata Kálmán' szülei 's főkép anyja által olly hévvel pártoltatott, hogy az ifjak' közbeszólása czéluk' elérésére szükséges sem vala.

„Nem tartom ugyan szükségesnek, — mondá Macskaházy nyájasan — hogy a' rab szobába zárassék. Az utasitás világosan téli időről szól, 's Viola, ugy hiszem, a' hideg szelet, melly kinn fú, megszokta."

„Ha nyaka megfázik, — gunyolódék közben Nyuzó — holnap nyakravalót kap."

„Ne enyelegj, — folytatá Macskaházy, sohajjal, midőn a' rosz hatást, mellyet a' főbiró' szavai, esküttjét kivéve, mindenkire tettek, észrevevé, — 'a'

dolog nagyon is fontos. A' mint mondám, nem tartom ugyan szükségesnek, főkép' a' felsőbb utasitás' értelmében nem tartom annak, hogy a' rab más helyre tétessék által: ha azonban tisztelt házi asszonyunknak ezzel legkisebb kedvet szerezhetünk, épen nem ellenzem Vándory ur' kivánatát, föltéve, hogy a' biztosságról gondoskodva legyen, az ablakok rostélyozva, az ajtó bezárható állapotban találtassék, 's a' szükséges strázsák' fölállitása el nem mulasztatik."

„Ha a' teins urak' parancsolják, — szólt most közben a' tiszttartó, ki Vándory után szinte feljött — én a' rabot olly helyre tudom tenni, hol semmi ablak nincs."

„Igen, pinczébe, — jegyzé meg Zátonyi — mindjárt gondoltam, ez lesz a' legjobb."

Vándory felsohajtott.

„Nem, nem, — mondá a' tiszttartó — pinczénkben bor van, oda nem ereszthetek senkit, a' teins uraságnak jószágára, mi rám bizatott, vigyáznom kell; de a' pelyvás kamarába, az lakattal zárható, köröskörül nincs ablak, 's ha az ajtó' elébe csak egy strázsát állitanak, Viola olly biztos, mint ha Munkács várában volna."

Vándory 's főkép' Kislakyné felszólaltak e' terv ellen is, de miután a' nehézségek: hogy a' kamarát nem füthetni, még Kálmán által sem tartatott fontosnak: határozattá lön, hogy a' rab a' kamarába zárassék, 's maga Nyuzó, esküttjével 's Macskaházyval, ki a' rab' biztosságáról tulajdon szemeivel akart meggyőződni, elkisérék Vándoryt a' tiszttartó' házához, hogy az áttételnél jelenlegyenek.

„Vigyázz magadra, — mondá Völgyesy, Kál-

mánhoz, midőn hátrább maradva a' többieket követék — mikor a' hideg kamara mellett nyilatkozál, Macskaházy gyanakodó tekintetet vete reád."

„Igazságod van, — szólt a' másik, homlokára csapva — mihelyt politicára volna szükségem, mihelyt csak egy kis ész kell: kész az ostobaság. De majd helyre hozom; ha meglátjuk a' kamarát, annyit mondok ellene, hogy —"

„Ez is hiba volna, — szakitá félbe Völgyesy, mosolyogva — hadd őket magukra, 's ha pelyvás kamarátok a' legroszabb hely házatokban, bizonyos lehetsz, hogy Viola oda záratik."

Völgyesynek e' jóslatát a' történet igazolá; 's miután Macskaházy tulvitt óvatosságból kérdezé: jó materiából épültek-e a' falak? 's a' tiszttartó méltósággal megjegyezte: hogy teins Kislaky ur curialis épületeit sárból rakni nem szokta: egy asztal, pad 's kevés szalma vitetett a' kamarába, az ajtó elébe két strázsa állitatott, 's Viola, minden jelenvalók' teljes megelégedésével, a' jéghideg kamarában maradt Vándoryval, ki miután rabjának több testi kényelmeket szerezni nem tudott, legalább vigasztaló szavával akará deriteni éltének vég pillanatait.

Az öreg Kislaky azalatt nőjétől követve, fejfájás' ürügye alatt szobájába vonult, 's mig Zátonyi 's a' báró fel 's alá járva egy másik szobában, a' házi urok' nevetséges gyengeségéről, Vándory' bolond philantropiájáról 's Völgyesy' szemtelenségéről szóltak, nem egy vágyó tekintetet vetve az asztal felé, hol a' tarok-kártyák feküdtek 's csak Macskaházy 's Nyuzó váratott, hogy játszáshoz fogjanak: addig a' házi ur fejét kezére támasztva ült kandallója mellett, mély

gondolatai között felejtve még azt is, hogy pipája régen elaludott.

„Trézsi lelkem, — szólt végre az öreg, nőjéhez fordulva, ki szokása ellen munkátlanul ült mellette 's majd férjét, majd a' kandalló' ropogó tüzét nézve, szinte szomoru gondolatokba mélyedett — én szerencsétlen ember vagyok!"

Kislakyné felsohajtott, de nem szólt; a' jó asszonynak magának is ugy látszott, hogy derült élető̈kre sötét felhő borult, mióta házukban egy ember fordult meg, bár milly gonosztevő lett légyen is, kinek Kislaky életét megmenthette volna.

„Ugy-e Trézsi, — folytatá az öreg szomoruan — te sem fogsz szeretni ugy, mint eddig, még Kálmán sem? Mindig az fog eszetekbe jutni ha láttok: lám ez az öreg ember megmenthette volna életét 's nem tette."

Kislakyné nehány vigasztaló szót monda közbe, férje szomoruan csóválta fejét. „Nem, nem, Trézsikém, én jól tudom, én megmenthettem volna ez embert 's ő mégis meghal, vére lelkemen fekszik."

A' jó asszonynak szive megesett szomoruságán, 's a' helyett, hogy mint akará, szemrehányásokat tegyen, azzal vigasztalá: hogy a' felelet-teher, ha csakugyan az itéletért valakit feleletterhe nyom, egyiránt fekszik minden birák' vállain, hogy egyébiránt már többször életében vett büntető törvényszékekben részt 's bizonyosan mindig a' törvények 's meggyőződése szerint itélt.

„Az más, egészen más! — válaszolt Kislaky szomoruan — más törvényszéknél az ember kimondja voksát tiszta meggyőződése szerint, 's a' mit a' több-

ség határoz, az történik; olly eset, hol a' rabnak élete csak egy ember' szavától függne, nincs; az itélet fölebb megy a' királyi táblához, a' felséghez, 's ha végre a' gonosztevő a' legkeményebb büntetést kapja is, senki szemrehányást nem tehet magának, hogy a' rab' halálának ő maga volt oka; de itt, ha meggondolom, hogy csak fölmentő itéletem, sőt nem is az, hanem csak annak kimondása kivántatott, hogy a' rab rendes biráinak adassék által, 's hogy én halálára szavaztam, hogy én tulajdon kezeimmel adom át hóhérjának e' szerencsétlent: ez borzasztó! Teheti-e ezt olly ember, kinek szive van, érdemli-e az a' ki tette, hogy valaki szeretve közelitsen hozzá?!"

„De ha igy veszed a' dolgot, — mondá Kislakyné, kinek szemei könyekkel teltek — miért szavaztál, az istenért, halálra?"

„Miért? — szólt a' házi ur, fölkelve székéről 's föl 's alá járva szobájában — mert gyáva, haszontalan ember vagyok, mert midőn körülöttem mindenki azt mondá, hogy magamat nevetségessé teszem, ha a' zsiványt el nem itélem, nem tudtam ellentállni, mert Macskaházy 's a' többiek azt kiabálák, hogy ha Viola' vallomása a' perhez csatoltatik, a' Rétyek még inkább megboszankodnak reám, 's eszembe jutott, hogy azon esetben Kálmánunk Etelkát nem kapja meg. Völgyesy is elment 's magamra hagyott, mintha minden összeesküdött volna ellenem."

„Én Rétyekről illy gazságot nem tehetek föl" mondá gondolkozva a' nő.

„Én sem, — válaszolt Kislaky — Macskaházynak alávalósága az egész, ... 's én becsületes nevemet, lelkem' nyugalmát vesztem általa!"

„Nyugtasd meg magadat, — szólt felesége, megszoritva kezét — becsületes nevedet nem fogja senki megtámadni.“

„Dehogy nem. Völgyesynek talán igazsága van; most, midőn a' dolgot nyugottan átgondolom, magamnak is ugy látszik, hogy a' jegyzőkönyv nem rendesen szerkeztetett; kinek fogják ezt hibául tulajdonitani, mint az elnöknek, nekem. De hagyján; — mondják, hogy szamár vagyok, mondjanak akármit, én nem bánom, de ha kimegyek házamból 's e' szerencsétlen embert látom, kit kinn határomon felakasztottak 's kinek életét menthettem volna meg, ha eszembe jut felesége 's gyermekei, kik lábamhoz borulva könyörögtek életeért: éltem nyugalma elveszett.“

„Nem fog elveszni, — szólt közbe Kálmán, ki az alatt halkan a' szobába lépve, apjának vég szavait hallá. — Ha atyámuram nem ellenzi, Viola szabad még ma 's vére ez egyszer senkinek lelkét terhelni nem fogja.“

A' szülék bámulva megfordultak. „Ne tréfálj fiam, — mondá az öreg Kislaky — a' mit mondasz, lehetetlen.“

„Meglehet törvényesen az, — válaszolt az ifju jókedvüen. — Valamint törvényesen lehetlennek tartatik, hogy két tanu szintugy hazudjon, mint egy, vagy hogy biró részrehajló 's csalódik; azonban hála az égnek, vannak még más lehetőségek is.“

„A' statariumnál nincs fölebbvitel“ sohajtott az apa.

„Dehogy nincs, — mondá a' fiu — azon fölebb-

vitel, melly minden földi dolgoknál megvan. A' fölebbvitel a' jövőhöz."

„Nem értelek" szólt az öreg bámulva.

„Én értem, — vága közbe anyja, kinek szemei az egész idő alatt kedves fia' mosolygó arczain függtek — el akarod szöktetni, nemde fiam!"

„Ugy van, kedves anyám. Fölebbvisszük a' pert, ha Viola kiszabadul, vagy ujra más biró', vagy végre élete' végén isten' elébe kerül, 's ott a' mai törvényszéknek itélete uj biró által fog fölvétetni. A' dolog törvényesen lehetetlen; de valamint sokan censurára ugy megtanulják hazai törvényeinket, hogy azokat, mellyeket kebleikben följegyezve a' világra magukkal hoztak, elfeledik: ugy én e' nem tanult törvényeket tartom eszemben, 's nem bánom egy cseppet, ha az egész világ azt mondja is: Viola' megmentése törvényes tekintetekben nem helyesen történt,.... csak belsőm mondja, hogy jól cselekedtem."

Kislakyné imádta fiát, 's olvasóim képzelhetik az érzést, mellyet ezen mosolygó arczczal, de mély érzelemnek hangjaival kimondott szavak benne gerjeszténck. „Igazságod van, — mondá örömragyogó arczokkal — ez embertelen törvény, melly azt rendeli,hogy egy szegény szerencsétlen embert itt tulajdon határunkon akasztassunk fel. Isten is megáld érte, ha megmentheted."

„Igen, de — szóla közbe az öreg Kislaky, kinek arczain a' rövid örömsugár után, melly rajtok átfutott, midőn Viola' megmenthetésének lehetőségéről hallott, most ismét azon bizonytalanság vala észrevehető, melly a' becsületes embert, valahányszor

tőle valaminek elhatározása kivántatott, jellemzé — én nem látom át, miként —“

„Azt bizd rá, — szakitá félbe a' szólót nője — mihelyt Kálmán' első szavait hallám, meg valék győződve, hogy termékeny fiatal eszével valami módot gondolt ki — —“

„Ez egyszer édes anyám csalódott; — szóla nevetve Kálmán — a' termékeny fiatal ész, melly Viola' elszöktetésére módot talált, az öreg János 's a' vén Peti czigány' esze volt; azonban a' mód, látni fogja, jó marad.“ 'S itt Kálmán, anyjának látszó örömére, elmondá János' tervét, mellynek végrehajtása Violának a' kamarába záratása által már megkezdetett.

„Hát azért ellenezted ugy, hogy Viola jobb szobába ne tétessék? — mondá Kislakyné — nem foghattam meg.“

„És mi másért? — válaszolt Kálmán. — De a' mint látja, nekünk tervünk' kivitelére két fontos dolog szükséges még: a' pincze- és a' magtárkulcs. Magyarországban, főkép' törvényes dologban, e' kettő nélkül nem mehetünk semmire. E' kettőt édes anyám ez egyszer rám kell bizni.“

„Teljes szivemből, — mondá az asszony, ki most egész derültségét visszanyeré, 's asztalfiokjából sok közül két nagy kulcsot vett ki, mellyet Kálmánnak általadott — ne kimélj semmit, itasd ki egész borunkat, adass tokajit a' hajduknak ha szükséges, csak mentsd meg e' szerencsétlent.“

Az öreg Kislaky azalatt nagy léptekkel, látszólag a' legnagyobb fölgerjedésben járt fel 's alá szo-

bájában. „Mi bajod, öregem?“ mondá nője nyájas hangon, midőn utána ment 's kezét vállára tevé.

„Arról gondolkozom, — szóla az öreg megállva — mi szörnyü helyzetbe hozott gyengeségem. Hatalmamban állt, hogy a' szerencsétlent megmentsem, egészen a' rendén, törvényesen tehettem azt, 's most hibám' kijavitására fiam valóságos criminalitásba keveredik, talán elrontja élete' szerencséjét, 's én nem is mondhatom, hogy ne tegye.“

„Ne gyötörje magát agyrémekkel, — mondá Kálmán — már miként ronthatnám el éltem' szerencséjét az által, hogy ember' életét mentem meg?“

„Ha Rétyék megtudják, hogy Violát te mentetted meg, — válaszolt apja — ismered az asszonynak szenvedélyességét, már azt is, mit a' tisztújitásnál Tengelyiért tevél, ki tudja, fogja-e valaha megbocsátani!“

„A' mi azt illeti, — szólt Kálmán nyugottan — nincs mit aggódnunk, én sem Rétytől, sem nagyságos nőjétől kegyelmeket nem kivánok; 's a' mi Etelkát illeti, e' sorokból látni fogja, hogy e' dologról máskép' gondolkozik.“ 'S evvel a' János által vett levelet apjának átadá.

„Angyali teremtés! — szólt anyja, ki férjével együtt olvasá Etelka' sorait. — Igazságod van fiam, Violát meg kell mentened.“

„Az első sorok, miket Etelkától életemben kaptam, — mondá Kálmán lelkesülve — ha gonosztettet kivánna tőlem, én megtenném, 's hát még ezt!“

„Isten mentsen meg, hogy tőle visszatartsalak, — szólt az öreg visszaadva a' levelet — czélod szent 's nemes. De mind a' mellett törvényeink szerint

mégis büntett. Ha nem sikerülne! Ha megtudnák! Remegek."

„Ha nem sükerülne? — válaszolt Kálmán jókedvüen — de hát mi szükséges sikeréhez más, mint hogy a' hajduk lerészegüljenek 's hideg éjjel Nyuzót 's esküttjét a' szobában tartsuk. Az ajtó, melly a' magtárból a' tiszttartó' pallására vezet, a' mi oldalunkról van bezárva; nincs nehézség, nálam van a' pincze- 's magtárkulcs!"

„De ha mégis megtudják? — mondá az apa még mindig nyugtalanul — ha criminalis pert kapsz?"

„Criminalis pert? Nem tudja, édes apám, — mondá Kálmán nevetve — hogy a' büntető kereset közgyülésen határoztatik el? 'S mit féljünk? nálam van a' pincze- 's magtárkulcs!" 'S ezzel Kálmán a' kulcsokat, mellyeket elébb diadalmasan fölemelt, zsebébe dugva, elment.

„Boldog fiu! — mondá anyja szeretetteli tekintetet vetve utána — hogy is ne lenne szerelmes Etelka belé!"

„Boldog! — sohajta Kislaky, a' kandalló mellé ülve — csak ne tudja meg senki e' tettét, szép tett, igaz, de criminalitas."

„Ne kinozd magadat illy gondolatokkal."

„És ha eszembe jut, hogy mindezt elkerülhettük volna, ha felmentő itéletet mondok."

„Minek törődni ezen? Viola megszabadul 's nyugott lehetsz."

„Mégis szörnyü törvény, — sohajtott az öreg házi ur — melly becsületes embert annak teszi ki, hogy ha teljesiti, egész életében többé nyugottan ne aludhassék."

És a' jámbor házaspár hallgatva ült egymás mellett, mig az asszony, a' vacsorára teendő készületekre emlékezve, kiment, 's Kislaky, pipára gyujtva, tarokkozó vendégeit keresé föl, kik számos contra 's recontrajok között a' házi urról 's főfájásáról, melly állitólag távollétét okozá, rég megfelejtkeztek.

XXI.

Mondják, nincs nehezebb dolog, mint embereket észre hozni, 's meglehet, való! Mióta e' föld tengelye körül forog 's rajta emberek körüljárnak, hány kisérté meg e' nehéz feladást! hány tapasztalta iparkodása' sikeretlenségét! Mint hajó a' csalódás' habjain lejt el nemünk' életén; vannak, kiket a' végzet a' többiektől elkülönözött, 's kik magánosan a' partokon állva látják, miként ragadja magával az ellentállhatlan ár társaikat 's felszólitják a' haladókat 's kérik, hogy szálljanak ingó csónakukról a' biztos földre! mit ér? hisz' ők nem érzik bárkájok' mozdulatát, ők ingatlan alapon képzelik magukat, 's elkábult szemeiknek ugy látszik, mintha a' partok 's ki onnan hozzájok szólt, szaladnának. Sokan voltak, kik a' darab igazságot, mellynek magukat birtokában gondolák, oda vetették az élet' árjai közé, a' kincs lesülyedett, — 's mint tengeren az egyes kláris-ág fölött fövenysziget támad: ugy az emberi tévedések' legnagyobbjai illy kis részlet igazságokon alapulnak, mellyeket századok' csalódásai takartak

el, — 's ki az alapot letevé, sirhatna az épületen, melly fölötte készült. — Nehéz dolog embereket észre hozni; de vannak alkalmak, hol őket eszöktől megszabaditani is némi nehézséggel jár, — 's Kálmán ez este százszor átkozá végzetét, melly ugy látszott, nem engedé, hogy Nyuzót lerészegithesse. Macskaházyról nem is szólok. Az ügyvéd azon szerencsétlen teremtések közé tartozott, kik mindig józanok, — ennél Kálmán még kisérleteket sem tett; a' többiek, a' bárót sem véve ki, szerfölötti erőtetés nélkül mintegy önként teljesiték fiatal gazdájuk' kivánatát; de a' főbiró, mint szikla, mellyen a' zápor nyom nélkül patakzik le, mint sziget, mellyet a' tenger' árjai hasztalan mosnak, ingadozás nélkül megállá a' legjobb vörös 's fejér bor' hatalmát. — Nyuzó közönségesen kerti borral élt, 's Kálmán pinczekulcsát arra használta, hogy azon jobb, de közönséges vörös 's fejér bort, mellyet Kislaky' vendégei máskor kaptak, a' játszók' asztala mellett a' legjobb egri 's hegyaljaival cserélje föl; a' főbiró nem is tartozott azok közé, kiken — mint mondani szoktuk — soha a' gyengeség erőt nem vesz, 's magok olvasóim Garacson olly állapotban látták őt, minőbe őt most Kálmán helyheztetni kivánά; de a' gyülölt Völgyesynek jelenléte, Macskaházynak intései, leginkább pedig a' nemes dicsvágy, hogy eddig szerzett hirét, mint Taksony megyének legerősebb ivója, ne koczkáztassa, olly tökéletesen fölmérék a' bornak hatalmát, hogy eddigi ivói remekletei után a' részegségnek még semmi nyomai nem mutatkoztak.

„Le akarsz részegiteni, ugy-e? — mondá Nyuzó, miután épen ismét egy pohár vörös bort üritett

ki, olly képpel fordulva Kálmánhoz, mintha keserü orvosságot ivott volna, — hagyj föl illy bolondságokkal. Nincs az az emberi, ki engem részegen látott."

„Láttalak bruderkám, — szólt az esküdt, barátságosan mosolyogva, székéről, mellyen báró Sóskuty mellett ült, — 's pedig emberségesen részeg voltál."

„Kicsoda?" kiáltott Nyuzó.

Zátonyi két könyökére támaszkodva 's mély gondolatokba merülten nézve Macskaházyt, ki ép' a' kártyákat keveré, a' lármára fölnézett 's megjegyzé, hogy csakugyan szép statarialis eset, mellyet ma láttak. „A' tizenhatodik, mellynél életemben jelenvagyok 's mindeniknél végeztünk valamit."

„Az nem tartozik a' dologhoz; — mondá türelmetlenül Nyuzó — én kérdeni akarom ezt az én esküttemet...."

„Nem tartozik a' dologhoz, — szakitá félbe Zátonyi, mindazon elevenséggel, mellyet nehézzé vált nyelve lehetségessé tett; — nem vagyunk-e most is statarialis eljárásban? a' törvényszék együtt marad, mig az itélet végrehajtva nincs."

„Bolondság! ez sem tartozik a' dologhoz, — válaszolt a' másik, fejét haraggal rázva — mikor én Keniházyt akarom kérdezni...."

„Bolondság! — szakitá félbe a' táblabiró, a' kiosztott kártyákat, mellyeket épen kezébe vett, méltósággal az asztalra csapván — mikor én mondom.... mit is akartam mondani.... igaz, ez nem bolondság, domine spectabilis kövesse meg magát; gondolja meg kivel beszél 's hol szól, a' hely' szentségét vegye figyelembe, mi itt statarialis sedria vagyunk."

Nyuzó mindig türelmetlenebbé vált. Kálmán, ki egy jó veszekedéstől czéljának elérésére többet remélt mint magától hegyaljai jó borától, nagy helybenhagyást integete Zátonyinak, mig ez nagy önmegelégedéssel folytatá: „Igen, igen, semmi tréfa! semmi nevetség! mig a' gonosztevő kivégezve nincs, mi mint statarialis biróság ülünk együtt, bennáll az instructioban; mint statarium eszünk, mint statarium tarokozunk, mint statarium…."

„Ne kiabáljon a' teins ur ugy," harsoga a' főbiró, betartva fülét.

„És én akarok kiabálni, és én fogok kiabálni, — folytatá Zátonyi mindig hevesebben — 's szeretném látni, ki fogna megakadályoztatni benne; én Taksony megyének olly táblabirája vagyok, mint bárki más; most harmadikszor candidáltak alispánnak."

A' báró, ki a' vitatkozás alatt kártyáit megnézve hatalmas játékra készült, a' lehető legnagyobb türelmetlenséggel, noha kevesebb szavakkal mint szokása vala, játszásra inté társait, de hasztalan; minden tárgyak közül, mellyek fölött emberek vitatkoznak, nincs egy, mellynél több lárma 's keserüség támadna, mint ha az forog kérdésben: ki józan köztök? 's sok ember, ki soha életében egy pohár bort nem emelt ajkaihoz, hajba kapott legjobb barátjaival 's megverekedett ollyanokkal, hol legyőzetését előrelátá, csakhogy józanságát senki többé kétségbe ne vegye; ki várja, hogy akár Nyuzó, akár Keniházy ez alkalommal engedjenek, főkép' midőn Kálmán mindent elkövetett, hogy vitájok' keserüségét nevelje, 's a' főbiró Völgyesy' ajkai körül gunymosolyt vélt észrevehetni, mellyet nem tulajdonit-

hatott egyébnek, mint hogy e' gyülölt ellenség, azon merész ajánlkozásának kivihetőségén kételkedik, miként ő, Nyuzó Pál, minden pohárra, mellyet Keniházy iszik, hármat üritend ki, a' nélkül, hogy megrészegednék.

„Már barátom, a' mi sok, sok, — mondá Kálmán, — ezt nem hiszem soha életemben."

„Nem hiszed?" kiálta Nyuzó.

„Nem én, — válaszolt Kálmán — fogadok akármibe."

„Jól van; két fejős tehén, agaram ellen."

„Nem bánom, noha az agár nem sokat ér, ugy is elveszted."

„Áll a' fogadás, ide a' poharakkal."

Kálmán alig titkolhatta el belső örömét. Macskaházy mindent elkövetett, hogy a' fogadás visszavonassék; Keniházy azonban nevetve kiürité első poharát; Nyuzó, igérete szerint, felhajtott utána hármat, 's a' játék valamivel lármásabban tovább folyt.

Mig Kálmán illy módon az urakkal foglalatoskodott, addig János nem kisebb sikerrel működött a' hajduk 's őrök között, ugy hogy egy kislaki parasztot 's egy vén hajdut kivéve, ki maga is katonaviselt ember vala, nyolcz óra után alig találtathatott ollyan közöttök, kit a' legnagyobb hizelgő józannak mondhatott volna.

A' rabnak kamarájában, mellynek ajtaja elébe épen a' két józanabb őr állitatott, mély csend uralkodott. Mióta Vándory, ki egy óránál többet töltött Violánál, őt a' vallás' vigasztalásaival a' halálhoz készitve eltávozott, nője ment hozzá, 's azóta az őrök, ha néha fülöket az ajtóhoz tevék, csak gyenge

suttogást vevének észre, mellyben a' két szerencsétlen egymással hihetőkép' vég gondolatait közlé, a' főbirónak szigoru parancsolata szerint csak kilencz óráig levén megengedve akárkinek, hogy a' rabbal szólhasson.

E' külső csend alatt leirhatlan nyugtalanság tölté Viola' 's nőjének szivét. Viola sokszor gondolt életében azon halálra, mellynek most elébe ment. A' pillanattól, hol a' sz. vilmosi erdőben megfogatott, sorsa teljes meggyőződése szerint el vala határozva, 's ő nem kért, nem mentegeté magát birái előtt, nem annyira büszkeségből, mint mivel tudá, hogy minden ebbeli fáradsága sikeretlen. A' halál végre mi más, mint éltünk' elvesztése, 's valljon az élet e' szerencsétlennek mit nyujtott ollyast, minek veszte fölött kesergenie lehetett volna? Maga nője 's gyermekei, kiknek szeretete azon egyedüli kincs vala, melly a' zsiványnak e' világon megmaradt, nem lesznek-e boldogabbak vagy legalább nyugottabbak, ha a' szerencsétlenség, mellynek szüntelen fenyegető veszélye egész éltöket egy hosszu kínná tevé, végre megtörtént? Hisz' mit tehet ő nőjeért, ki általa házi boldogságának örömeitől megfosztatott 's földön futó koldussá tétetett? mit tehet gyermekeiért, kiknek atyjok' neve szégyenbélyeget süt életökre, kinek nem kivánhat, kiktől nem kérhet mást, mint hogy soha példáját ne kövessék? „Ha majdan nem leszek, — igy gondolkozott magában — senki e' vidéken Violáról szólni nem fog; ki tudja? talán nőm is végre el fogja felejteni az elátkozott teremtést, ki egész életére csak kínt 's szégyent hozott; gyermekeim megváltozott névvel máshol fogják keresni szeren-

czéjöket, 's minden jó lesz ismét. Jobb ma mint holnap meghalni...." 's Viola olly nyugottan tekinté végzetét, mint kit egy hosszu ideig előrelátott csapás ér, mellynek gondolatával rég' megbarátkozott. Ez élet iránti közönösség nem olly ritka népünk között, mint azt olvasóim talán gondolják; — valamint a' roszabb római imperatorok' korában bámulattal látjuk a' könnyüséget, mellyel annyian életöktől majd önként majd zsarnokok' parancsolatára megváltak, 's e' tüneménynek okait nem annyira a' stoa' tanainak befolyásában mint azon practicus meggyőződésben kereshetjük, hogy az életen nem sok veszíteni való van: ugy a' nép könnyen válik meg életétől, hol napi bére vajmi sokszor nem éri föl a' fáradságot, mellyel érte szolgált. — Maga Violának nője, mikor a' halálos itélet' meghallása után ismét magához tért, nyugottabb vala, mint, előbbi kétségbeesését látva, valaki gondolhatá. A' fenyegető vész, melly fejök fölött annyi ideig lebegett, lecsapott, — e' világon nem vala többé mitől félniök; — 's a' végső reménynyel eltünik nyugtalanságunk is.

Az öreg János mind e' nyugalmat felzavará jó hireivel. A' vén katona eleinte föltette magában, hogy az egész megmentési tervet Violának az utolsó perczig tudtára nem adja. „Isten mentsen meg! — igy szólt Kálmánhoz, midőn ez azon szándékát nyilatkoztatá ki, hogy a' szegény embereket tovább reménytelen állapotukban hagyni nem akarja, — a' teins ur mindent elrontana; ha főkép' az asszony megtudná, hogy férjét meg fogjuk menteni, nem mérsékelné magát örömében, észrevennék, és akkor vége mindennek. Legjobb, ha utolsó perczig azt hi-

szik, hogy Violának nincs reménye, akkor legalább senki változást rajtok észrevenni nem fog." Jánosnak okoskodása olly helyesnek látszott, hogy Kálmán által ellenmondás nélkül elfogadtatott, 's az öreg huszár később önmagán tapasztalá, mennyire veszélyes valakire titkokat bizni, midőn vén bolond létére — mint később többször életében mondá — alig találkozott Violánéval magányosan, alig látá ez asszony' szótalan kétségbeesését, midőn az egészt maga kilocsogá, 's a' leirhatlan boldogság' kifejezését látva, melly a' szerencsétlennek arczain egyszerre átsugárzott, örömében elfelejté, hogy ha e' pillanatban valaki a' szobába lép, Zsuzsi szerencsés mosolygásából, mellyel Jánosra tekintett, hihetőkép' igen sokat gyanithatott volna. Ki tehet róla! az élet, bármennyit beszélünk tervekről 's előre tett számitásainkról, nem sakjáték; a' legildomosabb játszó tudva, hogy nyerése nem kizárólag ügyességétől, hanem nagyrészint a' sorstól vagy véletlentől függ, nem óvhatja meg magát azon szenvedélyektől, mellyeket minden sorsjátékoknál működni látunk; az alakok, mellyekkel terveinket kiviszszük, nem érzéketlen fabábak, hanem érző 's hozzánk hasonló lények, kik szenvednek 's örülnek mint mi, kikhez százféle érzemény 's indulat köt,... ki birja illy viszonyok alatt mindig megtartani tervét? Midőn az öreg huszár a' szobába lépve, hol Violáné gyermekeivel ült, a' halvány asszonyt látá, ki alvó gyermekét ringatá karjai között 's szomoru gondolataiba merülve nem is vevé észre beléptét; midőn a' kis Pista vörösre sirt szemekkel elébe lépett 's őt a' gyermek' ellentállhatlan nyájasságával kezénél fogva anyjá-

hoz vezeté 's kéré, hogy vigasztalja őt, 's midőn a' gyermek Zsuzsi' karjai között a' neszre fölébredett 's mosolygva nyitá fel szemeit anyjára, kinek szemei e' mosolygásnál könyekbe lábadtak: akkor Jánosnak föltételei mind füstbe mentek, 's midőn Violáné kisdedét ajkaihoz szoritva felsohajta: „a' szegény nyomorult nem tudja mi hamar árva lesz...." az öreg, kemény kezével szemeit törülve, nem válaszolhatott mást, mint: „nem lesz biz' az lelkem Zsuzsi, ép' olly keveset, mint te özvegy...." 's csak a' bámuló tekintetből, mellyet az asszony reá vetett, vevé észre, mit mondott.

A' titkot e' szavak után már nem lehetett többé megtartani; a' kis Pista kiküldetett tehát, 's János suttogva elmondá minden készületeit. „Látod, — tevé jókedvüen hozzá — hogy mindenről gondoskodtunk. Se baj, pár óra mulva, mikor az urak 's a' strázsák hortyognak, pedig derekasan feltöltötték a' garatra, férjed szabad lesz, felkap jó lovára 's azután kereshetik. Nem kell mindjárt lemondani a' világról, nem kell kétségbeesni. Azaz, mit is mondtam? — igazitá ki magát — kell bizony, szomorkodjál csak, essél kétségbe, jajgass, rimánkodj, máskép' az urak észreveszik. Vén szamár létemre nem is kellett volna megmondanom az egészt, nem fogod magadat tettethetni 's akkor mindennek vége volna."

Violáné, mindig suttogva férje' elszöktetése iránt, mindenféle kérdéseket tett Jánosnak.

„Add ide egy kissé gyermekedet, — mondá, miután ezekre felelt — hadd nézzem meg, hadd tánczoltassam meg térdemen. Ej, be szép gyerek ez! — mondá 's egész arcza mosolygott, midőn a' kis-

dedet vigyázva kezeibe vevé — soha szebbet nem láttam .... 's hogy nevet az átkozott, mintha százszor körülhordoztam volna; dehogy engedjük, hogy apjának baja történjék! Ej, Zsuzsi, ha nekem illy gyermekem volna!"

„Az enyimek szeretni fogják kendet, mint második apjokat," szólt az asszony, tekintetet vetve Jánosra, mellyben az anyának boldogsága, midőn gyermekét dicsérni hallja, egész háladatosságával vegyült.

„Igen, mint második apjokat; — válaszolt az öreg, sohajtva — de ha az embert ugy szeretik, mint első apjokat, az mégis egészen más lehet. Látod-e Zsuzsi, én sokszor gondolkozom arról, miért nem adott isten nekem is gyermekeket? azt mondják, mert nem volt feleségem. Igen, de miért nem volt feleségem? ha háboruba nem kellett volna mennem, most már unokám lehetne, 's hidd el, itt ez ezüst emlékpénzt és keresztemet oda adnám ma, mindeniket egy illy gyermekért mint a' tieid, ... mind a' kettőt odadnám biz' én egyetlen egyért. De isten neki! talán azért nincs gyermekem, mert valamennyit egyformán szeretném akkor is; a' gyermek mikor kicsi, mind egyformán szép, nincs is különbség köztök, fürgék, elevenek, mint a' kis halak 's később a' feléből is béka válik."

János ekkor közelgeni látá a' kis Pistát, ki Vándoryval együtt visszatért, hogy anyját apjához hivja, 's csak még hamarjában azon intést adva, hogy a' világért el ne árulja magát, távozott nem kis aggodalmak között, midőn a' szobát elhagyá 's meggondolá mindazon veszélyeket, mellyek titkának

közlése által támadhatnak, ha Violáné reményeit elárulná.

Az öreg Jánosnak aggodalma azonban e' tekintetben egészen fölösleges vala. A' jó hir, mellyet Violánénak hozott, 's mellyet ez, mihelyt magát férjével magányosan látta, vele közlött, mondhatlan nyugtalansággal tölté sziveiket. Ez természetünk,... a' lombatlan fa nyugottan áll, 's a' legerősebb szél alig ingatja száraz ágait; a' zöld sudarak remegve hajlonganak a' leggyengébb szellő' érintése alatt, ... 's ki Violát most látá, midőn szabadulása olly valószinünek látszott 's fölgerjedésének okát nem ismeré, nem gondolhata egyebet, mint hogy a' szilárd férfiun végre a' haláltóli félelem erőt vett. És bámulhatjuk-e ezt? Nem lüktetett-e minden erében azon életerő, melly bármennyi kinok között folyjanak napjaink, mindenikünket ösztönszerüleg létéhez köti? Nem látá-e nőjét maga mellett? Nem jutott-e szükségkép' eszébe, hogy gyermekeinek, kik halála által bizonyos inségnek, sőt talán véteknek neveltetnek, reá még szükségök van? — Viola régen gondolkozott élete' módjának megváltoztatására. Most biztos mód vala kezében. A' kislaki gulyásnak öcse, miután előbbi urától bizonyitványát 's elbocsátó levelét 's a' megyétől uti leveleit megkapta, meghalt, épen azon pillanatban, midőn nejével 's három gyermekével a' harmadik vármegyébe készült, hol neki bátyja' ajánlatára, ki előbb maga ott lakott, gulyási szolgálat igértetett. Az irományok az öreg Istvánnál valának, ki Violát, öcse helyett, maga oda akará vezetni. Ott jó husz mértföldre előbbi élete' szinhelyétől, magányos tanyán, senki által nem ismerve, nem nyi-

lik-e uj élet, uj szerencse az ennyit üldözöttnek? 's mind e' boldogság, mellyet olly közel, mellyet maga előtt látott, nem függ-e egy hajszálon?.... Ha valakinek a' házban a' tiszttartó' 's magtár' padjainak összeköttetése eszébe jut 's a' magtár elébe őrök állitatnak? ha a' dörömbölésre, mellyet a' padlás' deszkáinak fölfeszitése okozni fog, a' strázsák fölébrednek? — — száz lehetőség, 's mindeniknél a' boldogság helyett, melly Viola előtt nyilni látszik, ocsmány halál 's nője' 's gyermekeinek nyomorusága! —

Illy állapotban találá rabját Nyuzó, ki fél tizre, miután az esküttet magán kivül viteté szobájába, Macskaházy' 's a' tiszttartó' kiséretében, nem ugyan biztos lépésekkel, de annyival több méltósággal arczain, lépett a' kamarába. — A' változás, melly Violán történt, sokkal szembetünőbb vala, mint hogy főkép' Macskaházy' 's a' tiszttartó' figyelmét elkerülhette volna,... 's miután Nyuzó, a' kamarában körüljárva, a' falakat, a' legnagyobb figyelmet szinlelve, megnézte — noha, kik ingadozó járását észrevevék, talán azt hiheték, hogy szemei alkalmasint nem egészen tisztán látnak — 's a' szalmát botjával felturkálta, a' tiszttartó neki fülébe sugá, hogy a' zsivány egész bátorságát elvesztette.

„Elvesztette!? — mondá Nyuzó, fölkaczagva. — Ugy-e bár, hát hol most a' bátorság, Viola?... miért olly alázatosan, hisz' máskor legény voltál?"

„Teins uram, — válaszolt a' megszólitott, ajkait harapva — a' lépés, mellyre készülnöm kell, nem gyerekség, 's végre az embernek szive van, felesé-

get 's gyermeket hagyok magam után, 's ki tudja, szegényekből mi lesz."

„Feleséged persze Zsuzsi?... no — tevé mosolyogva hozzá — arról majd gondoskodom."

Violának felforrt vére, de erőt véve magán, 's hallgatott.

„És gyermekeid? hát csak, ha majd felnőnek, — folytatá a' főbiró jókedvüen — oda kerülnek, hova te. De minek ennyi locsogás? — szakitá félbe magát egész főbirói méltóságával — te Zsuzsi, lódulj, elég időtök volt pityeregni, és te készülj holnap reggelre."

A' rab, kiben e' pillanatban helyzete' egész bizonytalanságának érzete ép' ugy feltámadt, mint nőjében, remegve megölelé nőjét 's a' szerencsétlen asszony nem birt megválni kedvesétől, kit görcsösen átfogva karjaival, fájdalmának egész szenvedélyével szoritott kebléhez.

„Mondom, elég időtök volt pityergésre, — kiáltott Nyuzó, botjával türelmetlenül egy székre csapva — ki innen 's azzal vége." Zsuzsi, kit a' főbiró, midőn szava nem fogadtatott, kendőjénél fogott, ellentállás nélkül elvált férjétől 's az ajtón kiigazitatott, hova őt Macskaházy 's a' tiszttartó követték. Nyuzó még egy perczig megállt 's szemeit a' rabra függesztve, megelégedett mosolygással nézé sápadt arczvonásait 's a' remegést, mellyet ajkai körül észrevett 's félelemnek tulajdonitott. „No, Viola, — mondá végre nevetve — ki akasztatja fel holnap a' másikat? Megigértük egymásnak ugy-e?... lám, én szavamat tartom." 'S ezzel a' főbiró kiment 's az ajtót bezárta maga után.

A' tömlöcz' ajtaja mellé, mint mondám, a' két legjózanabb őr állitatott fel; miután azonban a' regényiró is a' valószinüség' keskeny korlátai közé szoritatik, fájdalmasan meg kell vallanom, hogy annyi bor után, mennyi János' biztatására e' két ember által kiüritetett, e' józanság nem vala ollyan, hogy vele Macskaházy megelégedett volna, 's épen sohajtva panaszlá a' tisztartónak, miként ura' tulvitt vendégszeretete' következésében az egész ház részeg, midőn Nyuzó a' rabtól kijött.

„Ki részeg? mi részeg? — mondá mérgesen a' szólóhoz fordulva, kinek csak utolsó szavát hallá; — kikérem magamnak, itt senki nem részeg, itt senki nem volt részeg, senki nem lesz részeg, senki nem lehet részeg, azt mondom én, és punctum."

„Ne prostituald magadat, — sugott Macskaházy fülébe — ki szólt rólad? de itt ezek az emberek, nézd csak, leitták magokat mint a' csap."

„Igazság, — kiáltott most Nyuzó — mind részegek vagytok, semmire kellők, felakasztatlak; ha a' zsivány elszökik, egyik lóg közületek, ugy vigyázzatok magatokra. Csufság lerészegedni az embernek, elinni eszét, mint a' vad állat."

Az őrök természetesen esküttek, hogy egy csep bort sem láttak 's hogy rabjok, ha ördög volna, bizonyosan szabadulni nem fog. Macskaházy azonban biztosabbnak gondolá, ha mind e' mellett az ajtót lakattal bezárván, a' kulcsot magával viszi, mit azonban Nyuzó, mint egyenesen hivatalába vágó beavatkozást, annyival kevesebbé tűrt, mennyivel inkább észrevevé, hogy a' kulcs Macskaházy által azért kivántatik, mert józanságához bizodalma nincs.

A' főbiró tehát önzsebébe dugta kulcsát, 's nem kevés káromkodás nélkül, mellyel a' részegszég' ocsmány büne ellen kikelt, a' többiekkel aludni ment.

Kislakon minden ismét csendes lőn. A' birák nehéz fáradalmaik után ágyaikba vonultak, a' kapunál 's ház körül felállitott őrök, mihelyt a' főbiró távozott, lefeküdtek 's a' kislaki bor' dicséretét hortyogák; a' tiszttartó fejére huzta hálósüvegét, 's fontosságának 's ez nap' mutatott ügyességének érzetében dunnája alá bujt,... 's habár Violáné a' bizonytalanság' minden kínaival keblében dobogó szivvel ült az ágy mellett, mellyen gyermekei aludtak, 's most először életében nem érzé megnyugtatva szivét, midőn az angyali békét látá, mellyet az álom gyermek-arczokon elterit,... habár Kálmán kora 's természete által türelmetlen sebes léptekkel méré fel 's alá szobáját, alig várhatva a' pillanatot, mellyben terve' kiviteléhez hozzá foghat, 's maga az öreg Kislaky most először évek óta nem talála álmat 's sohajtozva hánykolódott ágyában: az uri udvar körül minden hallgatott, 's csak a' kutyák, mellyek a' faluban időről időre felszólaló társaiknak ugatva feleltek, szakiták félbe az ünnepélyes csendet.

A' rab' kamarájában szinte minden hallgatott, 's az ajtó' elébe állitott őrök, mihelyt a' félelem, mellybe a' főbiró által hozattak, hatni megszünt, nagyokat ásitva várák a' pillanatot, mellyben kellemetlen helyzetökről mások által felváltatnak.

Az éj sötét 's hideg vala. A' felhők, mellyek az eget egész napon át takarták, leereszkedve, nedves ködfátyolt boritának a' tér fölött, 's noha mindketten János' segedelmével derekasan fölmelegiték gyom-

raikat, a' nedvesség, melly ruhájokon keresztül kivülről jött, győzni kezde a' nemesebb nedvek fölött, mellyeket belsejök magában rejtett, 's noha a' katonaviselt hajdu nyugottabban tűré sorsát, társa sohajtozva panaszkodott a' hideg ellen, mellyben ha föl nem váltatnak, ő bizonyosan megfagy.

János, ki magában nem győzé eléggé dicsérni az éjszakát, melly olly sötét vala, hogy három lépésnyire nem lehete látni, 's a' külső őröket, kik mind mélyen elaludtak, azalatt Petivel találkozott, ki minden készületeket megtéve, Viola' lovával a' kert' hátulsó keritésénél várt. Az öreg czigány vas rudat, fogókat, szóval, minden a' padlás' fölfeszitéséhez szükséges készületeket hozott magával, 's azon hirrel jött, hogy István gulyás éjfél előtt lovaival 's szekerével a' szürüskert megett lesz, hogy Zsuzsit 's gyermekeit azonnal elvigye. Peti' tanácsa szerint Viola' nőjét 's gyermekeit a' főbiró' hatalmában hagyni nem lehetett. István gulyás legjobbnak találta, ha ezeket egyenesen Viola' uj rendeltetése' helyére viszi, ő maga lóháton azonnal utánok jöhet,

Az öreg János illy hirekre nem kis megelégedéssel pödré bajszát, — 's miután Viola' jó lovát megsimogatva a' keritéshez kötötte 's Petinek meghagyta, hogy a' magtár' közelében rejtezzék el: maga ismét a' kamara előtt álló őrökhöz tért vissza, kiket boszuságára még ébren talált.

„Hát nincs-e még tiz óra?" szólt, midőn Jánost megismeré, az egyik, ki elfáradva leült, 's hogy bundáját jobban összefoghassa, puskáját maga mellé a' földre fektette.

„Persze, — szólt sohajtva az előbbi — inkább

hatszor robotra mennék; még katonának is sok; pajtásom itt háboruba is volt, mégis azt mondja, soha illy sokáig vártát nem állt."

„Ki tehet róla, — mondá a' másik — mikor parancsolat."

„Persze parancsolat, — sohajtott ismét az előbbi — az uraknak könnyü parancsolni. Menj ide, menj oda, állj itt, fázzál, koplalj!... ők jólakva lefekszenek, még ha legalább enni adnának, vagy egy kis pálinkát.... csak hogy meg nem fagyunk."

„No várjanak kendtek, — mondá János — Kálmán urfi, mikor ma jöttem, égett bort adatott, fenn áll a' szobába, még majdnem az egész palaczk teli van, majd abból hozok."

'S ezzel János elment, 's Kálmántól, kit a' dolgok' állásáról tudósitott, egy majdnem teli palaczk sligoviczával 's egy darab kenyérrel tért vissza.

„Látják-e kendtek, — szólt az öreg huszár, miután palaczkából egy kortyot nyelt 's azt előbb a' hajdunak, azután a' másik őrnek odanyujtá — ez mind csak onnan van, mert a' házban nincs senki, a' ki becsületesen commandirozni tudna; ha akár a' főbiró, akár más valaki ezek közül az urak közül valaha katona lett volna, nem kellene itt állniok, gondoskodott volna ablőzungról 's most pihenhetnének, hanem igy...."

„Hisz' végre csak felváltanak!" szólt az őr elijedve a' kilátástól, hogy az egész éjt itt töltendi."

„Boldogok, a' kik biznak az urban; — mondá János nevetve — szeretném tudni, kivel váltsanak fel, mikor a' többiek mind alusznak."

„Add ide még egyszer azt a' palaczkot, még min-

dig fázom," mondá az őr, türelmetlenül rázva fejét, mig társa, nagyokat sohajtva, fegyverére támaszkodott.

János odanyujtá a' kivánt palaczkot, ugy tetteté magát, mintha ő is innék 's e' cselekvés által a' hajdut példája' követésére birá. Az egész idő alatt az öreg huszár azzal mulatá őreit, mennyire bizonyosak lehetnek, hogy senki felváltásukra jőni nem fog, mig végre elálmosodva, épen akkor szunyadnak el, mikor reggel felé a' szolgabiró utánok néz 's bajba keverednek, — melly beszélgetésök alatt a' palaczk mindig kézről kézre ment, 's az egyik őr végre szörnyet ásitva esküdött: hogy mi őt illeti, ő nem tarthatja ki tovább 's mindjárt lefekszik, — mire a' hajdu a' szigoru parancsolatról szólt, azonban megvallá, hogy maga sem tudja, hogy marad ébren reggelig.

„Tudják-e kendtek mit? — mondá János barátságos hangon — katona ember vagyok, eleget strázsáltam életemben 's egy cseppet sem vagyok álmos, menjenek a' fészer alá 's feküdjenek a' száraz szalmára, mi ott fekszik, ha érzem, hogy álmos leszek, felköltöm, addig egy kicsit kialuszszák magukat 's holnap, ha a' szolgabiró jön, ébren lehetnek."

Ez ajánlat a' paraszt-strázsától azonnal, a' hajdu által, kiben régi katonai engedelmességének még némelly töredékei megmaradtak, kételyek után elfogadtatott, 's János rövid idő mulva a' fészerből hortyogást halla, mellyből valószinüvé vált, hogy terve' kivitelének többé semmi utjában nem áll.

Az öreg huszár letevé fegyverét, mellyet a' hajdutól általvett 's halkan a' fészerhez lopódzott. Meg-

győződve, hogy csakugyan mindkét őr már alszik, azonnal a' magtárhoz sietett, hol Peti 's Kálmán a' legnagyobb türelmetlenséggel várának reá.

János lehuzta csizmáit, — a' czigánynak nem volt alkalma reá, — 's miután a' lépcsőzeten lámpást gyujtottak, csendes lépésekkel fölsiettek a' magtár' padlására, mig Kálmán utánok nézve az ajtó előtt megállt, 's köpönyegébe burkolva dobogó szivvel hallgatódzott körül: nem történik-e valami, mi által terve utolsó pillanatban megakadályoztatnék.

Nem soká álla igy, midőn egyszerre lépéseket halla. A' közelgő a' háztól jött, hol törvényszéki tagok aludtak, 's Kálmán, a' magtár' másik oldalára vonulva hol fal által eltakartatott, már káromkodni kezde magában, hogy Nyuzót nem birta eléggé lerészegiteni, midőn az alakban, melly nagy bottal 's lámpással kezében lassu lépésekkel közelgett, Macskaházyra ismere. Kálmán első pillanatban bizonytalan vala, mit tegyen, 's volt egy percz, mellyben az ildomos ügyész a' leütésnek legnagyobb veszélyében forgott, ha az ifjunak eszébe nem jut, hogy az zaj nélkül nem történhetik 's hogy minden percz, mellyel az előbb történik, Viola' megmenthetésének valószinüségét kisebbiti.

Macskaházy lámpásával mindig tovább haladt a' kamara felé 's alig képzelhetni a' meglepetést 's haragot, melly keblét eltölté, midőn a' kamarához érve lámpájával körülvilágitott 's látá, hogy a' rab őr nélkül hagyatott. „Mindjárt gondoltam, — szóla magában — itt valami gazság czéloztatik. Kálmán urfi Nyuzót 's minden őröket 's cselédeket lerészegitett. Meg akarják szabaditani, világos! A' törvény-

széknél nem sikerült, most erőszakot czéloznak. Vissza kell mennem, felköltök egy pár embert 's akár magam strázsálok itt reggelig.... Violának meg kell halni! ha ügye rendes törvényszék elébe kerül, vallomásaival engem kever belé, 's ki tudja, számos elleneim mellett, mi lehetne következése?!"

Az ügyvéd, kit e' gondolatok aludni nem hagytak 's ki nem nyughatott, mig Violában gazságainak egyik tanuja életben volt, már visszafelé fordult, midőn a' rab' kamarájában különös zaj egész figyelmét magára vonta. Ugy látszott, mintha törő ának recsegését hallaná. Az ajtóhoz illeszté fülét, miként emeltetik ki egy padlásdeszka 's miként eresztetik le valami a' kamarába. „A' padláson törnek be! — kiáltott fel — átkozott! nincs itt senki? Várjatok semmirevalók, itt vagyok!" 'S Macskaházy minden ildomossága mellett annyira megfeledkezett magáról, hogy a' rabhoz bement volna, ha Nyuzó, a' kamarát elzárva, a' kulcsot nem viszi magával.

E' lármára, mellyet a' kamarában dolgozókon kivül, kik épen a' padláson talált lábtót a' csinált résen leereszték, csak Kálmán hallott, a' fészerben alvó őrök fölébredtek, de nem annyira, hogy teljes eszméletre jőnének; annyival nagyobb rémülés tölté el a' szegény tiszttartó' szivét, ki egy idő óta a' halálos félelem' minden fokozatain szintugy keresztül ment, mintha ő lett volna, kit a' törvényszék elitélt.

A' tiszttartó, mint mondám, soha életében büszkébb érzelmekkel nem tette föl hálósüvegét, mint ez este. A' leereszkedő mód, mellyel a' törvényszék' minden tagjai 's főképen a' báró — ki mégis csak szinte magnás — vele az egész napon át szóltak, a'

fontos megyei, sőt mondhatni országos foglalatosság, mellyet, a' rab' őrizetére ő vigyázván fel, ez nap teljesitett, a' bámulatra méltó találékonyság, mellyet minden dolgoknak czélszerü elrendelésében bizonyitott 's mellynek hire kétségen kivül messze száll, önn szemei előtt — noha az érdemes férfi magát soha lenézni nem szokta — mintegy kettőztették önbecsét. A' tiszttartó tökéletesen meg vala elégedve magával. — „Hej! — igy álmélkodott — illyenekre születtem én! mit ér az ostoba gazdálkodás, szemetet hordatni, szántatni, vettetni, nyomtattatni, ez nem nekem való. Nekem juristának kellett volna lennem, az isten arra teremtett. Átgondolá, mi lehete, ha jogot hallgatott volna... alispán, ki tudja, talán a' hétszemélyes táblánál biró, főispán, kamarapraeses, vagy ország zászlósa. Törvénytudóból, mi nem lehet Magyarországban?! Képzete, segitve az erősebb bor által, mellyet a' vacsoránál a' többiekkel ő is ivott, nem ijedt vissza semmitől, és a' vastag ember nyugtalanul hánykolódott körül ágyán, mintha mind e' hivataloknak, mellyekhez két esztendei törvényhallgatás által juthatott volna, gondjai már most vállain feküdnének.

De tudjuk, az álomnak nincs erősebb ellenszere illy ábrándozásnál, a' hasonszenvi gyógyitás' elveit látszik bebizonyitani, hogy éber álmaink, mellyeket szerelem vagy nagyravágyás előttünk átvezet, azon kedvesebbeket, mellyek önként jőnek 's mellyek között lelkünk ép' ugy kipihen, mint amazoknál elfárad, elűzi, 's a' tiszttartó bármiként hunyta be szemét, bármennyiszer kényszerité magát ásitáshoz, teljességgel nem birt elaludni, mi más embernek is

egyike a' kellemetlenebb állásoknak, mellybe jöhetünk, hát még tiszttartónak, ki ahoz szokva nincs. A' szerencsétlen, ki máskor, este felé, beszélgetéseivel egész társaságokat el tudott altatni, 's kinek mestersége most önmagán kudarczot vallott, elkövetett mindent, hogy türhetetlen helyzetéből kijöhessen, 's mit többször tanácsolni hallott, hogy magát álomba szenderitse, számlálni kezde. Hasztalan, a' számlálás közt hivatalos számadásai jutottak eszébe, 's mennyivel inkább elmélyedett összeadás- 's levonásaiba, annyival inkább ugy látszott, hogy semmi össze nem üt. A' tiszttartó felnyitá szemeit 's körültekintett. A' szobában leégő gyertyája' világitása alatt minden olly rémséges alakot vont magára, a' mult évek rovásai, mellyeket régi magyar gazdák' szokásai szerint a' szoba' gerendáin tartott, nagy árnyékot vetettek, mindannyi óriási bot, melly feléje nyult, 's a' lobogó világban ingadozva, fenyegetődzni látszott. Borzadva eloltá gyertyáját, de mit ért? a' számadások' helyét most mindenféle rablások' emléke cserélte föl. A' megye' legnagyobb zsiványa halálra itélve a' házban tartatott, ki tudja, milly számos bandája van? 's ha ezek, hogy vezéröket megmentsék, a' házra törnének, mi lesz belőle szegény tiszttartóból, ki a' haramját legnagyobb szorgalommal őrizteti, maga rendelte meg az ácsnál akasztófáját, 's nem egyszer mondá az udvaron száz ember előtt, hogy Violának függni kell, mit a' zsiványok eddig bizonyosan megtudtak? 's nem hált-e ő két esztendő óta, mióta őt a' guta keringeté, mindig nyitott ajtókkal? nem jöhetnek-e a' rablók, miután máskor a' pitvarban háló hajdu ma strázsálni ment,

minden akadály nélkül szobájába? A' tisztartó félelmében izzadni kezde. E' pillanatban feje fölött a' padláson mintha lépéseket hallana, elrémülve felült ágyában. Fülei csengeni kezdtek, de mégis tisztán hallá a' lépéseket 's mindjárt utánna a' neszt 's recsegést, mellyet a' deszkák' fölfeszitése okozott. Nem lehete kétség.... „Irgalmas isten!" — szóla halkan 's kezei akaratlanul imádságra szorultak össze. Mit tegyen? be kell-e zárnia ajtaját? de fülei csengnek, mintha egy nagy madár' szárnyütései lebegnének, körülötte, szive olly csudálatosan dobogott, keble feszült, hogy alig vehete lélekzetet, hozzá a' hideg veriték homlokán 's e' remegés minden tagjaiban, mind a' gutaütésnek világos előjelei. — „Ha bezárom az ajtót 's senki segitségemre nem jöhet, veszve vagyok" igy gondolá magában 's dunnája alá bujt. Más részről e' recsegés, melly mindig erősebb lett 's az éj' csendjében ugy látszott, mintha a' mellék szoba' padlása feszitetnék föl, ki tudja, hány zsivány van 's miket kell szenvednie kegyetlenségöktől, ha az ajtót nem zárja be, hogy mig az feltöretik, segitség kiáltásra időt nyerjen? halála igy még biztosabb. Végre, nem valószinü-e, ha a' hideg szobában igy izzadva fölkel, a' guta azon pillanatban ütheti meg, mellyben ágyából kiszáll? A' szerencsétlen sohajtozott, imádkozott kínjában; tiz esküvést tett, hogy soha magányosan egy szobában hálni nem fog, hogy még holnap elveszi gazdasszonyát, hogy soha vacsorához bort, melly őt izzadásba hozhatná, nem iszik; de e' föltételek mind csak a' jövőn segithetének, 's a' jelenben mégis e' két szörnyü veszély állt előtte, melly lelkét rémüléssel tölté 's melly között nem tu-

da választani. Végre, midőn Macskaházy' kiáltó szavát hallá, mellyet félelmében meg nem ismert, a' látszólag közelebb álló veszély legyőze minden más tekintetet, 's a' tiszttartó, magára véve dunnáját, fölkelt 's az ajtó felé ment. De ki képzeli borzadását, midőn egyszerre a' pitvar' ajtaját megnyilni 's valakit sebes léptekkel szobája felé sietni hall. Sietett ő is 's leejtve dunnáját, már a' kulcs felé nyult, midőn ajtaja felrántatik 's egyszerre bundás ember áll előtte.

Van egy pillanat, mellyen túl a' félelem kétségbeeséssé válik 's gyávákból hősöket tesz, 's ez tiszttartónknál bekövetkezett. — Félig magán kivül, dühösen, mint ki életeért küzd, kiméletlenül, mint ki kiméletet nem vár, ragadá meg a' belépőt, 's a' jövő perczben Macskaházy segedelmért orditva a' földön fekszik.

„Zsivány!" kiáltott a' tiszttartó, ellenét torkánál szoritva, mig másik kezével fejét 's vállait döngeté.

„Megbolondult!" sikoltott a' másik, ki megtámadójának fülébe kapaszkodva, magát szinte veréssel 's karmolással védelmezé, mig az iszonyu zajra emberek lámpákkal jöttek, 's a' két küszködő, derekasan összeverve, véres orral 's szájjal elválasztatott 's bámulással egymásra ismert.

„Hát a' teins ur akart kirabolni?" mondá a' tiszttartó bámulva.

„A' tiszttartó megbolondult, — kiáltott Macskaházy — az világos, zárjuk be itt szobájába; de jerünk hamar, mert a' rab szökik." 'S ezzel valamennyien e' tanácsot követve, a' lihegő házi urat, rácsukva ajtaját, magára hagyák 's Macskaházy után

a' kamarához siettek, mig amaz elbámulva az ügyész' szemtelenségén, remegve, félelem, harag 's megerőtetés következtében, állt ott fehér háló süvegében, mig a' szoba' hüvessége gutaütésére emlékezteté, 's ágyába bujva, vánkosai között álmélkodott tovább a' világ' álnokságáról.

Hogy Macskaházy a' rabot kamarájában, mellyet feltöretett, nem találta többé, az, ha az időt meggondoljuk, mellyet a' tiszttartó' karjai vagy inkább körmei között töltött, igen természetes. Macskaházy még ajtajánál kiáltozott, mikor Viola már a' padlásra ért, honnan egy perczben Kálmánnál termett, 's rövid köszönetet mondva, szabadban látá magát. Kálmán, a' magtárt bezárva, Violánéhoz sietett, hogy neki hirt vigyen, 's őt a' hátulsó kert' ajtajánál gyermekeivel kibocsássa; 's még alig értek a' kertbe, midőn a' sietve távozó lókopogást hallva, meggyőződtek, hogy a' rab biztosságban van. — Az asszony, Kálmánnak erőszakkal kezet csókolva, szinte elsietett; ő maga, boldogan, mint ki egy jó tett' öntudatával bir, a' tisztartói lak felé ment, honnan mindinkább növekedő zaj hallatszott.

A' zajt 's rendetlenséget, mellyet Kálmán itt talált, nem fogom leirni, olvasóim ismerik a' személyeket 's az állapotot, mellybe a' kislaki pincze' segedelmével jutottak. Elég legyen mondani, hogy az egész ház, urak, szolgák, pandurok 's a' faluból a' lármára becsődült parasztok gyertyákkal 's lámpásokkal vad zavarban futkostak egymás között, 's miután mindenik be a' kamarába nézett, 's mindenik megmagyarázá, hogy a' rab bizonyosan a' padláson szökött ki, — min senki nem kételkedett — min-

senki tanácsolt 's parancsokat osztogatott, senki a' rabot üldözőbe venni a' maga részéről szükségesnek nem tartá, ugy hogy Macskaházy' éberségének csak véres orra 's betörött fogai maradtak jutalmul.

Már szürkülni kezdett, midőn valamennyien bámulással hallván, hogy senki a' rab után nem küldetett, nagy valószinüség arra, hogy az magától viszszajő, nem levén, érzeni kezdék, hogy éjelöket álmatlanul töltötték, 's ennyi fáradság után rövid nyugalmat keresni ismét éji hajlékaikba vonultak, Keniházyt kivéve, kit sem a' lárma, sem hajdujának ismételt rázásai, sem Nyuzó' káromkodásai, nec ardor civium, nec frons instantis tyranni fölébreszteni képesek nem voltak.

Midőn Kislaky fiával szobájába jött, a' jó öreg Kálmánnak nyakába borult. „Akármi legyen következése, — szólt meghatva — isten áldjon meg, hogy lelkemet az örök szemrehányástól megmentetted. Én statarialis biró nem leszek soha többé életemben.“

Kálmán, meghatva, megszoritá kezét 's szinte szobájába vonult, 's az uri ház 's tiszttartó-lak körül ismét csend lön.

XXII.

Nincs kínosabb helyzet a' világon annál, mellyben magát munkás ember látja, midőn betegség vagy más körülmények által nyugalomra kényszeritetik; főkép' fiatalabb napjainkban érezzük e' kínokat, hol személyes befolyásunkat, mellyet egyes dolgok elhatározásában veszünk, sokkal fontosabbnak tartjuk, mint később, 's ugy látszik, mintha a' világ, vagy legalább azon kör, mellyben forgunk, nem mozoghatna, ha mi nem nyulunk kerekei közé; a' szélmalom, melly a' nélkül, hogy valami kövére töltetett, megindulva, sebes forgásában kigyult, nem lángolhat inkább, mint mi, midőn ifju tetterőnk 's mozgékonyságunk más tárgy nélkül, czéltalan mozgásban önmagával küszködik. Ez vala Ákosnak helyzete azon egész idő alatt, mellynek történeteit az előbbi fejezetekben leirtam, — 's alig hiszem, hogy valami vala a' világon, mi őt az orvos' 's Vándory' kivánata szerint szobájában tarthatá, ha Etelka, pár órával mostohája után, apjával Tiszarétre nem jő 's bátyjának nem mondja, miként Vilma, kit azonnal

meglátogatott, tőle mint szerelmének jelét kivánja, hogy szobájában maradjon, mig Vándory kimenéshez engedelmet nem ad.

Az alispán, mint mondám, kevés órával nője után érkezett meg Tiszarétre. Réty sokkal ildomosabb férfiu vala, mint hogy, mihelyt a' tisztujitást bevégezve 's pártja' vagy inkább saját akaratát az utolsó esküttig keresztül vive látá, véghetetlen aggodalommal nem érzette volna megtelni keblét, habár a' seb, melly Ákosán történt, legkevésbbé sem vala veszélyes. „Az apa, apa marad; — mondá vigasztalóihoz, kik között okainak számára 's bőségére nézve leginkább báró Sóskuty tünteté ki magát. — Ákos egyetlen figyermekem; nem mintha leányom iránt nem viseltetném hasonló szeretettel .... az egész világ tudja, mennyire imádom Etelkát is.... de Ákos egyetlen figyermekem, 's ki tudja, nem csal-e a' hir, melly sebét könnyünek mondja?... kézen ejtett sebek, mint igen tisztelt főorvosunktól — az emlitett épen jelen volt — többször hallám, néha tetanust 's halált okozhatnak,.... 's ha szegény Ákosomat elveszteném!....“ Az alispán valahányszor előadásának ezen pontjára ért, mélyen sohajtva, szemeit törlé. Szivreható vala az alispánt fájdalmában látni. Az első után egy pár órával később, Tiszarétről egy második hirnök érkezett, ki által a' kulcsár, Ákosnak parancsolata ellen, de mert gondolá, hogy a' hir akármi módon Porvárra érhetett, az alispánnak a' történteket röviden 's az urfi sebéről azt irá, hogy az egész, Serer 's Vándory véleménye szerint, kicsiség; de ámbár Réty e' hirre kinyilatkoztatá, hogy e' szerint másnap reggelig Por-

váron fog maradni, 's a' főispán' ebédjéhez ült, az apának aggodalma az óta csak nevekedni látszott, olly annyira, hogy a' főispán, ki nyugtalanságát észrevevé, maga felszólitá őt, hogy az ebédet odahagyva, siessen haza 's győződjék meg fia' állapotáról tulajdon szemeivel; mit Réty, örök hálájának kinyilatkoztatása mellett, elfogadott, 's leányát 's a' főorvost magával vive, (az utóbbi buzgóságát ez alkalommal az által bizonyitá, hogy az ebédtől a' fagylalt előtt fölkelt) haza felé sietett; mig a' vendégek az egész ebéd alatt határtalan apai szeretetét magasztalva, Krivérben, ki mint másod alispán nyájasan mosolygva ült, a' főügyész mellett, a' gondolatot támaszták: valjon ha Rómában az apai szeretet ennyi magasztalókra talál, Brutus kimondta volna-e halálos itéletét fiai fölött? 's Réty nem maradt volna-e a' számára készitett éji zenénél, ha a' a' taksonyi rendekben kevesebb érzékenységet ismerne?... Hogy Réty haza érve, fiát minden veszedelmen kivül találta, — min egyébiránt, köztünk legyen mondva, belsőkép' egy perczig sem kétkedett — olvasóim tudják; az pedig, hogy a' főorvos, a' betegnek állapotját megtudva, Serernek mandula-teje helyett azonnal limonadot rendelt, azok előtt, kik valaha életökben egy beteghez két orvost hivattak, annyira magától értetik, hogy elhallgathatnám, ha egy pár egészséges olvasóra nem számitnék. Ez orvosi tanácskozás 's jó vacsora után az egész tiszaréti háznép jókor alunni ment, mire főkép' a' házi urnak, reggeli fáradalmai után, nagy szüksége volt.

Ákos' baja senkire az egész család közül nem

hatott annyira, mint Etelkára, nemcsak mert senki a' házban a' beteget nem szerette ugy, de mert egyszersmind a' legtisztább barátsággal ragaszkodott Vilmához is, 's érzé mindazon kellemetlenségeket, mellyek e' történetből reá háramlandanak, 's mellyeknek előidézésére nézve önmagát sem mentheté föl, minthogy Ákos leginkább az ő közbenjárásának köszönheté, hogy e' találkozás megengedtetett. Miután Etelka, bátyjának jó éjszakát kivánva, alunni ment, 's szobaleányát, ki a' mellékszobában hált, elküldve, maga maradt, nyugtalanul jára fel 's alá, ... 's mennyivel többet gondolkozott az egész történet fölött, annyival több aggodalommal tekinte a' jövőnek elébe. — Sokkal jobban ismeré mostoháját, mint hogy annak Ákos' 's Vilma' házasságára való megegyezését valaha reménylhetné; apja' helybenhagyása illy viszonyok közt nem várható, sőt bizonyos, hogy ő is el fog követni mindent, hogy fiát szándékában akadályoztassa, ... 's Ákos mit tegyen, hol engedni, sőt hol igéretének teljesitését csak elhalasztani is becstelenség volna? A' történtek után a' család' belső csendének felbomlása bizonyos, ... 's Etelka jobb 's nemesebb teremtés vala, hogysem a' gondolat, miként apa 's fiu talán pár nap mulva mint ellenségek fognak megvállni egymástól, fájdalommal nem töltené lelkét.

Egy volt e' szerencsétlen nap' emlékei között, mi lelkének jól esett, azon mód, mellyel magát Kálmán Tengelyi irányában viselé. Etelka ismeré a' szeretetet, mellyel ez ifju iránta évek óta viseltetett. Majdnem együtt nevelve, legalább első gyermekségtől óta mint testvérek társalkodva egymással — mire

Kislak' szomszédsága száz alkalmat nyujtott, — Ákos' barátja egészen közönös nem maradhatott Etelka előtt sem. Ha hallgatok külső tökélyeiről, mellyek, bár mint szabadkozzanak ez állitás ellen sokan, az asszonyi szivre szinte megteszik hatásukat; már Kálmánnak jelleme is ollyan vala, melly épen leginkább szokta érdekelni a' jobb asszonyokat. A' nyiltság, mellyet arczai kifejezének, határtalan bátorsága 's azon férfias becsületérzés, melly minden szavából kitünt, őt érdekessé tevék, főkép' olly lány előtt, ki magát bábbá nem alázva, a' férfiban nem fölpiperézett bábot, hanem férfit keres, ... 's Etelka nem egyszer mondá Ákosnak, hogy kivüle Kálmánnál senkit inkább nem szeret. De Etelka egyike vala azon hölgyeknek, kiknek érzelmei inkább mély, mint szenvedélyesek levén, magukat egy könnyen elragadtatni nem engedik, ... 's valamint tisztelőjének jó tulajdonait senki inkább el nem ismeré, ugy senki nem látá tisztábban a' hibákat, mellyek azokat elhomályositák. Kálmán' szenvedélyessége, a' gyengeség, mellyel magát a' pillanat' benyomásaitól elragadtatá, hiusága végre, e' hiba, mellytől senki közülünk nem egészen ment, 's melly iránt mégis talán épen azért valamennyien olly szerfölött szigoruaknak mutatkozunk, nem kerülték el figyelmét, ... 's valahányszor Ákos barátja mellett szót emelt, nővére mondá: hogy egész életét férfira, ki ezen hibákat olly mértékben, mint Kálmán, birja, bizni nem fogja, mig javulásának jeleit nem tapasztalandja. Hogy Kálmán iránt Etelka közönös nem vala, ezek után nem szenved kétséget, ... hiu kaczérkodókat kivéve, milly leány maradhatna az, midőn magát valóban sze-

retve látja; mint a' szerelem' istene, bekötött szemmel irányozza nyilait: ugy ha szenvedély szemeinket elvakitá 's nem tudjuk mit teszünk, leginkább hatunk többnyire kedveseink' szivére; de ki e' lyányt birni akarta, annak nem csak szivét, de meggyőződését kelle megnyernie, 's ez az, mi eddig Kálmánnak nem sikerült. A' mód, mellyel magát Tengelyi irányában a' tisztújitásnál viselé, azonban sokkal magasabbra állitá őt kedvese' szemeiben. Kálmán föllépése nemes vala már magában is,.... helyzetében, ki a' Tengelyi 's Rétyek között létező ellenségeskedést ismeré, 's midőn a' jegyzőnek védelmére felszólalt, érzé, hogy maga 's Etelka között egy uj válasz-falt emel minden szavával; illy cselekvéshez valóságos önmegtagadás, valóságos erény kellett, mi végre nem más, mint önzésünket alárendelni meggyőződéseinknek. Etelka, ki Kálmán' egész szeretetét ismeré, teljes mértékben érzette ezt, 's ki e' pillanatban szivébe nézhetett volna, hihetőkép' azt látná, hogy Kálmán itt ép' annyival közelebb jutott céljához, mint magát bátorsága által attól eltávolitva gondolá,... legalább Etelka reá emlékezve, soha nem számolá fel kevesebbé hibáit, mint épen ez éjjel.

E' gondolatok Etelkát, midőn végre ágyba feküdt, sokáig nem hagyák alunni, 's alig szunyadott el, midőn kocsizörgés ismét föléбreszté álmaiból, mellyekben a' tisztújitás', zsiványok', testvérének véres alakja 's Kálmán' arczvonásai csudálatos vegyületben tüntek föl. — Etelka felült ágyában 's hallgatott. Sebes lépések hallatszottak, mellyekkel valaki a' lépcsőkön feljött, a' folyosón végig ment, 's a' mellékszobának ajtaját felnyitva, belépett. Macs-

kaházy vala ez, ki Viola' elfogatása után az irományokkal Tiszarétre visszatért, 's kinek szobája — mint olvasóim, e' történet' előbbi részeire visszaemlékezve, tudni fogják — épen Etelka' szobájának szomszédságában vala 's tőle csak vékony tégla-fal által választatott el; ... 's valamint a' szobaleány, midőn az utolsó tisztújitási conferentia alkalmával e' szobában a' sz. vilmosi jegyzővel mulatott, 's később látá, hogy Macskaházy az egész idő alatt szobájában volt, félt, hogy az ügyvéd e' beszélgetés' minden szavát meghallá: ugy Etelka most ez éji csendben minden mozdulatot észrevett, melly a' mellék szobában történt. „Honnan jöhet ez illy későn?" gondolá magában, 's nem tulajdonitva több fontosságot az egésznek, már ismét alunni készült, midőn Macskaházy' szavai figyelmét fölgerjeszték.

Az ügyész az alatt hihetőkép' gyertyát gyujtott, 's most, a' nesz után itélve, irományokat néze át. „Itt vannak, — szóla félhalkan, összefüggetlen szótagokban — itt vannak mind Tengelyinek nemeslevelei, ... no, most keresheted nemességedet büszke jegyző! ... 's itt az irományok, mellyeket a' nagyságos asszony annyi ideig keresett; ugy, be velök asztalfiókomba, 's legyen ember, ki ezeket tőlem olcsón kicsikarja." 'S ezzel Macskaházy valamit szekrényébe zára, 's kezeit dörzsölve, jára fel 's alá szobájában. Etelka alig hallá e' szavakat, mellyekből csak annyit érte, hogy itt valami nagyszerü gazság követtetett el, midőn figyelmét ismét a' folyosón végig menő lépések ébreszték föl, 's midőn a' mellékszobának ajtaja megnyilt, Macskaházy szokott rikácsoló hangján felszólalt. „Rendben vagyunk nagy-

sám, Violát megfogtuk, kétségbeesve védelmezé magát, de meggyujtottuk tanyáját 's kifüstöltük, mint a' méheket. Az irások is mind kezembe kerültek."

„Hol vannak? — mondá a' másik hang, mellyben Etelka azonnal mostohája' szavát ismeré meg; — halkabban."

„Tüzbe dobtam, mihelyt kezembe kerültek, — szólt a' másik — igy legalább nem csinálnak több galibát; mind együtt voltak Tengelyi' irományai 's Vándory' levelei, mik után nagysád annyira vágyódott."

„Szóljon halkabban, az istenért! — szakitá félbe a' szólót az alispánné. — Etelka apjával tegnap este visszajött, 's ha nem alszik, mindent meghall." Mire Macskaházy, ki az alispán' 's leánya' visszatéréséről eddig semmit nem tudott, suttogásra mérséklé hangját, ugy, hogy Etelka többé mitsem hallhatott; 's midőn mostohája ismét elment, nyugtalanul veté magát körül ágyán reggelig, mig bátyához sietve, a' dolgokat, mellyeknek véletlenül tudásához jutott, vele közölheté. Mihelyt Ákos a' történteket hallá, Kálmánnak levél iratott 's az öreg János Kislakra nyargalt.

Ezek után, miket pótlólag előadni az egésznek megértésére szükségesnek látszott, olvasóim megfoghatják a' nyugtalanságot, mellyel Ákos 's Etelka az nap' reggelén, mellyen János Kislakról visszatért, egymás mellett ültek. Viola meg vala mentve,.... de mit tegyenek most? Azok után, miket tudtak, nem lehete kétség, hogy Vándory' irományainak elrablása szüléjök' vagy legalább mostohájok' parancsolatára történt. — Igaz volna-e, hogy — mint Kálmántól minap hallá — ez irományok apjának sze-

rencsétlen testvérét, ki apai házát fiatal korában elhagyá, illetik, 's hogy Vándory e' családi titokban beavatott? 's ha ugy, miért e' titkolódzás, miért nem szólt eddig, miért nem szól most? lehet-e Vándoryról föltenni, hogy ha a' családnak e' szerencsétlen tagja még élne, 's valaki által annak jogaitól való megfosztása czéloztatnék, Vándory illy aljassághoz segéd kezeit nyujtaná?.... de ha a' dolog nem ebben áll, milly irományai lehetnek a' jámbor lelkésznek, mellyeknek megsemmisitése mostohájoknak annyira szivén fekszik, hogy érte valóságos gonosztettre vetemedjék?... az egész egy nagy rejtély, 's mindenütt egyenlő bizonytalanság, mit tegyenek ők magok?

Az irományok, mellyek között Tengelyi' nemesi bizonyitványai is valának, nem semmisitettek meg; Etelka világosan hallá, midőn azokat Macskaházy fiókjába zárta,... 's épen az, hogy Rétynének azt hazudta, miként az irományok elégtek, bizonyitá: hogy azokat megtartani 's még tovább czéljaira használni kivánja. Ákos hogy' jusson ez irományokhoz, mellyeknek egy része őt olly közelről érdeklé? Nyilván számot kérjen-e Macskaházytól?... de nem fog-e mindent eltagadni? nem fog-e épen illy megszólitás az ügyésznek okul szolgálni, hogy az irományokat megsemmisitse? 's milly módon kényszeritse őt prédája' visszaadására, ha nyilván nem lép föl a' gonosztevő vagy ez esetben tulajdon szüléi ellen?! és ha ismét hallgat, nem fog-e Macskaházy a' birtokában levő irományokkal száz gazságra visszaélni, mellyeknek felelet terhét részben az veszi magára, ki nyilván föllépve, azokat megakadályoztathatá? Van-

nak pillanatok, hol átkozva eszünket, melly helyzetünk' minden lehetőségeire int, az állatot irigyelhetnők ösztönéért, mellyel választás nélkül nyugodtan halad a' természet által elébe jelelt uton, pillanatok, mellyekben érezzük, miként akaratunk' ugynevezett szabadsága nem más, azon szerencsétlen, egyedül az embernek adott kiváltságnál, hogy kétkedhetik.

„Mit tegyünk? — szóla végre Ákos, miután mind e' lehetőségeket egymásután felszámolá, felugorva pamlagáról, 's felkötött kezével türelmetlenül fel 's alá járva szobájában; — engedjük-e, hogy Tengelyi itt szemünk' láttára egy gazember által jogaitól megfosztassék, mig mi összetett kezekkel nyugott tanui vagyunk ez aláválóságnak, mellyet talán megakadályozhatnánk? vagy nyilván lépjünk-e föl, mi, Rétynek gyermekei, tulajdon szüléink ellen?... szörnyüség!..."

„Ne tegyünk semmit, mi ott, hol nem tudjuk, mit cselekedjünk, mindig a' legokosabb; — mondá Etelka, ki, mi asszonyoknál közönséges, fiatalabb létére Ákosnál illy alkalomkor sokkal ildomosabb vala. — Macskaházy egy pár napig sem az irományokat megsemmisiteni nem fogja, sem azokkal, a' nélkül hogy észrevennők, valami aláválóságot nem követhet el. Addig vigyázzunk mindenre, mi körülöttünk történik. Nem szokásom, sőt elveim ellen van, de asszony létemre nem fogom annyira elnyomni kiváncsiságomat, hogy szomszédom' falán ne hallgatódzam. Ha valamit észreveszünk, vagy valami jó eszünkbe jut, később elhatározhatjuk magunkat."

„Az egyenes ut a' legjobb; — válaszolt fejét

rázva testvére — hallgatódzni, kémkedni nem nekünk való; ezek az emberek tizszer megcsalnak, ’s bizonyos lehetsz, ha évekig állsz Macskaházy’ falánál, nem hallasz többé egy szót; valamint, ha tudja, hogy honn vagy, akkor sem hallottál volna. Legtermészetesebb, ha apámmal szólok.“

„Ha azt akarod, hogy az irományok még ma megsemmisitessenek, — mondá Etelka — nem szükséges egyebet tenned; akár, mitől isten mentsen, mostohánk’ ’s Macskaházy’ lépései ismeretesek előtte, akár nem: annyi bizonyos, hogy mihelyt valaki gyanitja, hogy a’ titoknak egy részét birjuk, az irományok azonnal örökre eltünnek.“

„Igazságod van, — szólt bátyja, székre vetve magát — türnünk, szinlenünk kell, legalább menynyire tőlünk kitelik.“

„Vigyázz magadra, — mondá most Etelka, midőn a’ pamlagról fölkelt ’s távozni készült — apám’ lépteit hallom a’ folyosón,... hihetőkép’ Vilmáról szóland veled,... végy erőt magadon ’s tartsd meg nyugalmadat.“

’S ezzel a’ hölgy, kezet nyujtva ’s apjának, kivel az ajtónál találkozott, kezet csókolva, kiment.

A’ viszony, mellyben apa ’s fiu egymáshoz álltak, soha sem birt azon melegséggel, azon teljes, határtalan bizalommal, mi által a’ családi élet olly boldogitóvá válik. Bármi közel állitatunk végzetünk által egymáshoz, ha gondolataink egészen különböző irányt vesznek ’s sziveinknek közös vágyai nincsenek, valóban összeforrni nem fogunk soha; ’s a’ vérrokonság, legyen az a’ legközelebbi, nem pótolhatja azon kötelékeket, mellyekkel közös meggyőződések két

lény' egész valóját összefüzhetik. Azonban ne gondolja senki, hogy az alispán 's fia között örök viszongást sőt ellenségeskedést találhat, — mi apa 's fiu között nemes házainkban, fájdalom! gyakori eset — sőt mind az öreg Réty látszó szeretettel viseltetett fiához, mind ez soha a' tiszteletről, mellyel apjának tartozott, meg nem feledkezett, és talán egyik sem gyanitá, hogy a' békeség, mellyben élnek, nem egyetértés, hanem csak annak eredménye, mivel nincs tárgy, mellyben találkozván, összeütközésök lehetséges vala. A' távolság, szellemi mint anyagi világban, olly fogalom, mellyhez csak tapasztalás által juthatunk, 's mint a' gyermek, mig a' tért, melly őt egyes tárgyaktól elválasztja, meg nem mérte, mindent egyenlő közelnek gondol: ugy apa 's fiu, az egyik emelkedési terveit, a' másik ifju lelkének sugallatát követve, hihetőkép' nem is gyaniták még a' távolságot, mellyben egymástól álltak, noha a' zavarból, mellyel az alispán, most, midőn azért jött, hogy fiával Vilma iránt szóljon, ennek kezét szoritá, látni lehetett, hogy ő legalább e' pillanatban talán sejditi a' viszonyt, mellyben fiához áll.

A' szokott egészségérőli kérdezősködések után, mellyekre Ákos' ismét pirosodó arczai azonban feleleteit szükségtelennekké tevék, mindketten egy ideig hallgatva ültek egymás mellett, mig végre az alispán, erőt véve magán, a' beszélgetést megkezdé.

„Fiam, — szólt, ajkait mosolyra kényszeritve, mit közönségesen tenni szokott, ha azon kifejezésről, melly a' jelen pillanatban legczélszerübb, magával tisztába nem jöhetett — még szemrehányásokat kellene tennem utolsó kalandodért, nem hogy apádat

a' tisztújitás alatt befolyásoddal nem segitéd, isten' segedelmével legyőztük ellenségeinket igy is, de hogy éltedet veszélybe hoztad; gondold meg, mik egy apának érzelmei illy pillanatban."

„Kedves atyám, jó, hogy e' tárgyrul szólunk, — mondá Ákos, 's hangjának remegésében belső meghatása vala észrevehető — tisztába kell hozni a' dolgot mentül előbb köztünk, jobb most, mint csak egy órával később."

„Csak ne hirtelenkedjünk el semmit, — vága közbe az alispán, kinek a' mód, mellyel fia a' beszélgetést felfogá, nem tetszett — föl vagy gerjedve, szóljunk inkább másról, még talán gyengének is érzed magad."

„Nem, atyám! — válaszolt élénken Ákos; — fia' becsülete forog kérdésben, itt hirtelenkedésről szó nem lehet. Tudja, hogy Vilmát szeretem — az alispán' ajkai mosolygásra vonultak, mit Ákos észrevéve, elpirult. — Ne féljen, nem fogom leirni ez érzeményt, ugy látszik, ugy sem fognék megértetni; de atyám ismeri a' vigyáztalanságot, mire Tengelyi, ki nem akará, hogy házához menjek 's leányát lássam, makacssága által kényszeritett."

„Tengelyi bizonyos tekintetekben mindig józan ember volt," vágott közbe Réty.

„Legyen! erről sem fogok vitatkozni; — folytatá Ákos mindig melegebben — mennyire józan, vagy nem, embertől olly dolgokat kivánni, mellyeknek teljesitése lehetetlen, mennyire czélszerü olly érzemények ellen küzdeni, mellyeknek elnyomása helyett csak eltitkolásukat érhetjük el, mindez nem ide való. Apám tudja, mi történt, tudja, hogy Vilmá-

nak minden ártatlansága mellett jó hire szenvedett, hogy elégtétellel tartozom, és...."

„Kedves fiam, — szólt közbe, fejét csóválva az alispán — ne engedd magadat tulzásokra ragadtatni! Vilma becsülete! én nem tudom, miként szenvedhetett volna az? az egész, meg kell vallani, Tengelyi házának nem szolgál diszére, főkép' Vilma anyjának nem; de mi a' leányt illeti, istenem, tizenhét esztendős!"

E' szavak 's főkép' a' mód, mellyel azok mondattak, Ákost legbensőbb érzelmeiben sérték, 's a' változott hang, mellyben szólt, apjának hamar eszébe juttatá a' hibát, mellyet elkövetett. „Hagyjunk fel a' gunynyal, apám, — szólt komolyan — 's beszéljünk nyugottan a' tárgyról. Azok által, mik történtek, Vilma hirének szenvedni kellett; ha egy perczig kételkedtem volna, a' mód, mellyel anyám e' szobában felőle szólt, elég volt felvilágositásomra. A' dolgok' ezen állásában csak egy mód van hibámat jóvá tenni, 's valamint régen tisztába jöttem magammal, hogy Vilmát nőmül választom: ugy most el vagyok határozva, hogy azt továbbra halasztani nem fogom, 's azért kérem megegyezését."

Rétynek különös ellenszenve vala, minden kérdésnek olly módoni felállitása ellen, hogy arra csak egyszerü igen- vagy nem-mel felelhetett, 's főkép' e' fontos tárgyra nézve alig képzelhetni a' zavart, mellybe az érdemes férfit fiának szavai hozák. — Csak a' hirtelenkedés' veszélyeiről rebegett valamit, 's hogy a' tárgy fontosabb, mint hogy abban rögtön valamit határozni lehetne.

„A' mi engem illet, kire nézve e' tárgy kérdé-

sen kivül legfontosabb, — válaszolt Ákos — biztossá tehetem apámat, hogy egy évnél több, mióta elhatároztam magamat; azonkivül gondolja meg, hogy Vilma azok után, mik történtek, csak mint jegyesem léphet megszégyenülés nélkül a' világ' elébe, 's én nem akarom egy nappal is hosszabbitani e' kínos állást, mellybe e' családot hoztam."

„Kedves fiam, — mondá Réty olly érzékenyen, minővé hangja csak vállhatott — én teljes mértékben méltánylom gyöngédségedet, 's bizonyos lehetsz, hogy mindenben, mit ifju vigyáztalanságod' jóvá tételére szükségesnek látandunk, teljes segélyemre számolhatsz..."

„Hát helybenhagyását birom?" vága közbe, apja kezét szenvedélylyel megragadva, Ákos.

„Mindenre, — folytatá az alispán — mi arra szükséges, hogy Tengelyiék könnyelmüséged által kárt ne szenvedjenek. Isten megáldott vagyonnal, ha szükségesnek látod, inscriptiot adunk neki, Vilmát fényesen kiházasitjuk, és...."

Ákos, eleresztve apja' kezét, felugrott pamlagáról.

„Apám! — szólt 's arczai lángoltak — hát elfelejti, hogy Vilmát szeretem, hogy senkit nem szeretek ugy a' világon, hogy ez érzemény általa viszonoztatik, 's hogy készebb vagyok lemondani mindenről, mint hogy őt más' karjain lássam?! — az alispán zavarodtan simitá hajait. — Igen, — folytatá Ákos — ne gondolja, hogy házitartásomra valami segedelmet kérek; anyámnak birtoka, melly már kezemben van, elég, hogy belőle, nőmmel, eléljek. Rendelkezzék saját birtokáról, rendelkezzék mindenről

kedve szerint apám, én megegyezésénél nem kérek egyebet,... ne tagadja meg azt fiától!"

Az alispán nem vala érzéketlen, 's fiának e' szavai mélyen hatottak szivére; de ő életének azon korához ért, mellyben elveink, miket közönségesen önérdekeink' kivánata szerint választunk, érzelmeink' irányában ép' olly erősökké válnak, mint fiatalabb napjainkban gyengék; 's ha igy nem volna is, a' befolyás, mellyet Rétyné férje fölött gyakorolt, nagyobb vala, hogy sem ez engedett volna; 's minden, mit Ákos apjától válaszul nyerhetett, csak azon általános szójárásokban állt, mellyekkel azok, kik mély érzeményt felfogni soha képesek nem voltak, szenvedélyeink ellen okoskodni szoktak, 's mellyek közönségesen vagy érzelmeink' tagadásában, vagy azon régi állitásnak száz változataiban állnak, hogy az emberi sziv ingatag, 's idővel minden sebéből kigyógyul, mi a' szivnél ép' olly igaz, mint más betegségeinknél, csakhogy itt is a' gyógyulás sokszor halál által történik, 's hogy valóban nincs mit örvendeni rajta, ha a' sziv sebével egyszersmind érzékenységét veszté el.

Ákos tántorithatatlan vala, 's még elhalasztásról sem akart hallani semmit, noha apja végre ünnepélyesen kinyilatkoztatá, hogy ha most utra menve, midőn egy év mulva visszatér, föltétele nem változott, ő kivánatát többé ellenezni nem fogja.

„De kérlek fiam, — szólt végre az alispán, mig a' legnagyobb fölgerjedésben a' szobában fel 's alá járt — gondold meg, mit teszesz; gondold meg, hogy szenvedélyedben egész jövődet rontod meg. Senki nem tudja jobban, mint tenn' magad, miként szeretlek;

soha egy szót nem hallál tőlem, mellyel kivánatidnak ellenszegültem. Politicai elveid ellenkezői azoknak, mellyekben én élek, hagyján! én tisztelem meggyőződésedet 's az időre bizom, hogy mint másokat, ugy téged' az igaz utra téritsen; lelkem' legforróbb kivánata vala, hogy hozzád illendő nővel lássalak,... 's ámbár én részemről többet ismerek, kik minden vágyaimnak megfelelnének... nem biztam-e önn' sorsod meghatározását egészen magadra? nem élvezted-e szabadságodat olly mértékben, mint talán soha fiu, kinek szülei élnek?... csak most engedj kéréseimnek, gondold meg, a' lépés, mellyet tenni akarsz, ollyan, mellytől visszalépni nem szabad."

„Én meggondoltam mindent, 's el vagyok határozva; — válaszolt Ákos nyugodtan. — Vilma' birtokán kivül nincs a' világon semmi, mi szivemet kielégithetné."

„'S ismered-e a' világot?... 's tudod-e csak azt, szivednek mi szükségei fognak támadni, ha majdan ifjuságod eltünik? — folytatá az alispán élénken. — Korodban szerények vagyunk kivánatainkban, egy szalmafödél 's kedvesünk' szerelme, ez minden, mit igénylünk; a' mi még hibáznék, azt ifju képzetünk pótolja,... 's ha, mint vad népekről beszélik, kik aranyukat kis tükrök- vagy üveggyöngyökért oda adják, ifju korunkban egész birtokunkat egy pár törédékeny örömért odavetjük: oka egyedül az, mert e' muló élvezetekben kimerithetlen kincsekhez reménylünk jutni. De hidd el fiam, a' szivnek vannak szükségei, mellyeket huszonnégy éves korunkban nem ismerünk, mellyek csak később támadnak, de

mellyeknek kielégitése szerencsénkre szintolly szükséges. A' férfi kitüntetés után vágyódik, mint az ifju szerelem után sovárgott; miután egész boldogságunkat egy sziv' szeretetében helyhezve, magunkat kielégitve nem találtuk, sokaknak tisztelete-, vagy legalább hódolatában keressük pótlékunkat."

Ákos mosolyogva rázá fejét.

„Ne rázd tagadólag fejedet; — szóla Réty tovább — az idő jőni fog nálad is, mint mindenikünknél; nemes jellemü ifju vagy, távol minden önzéstől 's haszonvágytól, jól tudom; de végre, ember, 's nem tagadhatja senki meg közös természetünket. Valamint testi, ugy lelki tulajdonaikra nézve, azon számtalan különbségek mellett, mellyeket emberek' vonásain észreveszünk, 's mellyekért az egyik szeretetre méltónak látszik, mig mástól undorodva elfordulunk, vannak bizonyos főddolgok, mellyek különböző formákban, de mindenütt megvannak, 's valamint orra, szája, füle egyenlőn megvan a' legszebb 's legrutabb arcznak: ugy azon főhajlamokat, mellyek lelkünk' természetét teszik, más vegyitékben, de fel fogjuk találni mindenütt; higyj fiam apádnak, az idő el fog jőni, hol a' kitüntetés utáni vágy fel fog támadni lelkedben is; napok, hol lelkedet a' gondolat, miként nagy tehetségeid parlagon hevernek, keservvel fogja tölteni, hol kortársaidat látva, kik nálad minden tekintetben alantabb állván annyira fölédbe emelkedtek, átkozni fogod balgatagságodat, mellyel magad' e' pályáról kizártad."

„De ha ugy volna is, — szólt Ákos, kit apja' szavai nem győztek meg, de kire azok mélyen ha-

tottak, mert látá a' megindulást, mellyel azok mondattak — ha a' nagyravágyásnak ördöge feltámadna végre bennem is, ki áll jót, hogy azt, bár mindenben tanácsait követném, ki fogom elégithetni? e' Tantalus almák, mellyek fölé annyian nyujtják kezeiket, kinek elégiték ki szomját? ki vágyódott valaha kitüntetés után a' nélkül, hogy élete' végén, azt, mit elért, becstelennek tartva — kielégitetlenül nem szállt volna sirjába?"

„Ez való lehet egyesekre, ollyanokra nézve, kik elérhetetlen czélt tűztek ki magoknak" válaszolt az alispán.

„De mit, ha én azok közé tartoznám? — szóla közbe Ákos — eddig nagyravágyás nem bántott soha: de azt érzem magamban, ha valaha e' szenvedély bennem fölébred, a' czél, mellyet magamnak kitűzök, ollyan leend, mellyet milliók közül elérni alig adatott egynek. Egy megyének nagy férfia lenni, nagyságoltatni, méltóságoltatni azon pár ezer ember által, kiktől ismertetem, büszkén emelni fejemet, mint a' nádszál, melly posványból ered, magam körül a' rohadt elemmel, mellynek növésemet köszönöm, inogva 's hajlongva, mint az, hogy ellentállásomban gyengeségemet ne áruljam el,... ez nem azon czél, miután valaha vágyódni tudnék,... 's tűzhetnék-e ki mást hiuságomnak?"

„Miért nem? — válaszolt az alispán élénken, ki ámbár érzé, hogy fia keserü szavaival önn helyzetére czéloz, örült a' fordulatnak, mellyet a' beszélgetés vett — illy fiatal emberből, mint te, minden lehet e' világon. Való, az ut, mellyen hazánkban

magasabb polczra törekszünk, nem kellemetes; helyzetedben a' megyei szolgálatot nem kerülheted el: de nem vagy-e fiatal? nem áll-e nyitva előtted az ut, hogy ott kezdhesd, hol mások végzik? Három év mulva lelépek 's helyemet neked adom által, ismered helyzetemet 's tudod, hogy olly valamit igérek, mit teljesiteni hatalmamban áll. Nem szükség, hogy elveidet megtagadd, sőt mennyivel inkább lépsz föl ellenem, annyival bizonyosabb választásod, 's légy csak egyszer alispán, abból mindenné válhatsz, országbiróvá, ha iparkodol."

„De kedves apám, — szóla Ákos, nem nyomhatva el egészen a' mosolygást, melly midőn e' fényes terveket hallá, ajkain átvonult — ha az életpálya, mellyet előmbe tűzött, csakugyan ollyan volna, milylyenen járni ohajtok, ha csakugyan kedvet érzenék magamban, miután pár évig bizonyos uton haladtam, mihelyt látom, hogy rajta tovább, azaz uj hivatalhoz nem juthatok, általtérni más-, épen ellenkezőre, ha én is azokhoz akarnék tartozni, kik Mahometként egy ideig a' hegynek parancsolják, hogy hozzájok jőjjön, 's miután az nem mozdul, fölkelnek 's magok mennek a' hegyhez: ugyan, miként akadályoztathat Vilma czélom' elérésében?"

„Fiam, — szóla az alispán, midőn bámulva Ákosra tekintett — hát elfelejted, hol élsz? nem tudod, hogy e' megyében családi befolyás nélkül semmire sem mehetsz? A' személyes érdem, ... zerus, melly értékedet tizszerezi, ha állásodat, mint számot, elébe teheted, a' nélkül ... semmi. Azt hiszed, valaha alis-

pánná lettem volna, ha boldogult anyád, vagy második nőm helyett nemtelen leányt veszek feleségül?"

„Minek szükséges, hogy nőm nemes legyen, ha én az vagyok?"

„Igen, — válaszolt Réty, ki a' vitatkozás' hevében legbensőbb gondolatait kitárta — ha az, kit választál, nem épen Vilma, nem egy falusi jegyző' leánya volna. Ha ugy tetszik, végy nemtelen leányt feleségül, gazdag kereskedőét, tőzsérét, megkereszteIt zsidóét, ha kedved tartja, nem bánom, én nem ragaszkodom családi előitéletekhez, 's jól tudom, hogy a' vért, melly ereinkben foly, senki nem látta még; de végy gazdagot, 's állásod nem hogy romlanék, de javulni fog. Korunkban a' nemzetségfák csak még annyiban becsültetnek, a' mennyiben osztály-követelésnél bizonyságul használtathatnak, 's a' két ivadék óta nemesedett pór megvetéssel néz le a' százados nemesre, ha ez gyalog megy el fényes hintója mellett; de neked vagyon kell fiam, ha emelkedni akarsz; jószágaim, bár mennyit adnék ha megváltoztathatom, mindkét ágat illetik, ha nőd semmit nem hoz házadhoz, csak annak felét fogod birni, mit most én birok, és...."

„Kedves apám, — szakitá félbe Ákos a' szólót — ne folytassuk e' beszélgetést, melly mindkettőnknek csak kellemetlen lehet 's melly szándékomat nem fogja megváltoztatni. El vagyok határozva. Ha csak szivemről volna a' szó, talán erőt érzenék magamban feláldozni egész boldogságomat, csakhogy apámnak fájdalmat ne okozzak; most, hol becsületem, hol Vilmának jövője forog kérdésben, föltételem változ-

hatatlan; ne állitson engedelmének megtagadása által azon szomoru kénytelenségbe, hogy éltem' legfontosabb lépését akaratja ellen tegyem."

„Gondold meg fiam, — szólt Réty, kérő hangon — mennyit fáradtunk boldogult nagyapád 's én, hogy családunkat e' polczra emeljük, 's te egyszerre egy fél századnak fáradságait fel akarod áldozni szenvedélyednek? Gondold meg szegény apádnak házi békéjét, mellyet örökre feldulsz, mert nőm 's Vilma soha e' világon barátságosan találkozni nem fognak, 's anyád készebb elhagyni házamat, hogysem valaha e' szerencsétlen házasságba beléegyezzen; gondolj nővéredre, kinek szinte egész jövőjét elrontod, mert ki volna az, ki egy falu' jegyzőjével sógorságra akarna lépni?" 'S az érdemes alispán hihetőkép' még sok dolgot hozott volna fel, mellyeknek meggondolását fiának ajánlaná, ha e' pillanatban az ajtó föl nem nyilt 's a' nagyságos asszony nem lépett volna a' szobába, mi által az egész beszélgetés más irányt vett.

Réty' okoskodásai kétségen kivül ép' olly kevéssé győzheték meg fiát, mint ez apjának azt magyarázhatta volna meg, hogy ember tökéletes józanság' állapotában egy szegény falusi jegyző' leányát a' taksonyi alispánságnál többre tarthatja; de Ákos apját inkább szereté, 's a' hang, mellyel ez szólt, melegebb vala, mint hogy szivét egészen érintetlenül hagyhatá. Midőn mostohája a' szobába lépett 's a' szónoki szerepet, mint közönségesen, magára vállalá, Ákos' vére a' parancsoló hangok előtt felforrt, 's minden szavában csak azon megvetés vala látható, mellyet ez

asszony iránt, mióta benne gonosztevőknek czimboráját látá, érezett.

„Hát szóltál Ákossal? — mondá, férjéhez fordulva, éles hangon az alispánné — 's mit mond?"

„Szóltam, — válaszolt a' megszólitott zavarodtan — 's Ákos azt mondja, hogy... azaz a' jelen pillanatban,... hogy..."

„Hogy Vilmáról. lemondani nem fog, — vága szavába Ákos nyugottan — sem a' jelen pillanatban, sem ezentul."

„Majd meglátjuk; — mondá Rétyné, boszús tekintetet vetve a' szólóra — ha az urfi azt hiszi, hogy e' házasságban valaha megegyezünk...."

„A' mi nagysádat illeti, — szólt Ákos olly hangon, mellyből belső megindulását mindenki észreveheté — soha sem számoltunk e' megegyezésre; egyébiránt...."

„Apád sem fog megegyezni; — szakitá félbe indulattal az asszony — férjem soha nem mondott mást, esküdni mernék reá."

„Nagysádnak igazsága van; — folytatá Ákos mindig inkább megindulva — de atyám' szeretetét birtam mindeddig; nem hiszem, hogy e' szándéka megmásolhatatlan volna."

„Apádnak e' szándéka megmásolhatatlan; — szólt Rétyné mindig hevesebben — nemde férjem? — 's midőn az alispán többször fejét hajtogatá — soha! soha! sem ő, sem én, ez őrültséghez megegyezésünket adni nem fogjuk."

„Ezen esetben, — válaszolt az ifju hideg meg-

vetés' tekintetét vetve a' szólóra — apám' megegyezése nélkül leszek kénytelen azt tenni, mire magamat, mint becsületes ember, kénytelennek érzem, 's elhagyni a' házat, mellyet mások, ugy látszik, olly tökéletesen elfoglaltak, hogy számomra hely sem maradt többé."

„És az urfi ugyan hová megy, — szólt a' mostoha gunyosan — ha többé szerencsénk nem lesz? talán mátkája' uradalmaira vonul vissza?" 'S az asszony kaczagásra kényszerité magát.

„Nem lesz szükséges; — válaszolt a' másik, kinek arczait felindulásában halotti sápadtság lepte el 's ki alig birá leküzdeni az érzelmeket, mellyek keblét tölték — a' jószág, melly anyámról reám maradt, elég, hogy belőle becsülettel eléljek; ha ő élne, nem szorultam volna arra, hogy apám' házát ekkép' hagyjam el."

„Alávaló! háladatlan! kigyó! — kiáltott Rétyné, nem tartóztathatva magát — szememre hányod, hogy mostohád vagyok; én született báró Andorházy kisasszony vagyok, nem szorultam reá, hogy haszontalan nemesemberhez menjek; nekem nem volt gratia, inkább én tiszteltem meg családotokat. Anyád' jószágaira ne számolj rosz fiu! nem vagy még huszonnégy esztendős, apád nem fog kiadni semmit."

„Ne méltóztassék megfeledkezni, — válaszolt Ákos nyugottan — hogy két hónap mulva az leszek."

„És én mondom, nem! nem, és százszor nem! e' házasságból nem lesz semmi! — kiáltott az alispánné magán kivül. — Én nem tűröm, hogy rajtunk e' gyalázat történjék; ha máskép' nem, apád ki fog

tagadni, el fog átkozni rosz fiu. Én nem fogom tűrni, hogy a' név, mellyet viselek, megmocskoltassék."

Ákosnak arczai lángba borultak, szólni akart, az indulat elfojtá szavát.

„Én nem fogom tűrni, hogy menyem egy falusi jegyző, hogy névtelen, vagyontalan, nemtelen leány legyen, kit én megvetek."

„Nagysád!" kiálta Ákos.

„Igen, erkölcstelen személy, ollyan, ki házasságod előtt ringyód volt!"

Ez utolsó szavaknál, mellyeket az alispánné legnagyobb indulatában mondott, Ákos' szenvedélye nem ismert többé határokat,... félig magán kivül rohant mostohája ellen, 's apja alig birá visszatartani fölemelt karját. „Hogy merted e' szót kimondani, alávaló! — kiáltott, félig magán kivül — zsiványok' czimborája, tolvaj, ki e' házra szégyent hozol, ki ha szólni akarnék, e' megye' tömlöczében haramják közt találnád helyedet?!"

Ki e' pillanatban az alispánnét látja, midőn halotti sápadtsággal arczain, reszketve, szemeit a' földre süté, megsajnálta volna ez asszonyt; 's nem tudom, az alispán — ki a' történteket nem ismerve, fiának magaviseletében a' legóriásibb háladatlanságot látá, mellyet fiu valaha apja ellen elkövetett — mit tesz, ha Vándory épen akkor a' szobába nem lép 's a' kínos jelenetnek véget nem vet.

Midőn a' lelkész bejött, Rétyné férjét, kezénél fogva, magával hivá. Ákos, még gyengén betegségétől 's fölgerjedve a' történtek által, sirva pamlagára veté magát.

Nem mult egy fertály óra, mi alatt a' történteket Vándorynak röviden megmagyarázá, midőn az inas Ákosnak levelkét hozott, hol apjától kéretett, hogy mihelyt egészsége megengedi, házát hagyja el; — 's ámbár a' becsületes lelkész igéré, hogy az egészt közbenjárásával kiegyenlitendi, Ákos nem akara egy órával tovább itt maradni. Röviden bucsút vett Etelkától, ki a' történteket megtudva, bátyjához jött,... 's Vándoryval még azon órában a' lelkész-házhoz ment.

XXIII.

A' sebekről, mellyeket keblünkben szerelem okozott, sokat beszélünk; de nem igaztalanság-e, hogy a' szerelem' gyógyitó hatalmáról nem emlékezünk panaszaink között; hogy elfelejtjük, miként az érzelem, melly annyi kínok' kutforrása lehet, szivünket egyszersmind a' világ' egyéb szenvedései iránt megedzi, 's midőn reánk uj, előbb nem érzett fájdalmakat áraszt, azoktól őriz meg, mellyeket egyébként tűrnénk?...Nem tapasztalá a' szerelem' e' gyógyerejét senki inkább, mint Ákos, ki elüzve apai házától, megfosztva reményektől, mellyeket veszteni senkinek közönös nem lehet,... mégis e' pillanatban, hol más szerencsétlennek tartatnék, szerelme által a' föld' legboldogabb emberének érzé magát.

Vándory, mihelyt vendégét lakába vezette, elment Tengelyihez. A' jegyző, egy távolabb lakó barátjától, kivel helyzetét tanács végett közlé, csak az előbbi nap' késő estéjén érkezett haza, 's korán reggel épen Kislakra készült, hogy Violával szóljon, midőn a' rab' megszökéséről hirt vett. Olvasóim kép-

zelhetik a' fájdalmat, mellyel magát ujra a' reménytől megfosztva látá, hogy irományairól valami bizonyost halljon, főkép' miután azok, miket Kislakon hallott, előbbi gyanujában, mellyet Rétyék ellen formált, őt még inkább megerősiték. Vándory' szelid biztatásai azonban félig-meddig megnyugtaták kedélyét, 's egy majdnem félórai beszélgetésnek, mi alatt a' barátok, Tengelyi' szobájában fel 's alá járva, a' helyzetről szóltak, mellybe Vilma anyjának vigyázatlansága által jutott 's mellybe a' lelkész elmondá azt is, hogy Ákos szerelme végett apai házától kitiltatott — eredménye az volt, hogy az ifjunak megjelenésére engedelem adatott, sőt Tengelyi megigéré, miként részéről szerelmének többé akadályokat tenni nem fog, melly igérettel, miután barátját örömragyogó szemekkel megölelte, a' jámbor lelkész Ákoshoz sietett 's őt egy pár percz után magával hozá. —

Mennyire hatott a' jegyző' határozatának megváltoztatására barátjának szónoklata, ki ügye mellett csakugyan minden okot, mellyet szivünkben találhatunk, felhozott; vagy mennyire hatott a' helyzetnek meggondolása, mellyben Vilmának jövőjét a' történtek után csak ugy vélé biztosithatni, ha az Ákos' nőjévé válik; vagy végre Vilma maga, ki apja előtt nem emlité Ákos' nevét, de kinek minden tekintete egy ellenállhatlan könyörgésként emelkedett Tengelyihez?... nem fogom meghatározni; bizonyos csak az, hogy midőn Ákos Vándoryval a' házhoz jött, a' jegyző melegen szoritá az ifju' kezét,... 's midőn ez, védelmére csak véghetlen szerelmét hozva fel, a' multért engedelmet kért, sokkal hamarébb 's kevesebb

szemrehányással teljesité kérését, mint azt közönséges szigorusága mellett reménylení lehetett.

„Végre, — mondá Tengelyi, miután Ákost maga leányához vezetve szobájába visszatért — (az érzelmeket, mellyek a' hölgy' keblét e' pillanatban eltölték, leirni, szép olvasónéimra bizom, kik azokon éltökben vagy már átmentek vagy bizonyára egyszer átmenendenek) végre, — mondá — mit tegyünk? szeretik egymást, 's ugy látszik, maga a' sors igy akarta."

„Régen mondom, — válaszolt Vándory mosolyogva — csak nem akartad hinni,.. e' két ember együvé való."

„Nem mindig valék róla meggyőződve; — szólt Tengelyi komolyan — ha a' szabadságról lemondunk, legalább egyenlőséget kell érte becserélni, hogy magunkat boldogoknak érezhessük,... 's a' szerelem könnyen elfárad, ha szüntelen fölemelkednie vagy leereszkednie kell a' tárgyhoz, mellyet körülfogott. Én lányomnak más, hozzá külső helyzetben is hasonló férjet kivántam, kivántam ollyant, kinek karjai között soha eszébe ne jusson, miként szerfölött sokat elfogadni, a' mit hasonló adományokkal nem viszonozhatunk, kínos még kedvesünktől is; de a' sors máskép' akarta,... 's valamint meghiusitá kivánataimat, ugy a' jövő által, reménylem, meg fogja hazudtolni okoskodásimat. Ákos becsületes ember, ollyan, ki helyzetében szegény 's most nemtelenné vált fiamnak pártját foghatja,... Vilmának hire csak ha Réty' nőjévé válik, allitathatik helyre,... 's képzelhetni, miket fog az alispánné elkövetni, hogy jó nevében gázoljon,.... képtelenség volna e' há-

zasságot tovább akadályoztatni, bár mennyire ellenkezik is az elveimmel.“

„Engedd meg barátom, — szóla fejét csóválva Vándory — elveid egészen hibásak; valakit vagyonaért tisztelni, balgaság; de valjon az, ki valaki iránt csak birtokaért igazságtalan, kevesebbet hibázik-e?... az embernek becse önmagában fekszik.“

„Kétségen kivül; — vága közbe Tengelyi — de, valjon a' tölgy, ha szük üvegházban ülteted el, fel fogja-e annyira emelni sudarát, mint az, melly az erdő' közepette hajtja ágait?... 's a' gyümölcsfa, nem válik-e terméketlenné, ha örök árnyékba állitod, hol a' nap' meleg érintése nem hathatja át törzsökét soha?... 's valjon, nincs-e ez igy emberekkel is, kikben a' természettől nyert hasonló csirák a' szerint fejlődnek vagy vesznek el, mint az, a' helyzet által, mellybe állitattak, lehetségessé vált? ... Hidd el barátom, én tapasztalásból szólok. Ritkábban csalódunk, ha az embernek becsét megitélve, értékét személyes tulajdonaitól levonjuk, mint ha azt azokhoz hozzáadjuk. Egyébiránt, vannak kivételek, 's reménylem, Ákos ezek közé tartozik.“ Mit, hogy a' jegyző nem csak mondott, hanem hitt, arczának derült kifejezéséből vala látható, mellyel leányát, kire a' boldog szerelem' minden bájait elboritá, Ákos mellett látá.

A' szerelem, melly a' jegyző' csendes házának nyugalmát nem régen feldulta, most eláraszta minden örömeit lakói fölött,... 's Erzsébet, férje' meleg kézszoritásából észrevevén, hogy hibája megbocsátatott, örömkönyező szemekkel néze majd a' boldog párra, majd férjére, kinek megelégedése a' jámbor-

nak e' föld' minden kincseit fölülmulá. Annyival több aggodalmat találunk a' tiszaréti kastélyban.

Az alispán, ki mindjárt a' jelenet után, mellynek tanui valánk, nőjével szobába zárkózva, általa minden eddig történteknek titkába beavattatott, 's Macskaházytól a' törvényszék előtti történteket meghallá, mély gondokba merülve járt fel 's alá szobájában. Rétyné indulatos keservében nem ismert határokat. „Hát ezért tettem mindent, ezért koczkáztattam lelki nyugalmamat, becsületemet, egész létemet, hogy e' háladatlan tulajdon házamban ekkép' bánjék velem? — igy szólt magában. — Miért fáradtam, miért adám magamat ez aláváló Macskaházy' kezébe, kit utálok? nem-e azért, hogy a' család' tekintetét neveljem, hogy neki, épen neki a' semmirekellőnek dús birtokot szerezzek, hogy előtte nagyobb kilátást nyissak?... és most!...." Az indulatos asszony sirt haragjában. „Oh, én szerencsétlen teremtés vagyok! — igy kesergett tovább. — Mi volt éltem egy hosszu küzdésnél egyéb, hol érzelmeimet mindig olly czéloknak áldozám fel, mellyeket nem érhettem el. Szerettem, de az, ki szeretetemet birta, nem birt egyebet, érzém, hogy szivem más után vágyódik, mint azon nyugott szerencse, mellyet kedvesem' karjai közt találhattam volna, 's Rétyvel léptem az oltárhoz, mert ugy látszott, birtoka 's tulajdonai által olly helyre emelkedhetem, hol magamat jól fogom érezni,... 's im tettes alispánné vagyok, mint az fogok meghalni, férjemben nincs annyi lélek, hogy többet reménylhetnék. Lemondtam fellengző álmaimról 's más alapra kezdém épitni terveimet. Talán Réty' gyermekei emelkedhetnek a'

helyre, mellyet apjok elfoglalni gyenge volt. Mi közöm nekem e' gyermekekhez? nem véremből származtak, nem az enyimek; de végre azon nevet viselik, mellyet én,... 's bár, mint utálják mostohájokat, a' fényt, mellyet magának Ákos kiviv, az állást, mellybe Etelka házasság által jöhet, én osztani fogom, velek emelkedni fogok én is. Éltem uj irányt vön, minden fáradozásom ide czélzott,... 's most minden megsemmisül, minden terv, hosszu évek' számolása, minden! 's csak mert Ákos Vilmát szereti,... ő, ki előtt a' világ nyitva áll, 's ki mindent oda vet egy jegyzőlyány' birtokáért.... 's én még boszút sem állhatok érte!" Rétyné ujra 's ujra átgondolá helyzetét, módot keresve, melly által Ákost föltett szándékában akadályoztathassa; hasztalan! lelkét tehetlenségének érzete sujtá le 's azon meggyőződés, hogy az utált jegyző, kit gyülölt, mert meg nem vethete, rajta diadalmaskodni fog.

Az asszony elmerülve e' kínos gondolatokban ült pamlagán, midőn az ajtó megnyilt 's Macskaházy lépe be. Az alispánné, feléje fordulva, férjéről kérdezősködött.

„Az alispán ur igen föl van gerjedve; — mondá az ügyvéd, kényelmesen asszonya mellé a' pamlagra ereszkedve, min Rétyné, a' dolog szokatlansága miatt, nem kissé hökkent meg, miután Macskaházy máskor ő nagysága előtt csak sok ajánlásra 's akkor is tisztelő távolságban foglala helyet — nem képzelheti nagysád, mennyire aggódik; nekem is szemrehányásokat tett; ki tehet róla, szegény alispán ur! persze a' dolog főbe járó,... persze az ő állásában...."

Már esteledni kezde, 's a' szobában homály terjede el; de Macskaházy' hangjában, egész magaviseletében valami ollyan vala, mi Rétynének feltünt. „Ön ma különös kedvben van, — szakitá félbe a' szólót — különös jó kedvben mint látszik, 's én nem látok semmi okot reá."

„Én látok édes nagysám; — mondá a' másik vigan — ha az ember hosszu ideig valami után fáradt 's végre czéljánál látja magát, én azt hiszem, joggal lehet jó kedvében."

„Igen, de mi elértük-e czélunkat? — válaszolt az alispánné sohajtva — Viola ismét szabadságban van 's rajtunk nehéz gyanu fekszik."

„Nevetség! — mondá Macskaházy mindinkább jó kedvüen — mintha Viola' szabadsága nekünk árthatna; nem itéltetett-e halálra? nem tudja-e, hogy ha ma jelenik meg, hogy ellenünk vádat emeljen, holnap felakasztják? 's azt hiszi nagysád, a' zsivány, csak hogy Rétyné ő nagysága 's szegény magam ellen olly dolgokat beszélhessen, mellyeket senki nem hisz, már mindjárt meg fog jelenni törvényszék előtt? az ellenünk emelt gyanu, agyrém, mellyel kár magunkat kínozni; mennyivel nagyobb a' vád, mellyet Viola ellenünk emelt, annyival kevesebb hitelt fog találni."

„Oh, ha ma Ákost hallotta volna, nem szólna igy! — viszonzá az alispánné — neki biztos hireinek kell lenni."

„Tréfa! — szólt a' másik — tréfa, mondom,... Ákosnak biztos hirei? kérdem, honnan? kétségen kivül hallotta, mik a' törvényszéken történtek, 's haragjában elmondta, ép' ugy, mint nagysád vala-

melly vén asszonyt, ha roszul surolt, boszorkánynak nevez, a' nélkül, hogy egy perczig azt hinné, hogy seprőn Szent-Gellért' hegyére tánczolni jár. A' jó hir ollyan, mint a' tőke, ki egyszer megszerezte magának, később kamatjaiból él, sőt, ha egy kis ügyességgel bir, háromszor annyit kap hitelre, mint tőkéje valaha ért, csak mivel az egész világ gazdagnak hiszi."

„Ön ma rendkivül jó kedvében van 's mindent rózsaszinekben lát," — mondá az alispánné, csudálkozva ügyvédje' szeszélyén, ki egyébkor minden nehézséget nagyitani szokott.

„Miként is nem? — szólt, a' mennyire tőle kitelt, bizodalmas hangon az előbbi — mikor az ember egész életét egy család' szolgálatának szentelé, 's olly veszélyeknek tette ki magát, mint én utolsó időben, 's végre a' jutalom' pillanatát el látta jőni, szegény ember hogy' ne örülne!"

„Nem értem önt" mondá Rétyné, midőn szemeit a' szólóra meresztė.

„Dehogy nem érti édes nagysám! — szólt közbe az ügyvéd, nyájas enyelgő hangon, midőn az alispánnét kezénél fogá — már hogy' tréfálhat szegény szolgájával igy! nincs-e nekem, ha Vándory irásait kezembe kerithetem, hiv szolgálatomért, propter fidelia servitia, inscriptio igérve?... Egy pár nappal, mielőtt e' házban az utolsó tisztújitási conferentia tartatott, szóltunk a' tárgyról. Nagysád bizonyosan emlékezik; a' kertben voltunk...."

„Tudom, tudom" szakitá félbe a' szólót Rétyné.

„És akkor — folytatá emez — mik voltak nagysád szavai?... édes Macskaházym, az nap', mellyen

az átkozott irásokat kezébe keriti, együtt elmegyünk a' káptalanhoz.... Oh, nagysám, én jól emlékezem erre, e' szavak, mellyek által örök hálára kötelezett, arany betükkel állnak följegyezve keblemben, és..."

„Minek hozza fel ön egyszerre ez igéretet? — vága szavába türelmetlenül az alispánné — vagy talán kételkedik szavamon?"

„Isten ments meg! — szólt, bizalmasan ismét kezét szoritva, Macskaházy — épen ellenkezőleg; meg vagyok győződve, hogy igéretét teljesiteni akarja,... 's épen csak azért jöttem kérdezni, milly módon tegyük fel az inscriptionalis levelet? nagysád átláthatja, hogy miután az oklevélben érdemeimnek emlitése szükséges, szerénységem..."

„Nem engedi, hogy az érdemek, mellyekkel az inscriptiot szerezte, különösen elsoroltassanak; — 's Rétyné keserüen nevetett — ne féljen, gondom lesz reá, a' kivánt oklevél kezébe fog adatni; de nem annyira sürgetős, reménylem, hogy még ma vagy holnap kell történnie?"

„Ki tudja! — válaszolt az ügyvéd sohajtva — az ember halandó, és...."

„Talán csak nem vagyok haldoklóhoz hasonló, reménylem?"...mondá Rétyné, ki Macskaházy' szemtelen tolakodásai előtt mindinkább veszteni kezdé türelmét.

„Isten mentsen meg, — szóla közbe ismét sohajtva az ügyvéd — hogy leghivebb szolgáját illy csapás érje!... de végre, ki biztos holnapjáról? és én, ki magamnak nagysád' házánál ez igért kegyes ajándékán kivül semmit nem szereztem, miként koczkáztassam mindenemet?"

Az alispánné elfojtá az indulatot, mellyet Macskaházy' szemtelensége benne gerjesztett, 's a' lehetőségig nyugottan figyelmezteté őt, mennyire fogná nevelni az ellenek támasztatott gyanut, ha épen e' pillanatban olly jutalmat ad ügyvédjének, melly titokban nem maradhat 's mellyet senki Viola' vádjainak bebizonyitásánál egyébnek venni nem fog. „Várjunk még egy ideig, — tevé az alispánné a' lehetőségig nyájasan hozzá — csak egy ideig várjunk még, mig a' most támadt zaj egy kissé elhallgatott,... 's becsület-szavamra igérem még egyszer, az inscriptiora számolhat."

„Már kérdem én, — szólt Macskaházy, elragadtatással csókolva az alispánné' kezeit — van-e illy asszony széles e' hazában, mint az én főnököm, ennyire meggondolt, ügyes, ildomos?!... ritkállom az ügyvédet, ki ennyi megfontolással vinné dolgait. Nagysádnak igazsága van, inscriptio a' jelen pillanatban a' legnagyobb bajba keverhetne,... 's magam is azért jöttem tulajdonképen ide, hogy nagysádat erre figyelmeztetve, más valamit hozzak javallatba, mi által nemes szive szint' olly nagylelküen jutalmazhatja szolgálatimat 's minden a' legbiztosabb titokban marad. Az egész dolog igen egyszerü, — tevé rövid szünet után hozzá. — Nagysád nekem a' teins ur által maga rendjében elfogadott öt darab váltót ad kezembe, mindeniket csak tiz ezer pengő forintról, 's természet szerint, hogy nagysádnak legkisebb alkalmatlanságot ne okozzon, olly fizetési időszakokkal, hogy félévenként csak egy-egy illy váltó váltassék be, azután...."

„Ön tréfál! — szólt az alispánné, bámulva Macskaházyra tekintve — ötven ezer forint pengő!“

„Soha nem szóltam komolyabban, — válaszolt a' másik szeliden — által méltóztatik látni, hogy...“

„De hisz' ez az igért inscriptionál háromszor több!“ szakitá félbe Rétyné, indulattal felugorva pamlagáról.

„Körül-belöl, ha a' földnek mostani becsét fölvesszük, — viszonzá a' másik kis gondolkozás után, midőn szinte fölkelt — ugy fog kiütni; de a' mint mondám, által méltóztatik látni, az irományok' megszerzése mennyivel több bajba került, mint azt előre láthattuk; mennyi veszélyeknek tettem ki magamat, ... 's nevem is mennyire compromittáltatott Viola' vallomása által; azon felül a' zsidónak is sokat kelle fizetnem; ki tudja, milly drágán leszek még ezután kénytelen hallgatását megvásárlani, pedig az nagysádnak is szint' ugy érdekében fekszik, minthogy a' zsidó, ugy hiszem, az egésznek összefüggését igen jól ismeri ... csak igazságos tehát, hogy....“

„'S ön azt hiszi, hogy ezen szemtelen kivánatát teljesiteni fogom? — mondá Rétyné a' legnagyobb haraggal — hogy olly bolondok leszünk, akár én, akár férjem, 's vagyonunkat adósságokkal fogjuk terhelni?“

„Meg vagyok győződve, — válaszolt a' megszólitott nyugottan — ha nagysád minden környülményeket szokott bölcsesége szerint megfontolva, érdemeimet számba veszi, vele született nagylelküségénél fogva....“

„Soha! soha! — szakitá félbe Rétyné — erre

ne számoljon. Ugy-e, Macskaházy uram! hát most ismerkedünk meg egymással, most tünik ki azon buzgóság, mellynél fogva szivén csak családom' java fekszik!"

„Ugy tartom, nincs köztünk uj ismerkedésre szükség, — mondá szokott éles hangján az előbbi — 's valóban kár, ha nagysád felindulása által becses egészségének árt, holott előre tudom, miként, a' mint mondám, minden környülményeket meggondolva, örömmel fogja elfogadni ajánlatomat."

„Ajánlatát?! aláváló szemtelen! — szólt Rétyné mérgesen — szeretném látni, ki kényszerithetne?... nem függ-e tisztán kegyelmemtől, fogom-e csak igéretemet is teljesiteni? hol vannak tanui, hol a' biró, ki engem reászorithatna? Minden szabad akaratomtól, nagylelküségemtől függ, főkép' miután a' föltétel, melly alatt az inscriptiot megigértem, ön által nem is teljesitetett, 's az irományok, mellyeket kezembe szolgáltatni magára vállalt, soha szemeim elébe nem jutottak, 's most is még Vándory' vagy mit tudom én kinek kezében lehetnek, mig ön hallatlan szemtelenségével, hogy tőlem pénzt csikarjon, mindent, mit elégetésekről beszélt, csak hazudta."

„Ha csak ez az, mi nagysádat aggasztja, — mondá az ügyvéd gúnyoló hangon — 's igen természetesnek tartom, hogy ugy van,... köztünk, amint látszik, mindenki jól teszi, ha a' lehetőségig magát biztositani igyekszik; ez aggodalmat el fogom oszlatni, miután az irományok kezeimben vannak 's nagysád által jelenlétemben akár mikor áttekinthetők."

Az alispánné, mintha előtte villám csapott volna

le, meredten bámulat 's ijedségében állt Macskaházy előtt, 's remegő hangon kérdé: nem emlékezik-e, miként azt mondta, hogy az irományokat tüzbe dobta?

„Emlékezem, — válaszolt az ügyvéd ismét gúnyosan — sőt mi több, nemcsak mondám, hogy az irományokat elégettem, de első pillanatban, midőn kezembe kerültek, tenni is akartam; hála az égnek, hogy nem tettem! legalább meggyőzhetem nagyságádat érdemeim' valóságáról."

„De miért nem adta hát kezembe?" mondá az alispánné remegő hangon, mellyből meglátszott, hogy Macskaházy' indokait sejditeni kezdi.

„Miért nem adtam kezébe? — mondá az ügyvéd kaczagva — 's nagysád azt most kérdi tőlem? Hát csak, mert nem akartam, miután egész éltemet e' család' szolgálatának szenteltem, haszontalan cselédként elküldetni; mert fáradságom' érdemlett jutalmát benszületett nagylelküségére bizni, tanácsosnak nem látszott; mert mindenesetre czélirányosabb vala, ha magamat biztositva, bolondnak tartani nem engedém."

„Szóljunk nyugottan egymással, 's ha előbb indulatom elragadott, illy régi barátok, mint mi, miért ne volnának engedékenyek egymás iránt; — mondá az alispánné, mosolygásra kényszeritve magát — az irások ön' kezében vannak, 's mindenki ön-tulajdonának maga szabja árát. De Macskaházy urnak nem lehet komoly szándékában ötven ezer forintot kérni."

„Egy garassal sem fogadok el kevesebbet; — válaszolt a' másik nyugottan — olly irományok, mellyekért illy jellemü asszony, mint nagysád, azok-

ra vetemedik, miket együtt véghez vittünk, kétségen kivül felszámolhatatlan becsüek."

„Hóhér! — mormogá Rétyné fogai között, midőn szobájában nyugtalanul fel 's alá járt. — Barátom, — szólt végre, midőn, magába fojtva mérgét, Macskaházy előtt megállt — gondolja meg helyzetemet, nekem magamnak ennyi pénzről rendelkeznem nem lehet; a' váltók' érvényességére szükséges, hogy azok férjem által fogadtassanak el; már hogy' reménylheti ön, hogy férjemet ennyi pénz' kiadására birhassam?"

„Én ismerem a' hatalmat, mellyet nagysád e' házban az egész család' üdvére gyakorol, — válaszolt Macskaházy ismét gúnyosan — 's csak nagysádtól függ, hogy szokott szelid módjával az alispánt a' váltók' elfogadására birja. Nagysád ellenállhatlan, azt tudja mindenki."

Az alispánné nem felelt e' gúnyoló szavakra, 's a' szoba sötétebb vala, mint hogy Macskaházy a' könyeket láthatná, mellyeket a' harag szemeibe nyomott; de ki csak a' sebes lépteket hallá, mellyekkel fel 's alá járt, képzelheté felindulását. Az ügyvéd, kinézve az ablakon, nyugottan egy nótát dobolt ujjaival. Hosszabb szünet után az alispánné egyszerre megállt az ügyvéd előtt, 's erős, elhatározott hangon kérdé: az, mit mondott utolsó szava-e?

„Utolsó szavam" válaszolt a' másik szinte elhatározottan.

„Ön nem adja vissza ötvenezer forinton alól irásait?"

„Bizonyosan nem" válaszolt amaz, meghökkenve

a' hangon, mellyen az alispánné a' kérdéseket hozzá intézé.

„Hát tartsa meg! — kaczagott fel Rétyné — 's csináljon velök a' mit akar; mit bánom én? akár Ákosnak több, akár kevesebb vagyona lesz, miután velem igy bánt 's Tengelyi' leányát veszi nőül; nekem ehhez igen kevés közöm, 's másra ez irományok ugy sem használhatók.“

„Csináljak az irományokkal a' mit akarok? — szóla, bámulva a' fordulaton, mellyet a' dolgok vettek, Macskaházy — akármit?“

„Akármit; — folytatá Rétyné mindig kaczagva — alig foghatom meg, miként nem jutott eszembe azonnal, hogy mióta Ákos' határozatát tudom, ez irások teljesen közönösek előttem, 's mai bánásmódja után, ön várhat, mig az egykor igért, de magától visszautasitott inscriptiohoz jut.“

„Majd meglássuk! — mondá legélesebb hangján a' másik — az irományok, miután nagysád Ákos' határozatát ismeri, szemei előtt minden becsöket elvesztették, — meglehet, — asszonyi sziv mindig változékony, — előttem a' közönösöknek tartott papirszeletek megtarták értéköket. A' mód, mellyen szereztük, nagyságos asszonyom, — tevé hozzá, az alispánnét kezénél fogva — szabja meg ez irományok' árát:“

„Hogy érti ezt?“ kérdé Rétyné ijedten.

„Igen egyszerüen, nagyságos asszonyom — válaszolt a' másik, előbbi gúnyoló hangján. — Viola az előbbi törvényszék előtt az alispánné ő nagyságát lopás- 's rablási bujtogatásokkal vádolta. Egy tanu 's hozzá zsivány, ki illy magas jellemü személy

ellen emel vádakat, aláváló rágalom, mellyet senki nem hisz. De ha ezen egy tanu után még egy másik lépne föl, én, például okáért, ki a' zsivány' minden szavát szép környülményes előadásommal megerősitném, 's szavaim bebizonyitására az irományokat mutatnám elő, mellyeket együtt loptunk, 's mellyeknek tartalmából mindenki látná, hogy azoknak elrablása, nagysád' uri családján kivül senkinek érdekében nem feküdt, nem volna-e ez roppant lárma a' vármegyében?"

„Ijesztgessen ezzel másokat, — mondá az alispánné indulattal — mig tudom, hogy meg nem ronthat, a' nélkül, hogy magát is megrontaná, nyugott vagyok."

„Ne méltóztassék olly felette nyugott lenni, — mondá a' másik keserüen — talán ez egyszer a' számolás csalhatna. Nem egészen egyenlőn állunk a' dologgal. Nekem az elrabolt irományok tökéletesen közönösek. Nagysádnak legnagyobb érdekében volt, hogy azokat magának megszerezze. Ha most én szegény procator létemre megjelenek a' teins törvényszék előtt 's elmondom, miként egész éltemet e' házban töltve, magamat háladatosság által esküdt kötelességemen túl engedém ragadtatni 's nagysádnak ez irományok' megszerzésére segéd kezeket nyujtottam, de, hogy végre látva mindazon szerencsétlenséget, melly tettemből következik, 's ellent nem állhatva lelkiismeretem furdalásainak, inkább magamat adom fel 's az irományokat a' törvényszék' kezei közt teszem le: nem lesz-e az egész jelenet érdekes és szivreható? nem számolhatok-e kegyes ité-

letre azon birák között, kiknek mindegyike hasonló ügyvédet kivánna magának?!"

„Ördög!" kiáltott Rétyné, magát a' pamlagra vetve 's égő arczát kezeivel takarva.

„Sőt reám nézve az egész dolog, a' dicsőségen kivül, anyagi haszon' tekintetében sem olly rosz, mint első tekintetre látszik, — folytatá az ügyvéd, mintha csak fenszóval gondolkoznék — nincs semmi, mit Ákos, ha Tengelyi' irományait visszaszerezhetem, nem adna; ha előre bizonyos kikötéseket teszek, talán szép hasznot szerezhetek magamnak; maga Vándory, ki semminek inkább, mint megtért bünösöknek nem örvend, szólni fog mellettem. Ellenben nagysád...."

„Ne kínozz hóhér!" kiálta Rétyné, kezeit görcsösen összekulcsolva.

„Alispánné a' megye' tömlöczében; — folytatá a' másik előbbi hangján — megengedem, nem sokára a' pártfogás a' büntetést talán fél vagy fertály esztendőre fogja leszállitani; de mégis tömlöczben! és pedig lopásért, mellyet zsidó' czimboraságában elkövetett! és azután a' szembeállitások, a' tanuvallatások...."

„Macskaházy! — kiáltott felugorva pamlagáról az alispánné — ön nem képes ezt tenni!"

„Annyira vagyok, — viszonzá a' másik nyugottan — hogy ha a' váltók egy hét alatt kezemben nincsenek, az egész dolog a' törvényszéknek bé fog jelentetni."

Rétyné legnagyobb fölgerjedésben párszor fel 's alá jára szobájában. „A' váltók kezében lesznek" szólt végre remegő hangon, megállva előtte.

„Öt darab váltó, mindenik tiz tiz ezer forintos, 's az alispán' elfogadásával" folytatá az előbbi.

„Tudom."

„A' lejárás' ideje minden egyes váltónál fél esztendőnél később."

„Tudom, tudom! csak hagyjon el" mondá az alispánné csaknem rimánkodó hangon.

„Mihelyt a' váltók kezemben vannak, az irományok általadatnak, — tevé hozzá, kalapját véve, a' másik. — Alázatos szolgája." 'S ezzel Macskaházy a' szobát elhagyá, mellybe az inas épen gyertyákat hozva, nem bámulhatá eléggé, mi lelte egyszerre a' nagyságos asszonyt, ki halványan, minden tagjában reszketve, állt asztala mellett.

Midőn Macskaházy' léptei a' folyosón elhangoztak, a' legközelebb kályhalyuk' ajtaja megnyilt 's Peti dugta ki borzas fejét. A' fütő czigány, ki gyanitva, hogy Tengelyi' irományai még Macskaházy' kezében lesznek, mióta Tiszarétre visszajött, hallgatódzásra adta magát; midőn az ügyvédet este felé az alispánnéhoz látta menni, halkan utána sietett 's szokott foglalatossága' helyéről, fülét a' kályhához tartva, melly szerencséjére fütve nem volt, az egész beszélgetést végig hallgatá.

„Ejnye Peti, mi lelt? — szólitá meg a' távozót János, ki gyertyával kezében, vele a' folyosón találkozott; — csupa korom 's hamu képed."

„Nem csuda, — mondá a' megszólitott, képét ingujjával törülgetve — mikor kályhából kályhába bujkálok."

„Csak bujkálj; — szólt a' másik — füts nekik itt a' házban jó melegen, hadd szokjanak a' pokol-

hoz. Én uramhoz megyek, holmiját összeraktam, nincs több dolgom a' kastélyban,"

„Hát kend is elmegy?" kérdezé a' másik sohajtva.

„El biz' én; — válaszolt János — nem hittem volna soha, hogy e' háztól, hol annyi kenyeret ettem, igy fogok megválni, a' nélkül, hogy csak isten áldjont mondjak; de hisz' urfimnak is ugy kellett elmenni. Jó éjszakát!"

'S ezzel János, gyertyáját a' konyhába letéve, a' lelkész-lak felé indult, mig Peti, fölvevé bundáját 's a' kertbe lopódzott, hol sebes léptekkel tovább haladva, a' homályban eltünt.

XXIV.

Az napon, melly az utolsó fejezetben leirt estét követé, Rétyék' házában külsőleg minden ismét nyugottnak látszott. Az alispán' arczain talán mélyebb gondoknak kifejezése vala észrevehető, mint máskor, 's Etelkát elhagyta szokott vidámsága; azonban hallgatva járt mindegyik munkája után, 's Ákos' neve csak a' cselédházban emlitetett, hol, mióta elmentek, az urfi' 's öreg huszárja' magasztalásaiban senki nem fáradott ki; hisz' a' szeretet' megszerzésére, mint tudjuk, nincs biztosabb mód, mint ha eltávozunk, vagy épen halál által arról biztositjuk kedves barátink' 's szomszédainkat, hogy velünk a' végső itélet előtt találkozni nem fognak; szinte kár, hogy néha mindennapi életünk között nem jut eszünkbe, miként kik most együtt vagyunk, nagy utra készülünk mind, 's a' nap talán közel van, mellyen örökre el fogunk válni, talán engedékenyebbekké válnánk egymás között hibáink iránt. Az alispánné halványabb vala, mint egyébkor, de ő is, ugy látszott, megnyugvék helyzetében, 's habár a' nyájas mosolygás, mellyel

Macskaházynak kézcsókolását fogadá, egy kissé feszültebb vala, mint közönségesen, az ügyvéden kivül, ki emberek előtt szokott alázatosságához viszszatért, senki észre nem vevé, hogy viszonyaikban valami változott. Rétyné azon emberek közé tartozott, kiket forró indulatokkal alkotott a' természet, de kik hevességökben soha helyzetökről 's czéljaikról megfelejtkezni nem szoktak. Vannak pillanatok, hol a' szenvedély kitör minden ildomosság' ellenére is, 's hol, mintha éji egünket villám hasitja át, rémülve látjuk, milly vészfellegek tornyosulnak a' sötétben ellenünk; de alig tekintheténk a' kebelnek titkaiba egy perczig, 's az arcz ismét hideg mosolygással áll előttünk, mint máskor látni szoktuk. Macskaházy sokkal inkább ismeré Rétynét, minthogy szinlelt nyugalmában biznia lehete, főkép' miután mult este indulatának kitöréseit látta, 's szobaleányától hallá, hogy az alispánné egész éjjel le sem feküdt, hanem fel 's alá járva szobájában, reggel felé az ablakokat olly erősen csapta fel, hogy kettő közülök eltört, mi belső nyugottságának nem nagy bizonysága vala. Az ügyvéd a' legnagyobb vigyázattal kémlelé tehát minden mozdulatát, de mint mondám, semmi sem vala észrevehető, 's csak a' szobaleánynak tünt fel, hogy az alispánné, a' helyett, hogy a' törött ablakokat a' zsidóhoz vitetné, őt magát rendelte mindjárt reggel magához, 's mi még csudálatosabb, az egész idő alatt, mellyet a' zsidó munkájánál töltött, nemcsak maga a' szobában maradt, de nem is emelte szavát szidásra csak egyszer sem, melly rendkivüli történet azonban, miután Rétyné ez nap' többször panaszkodott, hogy roszul érzi

magát, a' szobaleány által betegségnek tulajdonitatott.

Harmadik napon Rétyné férjével és leányával egy szomszéd jószágára rándult ki, 's Macskaházy maga maradt a' házban.

Az ügyvéd rendkivül nyugtalannak érzé magát. „Ez asszony — szólt magában, midőn a' kocsi a' kapun kihajtván mély gondolatokba merülve, szobájába visszatért — boszút forral ellenem; bizonyosan valami kész terve van, melly iránt magával tisztába jött, nem lenne máskép' olly nyugott. Ha szidna 's lármáznék, nem bánnám; e' keserü nyájasságra nem voltam elkészülve. De ugyan min törheti fejét?" Macskaházy átgondolt minden lehetőségeket, 's neki ugy látszott, hogy az alispánné semmit ellene nem tehet a' nélkül, hogy önn' magát meg ne rontaná. „De végre, nem történhetik-e mind e' mellett, hogy boszúvágyának önn' biztosságát feláldozza? — igy gondolt magában — sőt ha ezt teszi, nem valószinü-e, hogy az egésznek végre is csak én leendek áldozatja? nem voltam-e én az, ki a' rablásban egyenes részt vett? 's miként bizonyitsam be Rétyné' czimboraságát? Viola, ki tudja, mikor kerül elé,... a' zsidó mindent tagadni fog, 's egy bünvád alatt álló ügyvédnek szava fog-e tekintetbe vétetni a' hatalmas alispánné ellen? Pártfogóról kell gondoskodnom, — szólt magában, nagy léptekkel fel 's alá járva szobájában — az egész világ gyülöl 's egy ember, legyen a' legokosabb, annyiak ellen nem tarthatja fel magát. De miként?"

Átgondolva helyzetét, Macskaházy előtt két ut nyilt: az első, ha az alispánné kegyeit ujra meg-

szerzi, mire nézve a' legbiztosabbnak az látszott, ha Ákos' házasságát megakadályoztatja; a' második, ha Ákosnak kedvét keresi,... 's miért ne volna ez lehetséges 's pedig a' nélkül, hogy magának legkevesebbet ártson?... Ha a' váltók kezeibe adatnak, — igy folytatá gondolatait — ő Vándory' irásaiból néhány darabot visszatarthat; az alispánné nem ismeri a' levelek' számát 's azért nem veheti észre; ezeket Tengelyi' irományaival együtt — ő, Macskaházy — később átadja Ákosnak, 's elbeszéli a' módot, mellyen hozzájok jutott, 's a' részt, mellyet mostohája az egészben vett. Ákos már nevének becsületeért sem fog szólni senkinek; Macskaházy' vallomása illy módon teljes hitelességgel bir, 's Rétyné őrizkedni fog olly lépésektől, mellyek inkább magának, mint neki ártanának.

Macskaházy teljesen megnyugtatva érzé magát e' kilátás által, 's mert azon emberek közé tartozott, kiknek azért sikerülnek terveik, mivel semmit ok nélkül elhalasztani nem szoktak, csak alkalmas pillanatot vára, hogy magát Tengelyiékkel érintkezésbe tegye. Mihelyt délután bizonyosságot szerze magának, hogy a' jegyző Vándoryval 's Ákossal sétálni ment 's hogy csak az asszonyokat fogja honn találni, Tengelyi' házához vevé utját,... 's odamenés között még egyszer átgondolva szerepét 's magát azzal bátoritva, hogy bármi kellemetlen módon fogna a' háznál fogadtatni, végre is csak asszonynyal leend dolga, halkan koczogva a' jegyző' szobájába lépett.

Erzsébet és Vilma, kik a' szobában egymás mellett ültek 's asszonyi munkával foglalkoztak, bá-

mulva néztek a' belépőre,... 's az előbbinek hangja, mellyel kérdé: minek köszönhetik e' látogatást? nem vala a' legbarátságosabbak' egyike; azonban Macskaházy annyi lelki nyugalommal mondá: miként csak tiszteletét kivánta tenni,... hogy végre a' házi asszony nem tehete mást, mint széket ajánlani váratlan vendégének.

Macskaházy előre látta ezt, 's azért választa olly pillanatot első látogatására, mellyben az asszonynyal maga lehessen, mert sejdité, hogy ha Tengelyit honn találja, mindazon szép dolgok' elmondására, mellyektől e' családdal való kibékülését várá, alig leend alkalma,... igen valószinü lévén, hogy a' jegyző a' beszélgetést Macskaházy' kidobásával kezdi meg.

A' beszélgetés eleinte az időjárás, a' termés 's más ehhez hasonlók körül forgott, 's Erzsébet már hinni kezdé, hogy az ügyvéd minden különös ok nélkül, mint mondá, csak látogatni jött, midőn azonban Vilma kiment, az egész más fordulatot vett.

„Jó, hogy e' kedves gyermek kiment; — szólt, székét valamivel közelebb tolva Macskaházy — nekem a' nemzetes asszonynyal beszédem van, melly egész családját, ez angyali Vilmácskánkat is közelrül érdekli, de mellyet csak illy eszes 's tapasztalt asszonyra bizhatok, mint az, ki itt előttem ül."

E' magasztalások ugy, mint az édeskés hang, mellyen azok mondattak, nem tevék Erzsébetre azon hatást, mellyre czélozva voltak; azonban a' jegyzőné, ki az ügyvéd által mégis olly valami' tudásához reménylt juthatni, mi családját érdekelhető, erőt vön magán 's kéré, hogy szóljon tartózkodás nélkül.

„Édes Erzsébet asszonyom, — folytatá az előbbi, mennyire lehetett érzékeny hangon — engedje, hogy ismét e' szavakkal éljek, mellyek egykor szivemnek olly kedvesek valának 's mellyeknél ifjuságom emlékei támadnak fel előttem."

„Jobb lesz, teins fiscalis uram, ha illyenekkel felhagyunk; — mondá Tengelyiné türelmetlenül — tudja, hogy azon időben is, mellyről szól —"

„Tudom, tudom! — sohajtott Macskaházy — hogy akkor is, midőn husz és nehány év előtt szivemet 's kezemet a' nemzetes asszonynak ajánlottam, kérésem megvetéssel utasitatott vissza, 's a' nyomor, mellynek Tengelyi urammal elébe ment, elfogadhatóbbnak látszott, mint a' nyugott boldogság, mellyet karjaim között találhatott volna.... 's pedig mennyi szenvedést nem kerülhettünk volna ki mindketten, ha az én kedves Erzsébetem akkor Tengelyi uramnak látszólag fényes tulajdonait, mellyek végre is semmit a' konyhára nem hoznak, kevésbé tiszteli!"

„Ha fiscalis urnak beszéde van, főkép' ollyan, melly gyermekemet illeti, ám szóljon! — válaszolt Erzsébet, ki felindulását, midőn férjéről igy halla beszélni, el nem nyomhatá — férjemről az én jelenlétemben hallgasson, vagy beszéljen ugy, mint ő érdemli."

„Ments meg isten, — szólt az ügyvéd alázatosan — hogy Tengelyi uramról valami sértőt mondani vagy csak gondolni akarnék; én Tengelyi uramat tisztelem, 's habár szivemnek méltó oka volna neheztelésre, mert hisz' ő az, ki által éltem' főboldogságától, melly a' nemzetes asszony' birtokában állt, megfosztattam, és —"

„Kérem a' teins urat, — szakitá félbe a' szólót, kire egy megvető tekintetet vetett Erzsébet — hagyjunk fel e' haszontalanságokkal. Ismerjük egymást; a' tisztelet' 's szeretetnek, mellyel irántunk viseltetik, annyi tanuságaival birunk, hogy valóban kár lenne ez iránt csak egy szót is vesztenünk."

„Látom, — szólt az ügyvéd sohajjal — hogy a' nemzetes asszony szint' azon tévedésben van, mint maga Tengelyi ur, mintha az utolsó kellemetlen történeteknek, mellyek őt Porváron érték, én lennék oka, vagy előmozditója. Nem veszem senkinek rosz néven, ki felőlem ekként szól,... a' jövő megfogja mutatni e' vádak' egész igazságtalanságát."

„Adja az ég, hogy ugy legyen! — mondá Erzsébet sohajtva — és bár mennyi okunk legyen is panaszra az eddig történtekért, a' teins fiscalis ur legalább az én részemről a' legnagyobb háladatosságra számolhat, ha szegény gyermekeim' javára valamit tenni fog."

„Semmi háladatosság, édes Erzsébet asszonyom, — szóla neki melegülve az ügyész — semmi háladatosság. Nincs forróbb kivánatom, mint hogy megmutassam, miként azon szeretet, mellyet egykor éreztem, nem mult el a' nélkül, hogy barátsággá ne váljék. Én tökéletesen megjutalmazva érzem magamat, ha ezt tettel bebizonyithatom, 's ugy hiszem, most alkalmam van reá."

Erzsébet nem győzé bámulni a' szivességet, mellyel Macskaházy egyszerre szólt,... 's ámbár az egészben valami gazságot gyanitott, minden tőle kitelő nyájassággal mondá: hogy kétségen kivül a' fiscalis urnak, helyzetében 's nagy befolyása mellett, igen

sok alkalmatossága lehet, mellyben egy szegény falusi jegyző' háznépén segithet.

„Ne higyje a' nemzetes asszony, — mondá az ügyvéd szerényen — hogy befolyásom olly nagy, mint azt az emberek hirdetik. Sokan ugy beszélnek, mintha a' Rétyék' házában csak az történnék, mit én akarok; mindent, mit az alispán vagy a' kevély báróné tesz, rám fognak, 's nem hiszi senki, menynyi ellenségeket csinál ez nekem,... pedig isten látja lelkemet, ha a' házban az történnék, mit én akarok, a' dolgok máskép' mennének. De hagyjuk ezt; — tevé egy kis szünet után hozzá — tagadni nem lehet, hogy a' Rétyék' házában mind e' mellett bizonyos befolyással birok, 's épen ez által lehetek önöknek talán hasznára. Tengelyi ur ellen, a' mint hallom, nemességi per kezdetett?"

A' nyugott mód, mellyen e' kérdés épen az által tétetett, kit Erzsébet minden férje ellen mozgásba hozott cselszövények' főtervezőjének tartott, annyira meglepé őt, hogy nem felelt.

„És az irományok, mellyekkel Tengelyi ur nemességét bebizonyithatná, — folytatá a' másik, kérdéseit — ugy hallám, mind elraboltattak?"

„Ugy tartom, — válaszolt Erzsébet, ki elvégre meg is sokallá az ügyvéd' szemtelenségét — Macskaházy ur ezt olly jól tudja, mint bárki más a' világon."

„Értem a' czélzást, — szólt Macskaházy nyugottan mosolyogva — noha megvallom, rendkivülinek tartom, hogy e' részben reám vettetik a' gyanu, kire nézve — ha illy tett nem ellenkeznék is annyira jellememmel, hogy azt rólam józanon föltenni nem is

lehet — tökéletesen mindegy, bárkinek kezében vannak azon irományok, mellyek e' házból elraboltattak. Vagy mondja a' nemzetes asszony maga, milly gondolható érdekem lehetne Tengelyi ur' nemes leveleihez, holott semminemü atyafiságban vagy osztályi viszonyban nem állunk?"

„Én mind ezt nem értem; — mondá az asszony vállat vonitva — csak azt tudom, mit férjem mond 's a' mit Viola' vallomásairól hallottam, 's azok után —"

„De kérem édes nemzetes asszonyom, — vága szavába az előbbi — ha ugy volna, azt hiszi, ide jőnék én magam, ide tulajdon házukhoz? hisz' a' világ' legszemtelenebb emberének kellene lennem, sőt a' legbolondabbnak, — tevé hozzá midőn észrevevé, hogy az első lehetőség, mellyet felállitott, Erzsébet által nem tartatik annyira hihetetlennek, mint gondolá — igen, a' legbolondabbnak, édes Erzsébet asszonyom, ha miután annyi bajnak teszem ki magamat, csak azért, hogy Tengelyi uramat kellemetlenségekbe keverjem, most ismét mindent elkövetek, hogy e' dolog kiegyenlitessék 's házukra semmi rosz következéseket ne hozzon."

„A' fiscalis ur ennek eddig nem sok bizonyitványait adá," mondá Tengelyiné szárazan.

„Az ég tudja, — szólt Macskaházy szemeit fölfelé emelve — mi igazságtalan a' nemzetes asszony irántam! ha tudná, mennyit fáradtam, hogy azt.... de nem tartozik a' dologhoz kit.... e' lépéstől, melly most Tengelyi uram ellen tétetett, visszatartóztassam, nem beszélne igy; de a' mint mondom, én tettekkel akarom bebizonyitani barátságomat, 's ugy hiszem,

ezek után maga Tengelyi ur vissza fogja venni kemény itéletét."

„Isten adja, hogy ugy legyen! — mondá Erzsébet — részünkről mindig a' legnagyobb háladatosságra számolhat, és — tevé hozzá kissé büszkébben — talán ezentul háladatosságunk' bebizonyitása inkább fog hatalmunkban állni, mint eddig."

„Semmi háladatosság, — vágott szavába az ügyvéd, ki Erzsébet' czélzását megérté — ne szóljon háladatosságról, bizony megsért, én tisztán barátságát kivánom. Az irományok tehát — tevé halkabban hozzá, kis szünet után, melly alatt körültekintve, magát arról győzé meg, hogy senki a' szobában nincs, 's székét Erzsébethez közelebb tolá — mondom, az irományok, mellyek Tengelyi uramtól elraboltattak, a' mint a' nemzetes asszony hiszi, ollyanok, mellyek által férje nemességét tökéletesen bebizonyithatja?"

„Minden kérdésen kivül," válaszolt a' kérdezett mindinkább bámulva Macskaházy' különös magaviseletét.

„Hm, hm! — folytatá a' másik mintegy magában — fontos irományok! a' keresztelés nem szükségesebb az üdvösségre, mint Magyarországban a' nemesség, hogy az ember becsülettel elélhessen; 's én igen felfoghatom a' fájdalmat, mellyet e' veszteségen éreznek, főkép' ha kis fioknak jövője jut eszökbe —"

„Az istenért, ne kinozzon! — szakitá félbe elmélkedéseit Tengelyiné — ha valamit tud ez' irományokról —"

„De ugyan kérem a' nemzetes asszonyt, — kér-

dé az előbbi, nem is figyelve a' másiknak kérésére — minden irományok raboltattak-e hát el, mellyek által nemességöket bebizonyithaták? nem maradt kezökben semmi oklevél?"

„Semmi! — sohajtott Erzsébet — férjem, rendes ember létére, mind egy csomóba kötve tartotta, 's azt elvitték. Ha valamit tud felőlök, — tevé hozzá kérő hangon — ne tegye szerencsétlenné gyermekeimet. Ha valaha életemben megsértettem, az istenre kérem, ne boszulja meg ez ártatlanokon!"

Erzsébet gyülölte 's megveté Macskaházyt; de azon pillanatban, mellyben a' meggyőződés támada benne, hogy ez ember' gyermekeinek hasznára lehet, minden más tekintet háttérbe szorult 's az anya öszszekulcsolt kezekkel könyörgött az előtt, kitől máskép' undorral elfordult.

Macskaházy alig titkolhatá el örömét, midőn a' hatást látá, mellyet szavaival tett. — „Hej, — szóla végre sohajtva — ha tőlem függne! ... higyje el kedves Erzsébet asszonyom, csak tudnám, hol vannak az irományok, nem volna boldogabb ember, mint én! ha szükség, gyalog elmennék utánok az ország' végeig, nem lenne nyugtom, mig föl nem találtam."

„Hát nem tudja, hol vannak?" kérdé Tengelyiné bámulva.

„És miként tudnám én azt? — válaszolt a' másik nyájasan — csak gondolja meg édes Erzsébet asszonyom maga. Minden, mit Viola vallásánál a' rablásról beszélt, koholmány. Bármi fontosak legyenek Tengelyi ur' irományai tulajdon családjára nézve, az alispánné- vagy magamra nézve azok tökéletesen közönösek, 's nem lehet föltenni, hogy

valaki a' legfontosabb ok nélkül olly veszélynek tenné ki magát, minővel a' rangunkféle emberekre nézve az járna, ha magát rablókkal czimboraságba helyhezné. A' vád, melly ellenünk e' tekintetben emeltetett, csak nevetséges lehet; 's ugyan mi módon szerezhettem volna az emlitett irományokról tudomást magamnak?"

„De ugyan mi által használhat a' teins ur gyermekeimnek, — kérdezé ismét szárazabban Erzsébet — ha nemességünk' visszanyerésére semmit nem tehet?"

„De ki mondta azt, hogy nemességök' visszanyerésére semmit nem tehetek, sőt nem fogok tenni igen sokat? — válaszolt az ügyvéd mosolyogva — mi szükség ehhez az irományokrá?"

Tengelyiné, ki első pillanatban gunynak vevé e' szavakat, reá meresztté szemeit; Macskaházy mindig mosolyogva tovább szólt. — „Édes Erzsébet asszonyom Magyarországban él, de ugy látszik, nem igen tudja, mi történik körülötte. Ugyan ki hallotta valaha, hogy a' nemességet csak épen irományok által lehetne megszerezni vagy megtartáni? ... igaz, ez is egy mód; néha adomány-, vagy nemes-levél által a' felség is nemesit egyet-mást; de ez csak egy mód, 's isten mentsen meg, hogy ez volna a' legközönségesebb. Ha mindenkitől, ki kiváltsággal él, leveleit kérnék, inkább meggyérülne számunk, mint a' mohácsi veszedelem által. Lássa, édes nemzetes asszonyom, van a' nemesedésnek egy más, sokkal jobb 's czélszerübb módja.... az usus. Ujabb időben, hol mindennek magyar nevet csinálnak, törvényes szokásnak szokták nevezni; de ez a'

dolgot nem fejezi ki, miután ott, hol törvény van, az ususra szükség nincs, sőt az ususnak az főtulajdona, hogy olly valami szokást jelent, melly a' törvényen nem alapul, vagy épen szokásban nem is volt. Például tegyük fel: a' nemzetes asszonynak valami jószága van, nekem mellette egy kis darab földem; minden esztendőben tovább megyek ekéimmel 's egy darabot hozzá szántok, mig birtokom háromszor olylyanná válik, mint egykor volt; a' nemzetes asszony végre pert kezd, ... én megmutatom, hogy ususom volt, hogy mindig ennyire szoktam szántani és vetni; a' nemzetes asszony mondja, hogy ez rosz szokás, mert a' föld az övé, ... mindegy, nekem ususom van, ... 's csak törvénypert kezdhet ellenem, az pedig száz esztendeig tart. Vagy teszem, közbirtokosak vagyunk, a' jószágnak fele az enyim, a' másik a' nemzetes asszonyé; én emberek emlékezetére mindig juhokat tartottam, ... a' nemzetes asszony nem; végre maga is juhokat akarna tartani, ... én nem engedem, ... ha nyája közös határunkra jő, elhajtatom, 's miért? mert ususom van."

„De mit használ mindez nekünk?" kérdé Tengelyiné türelmetlenül.

„Hát csak azt, — válaszolt a' másik mosolyogva — hogy mint minden egyéb, ugy a' nemességi kiváltság nálunk Magyarországban leginkább usus által szereztetik meg, 's ehhez nincs szükség irományokra."

„Nem értem," mondá Erzsébet.

„Pedig igen természetes, — folytatá az ügyvéd oktatólag. — Teszem A. vagy B-nek nincs egy darab irománya, mellyel nemességét bebizonyithatná; ve-

gyük fel, talán ő maga is tudja, hogy nemtelen családból származott; de a' megyében barátjai vannak, 's ennek köszönheti, hogy reá adó soha kivetve nem volt, 's az egész megye nemzetes vagy épen tekintetes urnak nevezé; már most, ha nemessége iránt valamelly roszakarója által kérdés támasztatik, nem volna-e szörnyü baj reá nézve, ha azt kellene bebizonyitania, hogy teszem, eldődei a' hazáért vérőket ontva szereztek nemességet?... ő e' helyett azt mutatja meg, hogy soha a' közterhekben részt nem vett,... 's nemessége mentve van! főkép' ha még azt bizonyithatja be, hogy valamelly tisztújitásnál megverték vagy ő vert meg valakit,... nincs is ki valóságos ususán kételkedni merne. Tudok esetet, hol valaki nemességi perbe keveredve csak azt mutatta meg, miként apja lólopásért több izben fogva volt és soha pálcza-büntetésre nem itéltetett .... és az usus be volt bizonyitva. Hiddje el nemzetes asszonyom igen csalódik, ki azt hiszi, hogy a' nemesség' bebizonyitására irományok kivántatnak; sok megyében minden tisztújitásnál százakat csinálnak 's olly jó nemeseket, mint bárki más a' világon; csak barátok kellenek és —"

„Igen, de vannak-e nekünk barátaink!" sohajtott Tengelyiné.

„Vannak bizony, — szólt az előbbi tovább, fejével barátságosan integetve — 's pedig olly barátok, kik hasznukért mindent elkövetni készek, 's ha épen kivántatnék, még arra is tudnának akár menynyi esküdt tanukat találni, hogy Tengelyi uram egyenesen grófoktól származik. Maga az alispán —"

„Az alispán mindent el fog követni ellenünk."

„A' nemzetes asszony csalódik; — vága szavába az ügyvéd — ha az alispán látni fogja a' részt, mellyet Tengelyi ur' dolgaiban veszek, ő maga azon lesz, hogy a' főügyész által kezdett per feledékenységbe menjen, vagy legalább kivánatunk szerint dőljön el. Réty ur ő nagysága magában véve igen jó szives uri ember, 's ha azon egy ok, melly a' két ház között viszongásokra alkalmat adott, elmozditatnék, meg vagyok győződve, szint' ugy szeretné Tengelyi urat most, mint egykor, mikor együtt a' német egyetemet járták."

„Nem értem önt!"

„Az egész viszongásnak oka, — folytatá Macskaházy bizodalmas hangon — azon szerelem, mellyet az alispán fiánál a' mi angyali kis Vilmácskánk iránt észrevett. Higyje el édes nemzetes asszonyom, semmi más, mint ez. Ha ez valami módon elmozditatik, minden rendében van. Ki tehet róla? a' házasság, mint mondják, földi mennyország! nem csuda, hogy mindenik, midőn belelépni készül, azt hiszi, hogy fölebb kell emelkednie,.... és az alispán... végre emberek vagyunk valamennyien..."

„De nem tudja-e a' fiscalis ur, — kérdé Tengelyiné, ki most az ügyvéd' szándékát gyanitani kezdé, élesebb hangon — hogy ha az alispán ur neheztelésének csakugyan ez oka: ez elmozdithatatlan? Ákos maga rendjében megkérte leányomat,.... 's valamint Vilmám' szeretetét, ugy tegnap óta megegyezésünket is birja,.... érti-e ön? férjem' megegyezését is! Ha az alispán ur' barátságának megszerzésére más módot nem tud, mint hogy leányom' boldogságát feláldozzam: akár ne is szóljunk többet."

„De hát ki szól Vilma boldogsága' feláldozásáról? — mondá Macskaházy szinte neheztelő hangon — hisz' ez angyali teremtés' szerencséje, kinek fekszik inkább szivén, mint nekem? De valjon, hát e' kedves leány csak ugy lehet-e szerencsés, ha alispán' fiához megy? — Erzsébet szólni akart, az ügyvéd folytatá. — Szép név 's birtok, kétségen kivül jó dolgok; higyje el nemzetes asszonyom, senki nem tudja ezt jobban, mint én; az embernek jól esik, ha leányát kastélyban, ha szép négylovas hintóban láthatja, ... de ez maga nem tesz még boldoggá senkit!... hisz' voltak idők, hol maga is, nem mondom épen illy gazdag, de legalább olly férjet találhatott volna, ki mellett minden házi gondoktól ment lehetett, ... és mégis Tengelyinek nyujtá kezét, és igy ....“

„Ha fiscalis ur azt hiszi, — szakitá félbe Tengelyiné a' szólót — hogy e' házasságot azért kivánjuk, mivel Ákos gazdag: erősen csalódik; sőt adná az ég, hogy ő hozzánk hasonló sorsu lenne! legalább senki nem keseritené el leányom örömét; isten ugyis egymásnak teremtette e' két embert!“

„Ne hiddje édes nemzetes asszonyom; — válaszolt a' másik, fejét csóválva — az isten csak egyszer elegyedett házassági dolgokba; miután az olly roszul ütött ki 's Ádám neki teremtett feleségével együtt a' paradicsomból elüzetett, mindenik magának keresi párját, 's roszul cselekszik, ki nem magához hasonlót választ. Én részemről, ha leányom volna, soha magasabban álló vagy gazdag embernek nem adnám; igaz, sok élvezetben részesithetik nőiket, mellyre azok szegényebb háznál nem számolhatnak, ... mindenféle kényelem, fényüzés, öröm, mit tudom

én?!... de az a' való szerelem, lássa édes Erzsébet asszonyom, — szólt az ügyész, hangját érzékenynyé változtatva — az az igazi szerelem, mint mi azt értjük, azt gazdag házban még sem lehet találni."

„Ákos kivételt tesz, — mondá Erzsébet, ki beszéd között, mint asszonyok, sokszor elfeledé, hogy beszélni nem akart — ő Vilmát imádja...."

„Kérdésen kivül; — vága szavába Macskaházy nyájasan — kit nem imád ő? nincs érzékenyebb sziv a' világon!... de lássa, az imádás, édes nemzetes asszonyom, igen különös dolog: az ember térdre borul, ég felé emeli kezét, félig magán kivül van, és végre, ha imádságát elmondta: fölkel és tovább megy."

Az embernek természete különös: nem hisz semmit olly erősen, hogy azon soha nem kételkednék, ... 's ismét nem tart semmit annyira lehetetlennek, hogy azt néha nem hinné; főkép' hol valamit igen kivánunk, vagy valamitől igen félünk, hajlandók vagyunk csudákat hinni valamennyien,... 's noha Erzsébet Macskaházy' egész aljasságát ismeré, a' kétely, mellyet Ákos' szeretetéről kimondott, látszólag hatott reá, ámbár csak azt válaszolá, hogy ő Vilmának jegyesét ismeri, 's ha nem becsülné őt, bizonyosan nem adta volna neki leányát.

„A' nemzetes asszony jól teszi, ha Ákost tiszteli; — szólt helybenhagyólag integetve fejével az ügyvéd — a' világon nincs jobb 's becsületesebb ember, mint ő! Hisz' első gyermeksége óta ismerem,... hányszor tánczoltattam térdeimen!... tulajdon fiamat nem szerethetném inkább. Hogy érzékeny, hogy szeretetében nem olly állandó, mint mi meglettebb koru emberek a' fiatalságtól kivánjuk: ki veheti azt rosz

néven?.... Lássa a' nemzetes asszony, illy rangu fiatal emberek között, minő Ákos, azt nem kivánja senki."

„De én kivánom ám! — szólt hévvel Tengelyiné — ha leányomat neki adom, én megkivánom, hogy mást ne szeressen."

„Az nem megy; — mondá Macskaházy mosolyogva — ha Ákos hozzánk hasonló ember volna, a' kivánat csak méltányos lenne;... felsőbb körökben nevetséges,... mit mondana a' világ hozzá, ha illy ember mint ő, feleségén kivül nem udvarolna senkinek?... megszólnák!"

„De Ákosról csak nem tud semmi roszat?" kérdé Erzsébet mindig élénkebben.

„Roszat? isten ments meg! — válaszolt a' másik nyugottan. — Semmit, mi legkisebbé ellene szólna. Ákosnak vannak szeretői, de..."

„Szeretői!" kiálta a' másik ijedten.

„Hát mi rosz volna ebben?"

„Mi rosz?! — válaszolt Erzsébet, ki hevében egészen elfelejté, kivel szól. — Ha most, midőn leányomnak százszor mondá, hogy senki mást e' világon nem szeret, szeretői volnának ... hisz' ez a' legnagyobb aláválóság lenne!"

„De mikor már mondom, — szólt megnyugtató hangon az előbbi — hogy ezt illy fiatal uraknál rosz néven venni nem kell."

„De én rosz néven fogom venni; — vága közbe az előbbi — inkább, mint hogy illy valami történnék, készebb lennék...."

„Édes nemzetes asszonyom, — szólt most Macskaházy ismét körültekintve 's székét még valamivel

közelebb vonva — ismerem nézeteit, 's azért becsületes ember létemre, ki sorsában a' legnagyobb részt veszi, kénytelen vagyok azon meggyőződésemet kimondani, hogy soha Ákos a' nemzetes asszony' kivánatainak megfelelni nem fog; jó, becsületes, elmés fiatal ember,... de mint mondám, hivséget, állandó szeretetet követelni tőle, képtelenség!... Ha vejében ezt ohajtja: — tevé hozzá halkabban, Erzsébet' kezét fogva, minden tőle kitelhető nyájassággal — én ismernék egyet."

Erzsébet bámulva néze reá.

„Igen, kedves Erzsébet asszonyom, — folytatá Macskaházy mindig melegebben — én ismerek egyet, kinek hivsége minden próbát megáll, kinek állandósága tántorithatatlan, embert, ki talán külső fényből leányának kevesebbet nyujthat Ákosnál, de kinek karjai között Vilma mindazon csendes boldogságot fel fogja találhatni, mellynek egész becsét a' nemzetes asszony annyira tudja méltányolni. Én magam, kedves Erzsébet asszonyom, — tevé hozzá, kérdő tekintetet vetve a' mellette ülőre, ki bámulatában szót nem talált — kész vagyok Ákos' helyét elfoglalni."

„A' fiscalis ur?!" szólt kezét összecsapva végre Tengelyiné.

„És miért nem? — folytatá a' másik mindig nyájasabban — való, nem vagyok olly ifju, mint akkor valék, midőn kezemet a' nemzetes asszonynak ajánlám; de nem vagyok vén,... mondhatom legjobb koromban,... azonkivül helyzetem megjavult, 's becsületes kitartás helyett, mit akkor igérhettem, most szép vagyont hozok nőmnek ... százötvenezer forintnál többre megy szerzeményem. Ha Vilma, fele-

ségem; Tengelyi' nemességéről kérdés sem tétetik, ... sőt talán Rétyék' részéről még valami inscriptiot is reménylhetnénk; sokkal józanabb vagyok, mint hogy azokat, mik Ákossal történtek, rosz néven venném, és...“

Macskaházy, ki a' közte 's Vilma között kötendő házasság' hasznait felszámolva, a' hatást, mellyet szavai Tengelyinére tettek, nem is vette észre, a' legnagyobb meglepetéssel hallgatott el, midőn Erzsébet, egyszerre felugorva székéről, az ajtó felé mutatva, szenvedélyesen kiálta, hogy hagyja el a' házát tüstént.

Az ügyvéd szólni akart. Az érzemény, mellyel ez illdomos férfiu Vilma iránt viseltetett, mint olvasóim tudják, a' nyugottabbak közé tartozott. A' gondolat, hogy a' megye' egyik legszebb leányát feleségül veszi, nem vala kellemetlen előtte, főkép' ha az által egyszersmind egyéb terveit elősegitheti; ha ez azonban nem sikerülne, Macskaházy más utat fog választani, 's nem valószinű, hogy ezért sok szivfájdalmakat érzene. A' szerelem — hogy e' tárgyról, mellyre épen azért csináltattak annyi hasonlatok, mivel annyiféle, a' mennyi ember érzé, én is hasonlattal éljek — nem mindenkinek Pegasus, melly által magát elragadtatni engedi; vannak emberek, kik azt jól betanitott paripa vagy épen kocsilóként használják, mellyen magokat 's holmijokat oda vontatják, hová tetszik, 's Macskaházy ezek közé tartozott. Ha Tengelyiné szólni engedi, ő kétségen kivül visszavonja vagy legalább teljes megelégedésre magyarázza ki szavát; de a' jegyzőné nem volt olly kedélyben, hogy neki erre alkalmat adjon. A' gondolat,

hogy ezen embernek, noha aláválóságát ismeré, mégis hitt, … hogy Ákoson de csak egy perczig kételkedett, annyira felindítá a' máskép' nyugott asszonyt, hogy az ügyvéd minden iparkodásaival szóhoz nem jöhetett, 's már menni akart, más alkalomra hagyva az egésznek kiegyenlitését, mikor az ajtó megnyilt 's nem kis rémülésére Tengelyi maga lépett a' szobába.

„Mit akar az ur itt?“ szólt a' jegyző, homlokát komoly ránczokba szedve.

Macskaházy felelni akart, de Tengelyiné fölmenté e' fáradságtól, midőn előadását olly kifejezésekkel füszerezve, mellyekre az ügyvédet érdemesnek tartá, a' történteket férjének elmondá; szavainak valósága ellen nem lehete kifogása senkinek, azon egy kivétellel, hogy mindent az alispánné meghagyásának tulajdonita, noha ez egyszer, mint tudjuk, Macskaházy egészen önfeje szerint indult.

„Takarodjék mindjárt … 's hogy szemtelen pofáját e' házban ne lássam többé!“ Ezek voltak egyedül a' szavak, miket a' jegyző, az egésznek összefüggését megértve, Macskaházynak mondott; de ki a' hangot, mellyen azok mondattak, hallá, sejditheté belső fölgerjedését, ámbár Tengelyi mindent elkövetett, hogy magát mérsékelje. De épen e' mérséklet azon tévedésbe hozá Macskaházyt, hogy magát menthetni fogja, 's midőn a' helyett, hogy távoznék, tettét magyarázgatni kezdé, 's barátságáról, mellyel az egész család iránt viseltetik, szólt: a' másiknak haragja nem ismert többé határokat… 's maga Erzsébet megijedt, midőn férjének állapotját látá.

„El házamból tüstént! el semmirekellő, — kiáltott Tengelyi — ha nem akarod, hogy kidobjalak.“

„De kérem, édes nemzetes uram, — szólt a’ másik nyugtatólag — méltóztassék engem kihallgatni; ugy tartom, az ajánlat, mellyet tettem, nem ollyan, melly által e’ bánásmódot megérdemeltem; ha Vilma ...“

„Ne nevezd, — szakitá félbe a’ jegyző — ne merészelj felőle szólni, aláváló! ... te, leányom férje? te rabló, zsivány, söpredéke az emberi nemnek!“

A’ lármára Vilmán ’s Liptáknén kivül, kik a’ szobába jöttek, több általmenő az ablakoknál állt meg ’s kiváncsian benézett. Macskaházy, ki e’ tanuk által biztositva gondolá magát, hogy megveretni nem fog, ’s egyszersmind érzé, hogy ha e’ bánásmódot nyugottan eltűri, egész tekintélye elvész: most egyszerre magasabb hangon kezde beszélni.

„A’ mi sok, sok! — mondá rikácsoló hangján. — Notarius ur meg fogja bánni szavait.“

„Megbánni! megbánni!!“ kiáltott Tengelyi mindig nagyobb indulatban.

„Igen, igen, édes notarius uram; — folytatá a’ másik gunyolva — meg látszik feledkezni, hogy nem nemesember többé, ha! ha! ha!“

„Gazságodra emlékeztetsz?“ kiálta az előbbi botját emelve, mig karját nője ’s leánya alig birták visszatartani.

„’S habár magamat megalázva, leányát nőül kértem, nem kellene soha megfeledkezni a’ különbségről, melly köztünk létezik.“

„Igen, különbség, azon különbség, melly becsületes ember ’s gonosztevő között létezik. Hagyjatok!“ kiálta nőjéhez fordulva, ki kezét még mindig

visszatartá. — Macskaházy észrevevé a' pillanatot, mellyen túl maradása veszélyére vált, 's még egy pár fenyegetést mondva, épen akkor érte el az ajtót, mikor a' háziur megszabadulva, botjával utána rohant.

„Ez az ember még kezeim által hal meg!" szólt Tengelyi, midőn az udvarról, hová az elsiető ügyvédet követte, Vándory által, ki épen a' házhoz jött, szobájába kisértetett, 's a' jegyző fáradtan felindulása után egy székre veté magát, 's alig nyerheté vissza nyugalmát, noha a' többiek 's később Ákos, ki Vándory után eljött, nem egyszer mondák, miként ez alávaló nem is érdemli, hogy becsületes ember miatta csak egy perczig felinduljon.

Mig Tengelyi, családja' körében megnyugodva, végre maga bánni kezdé hevességét, 's azok, kik a' jegyző' házánál történt lármának az ablakoknál vagy az udvar' kapuja mellett tanui valának, elszéledve, majd azt, hogy Macskaházy megveretett 's kidobatott, majd hogy Tengelyi az ügyvédet meg akarta ölni 's ez csak futás által menekülhetett, beszélék el szomszédaiknak: addig e' beszélgetéseknek tárgya, kinek baja az egész faluban kárörömet okozott, a' legnagyobb fölgerjedésben jára fel 's alá szobájában.

Olvasóim tudják, az okot, mellyért Tengelyiéket fölkereste. — „Miként is lehettem olly bolond — szóla magában — hogy Vilmát megkérjem? Csak ostoba hivségem, mellyel Rétyék iránt viseltetem, birhatott reá. Ha Vilmát elveszem is, mit nyerhetek?... az ötven ezer forintnál, mellyet magamnak kikötöttem, tőlök többet semmi esetre nem kaphatok, ... 's ha most Ákos' házasságát akadályoztatom is, e' háladatlan asszony soha nem fogja megbocsátani,

hogy ennyi pénzébe kerültem. Ostobaságot követtem el, az világos!... de ki is hitte volna, hogy ez asszony annyira fel fog indulni, 's hogy szóhoz sem enged jőni?... 'S végre, mikor Tengelyi hazatért, miket nem kelle tűrnöm a' cselédek, a' parasztok előtt? 's még boszút sem állhatok!... Ákost nem szabad megsértenem,... utoljára is nem marad más hátra, mint hogy Tengelyi' nemes-leveleit 's egyet kettőt Vándory' irományai közül, ha egyszer a' váltók kezemben vannak, Ákosnak átadjam 's neki az egészt felfödözzem, így legalább criminalis pertől mentem meg magam."

Macskaházy még ezen határozat által sem érzé egészen megnyugtatva magát, miután a' lehetőségek közé tartozott, hogy Ákos, ki őt rég óta gyülölé, még azon esetben is, ha a' rablást önn' maga födözi fel 's az irományok' egy részét általadja, őt a' biróságnak bevádolhatja; de, gondolta magában, előre kikérem becsületszavát, illy emberek, mint Ákos, illy előitéletekre sokat tartanak, 's azonkivül nem hozhat bajba a' nélkül, hogy mostoháját belé ne keverné 's ettől őrizkedni fog, bármint utálja ez asszonyt, miután nevét viseli, nem fogja azt megmocskolni. Ekkép' vigasztalva magát az ügyész, gyertyát gyujtott 's Vándory' irományait kezdé átnézni.

Már tizenegy órához közelgett, mikor az ügyész e' munkát bevégzé 's a' levelek közül, mellyekből az irományok nagyrészint álltak, egy párt kiszedve 's külön szekrénybe zárva, a' többieket előbbi helyökre visszatevé 's alunni készült.

Macskaházy most az egész dologra nézve nem aggódott többé,... a' leveleket átolvasva látá, hogy

Rétyék minden nyilvánosságot kerülni fognak, 's hogy birói eljárástól mit sincs félnie: jó kedvüen jára párszor fel 's alá szobájában. — „Igy, — szóla magában — még egy pár nap 's az ötvenezer forint kezemben van; ha Ákosnak mindent felfödözök 's az irományokat, mellyeket félretettem, kezébe adom, biztositva vagyok ez asszony' boszúja ellen; végre nem hasztalan fáradtam annyi éven át!" 'S ezzel Macskaházy az ajtó felé ment, hogy azt bezárja.

Ráforditá a' kulcsot 's megpróbálta: az ajtó nyitva maradt. Ujra megkisérté: a' kulcs forgott, de az ajtó nem záródott be. Macskaházy bámulva csoválta fejét, ... soha ez ajtóval baja nem volt, és most egyszerre mi történhetett rajta? 's rá akará tolni zárját, de bármint iparkodott, a' tolózár nem vala mozditható... 's az ajtó nyitva maradt. — „Az ördög tudja, mi lelte ez' ajtót," szólt boszankodva, többször becsapva ajtaját 's ujra megkisértve, nem zárhatja-e be mégis. Eszébe jutott, hogy mióta Ákos kiköltözködött 's Etelka szüleivel elment, a' ház' ezen oldalán egészen maga lakik; az utolsó időben annyit hallott zsiványokról beszélni, hogy a' gondolat, miként az éjt magánosan 's nyitott ajtókkal kell töltenie, őt első perczben aggasztá, sőt rövid fölgerjedése között neki ugy látszott, mintha kályhájában valami mozgást venne észre, de miután oda ment 's hallgatódzva mindent ismét csendesen talált, megnyugodott. — „Megbódultam-e? — szólt, még egyszer ajtajához menve 's ujra megkisértve bezárását — mi ok van abban, hogy ajtómat be nem zárhatom, rémülésre?... a' hajdu, midőn takaritás után szobámat becsukta, megfeszitette lakatomat; hogy

a' tolózárt nem mozdithatom, természetes ... hisz' soha nem éltem vele 's berozsdásodott." És ezzel Macskaházy levetkezett, 's ágyába feküdve azon kellemes gondolatoknak engedé magát által, mellyekhez csak olly ember juthat, ki egyszerre tetemes pénztömegnek birtokába jövén, arról alkot terveket, hová forditsa vagyonát?

E' kellemes ábrándokban az ügyészt azonban nem sokára nesz zavará meg. A' lépcsőzeten léptek hallatszottak, halkan, mint ollyannak léptei, ki hallatni nem akar, de az éj' csendje közt kivehetően. Macskaházy meg vala győződve, hogy nem csalódott, ... világosan hallá az egyes lépteket, mellyekkel valaki lépcsőről lépcsőre fölebb jött 's végre a' folyosón szobája felé közelgett, ... 's épen ki akart ugrani ágyából, midőn ajtaja halkan megnyilt 's előtte bundájában Viola állt.

„Viola!" szólt remegő hangon Macskaházy, kinek kiáltásra nem vala ereje, 's ki haját borzadni érzé, midőn magát a' zsiványnyal magánosan látá.

„Jó, hogy ismersz; — mondá a' másik, az ajtót maga után bezárva 's egyenesen az ágyhoz menve — ha segitségért kiáltasz, halál' fia vagy! ugyis hasztalan lármáznál, a' ház' ezen oldalán nincs senki a' ki hallhatna."

„Dehogy kiáltok, dehogy lármázok én; — szólt a' másik 's arczait halotti halványság fogta el — hisz' kend csak nem fog engem' bántani. Ha pénz kell, szegényebb ember vagyok, mint gondolja, de a' mim csak van, azt elviheti; miért bántana kend engem' szegény beteges létemre? hisz' a' mim van, mindent oda adok."

„Miért bántanálak? — szólt Viola a' szerencsétlen ügyvédre olly tekintetet vetve, mellynél vére elfagyott — talán lehetne okom. Ne hidd, hogy a' multról egészen megfeledkeztem. Minden, mit rajtad elkövethetek, ha minden csepp véredet egyenként ontom is ki, nem fizeti meg, mit te tettél rajtam."

„Kend nagy tévedésben van; — szólt az ügyvéd, kétségbeesett tekintetet vetve maga körül — én...."

„Ki volt oka, — szólt a' másik komoran — hogy zsiványnyá lettem? kinek köszönhetem, hogy üldözve, mint a' vad állat, erdők- 's pusztákon kóboroltam, míg feleségem gyermekeimmel a' könyörületesség' keserü kenyerére szorult?... mondd, hogy nem te valál, ... hogy nem te követtél el mindent, hogy halálra itéltettem,... hogy nem vágyódtál életem után,... hogy nem vagy halálos ellenségem?"

„De mikor én mindent, mindent oda adok, a' mim csak van; — válaszolt a' másik könyörgő hangon — uramtól is lesz egy pár száz forint nálam, azt is elviheti, habár később vissza kell téritenem, és..."

„Kell is nekem pénzed; — szakitá félbe megvető hangon a' zsivány a' szólót — addsz' ide az irásokat, mellyeket alávaló zsidóddal együtt a' notáriusnál elraboltál."

„Az irásokat? — mond az ügyvéd, bámuló tekintetet vetve Violára — melly irásokat?"

„Ugyanazon irásokat, — szólt a' másik homlokát ránczokba szedve — mellyeket, mikor elfogattam, kezemből kiragadtál,... mellyek helyett a' törvényszéknél fejér ruhát mutattál elé, ... mellyeket ha nem adsz ki mindjárt, ez ágyból nem fogsz fölkelni."

„Tudom, tudom; — mondá Macskaházy, ki a' hangból, mellyen Viola szólt, látá, hogy türelmét próbára tenni nem lenne tanácsos — az irományok nálam voltak, ... igaz, hogy én ragadtam ki kezedből,... de látod, mihelyt birtokomba jutottak, tüzbe dobtam. Minek titkolódzam előtted, ugyis mindent tudsz; ezen irományok' megsemmisitése Rétynének nagyon szivén feküdt, 's én, a' mint tudod, hiv embere voltam mindig, ... mihelyt hozzájok juthattam, az égő kunyhóba vetettem, hogy több baj ne legyen velök."

„Mondd ezt másnak; — szólt a' zsivány nyugottan — én tudom, hogy az irások itt nálad vannak,... hogy Rétyéktől kiadásukért ötvenezer forintot kivánsz."

„Ki mondta ezt kendnek?" szakitá félbe elbámulva Macskaházy, kiben egyszerre azon gondolat támadt, hogy Viola az alispánné' zsoldjában áll.

„Akár ki; — válaszolt amaz szárazan — de ha éltedet tenn' magad nem becsülöd ötvenezer forintra, 's az irásokat nem adod ki mindjárt, látni fogod, hogy lehelleted, mellyet csak roszra használtál, előttem még kevesebb becsü."

„De kérlek, — szólt az ügyész rimánkodva — csak azt mondd, kitől tudod, hogy az irások nálam vannak? ki küldött hozzám?"

„Ne fecsegj, — mondá Viola, bundáját visszavetve — hanem kelj fel 's add ide irásaidat, mert..."

A' zsiványnak egész magaviselete mutatá, hogy mindenre elhatározott,... 's Macskaházy érezve, hogy ellentállnia nem lehet, szó nélkül kelt fel 's ment

asztalához, mig Viola, minden mozdulatára figyelve a' szoba' közepében megállt.

Az ügyvéd' kezei remegtek, midőn a' fiókból az irományokat kivéve, az asztalra tevé. Két csomó vala, mellyeknek egyikében Vándory' levelei, másikában Tengelyi' fontosabb irományai valának összekötve, ezenkivül még néhány egyes levél vala ott Tengelyitől, melly ezen irományokkal, egy papirba takarva, a' zsidó által a' többivel egyszerre vitetett el, 's igy kézről kézre Macskaházyhoz került. — „Itt vannak; — szólt elfojtott hangon — de tudja, az irományok milly becsüek reám nézve, kend nem veheti hasznát, kérjen akár mit, és ..."

„Tartsd meg pénzedet, mondom" — szólt a' zsivány megvetéssel, midőn az asztalhoz közelitett. E' pillanatban az ügyvédnek eszébe jutott, hogy fiókjában töltött pisztolja van, mellyet, hogy egészen fegyvertelen ne legyen, egyszer oda tett. Ha meggondoljuk, hogy az irományok, mellyektől meg kelle válnia, reá nézve ötvenezer forintot érteк, senki nem bámulhatja, hogy minden természetes féltékenysége mellett mintegy akaratlanul a' fegyverhez nyult 's azt Violára szegezé; de a' pisztol nem vala felhuzva ... 's a' jövő percz az ügyvédet földre teritve ... a' fegyvert a' zsivány' kezében találá.

Ez volt Macskaházynak veszte. Viola nem vala kegyetlen. A' gondolat, hogy egy embernek vérét ontotta, sokszor borzadással tölté lelkét, ... 's ámbár azzal menthette volna magát önn' szemei előtt, hogy e' tettet önvédelem között 's a' legnagyobb kétségbeesés' pillanatában követte el, ... valamint a' nép

általánosan szándékos és egyéb emberölés között nem nagy különbséget tesz 's mindkettőt gyilkosságnak nevezi: ugy ő tette fölött elfelejté indokait, 's nem egyszer mondá: hogy mindent, mit azóta szenvedett, csak vétkének büntetéseül tűri. Macskaházynak, ha az irományokat általadja, nem vala mit félni életeért; a' küszködés között, mellyel a' zsivány most a' pisztolt ellensége' kezéből kiragadta, feltámadt indulata; a' gyülölség, melly keblét ez ember iránt tölté, kitől annyit szenvedett 's ki most éltét fenyegeté, elfelejtete minden egyéb érzelmeket, 's félig magán kivül rohant a' szerencsétlenre, ki segitségért kiáltva, a' földről fölkelni iparkodott. — „Irgalmat!" kiáltott Macskaházy elfojtott hangon, midőn a' zsivány torkát megragadta.

„Volt-e neked, mikor Zsuzsi koldult? mikor engem akasztófára itéltél?" mondá emez.

Macskaházy' arcza kékült, szemei kiduzzadtak; de a' kétségbeesés erőt ada gyenge kezeinek, midőn a' fényes kést, mellyet a' zsivány az asztalról felkapott, maga fölött látá. E' küzdés azonban nem tarthatott soká, ... Viola a' házban lármát hallott, .. a' cselédek fölébredve Macskaházy' sikoltásaira közelegtek,... összeszedé egész erejét 's kése háromszor merült a' szerencsétlennek mellébe.

Viola a' felszökő vértől nedves kezekkel felugrott, felkapá az asztalról az irományokat 's nem is véve észre, hogy néhány levelet elhullaszt, kirohant a' szobából, épen elég jókor, hogy az udvarra érjen, még mielőtt futásában valaki által feltartatnék. Meglláttatva itt a' kocsis 's még egy ember által, kik az is-

tállóból lámpással jöttek, ... a' gyilkos, üzőbe vétetve, a' mezőnek vevé futását, 's végre a' Tisza' partján álló bokrok alatt eltünt szemeik előtt.

A' cselédek, kik mindjárt ezután Macskaházy' szobájába rohantak, az ügyvédet vérében a' halállal küzdve találák. A' rablásnak nyomai nem látszottak, még az óra 's tárcza is ott feküdt az ágy mellett.

„Rablás! gyilkolás! — kiáltott a' vastag szakács, ki hálósüvegében 's gyertyával az első jött a' szobába. — Utána!"

„Doctort!" kiáltott egy másik.

„Papot!" sikoltott a' szakácsné.

Mindenki vad rendetlenségben futott ide 's tova, mig a' mindig nagyobb számmal összegyültek közül kettő a' haldoklót ágyára fekteté.

„Utána! utána! — röhögött Macskaházy — irományaim..."

„Milly irományok?" kérdé a' szakács, a' beteget egy kissé fölemelve.

„Tengelyi" mondá Macskaházy vég erejét öszszeszedve; a' többi, mit hihetőkép' mondani akart, nem vala érthető, ajkai mozogtak, de szavak helyett csak hörgés vala hallható, mitől a' jelenlevők borzadtak.

E' pillanatban egyszerre a' folyosón a' hajdu' kiáltása hallatszott, ki, mint mondá, a' gyilkost megfogta,... 's mindjárt azután, az üveges zsidót torkánál maga után huzva, a' szobába jött. — „Itt van, — mondá nem kis megelégedéssel — a' kályhában találtam."

„Ah, aláváló! — kiáltott a' szakács, a' remegő zsidót az ágyhoz vonva. — Ugy-e teins uram, — szólt Macskaházyhoz — ez volt?"

Az ügyvéd fejét rázá, ajkai mozogtak, de nem vala érthető semmi.

„De teins uram, hisz' nem is lehete más! — mondá a' szakács ismét — csak intsen fejével, ... ugy-e ő volt?"

Macskaházy ismét fejét rázá, megragadta a' szakácsnak kezét 's ismét szólni akart... hasztalan! Még egyszer fölnyitá ajkait, mintha lélekzetet keresne, 's vad kétségbeeséssel tekintve maga körül, visszadőlt vánkosára... és meghalt.

„Csak tudnám mit akart mondani; — szólt a' szakács, miután a' halott bétakartatott, 's az üveges zsidó, minden esküvéseinek daczára, mellyekkel ártatlanságát bizonyitá, erősen megkötözve, a' pinczébe záratott, — mikor a' zsidót mutattam neki 's kérdeztem: nem ez ölte-e meg? szörnyen rázta fejét,... mégis éltemet teszem rá, ezt nem követte el senki más, mint e' semmire való üveges."

„Mikor még szólni tudott, — mondá a' szakácsné, szemeit törölve, nem mintha Macskaházy' halálát bánná, de mert, felfogása szerint, fejérszemélynek illy alkalomnál ugy illik — a' fiscalis ur Tengelyit nevezte."

„Ne szóljon ifjasszony illy bolondokat; — válaszolt a' szakács — Tengelyi uramról illyent csak gondolni!"

„Már én nem tudom; — vágott szavába amaz, ki

szóvitára alkalmat találva, tökéletesen vigasztalva látszott — de a' fiscalis ur, mikor kérdeztük: ki a' gyilkos? csak mégis Tengelyit nevezte; ugy-e bár? — mondá a' többiekhez fordulva, kik mind szavainak valóságát bizonyiták; — és mikor azután már szólni nem tudott, én jó vigyáztam ajkaira, azok épen ugy mozogtak, mint ha Tengelyit mindig csak Tengelyit akarna mondani. Mikor boldogult férjem... isten nyugtassa meg! ... vizibetegségben halálos ágyán feküdt: három napig nem tudott szólni; de én csak ajkaira néztem 's mindent megértettem. Menj el, jőjj ide, adj vizet, a' mit csak akart, én mindent megtettem ..." és az asszony ismét törülni kezdé szemeit.

„Csak a' notariusra, ifjasszony, nem fogja e' gyilkosságot fogni akarni?" mondá a' szakács felindulva.

„Isten mentsen illy alávalóságtól! Én nem mondok mást, — válaszolt emez mindig hevesebben — mint hogy mikor a' fiscalist kérdeztük: ki ölte meg? Tengelyit nevezte, és azt olly tisztán 's érthetően, hogy valamennyien hallottuk,... 's erre, ha kell, megesküszöm."

„Jól van, jól; mondá a' szakács rosz kedvüen — ki tudja, mit akart mondani?"

„Én nem tudom? — folytatá az előbbi még mindig neheztelve — csak azt mondom, hogy a' fiscalis mindig Tengelyit nevezte,... 's ezt fogom mondani a' végső itéletig."

„Majd a' szolgabiró ki fogja sütni, azért jót állok, — mondá a' szakács — 's végre is látni fogja mindenki, hogy nekem volt igazságom, 's hogy a'

gyilkosságot senki más a' zsidónál nem követte el. De most zárjuk be a' szobát 's küldjünk a' szolgabiróért 's eskütt emberekért, ... régi időből tudom, hogy ott, hol valami rablás vagy gyilkosság követtetett el, semmihez nyulni nem szabad."

'S ezzel valamennyien a' szobából kimentek, hol a' véres halott a' sötétben magánosan hagyatott.

Vége a' második kötetnek.

